

თენგიზ სიმაშვილი

თელავი

ქალისმთავარი სტრუქტურები, პოლიტიკური პარტიები და
საზოგადოებრივი ვითარება
მეცხრამეტე საუკუნის ბოლოსა და მეოცე საუკუნის
დასაწყისში

ვუძღვნი თელავს და თელაველებს!

მადლობას ვუხდის,

იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორს

ქალბატონ **ირმა შიოშვილს,**

საქართველოს ეროვნული არქივის დირექტორს

ქალბატონ **თეონა იაშვილს,**

საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივის დირექტორს

ბატონ **ომარ თუშურაშვილს,**

ასევე, დასახელებული არქივების და თელავის უნივერსიტეტის ყველა თანამშრომელს,
ისტორიის დეპარტამენტის წევრებს და

ჩემს მეგობრებს **გურამ სამადაშვილს** და **მიხეილ ბერინაშვილს**

განუული თანადგომისა და დახმარებისათვის

წინამდებარე მონოგრაფია შეიქმნა იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტის და საქართველოს ეროვნული არქივის ერთობლივი მემორანდუმის საფუძველზე განხორციელებული პროექტის „თელავი – ისტორია და თანამედროვეობა“ ფარგლებში.

ნაშრომი ეყრდნობა ავტორის მიერ არქივებში მოძიებულ დოკუმენტებს, რომელთა აბსოლუტური უმრავლესობა სამეცნიერო ბრუნვაში პირველადაა შემოტანილი. იგი განკუთვნილია საქართველოს ისტორიით დაინტერესებული აკადემიური წრეებისა და ფართო საზოგადოების წარმომადგენლებისათვის.

რედაქტორი:

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი – დიმიტრი შველიძე

რეცენზენტები:

ისტორიის დოქტორი – ალექსანდრე მოსიაშვილი

ისტორიის დოქტორი – ზაურ გუმაშვილი

ისტორიის დოქტორი – ალექსანდრე ოთარაშვილი

სტილისტ-კორექტორი:

ფილოლოგიის დოქტორი ნინო კოჭლოშვილი

კომპიუტერული უზრუნველყოფა:

პაატა მამფორია

ISBN 978-9941-27-366-7

წიგნი დაკაბადონდა და დაიბეჭდა

შპს „ედვერთ სტუდიოს“ სტამბაში

მის.: თბილისი, რობაქიძის 7

ტელ.: +995 99 92 08 03

რედაქტორისგან

ფურცლები თელავის წარსულიდან

თუ გავიხსენებთ, რომ თითოეული საუკუნის განმავლობაში დაახლოებით ოთხი-ხუთი თაობის ადამიანი მონაცვლეობს, მაშინ უნდა წარმოვიდგინოთ, 1900-იანი წლების თელავში, ჩვენი წინაპრების მეოთხე-მეხუთე თაობის წარმომადგენლები ცხოვრობდნენ. ეს არც ისე შორეული ხანაა. სწორედ ამ დროის თელავსა და თელაველებს ეძღვნება ბ-ნ თენგიზ სიმაშვილის წინამდებარე ნაშრომი: „თელავი – ძალისმიერი სტრუქტურები, პოლიტიკური პარტიები და საზოგადოებრივი ვითარება მეცხრამეტე საუკუნის ბოლოსა და მეოცე საუკუნის დასაწყისში“.

1900-იანი წლების თელავზე უფრო მეტი ვიცით, ვიდრე თელაველებზე. ვიცით დაახლოებით როგორ გამოიყურებოდა მაშინდელი ქალაქი, ქუჩები, ეკლესიები, ციხე-გალავნები, ტრანსპორტი. წიგნის ავტორმა მიზნად დაისახა უფრო მეტი გვცოდნოდა 1900-იანი წლების პერიოდის თელავისა და თელაველების შესახებ. ვინ იყვნენ ისინი – მცხოვრებლები, პოლიტიკურად გამორჩეული პირები, პატრიოტული მოძრაობის წარმომადგენლები, რევოლუციონერები, სხვადასხვა პარტიის აქტივისტები; ვინ იყვნენ ქალაქის მაშინდელი ბატონ-პატრონები – ხელისუფლების ფუნქციონერები, ბიზნესმენები, პოლიციისა და ფარული სპეცსამსახურების ჩინები... და ბოლოს, როგორ ებრძოდნენ ხელისუფლების მოწინააღმდეგეები ხელისუფლების დამცველებს, ვის თანაუგრძობდა ხალხი, ვის მხარეზე იყო მათი აქტიური თუ პასიური მხარდაჭერა.

რა გზა აირჩია ავტორმა საუკუნის წინანდელი თელავის რეალობის აღსადგენად? საამისოდ არაერთი წყარო არსებობს: მაშინდელი ჟურნალ-გაზეთები, ადგილობრივი მოღვაწეების მწირი სახით შემორჩენილი მიმონერა, მოგონებები, სამეცნიერო ლიტერატურაში აქაიქ გაფანტული ცნობები. არის კიდევ ერთი წყარო, რომელიც ყველაზე უფრო ზუსტად აღწერს მაშინდელ პოლიტიკურ ვითარებას – ძალოვანი სტრუქტურების, საიდუმლო პოლიციის მიერ წარმოებული დოკუმენტები, რომლებიც საარქივო ფონდებშია დავანებული.

ნაშრომი მთლიანად დაფუძნებულია საარქივო მასალების მონაცემებზე. მასში აღწერილია თელავსა და მის მაზრაში მიმდინარე პოლიტიკური ელფერის მოვლენები. პოლიტიკური მოვლენები მთლიანად ეყრდნობა უამრავ საარქივო დოკუმენტს, სხვადასხვა ინსტანციებს შორის მიმონერას; ზემდგომი სამსახურებისადმი მოხსენებებს, რომლებშიც დაგროვილია ინფორმაცია ადგილობრივი პარტიების, მათი აქტივისტების, რევოლუციური და ეროვნული მოძრაობის მონაწილე მოღვაწეების, ტყეში გასული საძმობის, მათი ქმედებების, ხელისუფლებისა და მათი მოწინააღმდეგეების დაუნდობელი ურთიერთბრძოლის შესახებ.

1900-იანი წლების პერიოდი რევოლუციური და ეროვნული ბრძოლის ეპოქა იყო და მაშინდელი ცხოვრების რიტმი ამ რეალობას ექვემდებარებოდა, ამ სულისკვეთებით სუნთქავდა. ნაშრომის ავტორი სკრუპულოზური სიზუსტითა და მრავალფეროვანი ეპიზოდებით გადმოგვცემს თელავისა და მისი მაზრის მღელვარე ყოფას. ირკვევა, რომ თელავი, როგორც მოსალოდნელი იყო, კახეთისა და აღმოსავლეთ საქართველოს ეროვნულ-რევოლუციური, ანტიიმპერიული განმათავისუფლებელი მოძრაობის ერთ-ერთი ცენტრი იყო. ხოლო ეროვნულ-რევოლუციური პარტიების, განსაკუთრებით კი სოციალ-დემოკრატებისა და სოციალისტ-ფედერალისტების გავლენა იმდენად ძლიერი იყო, რომ ისინი 1905-1907

წლების რევოლუციის პერიოდში, თითქმის უგულვებელყოფდნენ ადგილობრივ ოფიციალურ ხელისუფლებას და თავის ნებაზე მოქმედებდნენ – მართავდნენ მიტინგებს, დემონსტრაციებს, გამოჰქონდათ გადაწყვეტილებები და ზენოლას ახდენდნენ ხელისუფლების ადგილობრივ ორგანოებზე.

თენგიზ სიმაშვილის ნაშრომში თანმიმდევრულადაა შესწავლილი და წარმოჩენილი თუ ვინ იყვნენ და როგორ იბრძოდნენ თელავის ადმინისტრაციის ორგანოები ადგილობრივი ეროვნულ-რევოლუციური მოძრაობის წინააღმდეგ. თელავის მაზრის უფროსები ხშირად იცვლებოდნენ, რადგან ვერაფერს უხერხებდნენ „მოძრაობას“ და გამუდმებით თხოულდნენ „სტრაჟნიკებისა“ და პოლიციის ჩინების რაოდენობის გაზრდას.

ავტორი მაზრის უფროსების ხშირი ცვლის მიზეზად სამართლიანად ასახელებს ტერორისტების წინაშე შიშს. რუსი მოხელეები ცდილობდნენ ნაკლებად ემსახურათ ისეთ მშფოთვარე რეგიონში, როგორიც კავკასია და კერძოდ – საქართველო იყო.

ნაშრომში ცალკეა შესწავლილი თელავის მაზრის პოლიციის ორგანოები, თელავის სამაზრო ციხე და მისი „ბინადრები“. განსაკუთრებით საყურადღებოა თელავის მაზრაში შექმნილი და მოქმედი აგენტურული ქსელი და მისი საქმიანობა, რომლის შესახებაც ინფორმაციის გადმოცემა დეტექტივივით იკითხება.

ნაშრომის ძირითადი ნაწილი მკითხველს წარმოუდგენს თელავის მაზრისა და ქალაქ თელავის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ მდგომარეობას, პარტიებისა თუ ცნობილ რევოლუციონერთა, პატრიოტ-მოღვაწეთა საქმიანობას. უამრავი დეტალი და ეპიზოდი ახალ ცნობებსა და დღემდე გამოუვლენელ ფაქტს შეიცავს. მაგალითისათვის ჩვენთვის კარგად ნაცნობი ხარებასა და გოგიას დაჯგუფება კმარა. ჟანდარმერიის მონაცემების შუქზე ე. წ. „ტყის ძმები“ მხოლოდ რომანტიკულად მოქეიფე პროტესტანტები არ იყვნენ. ისინი იარაღით უსწორდებოდნენ მეფის კაცებს, ტერორისტები იყვნენ და მათ მსხვერპლთა შორის ხანდახან უდანაშაულონიც გამოერეოდნენ ხოლმე. მაგრამ დრო იყო ასეთი. ეროვნული და რევოლუციური ბანაკი ებრძოდა მეფის რეჟიმს და ეს ბრძოლა მშვიდობიანი ვერ იქნებოდა. თელავი კი ანტიმონარქისტული ბრძოლის ერთ-ერთი ცენტრი იყო რეგიონში. ხარება ჯიბუტი, გოგია კენკიშვილი, ზალიკო სვიმონიშვილი, გიორგი ბერძენიშვილი და სხვანი მათი მსგავსნი, ფაქტია, ის ხალხი იყო, რომლებმაც, სხვა ძალებთან ერთად, იარაღით ბრძოლის გზით დაასუსტეს და დაამხეს რუსეთის მონარქისტული იმპერია.

თენგიზ სიმაშვილის წიგნში ბევრ ისეთი გვარის კაცს შეხვდება მკითხველი და განსაკუთრებით კი თელავის მკვიდრი, რომელშიც შეიძლება თავისი წინაპარი შეიცნოს. ცხადია, მკითხველი ინტერესით გაეცნობა ნაშრომის იმ ნაწილსაც, რომელშიც საუბარია სტალინის მამის საფლავის თელავში შესაძლო არსებობის, ასევე სტალინის ურთიერთობებზე კახეთსა და თელავში მოქმედ რევოლუციონერებთან.

ბ-ნმა თენგიზ სიმაშვილმა საინტერესო ნაშრომი შესთავაზა მკითხველს. მასში უამრავი საარქივო დოკუმენტია გამომზეურებული, ციტირებული თუ დამოწმებული. საარქივო დოკუმენტებს ახლავს ავტორისეული ანალიზი და საყურადღებო დასკვნები, მოსაზრებები.

ვფიქრობთ, ავტორმა ჩვეული შრომისმოყვარეობით შეისწავლა დიდძალი მასალა და მკითხველს წარმოუდგინა რეალური სურათი 1900-იანი წლების თელავისა და მისი შემოგარენის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ვითარების შესახებ.

დიმიტრი შველიძე
პროფესორი, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი

**თავი 1. ხელისუფლების ადგილობრივი ორგანოები და
ქალისმიერი სტრუქტურები**

1.1. ხელისუფლების ადგილობრივი ორგანოები თელავის მაზრაში 7
1.2. პოლიციის ადგილობრივი ორგანოები ქალაქ თელავში 16
1.3. სამაზრო ციხე ქალაქ თელავში 20
1.4. მეფის ხელისუფლების საიდუმლო პოლიცია თელავში 22

თავი II. 1905-1907 წლების რევოლუციური მოძრაობა და თელავი

2.1. საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ვითარება
1905-1907 წლების რევოლუციის პერიოდში 34
2.2. პოლიტიკური პარტიები და ცნობილი თელაველი რევოლუციონერები . . . 43

თავი III. სტალინი, ტერორისტები და თელავი

3.1. რევოლუციური მოძრაობის უკიდურესი გამომვლინებები თელავში 58
3.2. სოციალ-დემოკრატი გოლშევიკი „ჯგუფისტები“ თელავში 60
3.3. სტალინი და თელავი 64
3.4. ტერორისტების მიერ თელავში ჩადენილი
განმაურაველი თავდასხმები და მკვლევობები 71
3.5. ფულის გამოქაღვა 85
3.6. პოლიციის ჩინების მკვლევობები 95
დამატება. თელავში გენაროონ (გენო) ჯუღაშვილის
სავარაუდო საფლავის არსებობის შესახებ 99

თავი 1

ხელისუფლების ადგილობრივი ორგანოები და ქალისმიერი სტრუქტურები

1.1. ხელისუფლების ადგილობრივი ორგანოები თელავის მაზრაში

მეფის რუსეთის დროს კავკასიაში შემავალი შვიდი გუბერნიიდან ერთ-ერთი თბილისის გუბერნია იყო, რომელიც 1846 წელს შეიქმნა და 1917 წლისათვის მოიცავდა – თბილისის, დუშეთის, გორის, თელავის, თიანეთის, სიღნაღის, ახალქალაქის, ახალციხის, ბორჩალოს, მაზრებსა და ზაქათალის ოლქს. თავის მხრივ, თელავის მაზრა ბევრად ადრე 1801 წელს ჩამოყალიბდა.

თელავის მაზრის მცხოვრებლების რაოდენობა 1897 წლის რუსეთის იმპერიის მოსახლეობის საყოველთაო აღწერის მიხედვით სამოცდაექვსი ათას შვიდას სამოცდაშვიდ (66 767) ადამიანს შეადგენდა. ამავე დროს, ქალაქი თელავი ათი ათას მოსახლეს ითვლიდა.

თელავი მაზრის მთავარი სამაზრო ქალაქი იყო. აქ მდებარეობდა რუსეთის იმპერიის მართვის შესაბამისი ადგილობრივი ორგანოები, მათ შორის მაზრის უფროსის სამმართველო.

თელავის მაზრის სამმართველო შედგებოდა – მაზრის უფროსის, მისი თანაშემწის, მდივნის, საქმის მწარმოებლის, რეგისტრატორის (არქივარიუსი), ორი თარჯიმანისა და ერთი უშტატო ჩინისაგან. გარდა ამისა, მაზრის უფროსის განკარგულებაში იყო მაზრის პოლიციის „სტრაჟნიკების“¹ ორმოცდაცხრა (49) კაციანი შემადგენლობა.²

როგორც მასალებიდან ჩანს, მაზრის უფროსის მოვალეობაში შედიოდა, როგორც ადმინისტრაციული მართვა-გამგეობის განხორციელება – სოციალ-ეკონომიკური ხასიათის ღონისძიებების გატარება, სტიქიური უბედურებების დროს ზარალის აღმოფხვრაზე ზრუნვა, ასევე სამართლებრივი წესრიგის დაცვა, ყაჩაღების დევნა-დაპატიმრება და ა.შ. 1906 წლის შემოდგომაზე თელავის მაზრის უფროსად დანიშნულ ანტონოვის მოხსენებებიდან ირკვევა, რომ მას ყაჩაღების დევნასთან ერთად გადასახადების აკრეფაც ევალებოდა და ეს მისი, როგორც მაზრის უფროსის ერთ-ერთი ძირითადი მოვალეობა იყო.³ თელავის მაზრის უფროსების საქმიანობის ამსახველი ინფორმაცია მათ მიერ განეული საქმიანობის ანგარიშებში მრავლად მოიპოვება.

1907 წელს თელავის მაზრის მდგომარეობის ამსახველ მოხსენებაში აღნიშნულია, რომ თელავის მაზრა ბოლო 10 წლის განმავლობაში 4 საპოლიციო უბნად იყო დაყოფილი. მაზრაში სხვადასხვა ადგილზე განლაგებული იყო ე.წ. „პოლიციის პუნქტები“,⁴ სადაც იმყოფებოდნენ პოლიციის უმცროსი ჩინები. მათ გააჩნდათ შესაბამისი შეიარაღება და ას-

¹ პოლიციის უმცროსი ჩინები

² საქართველოს საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 17, აღწერა 1, საქმე 7283, გვერდი 1 (შემდეგ შემოკლებით – სსცა, ფ., აღ., საქ., გვ.)

³ სსცა, ფ. 17, აღ. 1, საქ. 5869, გვ. 70-71

⁴ საარქივო მასალის ანალიზისას ვიყენებ საკვლევ პერიოდში გამოყენებულ ტერმინოლოგიას, ასევე ადამიანების გვარებს ვწერ იმ სახით, როგორც ისინი დოკუმენტებშია ნახსენები, რათა შეძლებისდაგვარად ავსახო ეპოქის „სუნთქვა“

რულებდნენ სხვადასხვა სახის დავალებებსდა როგორც უკვე აღვნიშნე, მათ „სტრაჟნიკებს“ უწოდებდნენ.⁵

აქვე მინდა აღვნიშნო, რომ იყვნენ ცხენოსანი, ასევე ფეხოსანი „სტრაჟნიკებიც“. „სტრაჟნიკები“ წარმოადგენენ რეალურ ძალას, რადგან ჰქონდათ იმ პერიოდისათვის თანამედროვე შეიარაღება (ხუთ ვაზნიანი შაშხანები) და გადასაადგილებად ცხენებს იყენებდნენ, რაც დანაშაულზე სწრაფი რეაგირების საშუალებას იძლეოდა. ხელისუფლებამ იზრუნა იმაზეც, რომ მათი სახით ჰყოლოდა ცარიზმის ინტერესების დამცველი ძალა. „სტრაჟნიკების“ საქმიანობის განმსაზღვრელ დებულებაში პირდაპირაა მითითებული, რომ „შტატში მიღებისას უპირატესობა უნდა მიეცათ რუსი ეროვნების პირებისათვის, ხოლო სხვა ერის წარმომადგენლები მიეღონ მცირე რაოდენობით“. ამასთან, აკრძალული იყო „სტრაჟნიკებად“ ადგილობრივი მოსახლეობის მიღება მათ საცხოვრებელ ტერიტორიაზე, რაც რუსეთის ხელისუფლების წარმომადგენლების აზრით „რევოლუციური მოძრაობის წარმომადგენლების დევნის საქმეში ერთ-ერთი გონივრული ნაბიჯი იყო“.⁶

თელავის მაზრის სამმართველოს გააჩნდა სარეგისტრაციო კართოთეკა, სადაც შეჰყავდა მის მიერ დაპატიმრებული პირების მონაცემები. სარეგისტრაციო კართოთეკაში შესაბამისი პირი აღირიცხებოდა ე.წ. „სარეგისტრაციო ფურცელზე“. მასზე დაიტანებოდა მოქალაქის მცირე ბიოგრაფია, ფოტოსურათი, გარეგნული აღწერილობა, დაპატიმრების მიზეზი, ოჯახური მდგომარეობა, ახლობლების (და-ძმა, მშობლები, ნათესავები) მისამართების მითითებით და სხვ.⁷

გარდა ამისა, თელავის სამაზრო სამმართველო მოვალე იყო გადაეღო თელავის სამაზრო ციხეში პატიმრობაში მყოფი თბილისის ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველოსათვის „საინტერესო“ პირის ფოტოები ჟანდარმერიის კართოთეკისათვის. მაგალითად, თელავში „მოღვაწე“ სოციალ-დემოკრატი ბოლშევიკის ელენე ოგანეზოვას შესახებ შედგენილ, 1911 წლით დათარიღებულ დოკუმენტებში პირდაპირაა მითითებული, თუ როგორი სახის ფოტოები უნდა გადაეღოთ ამ უკანასკნელისათვის. აღნიშნულია, რომ გადაღებული ფოტოებისათვის თელაველ ფოტოგრაფ ბარკლაის აუნაზღაურეს ორი მანეთი. აქვეა ბარკლაის ხელისმონერა ფულის მიღებაზე.⁸

თელავის მაზრის უფროსები ძირითადად არაქართველები იყვნენ. მაგალითად, 1900-იანი წლების დასაწყისში თელავის მაზრის უფროსი პოდპოლკოვნიკი განსვეიჩი, ხოლო 1906 წელს კი პორუჩიკი პუშკინი გახლდნენ. როგორც ირკვევა, ეს უკანასკნელი, მეფის ხელისუფლების ერთ-ერთი ერთგული მოხელე იყო. საინტერესოა დოკუმენტი საიდანაც ვიგებთ, რომ პორუჩიკ პუშკინს მხოლოდ იმის გამო, რომ ეჭვი შეეპარა თელავის რევოლუციური ორგანიზაციებისათვის ხელისუფლების საიდუმლო სატელეგრაფო შიფრი გახდა ცნობილი მისი გაუქმება მოუთხოვია. პუშკინის წარდგინების საფუძველზე კი, სილ-

⁵ სსცა, ფ. 17, აღ. 1, საქ. 6341, გვ. 28

⁶ სსცა, ფ. 153, აღ. 1, საქ. 236

⁷ თელავის მაზრის სარეგისტრაციო კართოთეკის საილუსტრაციოდ შეგიძლიათ, ნაშრომის ბოლოს დანართში ნახოთ ცნობილი ტერორისტის ზალიკო სვიმონიშვილის დაპატიმრებული ძმების შესახებ არსებული აღნიშნული სახის დოკუმენტები

⁸ სსცა, ფ. 160, აღ. 2, საქ. 1, გვ. 23

ნალის, თელავისა და თიანეთის მაზრებში თბილისის ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველოს უფროსის მოადგილე როტმისტრ რუნიჩს ძიება უნარმოებია.⁹

ჩვენს საკვლევ პერიოდში თელავის მაზრის უფროსები და მათი მოადგილეები ყაჩაღებთან დევნაში საკმაოდ გამოცდილი და „სახელმოხვეჭილი“ პირები იყვნენ. თუმცა, მათ შორის საკმაოდ „სუსტი“ მმართველებიც ერივნენ. მაგალითად, ხელისუფლების აზრით ასეთი უნიათო მმართველი იყო კარახანოვი, რომელიც თელავის მაზრას პორუჩიკ პუშკინის შემდეგ ხელმძღვანელობდა. იგი დანიშნვიდან რამდენიმე თვეში გაანთავისუფლეს, რადგან ვერ შეძლო რევოლუციური მოძრაობის წინააღმდეგ „სათანადო“ ძალისხმევის გამოჩენა და ამ მოტივით პასუხისგებაშიც მისცეს.¹⁰

1907 წლის მაისში თელავის მაზრის უფროსად ანტონოვი ინიშნება, რომელიც რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის თელავის ორგანიზაციის ტერორისტების მიერ მასზე განხორციელებული თავდასხმის შემდეგ მაზრიდან მალევე სხვა თანამდებობაზე გადაიყვანეს.¹¹ ანტონოვის შემდეგ, იმავე 1907 წელს თელავის მაზრას თავადი ყარალოვი ჩაუდგა სათავეში.¹²

განსაკუთრებით მინდა გამოვყო თელავის მაზრის უფროსის თანაშემწისა და შემდგომ უკვე მაზრის უფროსის, თავად ირაკლი ბარათოვის პიროვნება. ბარათოვი თავდაპირველად 1907 წლის ოქტომბერში ინიშნება თელავის მაზრის უფროსის თანაშემწის მოვალეობის შემსრულებლად. იგი ამ თანამდებობაზე გადმოიყვანეს გორის მაზრის უფროსის უმცროსი თანაშემწის თანამდებობიდან.¹³ სხვა დოკუმენტის მიხედვით თავადი ბარათოვი 1910 წელს თელავის მაზრის უფროსია.¹⁴

როგორც მასალებიდან ირკვევა, იმის მიუხედავად, რომ მას 1910 წელს თელავის მაზრაში გადასახადების „კარგი“ ამოღებისათვის მაღლობა გამოუცხადეს,¹⁵ „ყაჩაღებთან ბრძოლაში გამოჩენილი უმოქმედობის გამო“ მაინც „დასაჯეს“ – 1911 წლის ზაფხულში, ბარათოვი დუშეთის მაზრის უფროსის თანაშემწედ გადაიყვანეს.¹⁶ თუმცა, ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ როგორც მასალების ანალიზიდან ჩანს, თელავის მაზრაში მოქმედი ყაჩაღებისა და ტერორისტების წინააღმდეგ ბარათოვის ძალისხმევა საკმაო იყო.

1911 წლის 26 აგვისტოს ხელისუფლებისგან „შერისხული“ ირაკლი ბარათოვის მაგივრად, თბილისის გუბერნატორის ბრძანებით თელავის მაზრის უფროსად თბილისის პოლიციის I ნაწილის პრისტავი განბერგი ინიშნება.¹⁷ განბერგი იმ დროს კავკასიის ადგილობრივ ხელისუფლებაში დიდი გავლენის მქონე, თბილისის პოლიციის ხელმძღვანელის, „პოლიცმეისტერ“ პოლკოვნიკ ზასიპკინის აშკარა მხარდაჭერით სარგებლობდა. მინდა აღვნიშნო, რომ ზასიპკინი თავის დროზე, კერძოდ 1906 წელს რუსეთის საიდუმლო (პოლიტიკური) პოლიციის ადგილობრივი ორგანოს – თბილისის „ოხრანკის“ განყო-

⁹ სსცა, ფ. 17, აღ. 1, საქ. 5557, გვ. 18

¹⁰ ამ საკითხს უფრო ღრმად ქვემოთ შევხვები

¹¹ სსცა, ფ. 13, აღ. 21, საქ. 167, გვ. 4

¹² სსცა, ფ. 17, აღ. 1, საქ. 5869, გვ. 135

¹³ სსცა, ფ. 26, აღ. 2, საქ. 9916, გვ. 12

¹⁴ სსცა, ფ. 26, აღ. 2, საქ. 10714, გვ. 70

¹⁵ სსცა, ფ. 26, აღ. 2, საქ. 9916, გვ. 34

¹⁶ სსცა, ფ. 26, აღ. 2, საქ. 9916, გვ. 36

¹⁷ სსცა, ფ. 26, აღ. 2, საქ. 11630, გვ. 7

ფილების უფროსი იყო. 1911 წელს მისი საქმიანობა თბილისის „პოლიცმეისტერის“ თანამდებობაზე, არა მარტო სისხლის სამართლის დამნაშავეების, არამედ გაყაჩაღებული „წითელ რაზმელებისა“ და ტერორისტების წინააღმდეგ აქტიურ ბრძოლასაც მოიაზრებდა.

რუსეთის იმპერიის საიდუმლო პოლიციის, როგორც ცენტრალური ორგანოების, ასევე ადგილობრივი „ოხრანკის“ განყოფილებების მიერ რევოლუციური და ტერორისტული ორგანიზაციების, დაჯგუფებების წინააღმდეგ ბრძოლის მთავარი მეთოდი აგენტურის გამოყენება იყო.¹⁸ შესაბამისად, დასახელებულ პერიოდში თბილისის პოლიციის მიერ აგენტურული ქსელის შექმნა და აგენტურული ინფორმაციების საფუძველზე ტერორისტული თუ ყაჩაღური ბანდების განადგურება ზასიპკინის მთავარ დამსახურებას წარმოადგენდა. თანამედროვე ენით რომ ვთქვათ, განბერგი ზასიპკინის ე.წ. „კადრი“, ანუ მისი ნდობით მოსარგებლე ქვეშევრდომი იყო და კარგად იცნობდა ამ უკანასკნელის „მუშაობის“ მეთოდებს.

განბერგი თელავის მაზრაში ჩამოსვლისთანავე ყაჩაღების, თუ გაყაჩაღებული „წითელ რაზმელების“ წინააღმდეგ აგენტურული ქსელის შექმნას შეუდგა. თელავის მაზრის ხელმძღვანელად ყოფნისას, მისი ასე ვთქვათ მთავარი „დამსახურება“ იყო ის, რომ 1912 წელს ცნობილი ტერორისტი ნიკოლოზ კასრაძე იქნა მოკლული.¹⁹ ეს პიროვნება 1905-1907 წლების რევოლუციის პერიოდში ძირითადად თბილისში „მოღვაწეობდა“ და სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის ტერორისტი იყო. თბილისში კასრაძეს თანამედრვეების მოგონებების მიხედვით ხელისუფლების ბევრი წარმომადგენელი დაუხოცია. მას შემდეგ კი, რაც ამ პარტიამ თავისი „წითელი რაზმების“ საქმიანობა პარტიისაგან დამოუკიდებლად გამოაცხადა, იგი ზალიკო სვიმონიშვილის რაზმის, თუ როგორც მას ხელისუფლება უწოდებდა – „ბანდის“ წევრი გახდა.²⁰

არსებობს დოკუმენტები, სადაც თბილისის გუბერნატორი ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ თელავის მაზრის პოლიციის ჩინებმა ნიკოლოზ კასრაძე მაზრის უფროს განბერგის ხელმძღვანელობით და „დამსახურებით“ მოკლეს. აქვე პოლიცმეისტერ ზასიპკინის მისამართით მადლობაა გამოთქმული, რადგან მან განბერგის თელავის მაზრაში გაგზავნას დაუჭირა მხარი.²¹

განბერგმა სამაზრო პოლიციის თავისი კადრით დაკომპლექტება თელავის მაზრაში ჩასვლისთანავე დაიწყო. პირველ რიგში, მან თელავის მაზრის უფროსის მოადგილის შეცვლა მოითხოვა. განბერგის წერილში თბილისის გუბერნატორისადმი ვკითხულობთ, რომ თელავის მაზრის უფროსის მოადგილე კაპიტან მილერს, ფსიქიკური დაავადება – ნერვების მოშლა დაუდგინეს და იგი თავის მოვალეობას ველარ ასრულებსო.²² შესაბამისად განბერგი თბილისის მე-7 ნაწილის პრისტავ ფლამანის მილერის ადგილზე გადაყვანას ითხოვდა. განბერგის მოსაზრებით თელავის მაზრაში ფლამანის გადაყვანა იმის გამო უნდა მომხ-

¹⁸ სიმაშვილი, თენგიზ, „საიდუმლო (პოლიტიკური) პოლიცია რევოლუციონერების წინააღმდეგ საქართველოში 1894-1908 წლებში“ (აგენტურის გამოყენების სტრატეგია, ტაქტიკა, მეთოდები და ხერხები ტერორის წინააღმდეგ), თელავი, 2003, გვ. 42-55

¹⁹ ცნობილი იყო მეტსახელებით – „პატარა ნიკა“, „მოკლე ნიკა“

²⁰ ზალიკო სვიმონიშვილის პარტიულ კუთვნილებას ქვემოთ შევეხები

²¹ სსცა, ფ. 26, აღ. 2, საქ. 11630, გვ. 19

²² უნდა აღინიშნოს, რომ 1905-1907 წლების რევოლუციის პერიოდში ასეთი შემთხვევები ხშირი იყო – პოლიციის, ჟანდარმერიის და „ოხრანკის“ განყოფილებების ჩინები ამა თუ იმ საბაბით ცდილობდნენ კავკასიას გარიდებოდნენ. გარიდების ძირითად მიზეზს ხელისუფლების წარმომადგენლებზე დაწყებული თავდასხმების, ტერორისტული აქტების წინაშე შიში წარმოადგენდა

დარიყო, რომ „თელავის მაზრაში ყოველ ფეხის ნაბიჯზე ხვდებოდით დამნაშავე ელემენტებს, ხოლო ფლამანი პოლიციის „გამოცდილი კადრი“ იყო“.²³

განბერგის მიერ თელავის მაზრის უფროსად მუშაობა და შემდეგ მისი განთავისუფლება, საკმაოდ საინტერესოა იმის ნათელსაყოფად, თუ მეფის ხელისუფლების ადგილობრივი ორგანოების წარმომადგენლებს შორის როგორი დაპირისპირება არსებობდა.

კერძოდ, თელავის მაზრის უფროსად ყოფნის დროს განბერგი ტერორისტებისა და გაყაჩაღებული ნითელრაზმელების დევნაში საკმაოდ აქტიურობდა. თუმცა, მისი კარიერა თელავის მაზრაში 1913 წლის 12 იანვარს სოფელ მალრანთან მაჭარულას ხეობაში განვითარებულ მოვლენებს – ხელისუფლების წარმომადგენლების მიერ „ხარებას და გოგიას“ დაჯგუფების ამოხოცვას შეეწირა. როგორც მასალების ანალიზიდან ჩანს, ნიკოლოზ კასრაძის მკვლელობის შემდეგ ხელისუფლებისაგან „ნახალისებული“ და გათამამებული განბერგი, ყაჩაღების წინააღმდეგ აქტიური საპოლიციო ხასიათის ღონისძიებების გატარებას იწყებს. 1913 წლის 9-10 იანვარს, სწორედ თელავის მაზრის „სტრაჟნიკების“ მიერ განბერგის ხელმძღვანელობით განხორციელებული დევნის გამო „ხარებას და გოგიას“ დაჯგუფება სოფლების წინანდლისა და ქვემო ხოდაშნის მიდამოებიდან მდინარე ალაზნისკენ დაეშვა. შემდეგ, მდინარის კალაპოტს ზემოთ აუყვა და სოფლების ფშავლის, ლეჩურის მიმდებარე ტყეში გადავიდა, და ბოლოს სოფელ მალრანის ზემოთ მდებარე მაჭარულას ხეობას შეაფარა თავი.

1913 წლის 12 იანვარს კი „ხარებას და გოგიას“ 12 კაციანი ჯგუფი თიანეთის მაზრის თანამშრომლებისა და პოლიციის „სტრაჟნიკებისგან“ დაკომპლექტებულმა თერთმეტ კაციანმა რაზმმა ეკო დარჩიევის ხელმძღვანელობით ამოხოცა. იმის გამო, რომ ყაჩაღების ამოხოცვა მეზობელი მაზრის ხელმძღვანელობამ მოახერხა და მისი მცდელობები „წყალში ჩაიყარა“, განაწყენებულმა განბერგმა თბილისის გუბერნატორის სახელზე წერილი გააგზავნა, სადაც იგი „ხარებას და გოგიას“ დაჯგუფების ამოხოცვას – „უგონოდ მთვრალი ყაჩაღების დაუნდობლად ჩახოცვად“ მოიხსენიებდა. ჩანს, რომ იმდროინდელ პრესაშიც ამ დაჯგუფების ლიკვიდაციის დასახელებული ვერსია სწორედ განბერგის „მეშვეობით“ გავრცელდა. არადა, საარქივო მასალებით დასტურდება, რომ დაჯგუფებას, რომელიც რიცხობრივად მათზე ბევრად მეტ მდევარს გაურბოდა, 1913 წლის იანვრის ცივ დღეებში ღვინო არ ჰქონდა, და ამ ამბავს გადარჩევილი გიორგი მახნიაშვილის (უტრუხუნე) სიტყვებით „არც ღრეობებს აწყობდნენ“.²⁴

თელავის მაზრის უფროს განბერგს თიანეთის მაზრის იმჟამინდელი მმართველი თავადი ყარალოვი და ფშავ-ხევსურეთის ბოქაული მათურელი დაუპირისპირდნენ, რომლებიც მას მიზანმიმართული სიცრუის გავრცელებაში ადანაშაულებდნენ. შედეგად, განბერგი თელავის მაზრის უფროსობიდან გაათავისუფლეს.

განბერგი, სავარაუდოდ, ხელისუფლების მიერ „შერისხულ“ იქნა და გარკვეული ხანი იგი სამსახურის გარეშე იყო დარჩენილი. 1913 წლის ნოემბრით დათარიღებული მისი თხოვნები რუსეთის იმპერიის სხვადასხვა ქალაქების (ჩერნიგოვოს, ეკატერინოსლავის და სხვების) საპოლიციო სტრუქტურების მიმართ, რომ ხომ არ მოეპოვებდათ თავისუფალი

²³ სსცა, ფ. 26, აღ. 2, საქ. 12097, გვ. 1-2

²⁴ ახლად მოძიებული დოკუმენტებიდან ჩანს, რომ შესაძლებელია დაჯგუფების წევრებს თიანეთის მაზრის პოლიციის ჩინებმა აგენტების მეშვეობით მონამღული საჭმელი შეაპარეს, თუმცა ეს სხვა ისტორიაა. ამის შესახებ დაინტერესებულმა მკითხველმა შეგიძლიათ ნახოთ შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივის მიერ გადაღებული დოკუმენტური ფილმი „ხარება და გოგია (უცნობი დეტალები)“, რეჟისორი მიხეილ ბერინაშვილი

თანამდებობა პოლიციაში, პირდაპირ მიგვანიშნებს ამის თაობაზე.²⁵ თუმცა, თბილისის „პოლიცმეისტერმა“ ზასიპკინმა მისთვის თანამდებობა გამონახა და 1914 წლის იანვრის დასაწყისში განბერგი თბილისში, მე-9 ნაწილის პრისტავად დაინიშნა.²⁶

ამავე წლის 13 იანვარს, ანუ „ხარება და გოგიას“ დაჯგუფების ამოხოცვიდან ერთი წლის შემდეგ განბერგს თბილისში, ავლაბარში ტერორისტების ილიკო იმერლიშვილისა და ვასილ (ვასო) ფარესიშვილის წინააღმდეგ ჩატარებული საპოლიციო ოპერაციისას კლავენ. უფრო სწორედ, იგი მძიმედ დაიჭრა და 15 იანვარს გარდაიცვალა. ზოგიერთი ცნობით მას ტყვია არა ტერორისტებმა, არამედ საკუთარმა კოლეგა-პოლიციელებმა „შეცდომით“ მოარტყეს.

რაც შეეხება თელავის მაზრას, განბერგის შემცვლელად, თელავის მაზრის ახალ უფროსად პოდპოლკოვნიკი ვლადიმერ ნიკოლოზის ძე ოლხოვსკი დაინიშნა. 1914 წლის 15 სექტემბრით დათარიღებული წერილიდან ვიგებთ, რომ შორაპნის მაზრის ყოფილი უფროსი ოლხოვსკი, თელავის მაზრის უფროსად გადაიყვანეს.²⁷ ოლხოვსკის პიროვნება თელავის მაზრის სხვა უფროსებისაგან საკმაოდ „გამოირჩეოდა“ და მისი ასე ვთქვათ „ცხოვრების სტილი“ თელავის მაზრის „ტიპიური“ უფროსების ცხოვრებისგან ამკარად განსხვავდებოდა. ეს უკანასკნელი ქალაქ თელავის „საზოგადოებრივ კლუბში“ კარტის თამაშს არ ერიდებოდა, ქეიფებიც უყვარდა, და ქალთა საზოგადოებაში ტრიალიც. თუმცა, დოკუმენტებში ისიცაა ნათქვამი, რომ იგი დიდ თანხებზე არ თამაშობდა და ქრთამებსაც შეძლებული პირებიდან, იგულისხმება ვაჭრები, თითქოსდა არ იღებდა.²⁸

მე მოვიძიე კავკასიის ხელისუფლების უმაღლესი წარმომადგენლების სახელზე გაგზავნილი ანონიმური წერილები, სადაც უცნობი, ანონიმი ავტორები, თუ ავტორი, რადგან ერთი შეხედვით წერილების ხელნაწერი ტექსტები ერთმანეთს წააგავს, ხელისუფლების ადგილობრივ წარმომადგენლებიდან ზოგს აქებენ და ზოგსაც აძაგებენ. სავარაუდოდ, აღნიშნული დოკუმენტები მათი ე.წ. „მომხრეების“ თუ „მონინააღმდეგეების“ მიერაა დაწერილი. წერილებში ბევრი რამაა ნათქვამი მაზრის უფროსებზე და მათ შორის ოლხოვსკის შესახებ საინტერესო ინფორმაციებსაც ვხვდებით.

სწორედ ერთ-ერთ ანონიმურ წერილში აღნიშნულია მისი მეტად „უცნაური“ ჩვევა – თელავის მაზრის უფროსი ოლხოვსკი ღია ეტლით (შარაბანი) გადაადგილდებოდა,²⁹ რომელში შებმულ ცხენებსაც ზანზალიკები ეკეთათ, რომლებიც ისე ხმამაღლა წკარუნობდნენ, რომ „მათი ხმა 60 ვერსზე ისმოდა“. ოლხოვსკი ამ ეტლით პოლიციის „სტრაჟნიკების“ და ყაჩაღების შეტაკების ადგილებსაც სტუმრობდა.³⁰

აღსანიშნავია, რომ ოლხოვსკი თელავის მაზრის ჩინოვნიკებისა და ასევე მოქალაქეების ნაწილის მხრიდან საკმაოდ „უარყოფითად“ არის დახასიათებული. მაგალითად მომყავს საარქივო საქმე, რომელიც შეიცავს თელავის მოქალაქეების ალექსანდრე მიკირტუმოვი-

²⁵ სსცა, ფ. 26, აღ. 2, საქ. 11630, გვ. 45-46

²⁶ სსცა, ფ. 26, აღ. 2, საქ. 11630, გვ. 47

²⁷ სსცა, ფ. 17, აღ. 1, საქ. 8158, გვ. 9

²⁸ სსცა, ფ. 17, აღ. 1, საქ. 8158, გვ. 11-12

²⁹ სსცა, ფ. 17, აღ. 1, საქ. 8158, გვ. 14

³⁰ მკითხველი ალბათ ფილმს „ხარება და გოგია“ გაიხსენებს, რომელშიც ოლხოვსკი თითქოსდა ამ პირების მაზრაში „მოღვაწეობის“ დროს თელავის მაზრის უფროსად არის გამოყვანილი, რაც როგორც ვნახეთ სინამდვილეს არ შეესაბამება. საარქივო დოკუმენტების მიხედვით ოლხოვსკი თელავის მაზრის უფროსად „ხარება და გოგიას“ დაჯგუფების განადგურებიდან ერთი წლის შემდეგ, 1914 წელს ინიშნება

სა და მისი ცოლის ძმის ბაგრატ ბეგიანოვის საჩივარებს საიდანაც ირკვევა, რომ ოლხოვსკი თითქოსდა სომხების საპირისპიროდ ქართველებისადმი კეთილად იყო განწყობილი. მის „მონინააღმდეგე“ პირებს სხვა არგუმენტებთან ერთად მოყავთ თელავის მაზრის სოფელ კონდოლის მცხოვრებ ნიკოლოზ ცუცუნაშვილისთვის ჯარში განვევის გადავადება, სოფელ ვაჩნაძიანის მცხოვრებ ლევან ჯანდიერის ცხენების სამხედრო სავალდებულო განვევისგან დამალვა და ოლხოვსკის სხვა ამდაგვარი „დანაშაულებრივი“ ქმედებები. თუმცა, დანამდვილებით იმის თქმა, რომ ოლხოვსკი თელაველ ქართველებს სომხებთან შედარებით მართლაც სწყალობდა შეუძლებელია. ჩანს ეს „სენი“ – მოსახლეობის მიერ ქალაქში თუ მაზრაში მმართველად ჩამოსული ადამიანის ქმედებებში რომელიმე ეთნიკური თუ პოლიტიკური ჯგუფისადმი „დაპირისპირების“ თუ „მხარდაჭერის“ დანახვა, მხოლოდ საბჭოთა პერიოდისთვის არ იყო დამახასიათებელი.³¹

მე ვერ მოვიძიე საზოგადოების იმ წარმომადგენლების მოგონებები, ვინც ხელისუფლებასთან არ იყვნენ დაკავშირებული, ამიტომ, მეფის ხელისუფლების ორგანოების საარქივო საქმეებში შემორჩენილი დოკუმენტების ანალიზით ვიფარგლები, რომელიც ჩემი აზრით ცალმხრივია. ვფიქრობ ოლხოვსკი, უფრო დარდიმანდი, შინაგანად თავისუფალი პიროვნება იყო და მის უგულისყურო დამოკიდებულებას პოლიციური მოვალეობებისადმი სწორედ ეს განაპირობებდა. თელავში თავისი კარიერის დასასრულს, იგი ამა თუ სხვა მიზეზის გამო მოქმედ არმიაში ითხოვდა გაგზავნას, რაც სხვათა შორის მაზრის არც ერთ სხვა უფროსს, ასევე შემდგომი პერიოდის თელავის მმართველს არ გაუკეთებია!

ვფიქრობ, ოლხოვსკის შეფასების ჩემეულ ანალიზს ადასტურებს სამსახურეობრივი მოვალეობებისადმი მისი დამოკიდებულება. მაგალითად, როდესაც თელავის პოლიციის „გოროდოვოი“ ხახიაშვილი ყაჩაღებმა მოკლეს,³² ოლხოვსკი ერთ-ერთ შეძლებულ თელავის მაცხოვრებელთან სტუმრად ყოფილა, სადაც, როგორც დოკუმენტშია ხაზგასმული – „შეკრებილი იყო ქალთა საზოგადოებაც“. თანამედროვის სიტყვებით, როდესაც სტუმრად მყოფ ოლხოვსკის შიკრიკმა გააგებინა, რომ მოკლულ იქნა პოლიციის თანამშრომელი, მას უთქვამს – „მოკლეს, მოკლეს გააგზავნეთ ვინმე და გაიგეთ რაშია საქმე და ამ სიტყვების შემდეგ შებრუნდა და ისევ მაგიდას მიუჯდა“.³³ საინტერესოა, რომ როდესაც, თავის მხრივ ხახიაშვილის მკვლელები „სტრაჟნიკებმა“ ქალაქგარეთ დახოცეს, ოლხოვსკი შემთხვევის ადგილზე სწორედ ზემოდასახელებული ზანზალიკებიანი ეტლით გამგზავრებულა.

აღსანიშნავია, რომ ოლხოვსკიზე საკმაოდ უარყოფითი შეხედულების იყვნენ მეფის ხელისუფლების ის წარმომადგენლებიც, ვინც მას იმ დროიდან იცნობდნენ, როდესაც იგი ქუთაისის გუბერნიაში შორაპნის მაზრის უფროსი იყო. როგორც ირკვევა, ოლხოვსკი იქაც მაზრის უფროსისათვის შეუფერებელ „ზრუნვას“ და „ყურადღებას“ იჩენდა შორაპნის და მის მეზობელ მაზრებში „მოქმედი“ ყაჩაღების მიმართ. ზემოდასახელებულ ანონიმურ წერილში მითითებულია ოლხოვსკის მიერ წინა თანამდებობაზე მუშაობის დროს, გამოსასყიდის მიღების მიზნით გატაცებული ექიმის გამტაცებლებისგან თანხის აღება.³⁴

³¹ სსცა, ფ. 153, აღ. 2, საქ. 421, გვ. 1-20

³² ხახიაშვილი ავად იყო და სახლში იწვა, როდესაც ყაჩაღები ოთახში შეუვარდნენ და საწოლში ჩაცხრილეს

³³ სსცა, ფ. 17, აღ. 1, საქ. 8158, გვ. 14

³⁴ სსცა, ფ. 17, აღ. 1, საქ. 8158, გვ. 12

საარქივო დოკუმენტების ანალიზი გვიჩვენებს, რომ თელავის მაზრაში ჩამოსვლისთანავე ოლხოვსკის მაზრის ბიუროკრატიული აპარატის შემადგენლობა შეუცვლია. მაზრის სამმართველოს მდივნად დაუნიშნია ათაბეგოვი, რომელსაც ანონიმური წყარო ორი მსუბუქი ყოფაქცევის ქალის „შენახვაში“, ქრთამების აღებასა და სხვა ცოდვებშიც ადანაშაულებდა.

ოლხოვსკიმ თავის ახალ მოადგილედ 1914 წლის სექტემბერში ლიკოვი დანიშნა.³⁵ მანვე უშუამდგომლა და ქალაქ თელავის პრისტავად დაინიშნა ახვლედიანი, რომელიც მანამდე ქუთაისის გუბერნიის პოლიციის სტრუქტურებში მუშაობდა.³⁸

ქალაქ თელავის ისტორიის უკეთ წარმოსაჩენად, ძალიან საინტერესოა 1915 წლის 8 ნოემბრის ოლხოვსკის მოხსენება თელავის მაზრის მდგომარეობის შესახებ. ეს საკმაოდ დიდი მოცულობის დოკუმენტია, საიდანაც აშკარად ჩანს, რომ ოლხოვსკის „წყალი ჰქონდა შემდგარი“ და ამიტომ ცდილობდა ხელისუფლების უმაღლესი ემელონებისათვის ისეთი ინფორმაციის გაგზავნას, რომელიც მის შერყეულ „მდგომარეობას“ გამოასწორებდა. შესაბამისად, ამ მოხსენებაში აისახა ოლხოვსკის დამსახურებები ხელისუფლების წინაშე და ასევე გამოცემულია ჩვენი საკვლევი პერიოდის ამსახველი საკმაოდ საინტერესო მასალები, როგორც ქალაქ თელავის, ასევე თელავის მაზრის სოციალ-პოლიტიკური მდგომარეობის შესახებ.³⁶

ოლხოვსკის თელავში გადმოყვანის პერიოდში მასზე, როგორც შორაპნის მაზრის უფროსზე, სამსახურეობრივი მოვალეობის არაჯეროვნად შესრულებისა და თანამდებობის ბოროტად გამოყენების მოტივით ძიება იყო დაწყებული. ზემოთ აღვნიშნე, რომ მან თელავის მაზრაშიც უამრავი მტერი გაიჩინა. შესაძლებელია არჩია გარიდება და იმ დროს უკვე მიმდინარე პირველ მსოფლიო ომში მოქმედ არმიაში გაგზავნა მოითხოვა.³⁷ 1915 წლის 30 დეკემბერს თბილისის გუბერნატორმა კავკასიის მეფისნაცვალს, წარუდგინა პოდპოლკოვნიკ ოლხოვსკის თხოვნა გადადგომის თაობაზე. შედეგად, 1916 წლის მაისში ოლხოვსკი მოქმედ არმიაში ჩარიცხეს.³⁸

მე შეგნებულად გავამახვილე ყურადღება ოლხოვსკის პიროვნებაზე, რადგან მისი როგორც მაზრის მმართველის და პიროვნების შესახებ არსებული სხვადასხვა მასალები კარგად გვიჩვენებენ, თუ თელავის მაზრასა და ქალაქ თელავში არსებულ სახელმწიფო ორგანოებში სხვადასხვა რანგის მოხელეებს შორის რა ურთიერთდამოკიდებულება არსებობდა. ამასთან, კარგად იკვეთება თელავის მაზრასა და თვითონ თელავში არსებული ძალისმიერი სტრუქტურების იერარქია, საქმიანობის სფეროები, კავშირები და დაპირისპირებები შედარებით მაღალი იერარქიის პირებსა და დაბალი რანგის ჩინოვნიკებს შორის და ა.შ.

აღნიშნულის საილუსტრაციოდ მომყავს, წარმოშობით სიღნაღის მაზრის სოფელ იორმულალოს, იმჟამად (1916 წელი) ქალაქ თელავის მაცხოვრებლის ნასიბ კასუმოვის (ნასიბ კასუმ ოღლი) თხოვნა, თბილისის გუბერნატორთან. იგი წერდა: „მეორე წელია ვარ თელავის, ამჟამად კი წინანდლის პრისტავ ახვლედიანის საიდუმლო აგენტი. პირადად ვმონაწილეობდი დანაშაულებების გახსნასა და ასევე ცნობილ ყაჩაღ ბინკინაშვილის³⁹ მკვლელობაში. ამიტომ, ახლა ყაჩაღები მე დამდევენ მოსაკლავად.“⁴⁰

³⁵ სსცა, ფ. 17, აღ. 1, საქ. 8479, გვ. 47

³⁶ სსცა, ფ. 17, აღ. 2, საქ. 688, გვ. 38

³⁷ სსცა, ფ. 17, აღ. 2, საქ. 688, გვ. 21

³⁸ სსცა, ფ. 17, აღ. 1, საქ. 8692, გვ. 38

³⁹ სავარაუდოდ საუბარია ზაქარია (ზაქრო) ბინკინაშვილზე (იგივე ლურჯაშვილი)

⁴⁰ სსცა, ფ. 17, აღ. 2, საქ. 8692, გვ. 64

დასახელებულ საარქივო საქმეში არსებული დოკუმენტებიდან ჩანს, რომ ნასიბ კასუმოვი ქალაქ თელავის პოლიციის „გოროდოვოი“ და იმჟამად ქალაქ თელავის პრისტავ ახვლედიანის „კონსპირაციული აგენტი“ იყო. მასალების ანალიზიდან ჩანს, რომ ახვლედიანის აგენტი კასუმოვი „გოროდოვოის“ თანამდებობიდან ნასვლის შემდეგ ხდება. ეს ინფორმაცია ერთის მხრივ გვიჩვენებს, თუ პოლიციის მიერ აგენტურის გამოყენების რა ფორმები არსებობდა იმ დროს და მეორე, იმასაც რომ შესაძლებელი იყო, პოლიციის ყოფილი თანამშრომლები ახლა უკვე პოლიციის საიდუმლო აგენტის სახით ჩამდგარიყვნენ ხელისუფლების ძალისმიერი ორგანოების სამსახურში.

საკმაოდ საინტერესოა, თუ რას შეეხებოდა კასუმოვის თხოვნა. იგი ითხოვდა მისთვის „მაუზერის“ სისტემის პისტოლეტი დაებრუნებინათ, რომელიც მას ოლხოვსკიმ დაპატიმრებისას ჩამოართვა. დოკუმენტებიდან ჩანს, რომ კასუმოვს დასახელებული „მაუზერი“ პრისტავმა ახვლედიანმა 120 მანეთად მიჰყიდა, რომელმაც თავის მხრივ „ვილაცას“ წაართვა.

ირიბად, ოლხოვსკის კახელ ყაჩაღებზე „ზრუნვის“ შესახებ მეტყველებს სწორედ ეს გარემოებაც, რადგან მან, როგორც მაზრის უფროსმა იცოდა, რომ კასუმოვი პოლიციის აგენტი იყო და მაინც დაიჭირა. კასუმოვის სიტყვებით: „მადლობის მაგიერ მას ოლხოვსკიმ წაართვა ფული 550 მანეთი და „მაუზერი“ და ეს იმიტომ, რომ როდესაც კლავდნენ ყაჩაღებს, ოლხოვსკი გამოდიოდა მდგომარეობიდან და ჯავრს აგენტებზე იყრიდა.“⁴¹ კასუმოვი აქვე უჩვენებს, რომ „როგორც შემდეგ გამოირკვა ოლხოვსკის „საქმიანი“ ურთიერთობა ჰქონდა ყაჩაღებთან.“⁴²

აღსანიშნავია, რომ ოლხოვსკის ყაჩაღებთან კავშირზე სხვა საარქივო საქმეც მეტყველებს, რომელიც თელავის სატყეოს მეტყევის თანაშემწეს გვარად კოლნერს ეხება. ირკვევა, რომ ოლხოვსკი კოლნერთან ერთად ხშირად ნადირობდა, რომელიც თავის მხრივ „კახელ ყაჩაღებთან“ – სესიაშვილთან, ფირანაშვილთან და სხვებთან კავშირის ბრალდებით დაპატიმრებულ იქნა.⁴³

1916 წელს თელავის მაზრის უფროსად მატიაკინი ინიშნება, ხოლო მაზრის სამმართველოს მწერლად ილარიონ კიკნაძე დაბრუნდა. რადგან თელავის მაზრის სამმართველოს მდივანი კიკნაძე ვახსენეთ, მინდა ასევე შევეხო 1913 წელს თელავის მაზრის სამმართველოს თანამშრომელს ივანე საჩინოს ძე ჯაფარიძეს.⁴⁴ საქმე იმაშია, რომ ეს ადამიანი ყოველგვარი მიზეზის გარეშე 1924 წლის 5 სექტემბერს, კომუნისტებმა „კონტრევოლუციასთან და ბანდიტიზმთან მებრძოლი თელავის სამაზრო სამეულის განკარგულებით“ ქალაქ თელავში, ე.წ. „გიგოს გორაზე“ იმ 30 ადამიანს შორის დახვრიტეს, ვისი ერთადერთი დანაშაულიც „ინტელიგენტობა“, „აზნაურობა“, „დიაკნობა“ თუ „თავადობა“ იყო.⁴⁵ არადა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პერიოდში ივანე ჯაფარიძე თელავის ქალთა წმინ-

⁴¹ სსცა, ფ. 17, აღ. 2, საქ. 8692, გვ. 72

⁴² იგულისხმებიან „ხარებას და გოგიას“ ბანდის გადარჩენილ წევრები: გიორგი სესიკაშვილი, გიორგი (ჟორჯიკა) ბერძენიშვილი, გიორგი მახნიაშვილი და სხვები

⁴³ სსცა, ფ. 156, აღ. 3, საქ. 356, გვ. 13

⁴⁴ სსცა, ფ. 156, აღ. 3, საქ. 356, გვ. 13

⁴⁵ საბჭოთა პერიოდში, 1920-იან წლებში ივანე ჯაფარიძის და სხვა თელაველების ტრაგიკული ისტორია უაღრესად რეალისტურადაა ასახული ქალატონ ზაირა არსენიშვილის შესანიშნავ რომანში „ვა, სოფელო...“ (კახური ქრონიკები), 2011

და ნინოს სახელობის გიმნაზიაში მუშაობდა და საბჭოთა ხანაშიც რიგითი მოქალაქის ცხოვრებით ცხოვრობდა.⁴⁶

1.2. პოლიციის ადგილობრივი ორგანოები ქალაქ თელავში

მეცხრამეტე საუკუნის ბოლოსა და მეოცე საუკუნის დასაწყისში რუსეთის იმპერიის საგუბერნიო და სამაზრო ქალაქებში საქალაქო და სამაზრო პოლიციის შესაბამისი ორგანოები არსებობდა. როგორც უკვე აღვნიშნე, მაზრებში სამართლებრივი წესრიგის დაცვა მაზრის უფროსის მოვალეობა იყო. რაც შეეხება თვითმმართველ ქალაქებს, ისეთებს, როგორც იყო თელავი – საქალაქო პოლიციას პოლიციის „პრისტავები“ – ბოქაულები ედგნენ სათავეში.

პოლიციის დაბალი ჩინები იწოდებოდნენ „გოროდოვობად“, რომელთა შორის იყვნენ უფროსი და უმცროსი ჩინის „გოროდოვობი“. „გოროდოვობის“ პირადი შემადგენლობა არმიის ყოფილი ჯარისკაცებისგან და უნტერ-ოფიცრებისგან კომპლექტდებოდა. ისინი სპეციალურ ფორმასა და იარაღს – ხმალსა და რევოლვერს ატარებდნენ, ხოლო ხელფასი ქალაქის ბიუჯეტიდან ეძლეოდათ.

„გოროდოვობს“ ქალაქის ქუჩებში წესრიგისა და სიმშვიდის დაცვა ევალებოდათ. მათ ასევე სხვადასხვა ანტისახელმწიფოებრივი საზოგადოებების, არალეგალური პარტიების წევრებზე მეთვალყურეობა უნდა ეწარმოებინათ. კანონის მიხედვით რუსეთის იმპერიის ქალაქებში სადაც მოსახლეობა შეადგენდა ორი ათას ადამიანს აუცილებელი იყო ხუთი „გოროდოვობის“ ყოლა. იმ ქალაქებში, კი სადაც მოსახლეობის რაოდენობა მეტი იყო, ყოველ ხუთას კაცზე დამატებით ერთი „გოროდოვობი“ უნდა ჰყოლოდათ.

რუსეთის იმპერიის შინაგან საქმეთა სამინისტროს 1890 წლის 28 სექტემბრის საქალაქო პოლიციის შესახებ განკარგულების თანახმად, ქალაქ თელავს სამი უფროსი და თორმეტი უმცროსი „გოროდოვობი“ უნდა ყოლოდა. უფროსი „გოროდოვობის“ ხელფასი თვეში დაახლოებით 17.50 მანეთს, უმცროსების კი 10.50 მანეთს შეადგენდა.⁴⁷

1905-1907 წლების რევოლუციის დროს დაწყებულმა ანტისახელმწიფოებრივმა გამოსვლებმა – დემონსტრაციებმა, მიტინგებმა, სისხლის სამართლის დანაშაულებების ზრდამ, მათ შორის ფულის გამოძალვის მიზნით ადამიანების გატაცებებმა, და საერთოდ რევოლუციისათვის დამახასიათებელმა სხვა გამოვლინებებმა, როგორებიცაა ტერორი, საზოგადოებრივი წესრიგის დასაცავად ახალი მოთხოვნები გააჩინა.

სხვა ქალაქების მსგავსად, ქალაქ თელავშიც დაისვა პოლიციის რაოდენობის გაზრდის შესახებ საკითხი. აღნიშნული პერიოდის თელავში არსებობდა პოლიციის ორი უბანი, იგივე „პოლიციის ნაწილი“, ანუ თელავი ორ საპოლიციო სამართავ ერთეულად იყო დაყოფილი. თელავის პოლიციის ბოქაულს ჰყავდა ერთი თანაშემწე, რომელიც თელავში პოლიციის მეორე უბანზე რამოდენიმე „გოროდოვობისთან“ ერთად იმყოფებოდა. თელავის მაზრის უფროსის „1905 წლის ანგარიშში მაზრის მდგომარეობის შესახებ“ ხაზგასმულია, რომ ჯერ კიდევ 1903 და 1904 წლების ანგარიშებში მაზრის მდგომარეობის შესახებ აღნიშნული ყოფილა თელავში პოლიციის მესამე უბნის დაარსების აუცილებლობა – „რადგან პოლიცი-

⁴⁶ სსცა, ფ. 1891, აღ. 1, საქ. 768, გვ. 21

⁴⁷ სსცა, ფ. 17, აღ. 2, საქ. 1246, გვ. 2

ის უზნები ერთმანეთს საკმაოდაა დაშორებული, მაშინ, როდესაც თელავის მოსახლეობა თორმეტი ათას ადამიანს შეადგენს.“

გარდა ამისა, როგორც ამ დოკუმენტებიდან ჩანს, ჯერ კიდევ 1903-1904 წლებში მოუთხოვიათ პოლიციის რაოდენობის გაზრდა – ერთი ბოქაულისა და ცხრა „გოროდოვოს“ დამატება. სწორედ, აღნიშნული მოთხოვნაა ასახული ზემოდასახელებულ 1905 წლის ანგარიშში მაზრის მდგომარეობის შესახებ, სადაც ნათქვამია – „დღევანდელ მშფოთვარე დროს ამის გაკეთება აუცილებელია, რადგან ძარცვებისა და სხვა დანაშაულებების რაოდენობა ძალიანაა გაზრდილი“.⁴⁸

1907 წლის ანგარიშში თელავის მაზრის მდგომარეობის შესახებ აღნიშნულია, რომ ქალაქ თელავის საქალაქო პოლიციაში დასაქმებული იყო ათი „გოროდოვო“, ერთი ბოქაულისა და ერთი ბოქაულის თანაშემწე, მაშინ, როდესაც ამ დროს, თელავის მოსახლეობა უკვე თოთხმეტი ათას (14.000) ადამიანს შეადგენდა.⁴⁹ ამრიგად, აღნიშნულ პერიოდში ქალაქ თელავში კანონის თანახმად მოსახლეობის რიცხვის შესაბამისი რაოდენობის პოლიცია არ იმყოფებოდა.

1907 წელს თელავის მაზრის ადგილობრივ ხელისუფლებას ჰქონია იმის მცდელობა, რომ „გოროდოვოების“ რიცხვი შეევსოთ ოც კაცამდე და ასევე გაეზარდათ მათი ხელფასი. თუმცა, თბილისის დროებითი გენერალ-გუბერნატორის 1907 წლის 1 ნოემბრით დათარიღებული წერილიდან ჩანს, რომ ზემდგომი ინსტანციების მოსაზრების თანახმად – „თელავში „გოროდოვოების“ რიცხვის ზრდა მიზანშეწონილი არ იყო“. ასევე, მიზანშეწონილად იქნა მიჩნეული თელავის პოლიციის „გოროდოვოების“ ხელფასის ზრდაც.⁵⁰

ამის მაგივრად, აღნიშნულ პერიოდში ქალაქ თელავში და თელავის მაზრაში არსებული კრიმინოგენული სიტუაციის „გამოსასწორებლად“, ტერორისტული და ექსპროპრიაციული აქტების შემსრულებლების დასაპატიმრებლად, თელავში რეგულარული არმიის ნაწილი გაგზავნეს. 1907 წლის ნოემბერში თბილისიდან დისლოკაციის ადგილი შეიცვალა და თელავში განლაგდა მეორე მსროლელი ბატალიონი პოლკოვნიკ შლიტერის მეთაურობით, რომელსაც პოლიციური ხასიათის ღონისძიებების გატარება – ქალაქის ქუჩებში მორიგეობა, ანტისახელმწიფოებრივი შეკრებების მონაწილეების დაპატიმრება და სხვა ამ სახის საქმიანობის განხორციელება დაევა.⁵¹

საარქივო მასალებიდან გამომდინარე, არც შემდგომ პერიოდში მოხდა პოლიციის შემადგენლობის რიცხვობრივი თუ ხარისხობრივი ზრდა – თელავის პოლიციის რაოდენობრივი შემადგენლობა უცვლელი დარჩა 1917 წლამდე. 1911 წელს თელავში კვლავ ათი „გოროდოვო“ იყო, მაშინ, როდესაც 1911 წლის ანგარიშში თელავის მაზრის მდგომარეობის შესახებ ნათქვამია, რომ ქალაქ თელავის მოსახლეობა ბოლო აღწერით უკვე თოთხმეტი ათას შვიდას სამოცდათოთხმეტ (14974) ადამიანს შეადგენდა.⁵²

მინდა აღვნიშნო, რომ როგორც დოკუმენტების ანალიზიდან ჩანს, თელავის შეძლებული მოსახლეობა „საკუთარ ტყავზე“ გრძნობდა „გოროდოვოების“ რიცხვის ზრდის საჭიროებას. 1912 წელს თელავში არსებული კერძო სახლების, სავაჭრო დაწესებულებების, სახე-

⁴⁸ სსცა, ფ. 17, აღ. 1, საქ. 9611, გვ. 2-11

⁴⁹ სსცა, ფ. 17, აღ. 1, საქ. 6341, გვ. 27-34

⁵⁰ სსცა, ფ. 17, აღ. 1, საქ. 5869, გვ. 116

⁵¹ სსცა, ფ. 17, აღ. 1, საქ. 5869, გვ. 142

⁵² სსცა, ფ. 17, აღ. 1, საქ. 7283, გვ. 1

ლოსნოების მფლობელებმა, სულ ას ოცდაშვიდმა (127) ადამიანმა შუამდგომლობა აღძრა, რომ მათ ხარჯზე ქალაქში პოლიციას დამატებით დაექირავებინა ოცი „გოროდოვოი“. ამ საკითხის დადებითად გადაჭრით თვით თბილისის გუბერნატორიც კი დაინტერესებულა და პეტერბურგში ხელისუფლების უმაღლეს ემელონებში შესაბამისი მოთხოვნა გაუგზავნია.⁵³

რაც შეეხება თელავის საქალაქო პოლიციის შემადგენლობას, როგორც უკვე აღვნიშნე, მეცხრამეტე საუკუნის ბოლოსა და მეოცე საუკუნის დასაწყისში თელავში პოლიციის ბოქაულებად და „გოროდოვოებად“, ასევე პოლიციის „სტრაჟნიკებად“ ძირითად უცხო ეროვნების ადამიანები მუშაობდნენ.

მეცხრამეტე საუკუნის ბოლოს ქალაქ თელავის პოლიციის ბოქაული ყოფილა გვარად ავეტიკიანცი. მის თანაშემწედ კი ამავე პერიოდში, რვა წლის განმავლობაში უმუშავია კონკოვს. ირკვევა, რომ ამ უკანასკნელს 1901 წელს შეუტანია განცხადება, რადგან ავეტიკიანცი სამუშაოდ ერევნის გუბერნიაში გადაუყვანიათ, ქალაქ თელავის ბოქაულად მის მაგივრად დაენიშნათ.⁵⁴ თუმცა, 1902 წლით დათარიღებული მასალებიდან ირკვევა, რომ კონკოვი ისევ თელავის ბოქაულის თანაშემწედ მუშაობდა.⁵⁵

ვფიქრობ მკითხველისათვის ასევე საინტერესოა აღნიშნულ პერიოდში ქალაქ თელავის პოლიციის „გოროდოვოების“ რიგითი შემადგენლობის ჩამონათვალი. 1903 წელს ქალაქ თელავის „გოროდოვოები“ იყვნენ: სერგეი იაკოვენკო, ნაუმ ემეცი, არტემ მუნჯიევი, ივანუ კრივენკუ, აბრამ კაპანაძე, დათიკო ვარძელაშვილი, ელბერტ ერზოლი, გიორგი აკოპოვი, სარგის ავეტიკოვი, ივანე გოგოლაშვილი, მიხეილ ბურნაძე, სოსიკო ონიკოვი, ბუღდან სახიევი, დონგურ სულთანოვი. ამ დროს უფროსი „გოროდოვოი“ სერგეი იაკოვენკო ყოფილა.⁵⁶ აქვე მინდა აღვნიშნო, რომ ჩანს რომ ბოქაულებს რიგითი „გოროდოვოებისგან“ განსხვავებით იმ დროისთვის საკმაოდ მაღალი ანაზღაურება ჰქონდათ, თვეში 50 მანეთი.⁵⁷

1906 წელს ქალაქ თელავის ბოქაულის მოვალეობის შემსრულებელი სააკოვი ხდება, რომელიც 1907 წელს შეცვალა ბაგირ-ბეკმა. ამ უკანასკნელის თანაშემწედ კი დასახელებულია ვინმე მოლოდოვი, რომელიც მალევე თელავის ბოქაული გახდა.⁵⁸

ამრიგად, თელავში პოლიციის ბოქაულების ცვლა საკმაოდ სწრაფად ხდებოდა, რასაც ირიბად ადასტურებს 1908 წლის დასაწყისში თელავის ბოქაულად დავით ლუკას ძე თარხან-მოურავის დანიშვნა.⁵⁹ 1908 წლის ნოემბერში კი თელავის ბოქაულის მოვალეობის დროებით შემსრულებლად ვლადიმერ ჩიჩუა⁶⁰ ინიშნება, რომელიც 1911 წელს თელავის ბოქაულად გვევლინება,⁶¹ თუმცა იგი მალევე გაათავისუფლეს.⁶²

⁵³ სსცა, ფ. 13, აღ. 21, საქ. 1888, გვ. 1

⁵⁴ სსცა, ფ. 26, აღ. 2, საქ. 6506, გვ. 3

⁵⁵ სსცა, ფ. 26, აღ. 2, საქ. 6506, გვ. 17

⁵⁶ სსცა, ფ. 17, აღ. 2, საქ. 1246, გვ.1

⁵⁷ სსცა, ფ. 17, აღ. 1, საქ. 688, გვ. 38

⁵⁸ სსცა, ფ. 17, აღ. 2, საქ. 5869, გვ. 40

⁵⁹ სსცა, ფ. 13, აღ. 21, საქ. 401, გვ. 3

⁶⁰ ვლადიმერ გიორგის ჩიჩუა ჩანს თელავში ბავშვობიდან ცხოვრობდა, რადგან მის პირად საქმეში წერია, რომ მას დამთავრებული ჰქონდა თელავის საქალაქო სასწავლებელი. იგი საბჭოთა პერიოდში, 1924 წლის 5 სექტემბერს ივანე ჯავახიშვილის და სხვა თელაველებთან ერთად ე.წ. გიგოს გორაზე დახვრიტეს

⁶¹ სსცა, ფ. 26, აღ. 2, საქ. 11661, გვ. 18

⁶² სსცა, ფ. 26, აღ. 2, საქ. 13211, გვ. 1-7

1911 წლის ბოლოს კი თელავის ბოქაულის მოვალეობას უკვე გაგუნოვი ასრულებს,⁶³ 1912 წელს იგი თელავის ბოქაულის თანამშემწედ მუშაობს. ერთ-ერთ საქმეში აღნიშნულია, რომ თელავის ბოქაულის თანამშემწე გაგუნოვმა 1912 წელს „სამსახურეობრივი გადაცდომა“ ჩაიდინა, საუბარია მინის კანონდარღვევით გადაფორმებაზე და ჩამოთვლილია მის მიერ ჩადენილი სხვა „ცოდვები“.⁶⁴

1911 წელს ქალაქ თელავში პოლიციას ასევე ჰყავდა რეზერვი, სადაც ირიცხებოდნენ – ასანა ხაიაური, ივანე ვისოცკი, სამსონ ბარამიძე, სტეფანე ალბორიშვილი, იოსებ კოკელაძე და ნესტორ თედეშვილი.⁶⁵

1911 წლის ოქტომბერში მაზრის სამმართველოში თარჯიმნად დავით სავანელი მუშაობს,⁶⁶ რომელიც 1912 წელს გაგუნოვის ნაცვლად თელავის ბოქაულის თანამშემწე ხდება.⁶⁷ სავარაუდოდ, იგი დავით მიხეილის ძე სავანელია, რომელიც სხვა საარქივო მასალებშიც იხსენიება.⁶⁸ 1913 წელს თელავის ბოქაული თავადი მაცაყვია, ხოლო მისი თანამშემწე კი იუნაშევი.⁶⁹

ზემოთ უკვე აღვნიშნე, რომ 1915 წლის მეორე ნახევარში თელავის მაზრის უფროს ოლხოვსკის წარდგინებით თელავის ბოქაულის მოვალეობის შემსრულებელი ქუთაისის გუბერნიის პოლიციის ჩინოვნიკი ახვლედიანი გახდა,⁷⁰ რომელიც ოლხოვსკის თანამდებობიდან წასვლის შემდეგ წინანდლის ბოქაულად გადაიყვანეს.

1915 წლის ოქტომბერში ზემონახსენები ვლადიმერ ჩიჩუა კვლავ თელავის ბოქაულის მოვალეობის შემსრულებლად გვევლინება, რომელიც როგორც მასალების ანალიზი გვიჩვენებს, დასახელებულ წლებში თელავის მაზრის უფროსის მოვალეობის შემსრულებელთან და შემდეგ უკვე მაზრის უფროს თავად ირაკლი ბარათოვთან იყო დაახლოებული.⁷¹ ჩანს, ეს უკანასკნელი პოლკოვნიკ ოლხოვსკის გადადგომის შემდეგ დაბრუნდა თელავის მაზრის უფროსად და ჩიჩუაც ბოქაულად დააბრუნა. თუმცა, თელავში მყოფი ჟანდარმერიის პუნქტის უნტერ-ოფიცრის 1917 წლის იანვართი დათარიღებული საიდუმლო მოხსენებიდან ირკვევა, რომ ვლადიმერ ჩიჩუამ ამ დროს პოლიციაში სამსახურს თავი დაანება. მან ქალაქ თელავში არსებულ ერთ-ერთ სააქციო საზოგადოებაში დაიწყო მუშაობა.⁷²

1916 წელს თელავის ბოქაული კოვალენკო ხდება. თანამდებობიდან მისი წასვლის შემდეგ შემდეგ თელავში ბოქაულად ახვლედიანი ბრუნდება, რომელიც 1918 წელს საქართველოს დამოუკიდებელი რესპუბლიკის პერიოდში თელავის ბოქაულის მოვალეობას კვლავ ასრულებდა.⁷³

⁶³ სსცა, ფ. 26, აღ. 2, საქ. 12134, გვ. 64

⁶⁴ სსცა, ფ. 26, აღ. 2, საქ. 13206, გვ. 4, 12

⁶⁵ სსცა, ფ. 115, აღ. 1, საქ. 2590, გვ. 15

⁶⁶ სსცა, ფ. 26, აღ. 2, საქ. 11661, გვ. 76

⁶⁷ სსცა, ფ. 160, აღ. 2, საქ. 8, გვ. 11

⁶⁸ სსცა, ფ. 26, აღ. 2, საქ. 11661, გვ. 70

⁶⁹ სსცა, ფ. 26, აღ. 2, საქ. 11661, გვ. 54; სსცა, ფ. 26, აღ. 2, საქ. 14069, გვ. 8

⁷⁰ სსცა, ფ. 17, აღ. 1, საქ. 8692, გვ. 22

⁷¹ სსცა, ფ. 13, აღ. 21, საქ. 2690, გვ. 175

⁷² სსცა, ფ. 160, აღ. 2, საქ. 25, გვ. 2

⁷³ სსცა, ფ. 17, აღ. 1, საქ. 7283; სსცა, ფ. 26, აღ. 2, საქ. 16001; სსცა, ფ. 26, აღ. 2, საქ. 16127, გვ. 1-5

1.3. სამაზრო ციხე ქალაქ თელავში

მეცხრამეტე საუკუნის ბოლოს და მეოცე საუკუნის დასაწყისში, თელავის მაზრასა და ქალაქ თელავში, როგორც სისხლის სამართლის, ასევე ადმინისტრაციული წესით დაპატიმრებულებს სამაზრო ციხეში ამყოფებდნენ. აღნიშნული პენიტენციალური დაწესებულება ქალაქ თელავის ცენტრში მდებარე ე.წ. ბატონის ციხის გალავნის შიგნით მდებარეობდა.

თელავის ციხე 1842 წელს აშენდა და თავდაპირველად 30-50 პატიმარზე იყო გათვლილი. დროთა განმავლობაში მოსახლეობის რიცხვისა და პატიმართა რაოდენობის ზრდასთან ერთად მას გაფართოება სჭირდებოდა, მაგრამ მან საფუძვლიანი გადაკეთების გარეშე საკმაო ხნის განმავლობაში იარსება. ამ ნაგებობას აშენებიდან უკვე ნახევარი საუკუნის შემდეგ კაპიტალური რემონტიც ესაჭიროებოდა, რაზეც მეტყველებს 1897 წლით დათარიღებული შესაბამისი საარქივო დოკუმენტები.⁷⁴

თელავის სამაზრო ციხე ემსახურებოდა თელავის და თიანეთის მაზრებს. ირკვევა, რომ 1905-1907 წლებში თელავის ციხე პატიმრებით იყო გადავსებული. 1907 წლის 20 ივნისით დათარიღებული თელავის მაზრის უფროსის თანაშემწის ობოლენსკის მოხსენებიდან ვიგებთ, რომ თელავის სამაზრო ციხეში ამ დროს 150 პატიმარი მჯდარა.⁷⁵

1910 წლის ოქტომბერში თელავის ციხეში პატიმრების რაოდენობა შემცირებულა და 130-დან 140-მდე მერყეობდა.⁷⁶ სავარაუდოდ, ეს აღნიშნულ პერიოდში რევოლუციური აქტივობის შესუსტებით იყო გამოწვეული.

1911 წლის ანგარიშში თელავის მაზრის მდგომარეობის შესახებ ნათქვამია, რომ თელავის სამაზრო ციხეში, რომელიც ორმოცდაათ პატიმარზე იყო გათვლილი ას ოცდაათი პატიმარი (124), მათ შორის ცხრა ქალი და რვა არასრულწლოვანი იჯდა. ამ მოხსენებიდან ისიც ირკვევა, რომ თელავის ციხეში მაღალი წოდების წარმომადგენელი (თავადი, აზნაური) პირებისათვის გამოყოფილი არ იყო ცალ-ცალკე საკნები. ასევე, არასრულწლოვანები, ქალები და პოლიტიკური დამნაშავეები განცალკევებულად არ ჰყავდათ.⁷⁷ ამ დროსაც დღის წესრიგში კვლავ მდგარა ციხის გაფართოების აუცილებლობა.⁷⁸

თელავის ციხეში მჯდომი დამნაშავე პირები არამარტო წინასწარ პატიმრობაში იყვნენ და მოკლევადიან სასჯელსაც იხდიდნენ, არამედ აქვე ციხეში ხდებოდა პატიმრების სიკვდილით დასჯა. კერძოდ, 1906 წელს თელავის მაზრაში სამხედრო-საველე სასამართლოს გადაწყვეტილების თანახმად თელავის მცხოვრები მიხეილ კაკატუნიძე სიკვდილით იქნა დასჯილი. მან 1906 წლის ოქტომბერში თელავის პოლიციის უფროსი „გოროდოვოი“ დარჩო ამირგულაშვილი მოკლა. როგორც დოკუმენტებშია ნათქვამი, მკვლელობა „პოლიტიკურ ნიადაგზე“ იქნა ჩადენილი. სამხედრო-საველე სასამართლოს მიერ კაკატუნიძის დაკითხვის ოქმს, რომელიც 1906 წლის 4 ოქტომბრითაა დათარიღებული, ხელს თელავის სამხედრო გარნიზონის ოფიცრები – სამხედრო-საველე სასამართლოს უფროსი პოდპოლკოვნიკი თავადი მაყაევი, სამხედრო-საველე სასამართლოს წევრები: კაპიტანი ჟევავ-

⁷⁴ სსცა, ფ. 204, აღ. 1, საქ. 1062

⁷⁵ სსცა, ფ. 17, აღ. 1, საქ. 5869, გვ. 57

⁷⁶ სსცა, ფ. 26, აღ. 2, საქ. 11550

⁷⁷ სსცა, ფ. 17, აღ. 1, საქ. 5869, გვ. 57

⁷⁸ სსცა, ფ. 17, აღ. 1, საქ. 7283, გვ. 25

ვი, კაპიტანი კრომოვი, კაპიტანი კლოდნიცკი და „პოდესაული“ ერგარდი ანერენ. ოქმი თავის მხრივ, დამონმებულია თელავის გარნიზონისა და თელავის მაზრაში განლაგებული ჯარის ნაწილების უფროსის პოლკოვნიკ ჯაიანის და ბატალიონის ადიუტანტ პორუჩიკ დოლგოევის მიერ. თავის მხრივ, ოქმს ამონმებს კიკნაძე, რომელიც, როგორც ჩანს, თელავის მაზრის საქმის მწარმოებელი ილარიონ კიკნაძეა. 1906 წლის 5 ოქტომბერს კაკატუნიძე თელავის ციხეში სიკვდილით იქნა დასჯილი – ჩამოახრჩეს.⁷⁹

თელავის სამაზრო ციხეს ერთი უფროსი და ექვსი უმცროსი ზედამხედველი ემსახურებოდა. რევოლუციის პერიოდში თელავის მაზრის უფროსების შეხედულებით ეს საკმაოდ მცირე რიცხვი იყო პატიმრებით გადავსებული ციხის სამეთვალყურეოდ.⁸⁰ როგორც ირკვევა, ციხის ზედამხედველებს ხშირად, ყოველ მეორე დღეს უწევდათ მორიგეობა. შესაბამისად „მოვალეობის“ უკეთ შესრულების მიზნით, მათი საცხოვრებელი ბინები უშუალოდ ბატონის ციხის მიმდებარე ტერიტორიის სიახლოვეს მდებარეობდა.

საარქივო დოკუმენტებმა შემოგვინახა იმ ადამიანების ვინაობა, ვინც თელავის სამაზრო ციხეში მუშაობდნენ. მაგალითად, 1902 წლის აგვისტოში თელავის ციხის ზედამხედველი ვინმე ხახუტოვი ყოფილა, რომელსაც საკმაო სტაჟიანი იყო და „კარგ მუშაკად“ თვლიდნენ.⁸¹ 1907 წლისათვის თელავის სამაზრო ციხის მთავარ ზედამხედველად ვინმე ჯავახიას უმუშავია. თუმცა, იგი თელავის ციხის მთავარი ზედამხედველის მოვალეობიდან მალევე გაუთავისუფლებიათ, რადგან 1907 წლის 14 ივნისს წყლის მოსატანად წასული პატიმართა ჯგუფიდან ორი პატიმარი – აზნაური ნიკოლოზ მაჭავარიანი და გლეხი ნიკოლოზ ქრელაშვილი გაიქცნენ.⁸²

ამ დროს უფროსი ზედამხედველი დავით მარალოვი, ხოლო უმცროსი ზედამხედველი ვიქტორ ფოფანოვი ყოფილან. ზედამხედველებს შორის იყვნენ ისეთებიც, ვინც ამ ადგილზე 15 წელზე მეტი მუშაობდნენ – სერგეი სტოლბიკი, პავლე ლევჩენკო.⁸³ 1908 წელს თელავის ციხის ზედამხედველი ვინმე გიორგი ნარეკლიევი ყოფილა.⁸⁴

სხვადასხვა საარქივო მასალები გვიჩვენებენ, რომ თელავის ციხეში მყოფი პატიმრები წყალს ციხის ეზოში არსებული ჭიდან ტუმბოთი იღებდნენ.⁸⁵ საინტერესოა, რომ როდესაც ტუმბო უფუჭდებოდათ, პატიმრები იქვე მდებარე ე.წ. გვირაბის წყლით არ სარგებლობდნენ და წყლის მოსატანად ზედამხედველის მეთვალყურეობის ქვეშ სოფელ კურდღელაურის მახლობლად მდებარე წყაროზე მიდიოდნენ.⁸⁶

⁷⁹ სსცა, ფ. 26, აღ. 2, საქ. 10830, გვ. 4

⁸⁰ სსცა, ფ. 13, აღ. 31, საქ. 1153, გვ. 4

⁸¹ სსცა, ფ. 26, აღ. 2, საქ. 6506, გვ. 11

⁸² სსცა, ფ. 13, აღ. 31, საქ. 1153, გვ. 8

⁸³ სსცა, ფონ. 17, აღ. 1, საქ. 5869, გვ. 57

⁸⁴ სსცა, ფონ. 94, აღ. 1, საქ. 45, გვ. 48

⁸⁵ სსცა, ფონ. 17, აღ. 1, საქ. 5869, გვ. 57

⁸⁶ სსცა, ფონ. 13, აღ. 31, საქ. 1153, გვ. 6

1.4. მეფის ხელისუფლების საიდუმლო პოლიცია თელავში

საქართველოში XIX და XX საუკუნის მიჯნაზე მეფის რუსეთის საიდუმლო (პოლიტიკური) პოლიციის ადგილობრივი ორგანოები, ერთის მხრივ, თბილისის „ოხრანკის“ განყოფილება და მეორეს მხრივ, ჟანდარმთა ორი საგუბერნიო სამმართველო – თბილისის და ქუთაისის არსებობდა. თბილისის „ოხრანკის“ განყოფილება პოლიტიკური „ძებნის“ ანუ, პოლიტიკური და სხვა ხასიათის დანაშაულის მომზადების აღმოჩენი ორგანო იყო, რაც შეეხება ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველოებს, მათ ძირითადად აღმოჩენილ პოლიტიკურ დანაშაულზე ძიება ევალებოდათ. თბილისის „ოხრანკის“ განყოფილებას საქართველოში მხოლოდ ერთი ქვემდებარე ორგანო – ე.წ. ბათუმის „ოხრანკის“ პუნქტი გააჩნდა.

საქართველოს ტერიტორიაზე არსებულ ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველოებს შორის წამყვანი როლი თბილისის ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველოს ჰქონდა მინიჭებული. მას სათავეში სამმართველოს უფროსი – ჩინით პოლკოვნიკი ედგა. სამმართველოს უფროსს ჰყავდა თანაშემწეები, რომლებიც საიდუმლო პოლიციისათვის საჭირო ინფორმაციას ერთი ან რამდენიმე მაზრიდან აგროვებდნენ. თბილისის ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველოს უფროსის პირველი თანაშემწე თბილისის, მეორე – თელავისა და სიღნაღის (შემდეგ დაემატა თიანეთის მაზრა), მესამე – ახალციხის, ახალქალაქისა და გორის მაზრებს, მეოთხე – ელიზავეტოპოლის გუბერნიას განაგებდნენ.⁸⁷

ზემოთ ჩამოთვლილი უფროსი ჩინის ოფიცრები, თბილისის ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველოს უფროსის თანაშემწის ჩათვლით, თბილისში იმყოფებოდნენ. ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველოს დაბალი ჩინები კი მაზრებში. ქალაქ თელავში ე.წ. პუნქტზე, ერთი უნტერ-ოფიცერი იმყოფებოდა, რომელიც ქვემდებარებოდა თბილისის ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველოს უფროსის თანაშემწეს თელავისა და სიღნაღის მაზრებში.

ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველოები იმ უნტერ-ოფიცრებისაგან კომპლექტდებოდა, ვინც იმსახურა რა ჯარში, გავიდნენ თადარიგში, ანდა რაიმე საპატიო მიზეზით დატოვეს არმია. უნტერ-ოფიცრებად 25 წელზე ნაკლებ ახალგაზრდებს არ იღებდნენ. თბილისის საგუბერნიო ჟანდარმთა სამმართველოს უნტერ-ოფიცრების პირადი საქმეებიდან ირკვევა, რომ უნტერ-ოფიცრებად ძირითადად 35-დან 50 წლამდე ასაკის პირები მსახურობდნენ.

მაგალითად მომყავს, შემდგომში თელავის პუნქტის უნტერ-ოფიცრის მიხეილ რომანენკოს ისტორია. 1906 წლის მარტში თბილისის ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველოს უფროსი ნიკოლაევსკის მაზრის ადმინისტრაციას წერდა, რომ „არმიის თადარიგში მყოფმა მე-16 გრენადერთა სამეგრელოს პოლკის უფროსმა უნტერ-ოფიცრმა მიხეილ რომანენკომ მომმართა თხოვნით ის ჩემს სამმართველოში უნტერ-ოფიცრად მივიღო.“ მიხეილ რომანენკო წარმოშობით სამარის გუბერნიის ნიკოლაევსკის მაზრიდან იყო, ამიტომ, თბილისის ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველოს უფროსი ითხოვდა ეცნობებინათ „რომანენკო მანამ სამხედრო სამსახურს დაინყებდა, რაიმე არასწორ ქცევაში ხომ არ იყო შემჩნეული.“⁸⁸

ჟანდარმერიის უნტერ-ოფიცრები, ვინც მაზრებში მსახურობდნენ მოვალენი იყვნენ ადგილობრივი მოსახლეობის ენა სცოდნოდათ. ეს იმ გარემოებით იყო განპირობებული, რომ მაზრებში მყოფ უნტერ-ოფიცრებს თბილისის ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველოსთვის მაზრის პოლიტიკური და ეკონომიური მდგომარეობის, ასევე ჩინოვნიკების

⁸⁷ სსცა, ფონ. 153, აღ. 2, საქ. 134, გვ. 4

⁸⁸ სსცა, ფონ. 153, აღ. 1, საქ. 931, გვ. 6

უკანონო ქმედებების, სისხლის სამართლის დანაშაულებების, მოსახლეობის სხვადასხვა ფენების განწყობის, რევოლუციური მოძრაობის გამოვლინებების შესახებ ინფორმაციის მინოდება ევალუბოდათ. აღნიშნული საქმიანობის განსახორციელებლად კი ადგილობრივ მოსახლეობასთან უშუალო კონტაქტში ყოფნა იყო აუცილებელი.

1903 წელს თბილისის ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველოს უფროსის მოადგილე თელავის, სიღნაღის მაზრებში პოდპოლკოვნიკი გალიცინსკი იყო.⁸⁹ 1905-1907 წლების რევოლუციის პერიოდში თელავისა და სიღნაღის მაზრებში თბილისის ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველოს უფროსის მოადგილეს „სამართავად“ თიანეთის მაზრაც დაემატა.

1908 წლის დასაწყისში სიღნაღის, თელავისა და თიანეთის მაზრებში თბილისის ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველოს უფროსის მოადგილე როტმისტრი რუნიჩი ყოფილა,⁹⁰ რომელიც რევოლუციონერებმა მოკლეს.⁹¹ შესაბამისად, მარტში ელიზავეტოპოლის რკინიგზის ჟანდარმერიის უფროსი როტმისტრი პრიგარა სიღნაღის, თელავის და თიანეთის მაზრებში თბილისის ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველოს უფროსის მოადგილედ იქნა გადაყვანილი.⁹²

მინდა ხაზგასმით აღვნიშნო, რომ საიდუმლო პოლიციის წარმომადგენლები მაზრებში არსებულ ვითარებას ხშირ შემთხვევებში ობიექტურად აფასებდნენ. მაგალითად, 1910 წლის მარტში როტმისტრი პრიგარა არგუმენტირებულად უარყოფდა, თელავის მაზრის სოფელ კურდღელაურში თითქოსდა რევოლუციური აგიტაციის შესახებ კავკასიის ხელისუფლებისათვის მიწვდილი ინფორმაციის სისწორეს. იგი თავის უშუალო ხელმძღვანელს – თბილისის ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველოს უფროსს შესაბამისი ფაქტების მოყვანით უსაბუთებდა, რომ სოფელ კურდღელაურში რევოლუციური მოძრაობის და რევოლუციური აგიტაციის შესახებ, თავად მიხეილ ევგენის ძე რუსიევ-ყორჩიბაშევის მიერ გამოთქმული მოსაზრება სინამდვილეს არ შეეფერებოდა. პრიგარას სიტყვებით, თავადმა რუსიევ-ყორჩიბაშევმა სოფელ კურდღელაურის მაცხოვრებელ გლეხებს სოფლის საჭიროებისათვის მინის ნაკვეთი მოტყუებით მიჰყიდა. გლეხები მას ტყუილს მიუხვდნენ და პირობის შესრულება მოსთხოვეს. რუსიევ-ყორჩიბაშევმა კი, მათზე ხელისუფლების მხრიდან ზეგავლენის მოსახდენად, სოფელ კურდღელაურში რევოლუციური აგიტაციის არსებობა მოიგონა, რაც სინამდვილეს არ შეეფერებოდა.⁹³ ცხადია, რომ ეს ინფორმაცია სიღნაღის, თელავის და თიანეთის მაზრებში თბილისის ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველოს უფროსის მოადგილეს ერთის მხრივ, თელავის მაზრის უფროსისა და მეორეს მხრივ, მისი უშუალო წარმომადგენლის – თელავში მყოფი პუნქტის უნტერ-ოფიცრის მეშვეობით ჰქონდა მიღებული.

1905-1907 წლების რევოლუციის დროს თელავში პუნქტის უნტერ-ოფიცრი ნოვიკოვი იყო.⁹⁴ 1908 წლის ივლისში კი თელავის პუნქტის უნტერ-ოფიცერი უკვე მიხეილ რომა-

⁸⁹ სსცა, ფონ. 153, აღ. 1, საქ. 479

⁹⁰ სსცა, ფონ. 153, აღ. 1, საქ.1442, გვ. 1

⁹¹ როგორც თანამედროვის, რევოლუციონერ სერგო აბრამოვის მოგონებიდან ჩანს, როტმისტრ რუნიჩის მკვლელობაში მონაწილეობა მიუღია პირს სახელად იაშა, რომელიც ქალაქ თელავის მცხოვრები ყოფილა – შინაგან საქმეთა სამინისტროს პარტიული არქივი, ფონდი 8, აღწერა 2 (ნაწილი 2), საქმე 403, გვერდი 3-4 (შემდეგ შემოკლებით – შსსპა, ფონ., აღ., საქ., გვ.)

⁹² სსცა, ფონ. 153, აღ. 1, საქ.1442, გვ. 2

⁹³ სსცა, ფონ. 17, აღ. 2, საქ. 634, გვ. 21-25

⁹⁴ სსცა, ფონ. 153, აღ. 1, საქ. 413

ნენკოა.⁹⁵ დუშეთის მაზრის უფროსის მოვალეობის შემსრულებელი ყარამან ფალავა თავის ჩვენებებში, რომელიც მან საბჭოთა პერიოდში ილია ჭავჭავაძის მკვლელობასთან დაკავშირებით წარმოებული გამოძიების და გიგლა ბერბიჭაშვილის სასამართლო პროცესის დროს მისცა, მიხეილ რომანენკოს რამოდენიმეჯერ ახსენებს.⁹⁶ საარქივო მასალებში ასევე შემორჩენილია კახეთის ტერიტორიაზე არსებულ მაზრებში ჟანდარმერიის პუნქტებზე მყოფი ჟანდარმერიის უნტერ-ოფიცრების ვინაობის შესახებ ინფორმაციები. მაგალითად, 1916 წელს სიღნაღში ჟანდარმერიის პუნქტის უნტერ-ოფიცერი ტიმოფეი ბარსკი ყოფილა.⁹⁷

ჩვენ საშუალება გვაქვს საარქივო დოკუმენტების მეშვეობით გავაანალიზოთ, იგივე „გავაშუქოთ“ – როგორც საიდუმლო პოლიციის წარმომადგენლები ხმარობდნენ ამ ტერმინს, თბილისის ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველოს თელავში მყოფი პუნქტის უნტერ-ოფიცრის მოვალეობა და საქმიანობა. როგორც ირკვევა, თელავში მყოფი ჟანდარმერიის პუნქტის უნტერ-ოფიცრები პოლიტიკური ხასიათის შემცველი ინფორმაციის შეგროვებასთან ერთად ქალაქში და მაზრაში არსებული კრიმინალური ვითარებითაც ინტერესდებოდნენ, იძიებდნენ ინფორმაციებს მაზრის ხელმძღვანელების მიერ გატარებული ღონისძიებების შესახებ ფულის გახშირებული გამოძალვების აღსაკვეთად და ა.შ.⁹⁸

თელავში მყოფი ჟანდარმერიის პუნქტის უნტერ-ოფიცრების მოხსენებებიდან ჩანს, რომ ადგილობრივი ხელისუფლება მაზრაში ვითარების გამოსასწორებლად სათანადო ძალისხმევას არ იჩენდა და მიღებულ საიდუმლო ინფორმაციებსაც სათანადოდ ვერ იყენებდა. მაგალითად, 1911 წლის 7 ნოემბერს, თელავის მაზრის უფროსს წერენ – „თბილისის გუბერნატორის კანცელარია გთხოვთ აცნობოთ, თუ რატომ არ ისარგებლეთ იმ ცნობებით, რომელიც თელაველი ვაჭრის ბეგიანოვისათვის ფულის გამომძალველი ყაჩაღების ადგილსამყოფელის შესახებ მოგანოდათ, თელავში მყოფმა თბილისის ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველოს უნტერ-ოფიცერმა“.⁹⁹

თელავის, სიღნაღისა და თიანეთის მაზრებში თბილისის ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველოს უფროსის მოადგილე თელავში მყოფ პუნქტის უნტერ-ოფიცრს უამრავ სხვადასხვა სახის დავალებას აძლევდა. ერთ-ერთი დოკუმენტის მიხედვით, რომელიც 1907 წლის მაისით თარიღდება, თბილისის ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველოს უფროსი თავის მოადგილეს თელავის, სიღნაღის და თიანეთის მაზრებში სთხოვდა შეეკრიბა ცნობები თელავში ქალაქის მამასახლისად არჩეული, თუ ასარჩევი მიხეილ აბაკუმის ძე ვერმიშევის პოლიტიკური კეთილსაიმედოობის და მორალური თვისებების შესახებ, რაც ცხადია შემდგომ უკვე თელავში მყოფ პუნქტის უნტერ-ოფიცერს უნდა შეესრულებინა.¹⁰⁰

სხვა მაგალითია, 1911 წლის 16 ივნისით დათარიღებული ერთ-ერთი ასეთი საიდუმლო მინერილობა, რომლის თანახმად – „მიუნხენის უნივერსიტეტის პრივატ-დოცენტები დისტელი და ბუმი, რომლებიც ბავარიის ხელისუფლების მიერ არიან მოვლინებული კავკასიაში ფოტოების გადასაღებად, გეოგრაფიული და გეოდეზიური კვლევების ჩასატარებლად,

⁹⁵ სსცა, ფონ. 94, აღ. 1, საქ. 44, გვ. 96

⁹⁶ სიმაშვილი, თენგიზ, „სოციალ-დემოკრატი ბოლშევიკი ტერორისტები ილია ჭავჭავაძის მკვლელები“ (ილიას მკვლელთა ვინაობისათვის), თბილისი, 2011, გვ. 36-37

⁹⁷ სსცა, ფონ. 13, აღ. 21, საქ. 2925, გვ. 74

⁹⁸ სსცა, ფონ. 17, აღ. 1, საქ. 7205, გვ. 151

⁹⁹ სსცა, ფონ. 17, აღ. 1, საქ. 7205, გვ. 152

¹⁰⁰ სსცა, ფონ. 156, აღ. 3, საქ. 74, გვ. 1

მიმდინარე წელს კავკასიის მხარეში იმოგზაურებენ. თუ ისინი თქვენს სამოქმედო რაიონში გამოჩნდებიან მათზე მკაცრი საიდუმლო მეთვალყურეობა დაამყარეთ.“ ამავე დღით დათარიღებულ სხვა მიწერილობაში კი თელავში მყოფ პუნქტის უნტერ-ოფიცრს აცნობებდნენ, რომ ვინმე ჰენრიხ კელერი ფოტოების გადასაღებად გერმანიიდან, კერძოდ, მიუნხენიდან კავკასიაში ჩამოდიოდა. შესაბამისად, მასზეც მკაცრი საიდუმლო მეთვალყურეობის დაწესებას ითხოვდნენ.¹⁰¹

1913 წლის თებერვალში თელავში მყოფ უნტერ-ოფიცერს ხელმძღვანელობა აცხობინებდა, რომ „ყველა ზომა ეხმარა ამჟამად კავკასიის ფარგლებში ტურისტად მყოფი ე. ლაკონის, 30 წლის, ეჭვმიტანილის აგენტურული საქმიანობის განწევაში დასაპატიმრებლად. ლაკონი 1911 წლის ბოლოს კავკასიაში გაიქცა და 5 დღე ქალაქ თელავში იმყოფებოდა, საიდანაც წავიდა სიღნაღის მაზრაში და შემდეგ გადავიდა ზაქათალაში.“¹⁰² ემანუელ ლაკონი 1913 წლის მარტში ქალაქ კუბში დაუპატიმრებიათ.¹⁰³ იმავე წლის 26 ოქტომბრით დათარიღებული საიდუმლო მიწერილობის თანახმად კი, ერზრუმიდან კავკასიაში გერმანიის დაზვერვის აგენტი კარლ ოგუსტ ლენერი უნდა ჩასულიყო, რომელიც „განსაკუთრებით დაინტერესებული იყო სამხედრო საიდუმლოებების მოძიებით და სომხებში პროპაგანდით.“¹⁰⁴

აქვეა საკმაოდ საინტერესო და ურთიერთ-განსხვავებული ინფორმაციები. მაგალითად, თელავში მყოფი ჟანდარმერიის უნტერ-ოფიცერი თელავის, სიღნაღის და თიანეთის მაზრებში თბილისის ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველოს უფროსის მოადგილეს სწერდა, რომ 1909 წლის იანვარში თელავში ვინმე ალექსანდრე თეთრაძე 1905 წლის 9 იანვრის მოვლენების გამო თელავის მოსახლეობას გაფიცვისაკენ მოუწოდებდა.¹⁰⁵ 1911 წელს თელავში მყოფი ჟანდარმერიის უნტერ-ოფიცერი ბონდარევი თბილისში აგზავნიდა ინფორმაციას იმის თაობაზე, რომ თელავის ცენტრში, ბაღში რამოდენიმე ადამიანმა გააუპატიურა ოლგა დ-შვილი და იგი უგონო მდგომარეობაში მყოფი მხოლოდ მეორე დღით იპოვეს.¹⁰⁶

თელავში მყოფი ჟანდარმერიის უნტერ-ოფიცერის მიერ გაგზავნილ სხვა დოკუმენტში კი საუბარია იმაზე, რომ თელავის მაცხოვრებლის ვინმე მოსე ბატიაშვილის სამზარეულოში შეიპარა ქურდი და ტომარაში ჩაანყო ნივთები წასაღებად. ბატიაშვილმა ქურდი, რომელიც თელავის მცხოვრები აღმოჩნდა ხანჯლით ადგილზევე მოკლა.¹⁰⁷

1911 წლის მაისში თელავში მყოფი პუნქტის უნტერ-ოფიცერი ხელმძღვანელობას სწერდა, რომ „თელავის ცენტრში სამი მართლმადიდებლური ეკლესია მდებარეობს. მათში საეკლესიო მსახურება მხოლოდ ქართულ ენაზე ტარდება და რადგან თელავსა და მის მიმდებარე სოფლებში სახელმწიფო დაწესებულებებში რუსებიც მუშაობენ და ცხოვრობენ, ისინი ითხოვენ ქალაქის ერთ-ერთ ეკლესიაში მსახურება რუსულ ენაზეც ჩატარდეს.“ აქვე აღნიშნავდა, რომ „რუსები ტოვებენ სახელმწიფო რელიგიას და გადადიან სექტანტებში, ე.ი. ბაპტისტებშიო.“¹⁰⁸

¹⁰¹ სსცა, ფონ. 160, აღ. 2, საქ. 1, გვ. 48

¹⁰² სსცა, ფონ. 160, აღ. 2, საქ. 8, გვ. 34

¹⁰³ სსცა, ფონ. 160, აღ. 2, საქ. 8, გვ. 49

¹⁰⁴ სსცა, ფონ. 160, აღ. 2, საქ. 8, გვ. 113

¹⁰⁵ სსცა, ფონ. 156, აღ. 3, საქ. 124, გვ. 1

¹⁰⁶ სსცა, ფონ. 160, აღ. 2, საქ. 2, გვ. 37

¹⁰⁷ სსცა, ფონ. 160, აღ. 2, საქ. 2, გვ. 2

¹⁰⁸ სსცა, ფონ. 160, აღ. 2, საქ. 2, გვ. 5

1912 წლის სექტემბრით დათარიღებულ მოხსენებაში უნტერ-ოფიცერი მიხეილ სტეპკინი ხელმძღვანელობას თელავში მცხოვრები ვინმე პრასკოვია კრეხოვას შესახებ აცნობებდა, რომელიც „ბაპტისტი“ ყოფილა: „კრეხოვა თელავის მაზრაში მცხოვრებელ რუსებთან დადის და მართლმადიდებლურ რელიგიას აძაგებსა. ამის შედეგად მაზრის მცხოვრებელი ოცამდე რუსული ოჯახი გადაიბირა. თითოეულ ადამიანზე, ვინც სექტანტებში გადადის პრასკოვია კრეხოვა ფულად ჯილდოს იღებს. ფარული გზით მოვიკვლიე, რომ ბაპტისტების მისწრაფებები ახლოსაა რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის მისწრაფებებთანო.“¹⁰⁹ სხვა საარქივო საქმეში წერია, რომ ხელმძღვანელობა სტეპკინს ავალებდა პრასკოვია კრეხოვას ბაპტისტებში გადასასვლელი „პროპაგანდის“ შესახებ ინფორმაცია ადგილობრივი პოლიციისა და სამღვდელოების მაღალი რანგის წარმომადგენელებისათვის გაეცნო.¹¹⁰

უნტერ-ოფიცერი სტეპკინი ხელმძღვანელობას ასევე აცნობებდა, რომ ქალაქის ბულვართან ახლოს 1911 წელს თელავის მცხოვრებელ ვასილ ახვერდოვს ასევე თელაველი მარტია კულიჯანოვი რევოლუციით მოუკლავს.¹¹¹ მასევე 1912 წლის ნოემბერში თელავში ფოსტალიონ ამბარცუმ ოგანესიანს რევოლუციურ სიმღერებიანი გრამაფონის ფირფიტები ჩამოურთმევია.¹¹²

„თელაველი“ ჟანდარმერიის უნტერ-ოფიცრები ხელმძღვანელობას სხვა სახის ინფორმაციებს – ზალიკო სვიმონიშვილის ტერორისტული საქმიანობის, პურზე თუ სხვა პროდუქტებზე ფასების ზრდის, მოსახლეობის განწყობის შესახებაც აწვდიდნენ.

თბილისის ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველო ქალაქ თელავის და თელავის მაზრის შესახებ ინფორმაციის მიღებას თელავში პუნქტზე მყოფი უნტერ-ოფიცერისგან დამოუკიდებლადაც ცდილობდა. ჩანს ეს განპირობებული იყო ინფორმაციის მიღების რამოდენიმე განსხვავებული წყაროს ყოლის სურვილით. მაგალითად, 1914 წელს, თბილისის ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველოს უფროსის მოადგილე თელავის, სიღნაღისა და თიანეთის მაზრებში ხელმძღვანელობას წერს, რომ „ქალაქ თელავში საიდუმლო აგენტი შევიძინე, რომელიც თელავის მაზრაში ოპერირებულ ყაჩაღურ ბანდებზე მომანვდის ინფორმაციასო.“¹¹³ 100 დასახელებულია მისი გვარ-სახელი ეგორ ბ-ვი¹¹⁴ და აგენტურული მეტსახელიც – „გრამაბოი“.

ირკვევა, რომ ამ პიროვნების საქმიანობა ღვინის კასრების დამზადებასთან იყო დაკავშირებული. ამასთან, აღნიშნული საიდუმლო აგენტის მიერ მიწოდებული ინფორმაციები გარკვეულწილად ყაჩაღურ ბანდების შესახებ მასალების მოძიებას სცდება და უფრო პოლიტიკური ხასიათისაა. მაგალითად, ჟანდარმერიას იგი ინფორმაციას აწვდიდა, რომ კასრების დამამზადებელი ხელოსნები თელავში ანტონ ყაზახოვის ხელმძღვანელობით ვინმე გოგელიას სახლში შეკრებილან, სადაც ვერმიშვევის კასრების სახელოსნო ყოფილა განთავსებული. შეკრებაზე ხელოსნებს კასრების ხელოსნების კავშირის შექმნის შესახებ საკითხი დაუყენებიათ. აგენტურულ ინფორმაციაში ჩამოთვლილია შეკრების მონაწილე-

¹⁰⁹ სსცა, ფონ. 160, აღ. 2, საქ. 5, გვ. 31-32

¹¹⁰ სსცა, ფონ. 156, აღ. 3, საქ. 232, გვ.37

¹¹¹ სსცა, ფონ. 156, აღ. 3, საქ. 274, გვ. 39

¹¹² სსცა, ფონ. 156, აღ. 3, საქ. 232, გვ. 44

¹¹³ 100 სსცა, ფონ. 156, აღ. 3, საქ. 272, გვ. 8

¹¹⁴ ზოგიერთ პიროვნებას გასაგები მიზეზის გამო სრული გვარ-სახელით არ ვახსენებ

ბი, მათ შორის თელავის მცხოვრებლები ვასილ ბატიაშვილი, ილო საყვარელიძე, აკურის მცხოვრები ვანო ხიზანოვი და სხვები.¹¹⁵

1915 წელს თელავში ჟანდარმერიის პუნქტის უნტერ-ოფიცერი კვლავ მიხეილ სტეპკინი ყოფილა.¹¹⁶ ამა წლის თებერვალში სწორედ უნტერ-ოფიცერ სტეპკინის მიერ მიწვდილი ინფორმაციიდან გამომდინარე წერდა თელავის, სიღნაღის, თიანეთის მაზრებში თბილისის ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველოს უფროსის მოადგილე ხელმძღვანელობას, რომ „უნტერ-ოფიცერმა სტეპკინმა თელავის მაზრაში თავისი მორიგი ჩამოვლისას თელავის მაზრის მაცხოვრებლები გამოკითხა და დაასკვნა, რომ თელავის მაზრის მაცხოვრებელი ქართველი მოსახლეობა მტრულადაა განწყობილი სომხების მიმართ¹¹⁷ და დადის ხმები, რომ დროთა განმავლობაში, შესაძლებელია აქ ამ ორ ერს შორის შეტაკება დაიწყოს იმ სახით, როგორც კავკასიაში 1905 წელს მოხდა“.¹¹⁸

აღნიშნულ პერიოდში მიმდინარეობს პირველი მსოფლიო ომი და ასეთი ანტაგონიზმის ერთ-ერთი სავარაუდო მიზეზი თელაველი შეძლებული სომეხი ვაჭრების მიერ პროდუქტებზე და პირველადი მოხმარების საგნებზე ფასების ხელოვნური ზრდა იყო. ფაქტობრივად, იმ დროს, როგორც ქალაქის მართვა-გამგეობა, ასევე ვაჭრობაც ეთნიკური სომხების ხელში იყო მოქცეული და ფასების ხელოვნური აწევა შეძლებული სომეხი ვაჭრებისათვის პრობლემას არ წარმოადგენდა. ხოლო თუ ამას დავამატებთ იმ გარემოებასაც, რომ ამ უკანასკნელებს კავკასიის მთელ ტერიტორიებზე, ასევე ქალაქ თელავშიც მეფის რუსეთის ადგილობრივი ადმინისტრაცია ყველანაირად მხარს უჭერდა და ეხმარებოდა, გასაგებია შეძლებული სომხების მიმართ ქართველი მოსახლეობის ასეთ უარყოფით დამოკიდებულებას რა განაპირობებდა.

ამ ვარაუდს ადასტურებს, 1916 წლის იანვრით დათარიღებული თელავის მაზრის უფროსის წერილი, რომ „გასული 1915 წლიდან მოყოლებული მიმდინარეობს ენერგიული ბრძოლა ქალაქ თელავში ადგილობრივი ვაჭრების სიხარბის¹¹⁹ წინააღმდეგ, რადგან ისინი ცდილობენ ხელოვნურად მაღლა ასწიონ პროდუქტებზე დაწესებული ფასები“.¹²⁰ თუმცა უნდა ითქვას, რომ აღნიშნული ტედენცია – სომეხი ვაჭრების მიერ საქონელზე და პრო-

¹¹⁵ სსცა, ფონ. 156, აღ. 3, საქ. 272, გვ. 9-11

¹¹⁶ სსცა, ფონ. 156, აღ. 3, საქ. 2, გვ. 56

¹¹⁷ სსცა, ფონ. 17, აღ. 2, საქ. 671, გვ. 21

¹¹⁸ სავარაუდოდ, საუბარია სომეხ-თათრების შეტაკებებზე 1905 წელს ბაქოში და თბილისში. შესაძლებელია სტეპკინის მოხსენებით ბარათში ასევე აისახა 1906 წელს ქალაქ თელავში ქართველებს და სომხებს შორის არსებული დაპირისპირება. როგორც დოკუმენტებიდან ჩანს, ამ წელს სიმთვრალის ნიადაგზე ქართველებს და სომეხ მედუქნეს შორის მოხდა შეჯახება. ეს უკანასკნელი ჩხუბში დაჭრილა. ამის გამო თელავის მაცხოვრებელი სომეხები, ძირითადად შეძლებული ადამიანები შურისძიებას აპირებდნენ. მაზრის იმდროინდელ უფროსის კარახანოვის ჩვენებით, მას თელავის ბულვარში, თელავის მაცხოვრებელი ქართველი და სომეხი მოსახლეობის წარმომადგენლებისათვის, იმისათვის რომ შერიგებულიყვნენ შეკრების ნებრათვაც კი მიუცია, – სსცა, ფონ. 26, აღ. 2, საქ. 8595, გვ.38

¹¹⁹ 2008 წლის აგვისტოს საქართველო-რუსეთის ომის დროსაც, პირველადი მოხმარების საგნებზე და განსაკუთრებით პროდუქტებზე, ფასების უცაბედი, არნახული ზრდა დაფიქსირდა, რასაც მხოლოდ ერთი ახსნა აქვს – ვაჭრის ეროვნებას ფასების მატებასთან კავშირში არაა. როგორც ჩანს, სამწუხაროდ მათ უმეტესობას მხოლოდ ფულადი მოგების მიღება აინტერესებთ

¹²⁰ სსცა, ფონ. 17, აღ. 2, საქ. 8692, გვ. 4

დექტებზე ფასების ხელოვნური ზრდა როგორც თბილისში, ასევე გორსა და საქართველოს ტერიტორიაზე მდებარე სხვა ქალაქებშიც შეინიშნებოდა.¹²¹

1916 წლის ივლისში, თბილისის ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველო აცნობებდა მეფისნაცვლის მოადგილეს, რომ „მიღებული ცნობების თანახმად თელავის, სიღნაღისა და თიანეთის მაზრებში მოსახლეობაში მღელვარებაა – ისინი პროტესტის გამოხატვას შეკრებებით და გამოსვლებით აპირებენ“¹²² და მათ აღსაკვეთად შესაბამისი ზომების მიღებას ითხოვდა.

მკითხველი ქვემოთ ნახავს, რომ თავის მხრივ, თელავის მაცხოვრებელი დაბალი სოციალური ფენის წარმომადგენელი სომეხი მოსახლეობა, შეძლებულ ზედაფენას და მდიდარ სომეხ ვაჭრებს გარკვეულწილად უპირისპირდებოდა. თელაველი ღარიბი სომეხი ოჯახების წარმომადგენელი ახალგაზრდები არა სომხური ნაციონალისტური იდეოლოგიის მქონე „დაშნაკცუტუნის“ პარტიის რიგებში შედიოდნენ, რომელიც მართალია აქცენტს სოციალურ სამართლიანობაზეც აკეთებდა, მაგრამ რეალურად შეძლებული ზედაფენის ინტერესებს იცავდა, არამედ რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიაში წევრიანდებოდნენ.

ქალაქ თელავის და თელავის მაზრის ქართველი მოსახლეობის სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ მათ ეს კარგად ესმოდათ და შეშფოთებული იყვნენ შექმნილი ვითარებით. ისინი ქართველებსა და სომხებს შორის დაძაბულობის ზრდას, უფრო სწორედ შეძლებული სომხების მიზეზით, თუ რუსული ადმინისტრაციის მიერ ფარული ნაქეზებით გამოწვეული დაპირისპირების მოგვარებას თავისი ძალებით, სხვადასხვა საშუალებებით ცდილობდნენ. მაგალითად, 1915 წლის 6 ნოემბერს თბილისის ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველოს უფროსის მოადგილე თელავში მყოფ პუნქტის უნტერ-ოფიცერ სტეპკინს წერდა: „თელავიდან შენს მიერ გამოგზავნილი ბროშურა, რომელიც ქართულ ენაზეა დაბეჭდილი არანაირ დანაშაულებრივს არ შეიცავს. პირიქით მასში გატარებულია აზრი, რომ ქართველებს და სომხებს შორის დაპირისპირება დღეს-დღეისობით დაუშვებელია.“¹²³ ამრიგად, უნტერ-ოფიცერის მიერ სავარაუდოდ ფარული გზებით თელავში „მოძიებული“ ასეთი შინაარსის ბროშურა, აღნიშნულ პერიოდში თელავის მოსახლეობის შეგნების და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური სიმნიფის მაღალ დონეს ვფიქრობ ფაქტობრივად ადასტურებს.

თელავის მაცხოვრებელ დაბალი და საშუალო სოციალური ფენის სხვადასხვა ეთნოსის წარმომადგენლებს, ერთმანეთთან გასაყოფი და დასაპირისპირებელი მიზეზები არ ჰქონდათ. თავის მხრივ, თელავის მაცხოვრებელ შეძლებულ სომხებს ქართველებთან დასაპირისპირებელი მიზეზები, გარდა ომის დროს არასტაბილური ვითარების გამო ეკონომიკური სარგებლის მიღების სურვილისა ერთიც ჰქონდათ. როგორც ზემოთ უკვე აღვნიშნე, შეძლებულ სომხებს კავკასიის იმდროინდელი რუსული ადმინისტრაცია კავკასიაში და მათ შორის თელავშიც, ეკონომიკური და პოლიტიკური გავლენის გაძლიერებაში ყველანაირად უწყობდა ხელს. ეს კი, ბუნებრივია თელავის მაცხოვრებელ შეძლებულ სომხებს გარკვეულ ვალდებულებებსაც უჩენდა მეფის ხელისუფლების წინაშე. ამიტომ, ისინი ფაქტობრივად რუსული ადმინისტრაციის მოკავშირედ და დამხმარედ იყვნენ ქცეული.

პირველი მსოფლიო ომის მიმდინარეობის დროს, ქართველი საზოგადო მოღვაწეების ერთი ნაწილი გერმანიასთან პოლიტიკური კავშირების გაბმას ცდილობდა. მაგალითად,

¹²¹ სსცა, ფონ. 13, აღ. 27, საქ. 4337, გვ. 4

¹²² სსცა, ფონ. 13, აღ. 27, საქ. 4337, გვ. 7

¹²³ სსცა, ფონ. 160, აღ. 2, საქ. 12, გვ. 29

თბილისის ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველოს უფროსი 1915 წლით დათარიღებულ წერილში წერდა: „პეტერბურგში მცხოვრებმა პროფესორმა ჯავახოვმა¹²⁴ საქართველოში წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების მდივნის სამსონ ფირცხალავას სახელზე წერილი გამოგზავნა, რომ გერმანიის ახალი საგარეო საქმეთა მინისტრი ციმერმანი კარგად იცნობს ქართულ საკითხს... ჯავახოვი თითქოსდა საიდუმლოდ იმყოფებოდა სტოკჰოლმში, სადაც შეხვდა გერმანიის ელჩს და მასთან ქართულ საკითხზე ჰქონდა მოლაპარაკება“.¹²⁵

1914 წელს ბერლინში გერმანელების მხარდაჭერით „საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტი“ იქმნება, რომლის ერთ-ერთი აქტიური წევრი გიორგი მაჩაბელი გერმანული წყალქვეშა ნავით საქართველოში შავი ზღვით რამოდენიმეჯერ ჩამოვიდა, იარაღი ჩამოიტანა და სხვადასხვა ქალაქებშიც მიმოდიოდა.

მეფის ხელისუფლების წარმომადგენლების ერთ-ერთი უკანასკნელი მიმონერიდან (1917 წლის 11 თებერვალი) ვიგებთ, რომ „სხვადასხვა აგენტურული წყაროდან მიღებული ინფორმაციით,¹²⁶ გერმანიასა და ავსტრიაში დაპატიმრებულ ქართველებში პროპაგანდის გამწევი და გერმანელთა წინაშე პასუხისმგებლობის ამლები, რომ ამირკავკასიაში მოაწყობს აჯანყებას, გერმანული წყალქვეშა ნავებით შავი ზღვისპირეთში, საქართველოში რამოდენიმეჯერ ჩამოსული თავადი გიორგი მაჩაბელი, დღესდღეისობით თბილისში „სახალხო ფურცელის“ რედაქტორ ჯორჯაძესთან და ხან კი ქალაქ თელავში – ილიკო მაჩაბელთან იმალება.“¹²⁷

შესაძლებელია სწორედ ამ სახის ინფორმაციებიც გახდა იმის მიზეზი, რომ მეფის რუსეთის ადგილობრივი ხელისუფლების და მათ შორის საიდუმლო პოლიციის წარმომადგენლები საქართველოს სხვა ქალაქებში და მათ შორის თელავშიც, ქართველების წინააღმდეგ სომხების გამოყენებას ცდილობდნენ. ჩემი აზრით, სტეპკინის ზემომოყვანილი მოხსენების არსი, რომ თელავის მაზრაში ქართველებსა და სომხებს შორის დაპირისპირებაა მოსალოდნელი, სწორედ მეფის საიდუმლო სამსახურის საქმიანობის შედეგს ასახავდა. პირველი მსოფლიო ომის დროს, თელავსა თუ საქართველოს სხვა ქალაქებში ქართულ-სომხური ურთიერთობების გაფუჭება და ერთა შორის შუღლის გაღვივება, რათა ქართველებს თავისი ყურადღება ამ სახის საკითხებზე გადაეტანათ და საქართველოს მომავალზე არ ეფიქრათ, ვფიქრობ იმ ხანად მეფის რუსეთის საიდუმლო პოლიციის ინტერესში ნამდვილად შედიოდა.

დიდი იმპერიების მიერ მცირე ერების და სახელმწიფოების წინააღმდეგ გამოყენებული ე.წ. „გათიშე და იბატონეს“ მეთოდის სხვადასხვა ინტერპრეტაციით გამოყენება, ცხადია რუსეთის იმპერიისათვის არ იყო უცხო ხილი. მასალებიდან ჩანს, რომ ჯერ კიდევ 1905-1907 წლების რევოლუციის პერიოდში კავკასიაში მეფის რუსეთის ხელისუფლების ადგილო-

¹²⁴ საუბარია გამოჩენილ ქართველ ისტორიკოს ივანე ჯავახიშვილზე

¹²⁵ სსცა, ფონ. 13, აღ. 27, საქ. 4425, გვ. 11-12

¹²⁶ დოკუმენტების ანალიზიდან ჩანს ასეთი „აგენტურული“ წყაროები ილია ქავჭავაძის ყოფილი მორავი დიმიტრი ჯაში და ჟურნალისტი ა. ლულაძე იყვნენ. 1908-1911 წლებში თბილისის „ოხრანკის“ განყოფილების ყოფილი აგენტი დიმიტრი ჯაში 1916 წელს კავკასიის სამხედრო ოლქის შტაბთან არსებული სამხედრო კონტრდაზვერვის განყოფილების თანამშრომელიხდება. მას კავკასიის სამხედრო ოლქის შტაბთან არსებული სამხედრო კონტრდაზვერვის განყოფილების მაშინდელი უფროსი ალექსანდრე ბასოვი გერმანელთა კოლონიების „მიმოხილვას“ და შავ ზღვაზე გააქტიურებული გერმანული წყალქვეშა ნავების, ასევე გერმანული აგენტების შესახებ ინფორმაციის მოძიებას ავალებდა.

¹²⁷ სსცა, ფონ. 13, აღ. 27, საქ. 5020, გვ. 1

ბრივი წარმომადგენლები აქტიურად ცდილობდნენ ქართველებისა და სომხების ერთმანეთისათვის დაპირისპირებას. მაგალითად, თბილისის „ოხრანკის“ განყოფილების საქმეებში მოიპოვება 1907 წლით დათარიღებული აგენტურული ინფორმაცია, რომელშიც ნათქვამია „თბილისში ქართველებმა ვიღაც ქალბატონის მეთაურობით ჯგუფი შექმნეს, რომელმაც გადაწყვიტა გავლენიან სომხებზე ტერორის განხორციელება.“ რამოდენიმე დღიანი ინტერვალის შემდეგ დაწერილ სხვა ინფორმაციაში კი წერია – „სომხებმა ეს შეიტყვეს და თავის მხრივ გავლენიანი ქართველების ტერორიზებისათვის შეიარაღებული რაზმი შექმნეს.“¹²⁸ ალბათ, ასეთი სახის საიდუმლო ინფორმაციის „გაჟონვამ“ და „სომხებისთვის შეტყობინება“, ვისშიც, სავარაუდოდ, რომელიმე სომხური ნაციონალისტური პარტია იგულისხმებოდა, მეფის ხელისუფლების საიდუმლო პოლიციის ჩარევის გარეშე არ ჩაიარა.¹²⁹

კავკასიაში მეფის რუსეთის ხელისუფლების ასეთი „საშინაო“ პოლიტიკა ადგილობრივი ერების წარმომადგენლებისათვის ცნობილი იყო. მინდა მოვიყვანო რუსეთის საიდუმლო პოლიციის ადგილობრივი ორგანოს მიერ თბილისის ფოსტაში „პერლუსტრირებული“, ანუ ნაკითხული, 1910-ანი წლებით დათარიღებული წერილის მცირე ნაწყვეტი. მისი ავტორი, რომლის ასლიც თბილისის „ოხრანკის“ მასალებში შემორჩა, ვინმე ა. შარაშენიძე მეგობარს სწერს „ვიღაც ინტელიგენტი თათართან“ საუბრის შინაარსს: „მე მასთან საუბარმა გამაოცა. იგი ამბობდა – რუსები დაუფიქრებლად მიიყვანენ რუსეთის იმპერიას დალუპვისაკენ. როცა რუსული გაზეთები ქართველებს აქებდნენ, რადგან მართლმადიდებლები არიან და აქეზებდნენ სომხების წინააღმდეგ, ჩვენ მოლოდინში ვიყავით და ვაკვირდებოდით. როდესაც რუსებმა ეს ვერ შეძლეს, მაშინ თათრები მიგვისიეს სომხებზე, დაიწყო სისხლისმღვრელი შეტაკებები. შემდეგ რუსებმა ახალი ხერხი იხმარეს. დაადანაშაულეს ქართველები სეპარატიზმში და დაიწყეს სადამსჯელო ექსპედიციების გაგზავნა ქართველი მოსახლეობის დასარბევად.¹³⁰ ახლა კი გაიძახიან – „რუსეთი რუსებისათვის“. ჩვენც თვალი აგვეხილა – რუსებისთვის ზედმეტები ვართ, მათ მხოლოდ ჩვენი მხარე სჭირდებათ.“¹³¹

იმ პერიოდში მეფის რუსეთის ხელისუფლება საშინაო პოლიტიკის გარდა, საგარეო პოლიტიკაშიც აქტიურად ცდილობდა ნაციონალისტურად განწყობილი სომხებისა და კერძოდ „დაშნაკცუტუნის“ პარტიის აქტიურ გამოყენებას. მაგალითად, ჯერ კიდევ 1907 წელს, როგორც „დაშნაკცუტუნის“ პარტიის ერთ-ერთმა ლიდერმა გაბრიელ კეშიშინიაცმა, რომელიც გარკვეული მიზეზების გამო პარტიის ხელმძღვანელობას დაუპირისპირდა გამოარკვია, რომ თბილისის „ოხრანკის“ განყოფილების უფროს როტმისტრ თევდორე როჟანოვსა და კავკასიაში მოქმედი „დაშნაკცუტუნის“ პარტიის ხელმძღვანელობას შორის მჭიდრო საიდუმლო კავშირი არსებობდა. ამ სახის კავშირის სავარაუდო მიზეზი კი „დაშნაკცუტუნის“ პარტიის ოსმალეთის, იგივე თურქეთის იმდროინდელ ხელისუფლებასთან დაპირისპირება, შესაბამისად მათი და მეფის რუსეთის საიდუმლო სამსახურის ინტერესების დამთხვევა იყო.¹³²

ამ ვარაუდის დადასტურება შესაძლებელია, თბილისის ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველოს უფროსის მოადგილის მიერ, თელავში მყოფ პუნქტის უნტერ-ოფიცერისთვის გაგზავნილი საიდუმლო მინერილობებით. მაგალითად, 1913 წლის თებერვლით დათარიღე-

¹²⁸ სსცა, ფონ. 95, აღ. 1, საქ. 37, გვ. 93

¹²⁹ სსცა, ფონ. 95, აღ. 1, საქ. 37, გვ. 93

¹³⁰ საუბარია 1905-1907 წლების რევოლუციის პერიოდზე

¹³¹ სსცა, ფონ. 95, აღ. 1, საქ. 13, გვ. 131

¹³² საუბარია 1905-1907 წლების რევოლუციის პერიოდზე

ბულ მასალებში, რომლებიც თელავში მყოფი უნტერ-ოფიცრის მიერ შესაბამისი ზომების გასატარებლად იყო განკუთვნილი აღნიშნულია, რომ სომხები თურქეთში შეიარაღებული აჯანყების მოწყობას ცდილობდნენ. ისინი კავკასიაში მცხოვრებ „თანატომელებში“ ფულს აგროვებდნენ, იარაღს ყიდულობდნენ და თურქეთში აგზავნიდნენ: „კონსტანტინეპოლიდან მიღებული ცნობებით ადგილობრივი სამხედრო ხელისუფლება აგზავნის რუსეთში ორ ოფიცერს, რათა შეამოწმოს ხმები კავკასიაში, განსაკუთრებით ყარსში სომხების მიერ იარაღის გაძლიერებული შესყიდვისა და რუსეთის ხელისუფლების მიერ სომხების შეიარაღების შესახებ, რის დამადასტურებლადაც ერზრუმში ბოლო დროს იქ მყოფმა თურქმა აგენტებმა სენსაციური ცნობები მოიძიეს.“¹³³ როგორც ჩანს, იმის გამო რომ რუსეთის ხელისუფლების როლი თურქეთში მაცხოვრებელი სომხების შეიარაღების საკითხში არ გააჟღავნებულა, იმავე წლის სექტემბერში თელავში მყოფი უნტერ-ოფიცრისგან ითხოვდნენ არ დაეშვა ადგილობრივი სომხების მიერ თურქეთში მცხოვრები სომხებისთვის აჯანყების მოსაწყობად იარაღის გაგზავნა.¹³⁴ ეს წერილი იმის ირიბი დადასტურებაცაა, რომ თელაველი შეძლებული სომხები აქტიურად იყვნენ ჩაბმული აღნიშნულ საქმიანობაში. ვფიქრობ, თელავში მყოფი ჟანდარმერიის უნტერ-ოფიცრისთვის აღნიშნული წერილების გაგზავნის მიზეზი სწორედ ეს იყო¹³⁵.

ჩემი აზრით, იმ ვარაუდს, რომ მეფის რუსეთის საიდუმლო სამსახური, კონკრეტულად კი თბილისის ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველო, რომელიც ამ პერიოდში გარკვეულწილად კონტრდაზვერვის და კავკასიის საზღვრებთან მდებარე სახელმწიფოებში დაზვერვის ფუნქციებსაც ითავსებდა, ანტიოსმალურ (ანტითურქულ) საქმიანობაში იყო ჩართული და ერთ-ერთი ასეთი ღონისძიება სომხების შეიარაღება გახლდათ. სხვანაირად შეუძლებელია აიხსნას შემდეგი ფაქტი – 1918 წლის 19 ივნისს, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პერიოდში, საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს თანამშრომლებმა ქალაქ თბილისში მელიქ-კაზარიანცის სახლის გაჩხრეკისას „აღმოაჩინეს იარაღის და სამხედრო აღჭურვილობის საწყობი, რომელსაც მილიციის ფორმაში გამოწყობილი ეთნიკური სომეხები იცავდნენ. საარქივო მასალებით დასტურდება, რომ პორუჩიკმა ნიკოლაძემ ამ ოპერაციის ჩატარებისას პოლკოვნიკი კუნკოვსკი, პასტრულინი (თბილისის ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველოს ყოფილი უფროსი), გენერალი ფონ რუბენაუ და პორუჩიკი ალექსანდროვი, რომლებიც სომხური ეროვნული საბჭოს მითითებით მოქმედებდნენ პატიმრობაში აიყვანა.“¹³⁶

სომეხ ნაციონალისტებთან და კერძოდ „დამნაკცუტუნის“ პარტიასთან ისეთი რა კავშირი უნდა ჰქონოდა მეფის ხელისუფლების იმ ორგანოს წარმომადგენელ პასტრულინს, რომელსაც ოფიციალურად თავის დროზე, სულ რაღაც ერთი წლის წინ დასახელებული პარტიის წინააღმდეგ ბრძოლა ევალებოდა, თუ არა ჩვენს მიერ ზემოთ დასახელებული მიზეზი. მით უმეტეს, სომეხი ნაციონალისტები სულ რამოდენიმე თვეში ქართული სახელმწიფოს წინააღმდეგ იწყებენ ომს. შესაძლებელია ამ ბრძოლების დროს გამოყენებუ-

¹³³ სსცა, ფონ. 160, აღ. 2, საქ. 8, გვ. 19; 95

¹³⁴ სსცა, ფონ. 160, აღ. 2, საქ. 8, გვ. 95

¹³⁵ ეს ინფორმაციები გარკვეულწილად ამყარებენ თურქი ისტორიკოსების მოსაზრებას, რომ ჯერ კიდევ პირველი მსოფლიო ომის დაწყებამდე ოსმალეთის (თურქეთის) ტერიტორიაზე მცხოვრები სომხები, რუსების წაქეზებით ჩაბმული იყვნენ ანტითურქული შეიარაღებული გამოსვლების მომზადებაში

¹³⁶ ვადაჭკორია, შოთა, „სომხურ-ქართული ურთიერთობა და 1918-1919 წლების სამხედრო დაპირისპირების მიზეზები“, მეომრის ბიბლიოთეკა, №2, თბილისი, 2008

ლი იარაღის ნაწილი, სწორედ პასტრულინის და კავკასიაში „მომსახურე“ მეფის რუსეთის სხვა ყოფილი მაღალჩინოსნების მეშვეობით იყო შექცენილი.

მეფის ხელისუფლების ძალისმიერი სტრუქტურები საქართველოს ტერიტორიაზე, მათ შორის ქალაქ თელავსა და თელავის მაზრის ტერიტორიაზე განსახლებული მუსულმანების განწყობითაც იყვნენ დაინტერესებული. 1913 წლის თებერვალში თელავის, სიღნაღის, თიანეთის მაზრებში თბილისის ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველოს უფროსის თანაშემწე თელავში მყოფ ჟანდარმერიის უნტერ-ოფიცერს სწერდა: „ახლახანს მიღებული ცნობების თანახმად „ახალგაზრდა თურქებმა“, რადგან თურქეთს ქრისტიანების მხრიდან საფრთხე ემუქრება – რუსეთში, მაროკოში, ბირმაში, ალჟირში, ინდოეთში და საერთოდ იმ ქვეყნებში, სადაც მუსულმანი მოსახლეობა რაოდენობრივად ბევრია, გადანყვიტეს აგიტატორების გაგზავნა, რომ მუსულმანებს მიუთითონ თუ რა საფრთხეც ემუქრებათ“. იქიდან გამომდინარე, რომ რომ თელავის მაზრაში მუსულმანებიც ცხოვრობდნენ თელავში მყოფ პუნქტის უნტერ-ოფიცერს ავალებდნენ, რომ მუსულმანი აგიტატორების შესაძლო გამოჩენაზე მეთვალყურეობა დაენესებინა.¹³⁷

ამავე პერიოდში თელავში მყოფ პუნქტის უნტერ-ოფიცერს ატყობინებდნენ, რომ „თურქული პარტიის „ერთობა და პროგრესი“ ერზრუმში არსებული ფილიალის მიერ კავკასიაში პროპაგანდის გასაწევად ორი გავლენიანი წევრი გაიგზავნა“.¹³⁸ იმავე წლის სექტემბერში თელავის, სიღნაღის, თიანეთის მაზრებში თბილისის ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველოს უფროსის თანაშემწე თელავში მყოფ ჟანდარმერიის პუნქტის უნტერ-ოფიცერს წერდა: „მიღებული ცნობებით თურქეთის სამხედრო მინისტრმა ნება დართო თურქეთის არმიის იმ ოფიცრებს, რომლებიც „ახალგაზრდა თურქებს“ ეკუთვნიან რუსეთის ტერიტორიაზე გაემგზავრნენ „პანისლამიზმის“ პროპაგანდისათვის“.¹³⁹ იმავე წლის ოქტომბრით დათარიღებულ დოკუმენტში კი აღნიშნულია: „ქალაქ მექაში 20 აგვისტოს მთავარი შეიხის მიერ დიდი მიტინგი ჩატარდა, სადაც სხვადასხვა ქვეყნიდან სამი ათასი მომლოცველი ესწრებოდა. შეიხებმა და მოლებმა დამსწრეებს დარწმუნება დაუწყეს, რომ აუცილებელია მთელი საშუალებებით თურქეთისა და თვითონ სულთნის, როგორც ყველა მუსულმანის წმინდა ხალიფის მხარდაჭერა, რომ თურქეთის დაცემა გამოიწვევს მუსულმანური რელიგიის დამსხვრევას. ამის გამო ეს მოსაზრება გაავრცელეთ თქვენს ნათესავებშიო“.¹⁴⁰ გამომდინარე იქიდან, რომ მექის მომლოცველები შესაძლებელია საქართველოში მცხოვრები მუსულმანებიდან და მათ შორის ალბათ კახეთიდანაც ყოფილიყვნენ, უნტერ-ოფიცერს მექადან დაბრუნებულ მომლოცველებზე მკაცრი მეთვალყურეობის დაწესებას სთხოვდნენ.

თელავში მყოფ უნტერ-ოფიცერს ასევე ეგზავნებოდა ინფორმაციები ირანელების (სპარსეთი) აქტიურობაზეც: „არსებული აგენტურული ცნობებით თებერვალში სპარსეთიდან კავკასიაში ჩამოვლენ ბეკ-ხანი (რაგიმ-ხანის შვილი) და მისი ფიდაი გუსი-ალი. ისინი მოდიან რომ დაარწმუნონ ჩვენი მუსულმანები სპარსელებს ფულით, იარაღით და ადამიანებით დაეხმარნენ“.¹⁴¹

¹³⁷ სსცა, ფონ. 160, აღ. 2, საქ. 8, გვ. 18

¹³⁸ სსცა, ფონ. 160, აღ. 2, საქ. 8, გვ. 32

¹³⁹ სსცა, ფონ. 160, აღ. 2, საქ. 18, გვ. 96

¹⁴⁰ სცა, ფონ. 160, აღ. 2, საქ. 18, გვ. 97

¹⁴¹ სსცა, ფონ. 160, აღ. 2, საქ. 8, გვ. 89

„ჩვენს მუსულმანებში“, ჩანს, ძირითადად დაღესტნელი ლეკები იგულისხმებოდნენ. ქალაქ თელავში ამ დროს გარკვეული რაოდენობის ლეკები ცხოვრობდნენ, უფრო სწორედ მიდი-მოდოდნენ – წვრილმან ვაჭრობას ეწეოდნენ, დღიურ მუშეებად მუშაობდნენ.

რაც შეეხება თელავის მაზრას, მუსულმანი მოსახლეობით დასახლებული სოფლების, მაგალითად ყარაჯალის¹⁴² გარდა, მასში შედიოდა დღევანდელი ყვარლის რაიონის ის ადგილები, რომლებზეც ახლა ლეკებით დასახლებული სოფლები თივი, თებელჯოხი და არეშია. ამ სოფლების ადგილას, მე-19 საუკუნის ბოლოს ფაქტობრივად მხოლოდ დროებით საცხოვრებელი ადგილები იყო ლეკებისათვის – ისინი აქ საქონელს აზამთრებდნენ, ზაფხულობით კი დაღესტანში ბრუნდებოდნენ. მეფის ხელისუფლებას სურდა მათი დამაგრება ამ ადგილებზე, რადგან 1907 წლისთვის თითქმის დამთავრდა ავარო-კახეთის გზის მშენებლობა,¹⁴³ რომლის ინფრასტრუქტურასაც, ცხადია, მიხედვა სჭირდებოდა და რომელიც საქართველოდან დაღესტანში მიმავალი ერთადერთი გზა იყო. მეფის რუსეთისთვის ავარო-კახეთის გზას სამხედრო-სტრატეგიული დანიშნულება ჰქონდა. ამიტომ, 1900-იან წლების დასაწყისში რუსეთის ხელისუფლება ერთის მხრივ, ლეკებს საქართველოს ტერიტორიაზე დასახლებისათვის ყველანაირ პირობას უქმნიდა – ყვარლის რაიონში საქონლის გამოსაზამთრებელი ბინები სოფლების სტატუსში აუყვანა და მეორეს მხრივ კი, არ სურდა რა დაღესტნის თუ საქართველოს ტერიტორიაზე მცხოვრებ და მყოფ ლეკებში ირანის გავლენა გაზრდილიყო, მათში პროირანული გავლენის ზრდას ებრძოდა.¹⁴⁴

¹⁴² აღნიშნულ პერიოდში სოფელ ყარაჯალას ქართულად ეწოდებოდა – ყარაჭალა

¹⁴³ სსცა, ფონ. 17, აღ. 1, საქ. 6341, გვ. 28-31

¹⁴⁴ სსცა, ფონ. 17, აღ. 1, საქ. 5869, გვ. 36, 37, 79

თავი 2

1905-1907 წლების რევოლუციური მოძრაობა და თელავი

2.1. საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ვითარება 1905-1907 წლების რევოლუციის პერიოდში

ჩემს მიერ არქივებში ახლად მოძიებული მასალები პირდაპირ ადასტურებს, რომ 1905-1907 წლების რევოლუცია ქალაქ თელავსა და თელავის მაზრაში საკმაოდ აქტიურად მიმდინარეობდა. 1905-1906 წლებში მეფის ხელისუფლების როგორც ცენტრალური, ასევე ადგილობრივი ორგანოები უკიდურესად შემფოთებული იყვნენ უშუალოდ ქალაქ თელავში შექმნილი სიტუაციით და მას ძალიან საშიშად, საგანგაშოდ მიიჩნევდნენ.

საქმე იმაშია, რომ 1905 წელს ქალაქ თელავში რევოლუციური მოძრაობის წარმომადგენლები აშკარად და ღიად გამოდიოდნენ ხელისუფლების წინააღმდეგ. ერთ-ერთ დოკუმენტში აღნიშნულია, რომ ქალაქ თელავში ადგილობრივი ძალისმიერი სტრუქტურები რევოლუციური მოძრაობის გამოვლინებების წინააღმდეგ სრულ უმოქმედობას იჩენდნენ. ამის შედეგად, კი სხვადასხვა ანტისახელმწიფოებრივი პარტიების წარმომადგენლები ქალაქის მოსახლეობაში აქტიურ აგიტაცია-პროპაგანდას ეწეოდნენ, პროკლამაციებს არიგებდნენ, ღიად ატარებდნენ იარაღს. თელაველი ახალგაზრდები ქალაქის ქუჩებში დადიოდნენ და რევოლუციურ სიმღერებს ხმამაღლა მღეროდნენ. თელავის ბულვარში გამართულ რევოლუციონერთა კრებებს, მიტინგებს, რომლებიც გვიან ღამემდე გრძელდებოდა მოსახლეობის საკმაო ნაწილი ესწრებოდა. აქ რევოლუციური პარტიების წევრები ერთმანეთს თავისუფლად ეპაექრებოდნენ და დისპუტებს მართავდნენ, მოსახლეობას კი შეიარაღებული აჯანყებისკენ მოუწოდებდნენ.¹

პოლიციის ჩინები ხედავდნენ არსებულ სიტუაციას, მაგრამ რაიმე სახის ღონისძიებებს მათ აღსაკვეთად არ მიმართავდნენ.² უნდა აღინიშნოს, რომ ამ პერიოდში ქალაქი თელავი კახეთში ყველაზე „რევოლუციური“ ქალაქი იყო. სხვა მასალებთან ერთად აღნიშნულს ადასტურებს, თელავის მაზრის უფროსის მოხსენების ამონარიდი: „ყველაზე დიდი პრობლემა პოლიტიკური კეთილსაიმედოობის მხრივ ქალაქ თელავშია, რომელიც, როგორც მე დავრწმუნდი რევოლუციური მოძრაობის ლიდერების და აგიტაციის ბუდეა“.³

თბილისში მყოფი მეფის ხელისუფლების წარმომადგენლები ასევე თვლიდნენ, რომ იმ ხანად ქალაქი თელავი ფაქტობრივად „რევოლუციური მთავრობის“ მმართველობაში იმყოფებოდა და ადგილობრივი ადმინისტრაციისგან უპატრონოდ იყო მიტოვებული. მათი აზრით, თელავის „რევოლუციურ მთავრობას“ რევოლუციური პარტიების და სომხური საზოგადოებრივი ორგანიზაციების წარმომადგენლები შეადგენდნენ.⁴

თელავის მაზრის უფროსის 1905 წლის წლიურ ანგარიშში მითითებულია – „თელავში რევოლუციურმა მოძრაობამ თავისი გამოხატულება არა მხოლოდ მანიფესტაციების,

¹ სსცა, ფონ. 17, აღ. 1, საქ. 5557, გვ. 1-7

² სსცა, ფონ. 26, აღ. 2, საქ. 8595, გვ. 1-2

³ სსცა, ფონ. 17, აღ. 1, საქ. 5557, გვ. 116

⁴ სსცა, ფონ. 26, აღ. 2, საქ. 8595, გვ. 1-2

მიტინგების გამართვაში პოვა, არამედ, რევოლუციონერების მიერ რევოლუციური მიზნები-სათვის მშვიდობიანი მოსახლეობისათვის იარაღის წართმევაში.“⁵

საარქივო მასალებმა შემოგვინახა მეფის ხელისუფლების ადგილობრივი და ცენტრალური ხელისუფლების მომონერა და იმ დროს „სავსებით საიდუმლო ცნობები თელავის მაზრის და ქალაქ თელავის ტერიტორიაზე აგრარულ-პოლიტიკურ ნიადაგზე მიმდინარე რევოლუციური მოძრაობის შესახებ.“⁶

საარქივო დოკუმენტებიდან ვიგებთ, რომ ქალაქ თელავში 1905 წლის 28 თებერვალს მოსახლეობას „ყენობის დღესასწაული“ ჩაუტარებია. მასალაში აღნიშნულია: „ყენობის დღესასწაული ადრეც ტარდებოდა, მაგრამ ბოლო დროს ხელისუფლებისგან მისი ჩატარება აკრძალული იყო, თუმცა, ახლა მოსახლეობამ აკრძალვა არ გაითვალისწინა.“ ხელისუფლების ინფორმაციით ქალაქ თელავში თავიდან ვითომდა „ყენობის“ აღსანიშნავად, დაახლოებით ხუთასი ადამიანი შეიკრიბა. ამ ადამიანებმა, რომლებიც დოკუმენტში „საზოგადოების ნაძირლებად“ არიან მოხსენიებული, ყვირილით – „გაუმარჯოს ერთობას და თავისუფლებას“, წითელი დროშით ჩაატარეს დიდი დემონსტრაცია. დემონსტრანტები თელავის ბაზრის სასწორთან მისულან და აქ მათ პოლიციელები დახვედრიან. დემონსტრანტებს ქვების სროლა დაუწყიათ. როგორც თელაველ ვაჭრებს, ასევე მშვიდობიან მოსახლეობას „პანიკური შიშის“ გამო სავაჭრო დახლები, სახლებიც კი ჩაუკეტიათ და გაქცეულან. თავის მხრივ, პოლიციის ჩინებს დემონსტრანტებისათვის უსვრიათ. იმის გამო, რომ პოლიციას საკმარისი ძალა არ ჰქონდა, ჯარის ნაწილი გამოუძახიათ, რის შემდეგ ქალაქში არეულობები შემწყდარა.⁷

ქალაქ თელავის ბოქაულს, რომელიც დემონსტრანტებისათვის წითელი დროშის წართმევას ცდილობდა, ნასროლმა ქვებმა ხელის თითები დაუზიანა, მსუბუქად დაზიანდნენ პოლიციის „სტრაჟნიკებიც“. თავის მხრივ, პოლიციელებისგან ნასროლი ტყვიებით არეულობის აქტიური მონაწილეები დაჭრილან.

ირკვევა, რომ თელავში ასეთი სახის გამოსვლები პერმანენტულად იჩენდა თავს. ამ ამბიდან დაახლოებით ორი კვირის შემდეგ 20 მარტს საღამოთი, თელავში სამას კაცამდე – მოსწავლეები, სახელოსნოების შეგირდები, სავაჭრო დაწესებულებების მომსახურე პერსონალი ქალაქის ქუჩებში დადიოდნენ და სახელოსნოების და სავაჭრო ფარდულების დილით 8 საათზე გაღებას და საღამოს 8 საათზე დაკეტვას მოითხოვდნენ. 21-22 მარტს კი საყოველთაო გაფიცვა დაიწყო, რომელსაც ქალაქ თელავის ყველა სასწავლებლის მოსწავლე შეუერთდა.⁸

1905 წლის 2 აპრილს თბილისის ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველოს უფროსი პოლიციის დეპარტამენტს წერდა: „ამა წლის 21 მარტს თელავის საქალაქო სასწავლებლის უფროსი კლასების მოსწავლეებმა დაამტვრიეს სამელნეები, დახიეს ჟურნალები, დაამტვრიეს მერხები. ამავე საღამოს მოსწავლეები და სემინარიელები დახლოებით ათას კაცამდე, ბაზრის ქუჩაზე დადიოდნენ და ყვიროდნენ“ „გაუმარჯოს თავისუფლებას.“⁹

⁵ სსცა, ფონ. 17, აღ. 1, საქ. 9611, გვ. 5

⁶ სსცა, ფონ. 17, აღ. 1, საქ. 9611, გვ. 7

⁷ სსცა, ფონ. 17, აღ. 1, საქ. 9611, გვ. 12

⁸ სსცა, ფონ. 17, აღ. 1, საქ. 9611, გვ. 17

⁹ სსცა, ფონ. 153, აღ. 1, საქ. 692, გვ. 6

ჩანს, რომ თელავში არსებული სასწავლებლების მოსწავლეები რევოლუციურ გამოსვლებში აქტიურად იყვნენ ჩაბმული. თბილისის ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველოს ჩინების მიმონერაში ნათქვამია: „1905 წლის 22 მარტს თელავის საქალაქო სასწავლებლის მოსწავლეებმა სასწავლებლის ინსპექციას თავიანთი მოთხოვნები წაუყენეს, რაც არ დააკმაყოფილეს და გვიან საღამოს მათ ქალაქის სხვა სასწავლებლების მოსწავლეები შეუერთდნენ. ისინი წმინდა ნინოს სასწავლებელში გაემართნენ და ყველა მოსწავლე გარეთ გამოყარეს. შემდეგ საეკლესიო სკოლაში წავიდნენ და იქიდანაც ყველა მოსწავლე გარეთ გამოიყვანეს. აბრეშუმის ფაბრიკაში მივიდნენ და ფაბრიკის მოსწავლეებიც წამოიყვანეს“. აქვე აღნიშნულია, რომ „თელავში სხვადასხვა დარგის წარმომადგენლები გაიფიცნენ. მათ 1905 წლის 21-22 მარტს სავაჭრო დანესებულებები დაკეტეს. მაღაზიის გამყიდველებმა მეპატრონეებს ხელფასის მომატების მოთხოვნა წაუყენეს, კასრების მკეთებლებმა ეროვნებით რუსი კასრების დამამზადებელი სახელოსნოების მეპატრონეების გაძევება მოითხოვეს. თელავის ტერიტორიაზე მოძრავი ეტლების (ფაეტონების) მფლობელებმა კი, თავის მხრივ, „დილიჟანების“ მოძრაობის აკრძალვის მოთხოვნა დააყენეს“.¹⁰

აქვე მინდა ერთ საინტერესო საკითხსაც შევხვო. ჩემი აზრით, ეს ისტორია თელავის მაცხოვრებლებს გარკვეულწილად, თუ შესაძლებელია ასე ითქვას, პოზიტიურად ახასიათებს. 1905 წლის 1 აპრილს ქალაქ თელავში დაწყებული რევოლუციური ხასიათის გამოსვლები არეულობებში გადაიზარდა – დუქნებზე და მაღაზიებზე ძარცვის მიზნით თავდასხმები დაიწყო. ასეთი ქმედებების აღსაკვეთად ხელისუფლებამ სამხედროები გამოიყენა და ჯარისკაცებისაგან დაკომპლექტებულმა ე.წ. სამხედრო პატრულმა ქალაქში ღამით მორიგეობის დროს რამოდენიმე მძარცველი დააპატიმრა. თავდამსხმელებისა და მძარცველების დასაჭერად თელავის მცხოვრებლებიც გაერთიანებულან და რვა ათას (8000) ადამიანამდე ქალაქის ქუჩებში გამოსულა, მსვლელობა მოუწყიათ – ეძებდნენ სავარაუდო დამნაშავეებს. მათ სამხედრო პატრულის მიერ დაპატიმრებული მძარცველების გადაცემა მოუთხოვიათ და ამ პირების სახალხოდ დასჯასაც ითხოვდნენ.

როგორც თბილისის ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველოს მიერ პოლიციის დეპარტამენტში გაგზავნილი, 1907 წლის 7 აპრილით დათარიღებული საიდუმლო წერილიდან ჩანს, მოსახლეობამ ეს ნაწილობრივ შეძლო კიდევ: „თელავის მოსახლეობამ გადანყვიტა თავისი გარემოდან ქურდები აღმოფხვრას. ამიტომ თავისი რიგებიდან ოცდაათი ადამიანი ამოირჩიეს, ვინც უფლებამოსილი არიან მოძებნონ და დააკავონ ქურდები. დაჭერილ ქურდებს ბაზრის მოედანზე სადაც ბევრი ხალხი იკრიბება დასაკითხად ბოძზე აბამენ, ჯოხებით და ქვებით სცემენ. შემდეგ, მაზრის უფროსთან მიყავთ და თელავიდან მათ დაუყოვნებლივ გასახლებას ითხოვენ. პირველ აპრილს ოთხი კაცი დაიჭირეს, ორ აპრილს კი ორი, სამ აპრილს სამი. დაკავებულებიდან სამი მათგანი სასწრაფოდ თბილისის ციხეში გადააგზავნეს. ამბობენ, რომ მოსახლეობა აპირებს ამ გზით თელავიდან სამოცამდე ადამიანი გაასახლოს.“¹¹

აღნიშნულ პერიოდში ქალაქ თელავში გაფიცვები და მოსახლეობის გამოსვლები პერმანენტულად მეორდებოდა. თელავის მაზრის უფროსის მიერ გაგზავნილ ერთ-ერთ საიდუმლო მოხსენებაში აღნიშნულია, რომ 1905 წლის 27 ივნისს თელავში კვლავ დაწყებულა საერთო გაფიცვა, რაშიც ადგილობრივი სავაჭრო დანესებულებების მოსამსახურეებს მი-

¹⁰ სსცა, ფონ. 153, აღ. 1, საქ. 692, გვ. 6

¹¹ სსცა, ფონ. 153, აღ. 1, საქ. 692, გვ. 6; 38

უღიათ მონაწილეობა – ყველა მაღაზია და დუქანი დაკეტილა.¹² დოკუმენტის მიხედვით, პურს მოსახლეობისათვის მხოლოდ „იმერელი მცხოვრებლები აცხობდნენ და აგიტატორების და ბრბოს შიშით მხოლოდ მესამე ხარისხის პური ცხვებოდა“. აღსანიშნავია ის გარემოებაც, რომ თელავის სამაზრო ციხეშიც პატიმრები გაფიცულან და საკვების, პურის მიღებაზე უარი უთქვამთ.

იმავე წლის 25 ოქტომბერს, ქალაქ თელავში მოსახლეობის ნაწილი კვლავ გაფიცულა. სავაჭრო დანესებულებები – მაღაზიები, დუქნები, პურის საცხობები, სასწავლო დაწესებულებები დაკეტილა. გაფიცულებს და მომიტინგეებს ქალაქში სურსათის შემოტანა აუკრძალათ. ქალაქში ორი ათას ადამიანამდე დადიოდა და სკანდირებდა „ძირს მეფე“, მღეროდნენ „მარსელიოზას“, წითელ დროშებს აფრიალებდნენ და ქალაქის ცენტრალურ ქუჩებსა და ბულვარში არიგებდნენ, ხალხში ისროდნენ პროკლამაციებს. გაფიცულებს და მომიტინგეებს რადიკალური მოთხოვნები წამოუყენებიათ, თელავის მაზრის სამმართველოს შენობისა და სხვა დაწესებულებების აფეთქების მუქარის ჩათვლით, ამიტომ, მაზრის სამმართველოს, ფოსტა-ტელეგრაფის და სხვა სახელმწიფო დაქვემდებარებაში მყოფი შენობები შეიარაღებული ჯარისკაცების მიერ ყოფილა დაცული. იმავე წლის 17-24 დეკემბერს, როგორც ჩანს, რუსეთის იმპერიის ცენტრალურ და ასევე თბილისში მიმდინარე მოვლენების პარალელურად ქალაქ თელავის მოსახლეობაში შეინიშნებოდა შეიარაღების დანყება.

რევოლუციური მოძრაობის გამოვლინებები ქალაქ თელავში 1906-1907 წლებშიც საკმაოდ აქტიურად გრძელდებოდა. მაგალითად, 1906 წლის სექტემბრით დათარიღებულ წერილში კავკასიის პოლიციის გამგე აღნიშნავს, რომ „თბილისის ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველოს უფროსმა მომანოდა ქართულიდან რუსულად თარგმნილი პროკლამაციები: 1. „ყურადღება თელავის მოქალაქეებს“, რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის თელავის ორგანიზაციის და 2. „გლეხებს“ – სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის თელავის ორგანიზაციის“.¹³

დასახელებულიდან საკმაოდ საინტერესოა პირველი პროკლამაცია, რადგან მასში სოციალ-დემოკრატიული პარტიის თელავის ორგანიზაციის სახელით დასმულია კითხვები ქალაქ თელავში მოქმედი ე.წ. „წითელ რაზმის“ წევრების მისამართით – თუ რატომ აგროვებენ ისინი ფულს, რაში სჭირდებათ შეგროვილი ფული და ა.შ.¹⁴ იმავე შინაარსის პროკლამაციები გვხვდება სხვა საარქივო საქმეში.¹⁵

მასალებში დაცულია სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის მიერ ქალაქ თელავში გამოშვებული სხვა პროკლამაციაც, რომელიც დათარიღებულია 1906 წლის აგვისტოთი. მასში დასახელებული პარტია მოსახლეობას თავის მოთხოვნებს აცნობდა. ამ პროკლამაციის დევიზია „მინა და თავისუფლება გლეხებს“.¹⁶

ამრიგად, აღნიშნული პროკლამაციები ერთი მხრივ, ადასტურებს ქალაქ თელავში 1905-1907 წლების რევოლუციაში მოსახლეობის აქტიურ ჩართვას და მეორე მხრივ კი, გვიჩვენებენ იმ პერიოდში თელავში ყველაზე გავლენიანი თუ რომელი პოლიტიკური პარტიები იყო.

¹² სსცა, ფონ. 153, აღ. 1, საქ. 692, გვ. 9

¹³ სსცა, ფონ. 83, აღ. 1, საქ. 183, გვ. 4

¹⁴ სსცა, ფონ. 83, აღ. 1, საქ. 183, გვ. 2

¹⁵ სსცა, ფონ. 94, აღ. 1, საქ. 45, გვ. 36

¹⁶ სსცა, ფონ. 94, აღ. 1, საქ. 45, გვ. 37

1908 წლის 21 ივნისით დათარიღებულ ერთ-ერთ დოკუმენტში ნათქვამია, რომ 1906 წელს თბილისის ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველოში ერთი სომხურ,¹⁷ ერთი ქართულ,¹⁸ ხოლო დანარჩენი რუსულ ენებზე დაბეჭდილი ის პროკლამაციები იყო წარდგენილი, რომლებიც თელავში რევოლუციონერებმა გაავრცელეს. საკმაოდ საინტერესოა ქალაქ თელავში მოქმედი რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის ადგილობრივი ორგანიზაციის მიერ ქართულ და სომხურ ენებზე დაბეჭდილი პროკლამაციების შინაარსი.¹⁹

ქალაქ თელავში აღნიშნულ პერიოდში რევოლუციური მოძრაობის ისტორიის შესახებ, საკმაოდ „მდიდარი“ მასალა 1906 წელს თელავის მაზრის უფროს კარახანოვის შესახებ არსებულ დოკუმენტებშიც მოიპოვება. საქმე იმაშია, რომ თელავის მაზრის უფროსი კარახანოვი რევოლუციური მოძრაობის წინააღმდეგ გამოჩენილი უმოქმედობის ბრალდებით დანიშნვიდან რამდენიმე თვეში თანამდებობიდან გაათავისუფლეს და პასუხისგებაში მისცეს. შემორჩა რამოდენიმე საარქივო საქმე, რომელიც შეიცავს კარახანოვის წინააღმდეგ დაწყებული სამართლებრივი დევნის მასალებს.

კარახანოვი თელავის მაზრის უფროსად 1906 წლის 16 მარტიდან 17 აგვისტომდე მუშაობდა და როგორც მის წინააღმდეგ აღძრული საქმის მასალებშია აღნიშნული, იგი რევოლუციური მოძრაობის წარმომადგენლების მიმართ ლოიალობით გამოირჩეოდა.²⁰

ეს დოკუმენტები იმ დროს თელავში არსებული რევოლუციური სიტუაციის, საზოგადოების განწყობის შესახებ საკმაოდ საინტერესო ინფორმაციას იძლევა. ამასთან ირკვევა ისიც, რომ კარახანოვს მაზრის უფროსად მუშაობის დროს, მას მაზრის სამმართველოს „ძველი“, ძირითადად ეთნიკურად ქართველი ჩინოვნიკები დაუპირისპირდნენ, რადგან ისინი, ჯერ ერთი კარახანოვმა თანამდებობებიდან გაათავისუფლა, და მეორე, ეს უკანასკნელი ჩანს თელავში მოქმედი „დაშნაკცუტუნის“ პარტიის განყოფილების წევრებთან „ახლო ურთერთობაში“ იმყოფებოდა. აღსანიშნავია, რომ მის მიერ თელავში თანამდებობებზე დანიშნული პირები ძირითადად ეთნიკური სომხები იყვნენ. სწორედ ჩინოვნიკების – ერთი მხრივ, მისი „მონინააღმდეგეების“ და მეორე მხრივ, კი „მომხრეების“ მიერ, 1906 წელს ქალაქ თელავში რევოლუციური აქტივობების შესახებ ძიებისათვის მიცემულ ჩვენებებშია თავმოყრილი ჩვენთვის საინტერესო ინფორმაციები.

თელავის მაზრის ყოფილი და მოქმედი ჩინოვნიკები კარახანოვს ბრალს სდებდნენ იმაში, რომ მაზრის უფროსად მისი ყოფნის პერიოდში ქალაქ თელავში სხვადასხვა რევოლუციური პარტიის წევრები თავისუფლად მართავდნენ მიტინგებს და დემონსტრაციებს. მეტიც, მათი სიტყვებით კარახანოვის მმართველობის პერიოდში თელავში შეიარაღებული პირები, მათ შორის ე.წ. „წითელი ასეულის“ წევრები თამამად და დაუფარავად გადაადგილდებოდნენ.²¹

მასალების მიხედვით, მაზრის უფროსის ბინის სიახლოვეს ქალაქ თელავში, რომელიც თავის მხრივ, თელავის მაზრის სამმართველოს მეზობლად მდებარეობდა, კონსპირაციული ბინა არსებობდა, სადაც რევოლუციონერებს თავისი სასამართლო ჰქონიათ მოწყო-

¹⁷ სსცა, ფონ. 94, აღ. 1, საქ. 45, გვ. 30-34

¹⁸ სსცა, ფონ. 94, აღ. 1, საქ. 45, გვ. 37

¹⁹ სსცა, ფონ. 94, აღ. 1, საქ. 45, გვ. 22-37

²⁰ სსცა, ფონ. 26, აღ. 2, საქ. 8595, გვ. 39

²¹ „წითელი ასეული“ იმ დროს სხვადასხვა რევოლუციური პარტიის შეიარაღებული რაზმების ერთ-ერთი სახელწოდება იყო

ბილი. სწორედ ამ სასამართლოზე, რომელიც შესაძლებელია სინამდვილეში რევოლუციური პარტიების, ანდა ერთი პარტიის ორგანოს წარმოადგენდა, სხვადასხვა გადანყვეტილებების გამოტანა ხდებოდა. მაგალითად, ერთ-ერთი ასეთი „გადანყვეტილება“ რევოლუციის „საჭიროებისათვის“ მოსახლეობის შეძლებული ფენებიდან „ფულის ამოღება“ ყოფილა.²²

კარახანოვს დაპირისპირებული ჩინოვნიკები მას იმაში ადანაშაულებდნენ, რომ იგი, როგორც მაზრის უფროსი, მაღავედა რევოლუციონერების მიერ ჩადენილ ქმედებებს და ხელისუფლების ცენტრალურ ორგანოებს ამის შესახებ ინფორმაციას არ აწვდიდა. მეტიც, მათი აზრით ხელისუფლების შესაბამის ორგანოებს მაზრის უფროსი კარახანოვი ქალაქ თელავში სისტემატურად მიმდინარე მიტინგების შესახებ ცნობებს საერთოდ არ უგზავნიდა. მაზრის სამმართველოს ყოფილი ჩინოვნიკები კარახანოვს იმაშიც ადანაშაულებდნენ, რომ რევოლუციონერები ქალაქის მოსახლეობას იარაღს თავისი წევრების შესაიარაღებლად ხელისუფლების მხრიდან ყოველგვარი წინააღმდეგობის გარეშე ართმევდნენ.

კარახანოვის სამართლებრივი დევნის საქმეზე საკმაოდ რაოდენობის მოწმეები დაუკითხიათ. მათგან საკმაოდ საინტერესოა ვალერიან და ლეონიდე კიკნაძეების ჩვენებები, სადაც ისინი კარახანოვს ბრალს სდებდნენ იმაში, რომ მან 1906 წლის აგვისტოს დასაწყისში თელავში მოქმედი რევოლუციური პარტიების წარმომადგენლებს – მიხეილ ჟღენტს, სერგო დანდუროვს და ვინმე აჯამამუდოვს უფლება მისცა, ქალაქში მდებარე ბაღ „ფანტაზიაში“ სახალხო სეირნობა მოეწყოთ, ხოლო ამ დროს გამართული ვაჭრობისას მიღებული შემოსავალი კი რევოლუციური მიზნებისთვის მოეხმარათ.

მაზრის სამმართველოს თანამშრომელი ნარეკლიევი კარახანოვს რევოლუციური მოძრაობის წარმომადგენლების მიმართ გამოჩენილ ლმობიერებაში ადანაშაულებდა. მისი სიტყვებით „კარახანოვი მაზრის შენობის აივანზე იდგა, როდესაც ჟღენტი და სხვა რევოლუციონერები პირდაპირ, ხმამაღლა პოლიციის „სტრაჟნიკ“ ლალიძეს აგინებდნენ, რადგან მან სასტიკად სცემა მათ ამხანაგ გელოვანს“. საუბარია სოფელ ნაფარეულში სოციალ-დემოკრატიული პარტიის აგიტატორების სასტიკ ცემაზე, რომელთა შორის ერთი კირო, იგივე კირილე გელოვანი. კიროს ძმის, შაქრო გელოვანის სიტყვებით – მისი ძმა და სხვა აგიტატორები ნაფარეულში სასტიკად სცემეს, შემდეგ თელავში ურმებით ამოიტანეს და თელავის ციხეში ჩასვეს.²³ ნარეკლიევი პირდაპირ მიუთითებდა, რომ კარახანოვი არანაირ ზომებს არ იღებდა თელავში რევოლუციური გამოსვლების, მათ შორის პროკლამაციების გავრცელების წინააღმდეგ: „ქალაქ თელავში პროკლამაციები ღიად რიგდებოდა და მაზრის ხელმძღვანელი ასეთი ქმედებების წინააღმდეგ არანაირ რეაგირებას არ ახდენდა.“²⁴

1905-1907 წლების რევოლუციის პერიოდში გახშირებულმა ტერორმა ხელისუფლების წარმომადგენლები იმდენად დააშინა, რომ ისინი რევოლუციური მოძრაობის წარმომადგენლების „დასამშვიდებლად“ ყველანაირ ზომას იყენებდნენ. 1906 წლის სექტემბერში თბილისის ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველოს უფროსი წერდა: „მართალია, არ არის ზუსტი მითითებები თელავის მაზრასა და თელავში ხელისუფლების უმოქმედობაზე, მაგრამ არის ინფორმაცია, რომ კარახანოვმა მაზრის და თელავის ადმინისტრაციის დაცვა გახ-

²² სავარაუდოდ, იგულისხმება რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტია, ვინაიდან თელავში მას საკმაოდ ბევრი მხარდამჭერი ყავდადა მოსახლეობიდან „ფულის ამოღებაშიც“ საკმაოდ „გამოცდილებაც“ გააჩნდა

²³ შსსპა, ფონ. 8, აღ. 2(2), საქ. 285, გვ. 2

²⁴ სსცა, ფონ. 26, აღ. 2, საქ. 8598, გვ. 39-44

შირეული ტერორისტული თავდასხმებისაგან ადგილობრივ რევოლუციურ პარტიებს სთხოვა, რისთვისაც მან თავისთან გამოიძახა სერგო დანდუროვი, ილია ზარაფოვი და ასევე ინსპექტორი კახიძე“.²⁵

ვერაფერს იტყვი, ფაქტი საკმაოდ საინტერესოა და ამკარად მიუთითებს იმ დროს თელავის მაზრაში არსებულ რევოლუციურ სიტუაციასა და რევოლუციური პარტიების გავლენაზე. მათგან სერგო დანდუროვი – რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის, ხოლო ილია ზარაფიშვილი – სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის ადგილობრივი ორგანიზაციის წამყვანი წევრები და ლიდერები იყვნენ.

რადგან საქმე ჩინოვნიკების ბედს ეხება, გარკვეულწილად თანამედროვეობასთან პარალელების გასავლებად აქვე მინდა აღვნიშნო, რომ, როგორც ჩანს, „ძველი სისტემის“ ჩინოვნიკებისათვის, უცხო არ იყო არა მარტო თანამდებობისთვის ბრძოლისათვის ყოფილი ხელმძღვანელის საქმიანობის უარყოფითი შეფასება, არამედ, „თავისიანი“-ს დაცვისთვის. საქმე იმაშია, რომ მასალებში ასევე დევს, თელავის მაზრის რამდენიმე ჩინოვნიკის, მათ შორის ბოქაულ სააკოვის მიერ კარახანოვის სასარგებლოდ მიცემული წერილობითი ჩვენება. ჩანს, ამ გამოქომაგებამ და „სხვა“ გარემოებებმა გაჭრა და კარახანოვი მეფის ხელისუფლების სასამართლო ორგანოებმა გაამართლეს.²⁶

ერთი მხრივ, თუ რამდენად სწორი იყო კარახანოვის დადანიშნულება მოვალეობის შეუსრულებლობაში, და მეორე მხრივ კი, ქალაქ თელავში მისი მაზრის უფროსად მუშაობის პერიოდში რეალურად რა ვითარება სუფევდა, შესაძლებელია ისეთი საარქივო მასალების საფუძველზე ვიმსჯელოთ, როგორიცაა ანონიმური წერილები. როგორც მათი ანალიზიდან ჩანს, საბჭოთა პერიოდისათვის დამახასიათებელი სენი – ხელისუფლების უმაღლესი ეშელონების წარმომადგენლებთან ანონიმური წერილების დაგზავნის მეშვეობით არასასურველი პირების დისკრედიტაცია, თელავის მოქალაქეებისათვის უცხო ხილი არც მეფის ხელისუფლების დროს ყოფილა. მაგალითად, ჩემს მიერ მოძიებული ერთ-ერთი ანონიმური წერილის ავტორი ხელისუფლების წარმომადგენლებს, მათ შორის კარახანოვს აკრიტიკებს და ამ უკანასკნელს საკმაოდ უარყოფითად მოიხსენიებს. სამაგიეროდ მაზრის ახალ უფროსს აქებს, წერს, რომ „მას შემდეგ რაც თელავში კარახანოვი აღარაა მაზრის უფროსი ამკარად აღარ იკრიბებიან „ჯგუფისტები“, მოქალაქეებს ფულს 100-დან 2000 მანეთამდე აღარ სძალავენ და საერთოდ, ქალაქში სიტუაცია დაწყნარდა.“²⁷

კარახანოვის მაზრის უფროსად ყოფნის დროს სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის ბოლშევიკების, იგივე „ჯგუფისტების“, როგორც ისინი საარქივო მასალებში არიან მოხსენიებული, თელავში აქტიურობა ამ წერილითაც დასტურდება, რაზეც საუბარი ცოტა ქვემოთ გვექნება. ანონიმური წერილის ავტორი ასევე იძლევა ფაქტობრივ ინფორმაციას ქალაქ თელავში რევოლუციური მოძრაობისათვის დამახასიათებელი სენის – ფულის გამოძალვის ფორმების შესახებ. იგი წერს, რომ ძარცვებთან ერთდ – „ტერორისტები და რევოლუციონერები შეძლებულ ადამიანებს წერილების დაგზავნის მეშვეობით ფულს სძალავდნენ და თუ ეს ადამიანები ფულს არ იხდიდნენ, მაშინ ტერორისტები მათ ღამით თავს ესხმოდნენ და კლავდნენ.“²⁸

²⁵ სსცა, ფონ. 17, აღ. 1, საქ. 5557, გვ. 5

²⁶ სსცა, ფონ. 26, აღ. 2, საქ. 8595, გვ. 35

²⁷ სსცა, ფონ. 17, აღ. 1, საქ. 5557, გვ. 14

²⁸ სსცა, ფონ. 17, აღ. 1, საქ. 5557, გვ. 15

ანონიმური წერილის ავტორი იმ გარემოებასაც უსვამდა ხაზს, რომ თელავსა და თელავის მაზრაში რევოლუციური ათეულები და ასეულები ყოფილა ჩამოყალიბებული, რომლებიც „იმპერიის დიდი ქალაქებიდან, მათ შორის თბილისიდან პროვინციებში დაპატიმრებებს გამოქცეული და თელავში ჩამოსული ადამიანებისაგან იყო დაკომპლექტებული.“ საკმაოდ საინტერესოა სხვა ანონიმური წერილიც, რომელშიც კარახანოვის სხვა „ცოდვებზეცაა“ საუბარი.

რევოლუციური მოძრაობის გაძლიერებამ ჩანს ცვლილებები შეიტანა მაზრის მართვაშიც. ეს კარგადაა ასახული ქართულ ენაზე დაბეჭდილ პროკლამაციაში, რომელიც „რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის თელავის ხელმძღვანელ კოლექტივს“ 1906 წლის 9 სექტემბერს გამოუშვია. პროკლამაციაში ნათქვამია, რომ „მეფის ხელისუფლებამ თავისი ადგილობრივი წარმომადგენლების შეცვლაზე აიღო გეზი და მაზრის უფროსებად ასაკიანი, „დამსახურებული“ პოლკოვნიკების და გენერლების მაგივრად, ახლა „ბიჭბუჭობას“ ნიშნავს.“²⁹

აღნიშნული პროკლამაციები ქალაქ თელავში არსებულ არალეგალურ სტამბებში იბეჭდებოდა. თბილისის გუბერნიის კანცელარიის ჩინოვნიკ პირდელის მოხსენებიდან ვიგებთ, რომ თელავის მაზრის უფროსის მოვალეობის შემსრულებელ ანტონოვს, რომელიც კარახანოვის მაგივრად თელავის მაზრის უფროსად 1906 წლის აგვისტოს ბოლოს დაინიშნა, თელავში საიდუმლო სტამბა აღმოუჩინია.

1907 წლის ივნისში თბილისის დროებითი გენერალ-გუბერნატორი აღმოფთვებული აღნიშნავდა თელავის სამაზრო პოლიციის ჩინების უსაქმურობასა და უმოქმედობას. საქმე შემდეგში მდგომარეობდა – როგორც თბილისის ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველოს უფროსი თბილისის გენერალ-გუბერნატორს 1907 წლის 22 მაისს აცნობებდა: „კახეთის მეზაღვლის ამხანაგობის გამგეობის ნევრ კონსტანტინე კავრიევს³⁰ 12 ფუთი „ნალმის დენთი“ მიუღია ქვემეხიდან (მორტირა) სროლისათვის და ოთხი ყუთით თელავის მაზრაში სოფელ გრემის სასოფლო საზოგადოების საჭიროებისათვის გაუგზავნია.“³¹ დენთის გადასატანად კავრიევს დაუქირავებია ორი მეურმე – სოფელ მერეს მცხოვრებლები ზაქრო ჩიკვაიძე და არჩილ ბაქრაძე. დენთის გადატანის მინდობილობა „კახეთის მეზაღვლის“ თელავის ბიუროს გამგის დავით გამყრელიძეს სახელზე ყოფილა გამოწერილი. 15 მაისს დასახელებულ პირებს და მათ თანასოფელელ ლევან სასურქინაშვილს დენთით სავსე ოთხი ყუთი თელავის ბაზარში მიუტანიათ და დავით გამყრელიძე უნახავთ, რომელმაც დენთის მიღებაზე უარი განუცხადებია. ამ უკანასკნელს თელავის ბოქაულის მოდგილე კოსტინზე მიუთითებია, ვისაც თავის მხრივ უარი უთქვამს მათ დახმარებაზე. ამის შემდეგ ჩიკვაიძე და ბაქრაძე თელავის მაზრის ერთ-ერთი ადმინისტრაციული შენობის დარაჯ იოსებ მესაბლიშვილის რჩევ-

²⁹ სსცა, ფონ. 17, აღ. 1, საქ. 5557, გვ. 12

³⁰ სავარაუდოდ, ის იყოსაბჭოთა ხელისუფლების მიერ 1923 წელს დახვრეტილი გიორგი ნიკოლოზის ძე ხიმშიაშვილის მამიდის ქმარი. ანუ, ილია ჭავჭავაძის მკვლელების – ილიკო იმერლიშვილის, გიგლა ბერბიჭაშვილის მიერ 1909 წელს მოკლული ნიკოლოზ ხიმშიაშვილის დის ქმარი

³¹ თელავის მაზრის მდგომარეობის ამსახველი 1911 წლის ანგარიშიდან საკმაოდ საინტერესო ინფორმაციას ვიგებთ, თუ მაშინ ზარბაზნების ეს სახეობა რატომ სჭირდებოდათ. მოხსენებაში აღნიშნულია, რომ „თელავის მაზრის მთავარი ეკომომიკური კეთილდღეობის წყარო მევენახეობაა, რომელსაც საკმაოდ დიდი თანხები სჭირდება და შესაბამისად მევენახეობას კარგად უძღვებიან ძლიერი მეურნეობები, რომლებიც სეტყვის სანინაალმდეგო მორტირებს იყენებენ,“ ანუ, შესაძლებელია ვივარაუდოთ, რომ კახეთში ჯერ კიდევ 1907 წელს, სეტყვის თავიდან ასაცილებლად, სეტყვასაშიმღრუბლებს ზარბაზნებით ფანტავდნენ – სსცა, ფონ. 17, აღ.1. 7283, გვ. 23, 45

ით, თელავის ბოქაულ მოლოდოვთან წასულან, რომელსაც დენტის მიღებაზე ასევე უარი უთქვამს. ამის შემდეგ დასახელებულ პირებს დენთი სოფელ მერეში ზაქრო ჩიკვაიძის ბინაში შეუნახავთ, საიდანაც როგორც ირკვევა, იმავე ღამით 30-მდე შეიარაღებულმა პირმა გაიტაცა. ამიტომ, თბილისის გუბერნიის ხელმძღვანელობამ თელავში მაზრის და საქალაქო პოლიციის ბრალეულობის დასადგენად შესაბამისი წარმომადგენელი გააგზავნა.³²

ქალაქ თელავში, არც 1905-1907 წლების რევოლუციის დამთავრების შემდგომ ყოფილა „მშვიდი“ სიტუაცია. 1908 წლის 6 მარტით დათარიღებულ ერთ-ერთ საარქივო დოკუმენტში, რომელიც თბილისის გუბერნატორს ეგზავნება, ნათქვამია – „თელავის მაზრაში რევოლუციურმა პროპაგანდამ ფეხი მყარად მოიკიდა და მისი ცენტრი ქალაქი თელავია“. მოხსენებაში ასევე აღნიშნულია, რომ „თელავში პერიოდულად ვრცელდება პროკლამაციები, რაც ბუნებრივად აჩენს რწმენას, რომ ქალაქში არსებობს საიდუმლო სტამბა“.³³

1908 წლის სექტემბრით დათარიღებულ დოკუმენტში თელავის მაზრის უფროსი ივანე გიორგის ძე ყარალოვი აღნიშნავს, რომ რევოლუციურ მოძრაობის წინააღმდეგ ეფექტური ბრძოლისათვის აუცილებელია საიდუმლო თანამშრომლების – აგენტების ყოლა და თბილისის ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველოს უფროსისგან მათ შესანახად თანხებს ითხოვდა. აღსანიშნავია, რომ საპასუხო წერილში მას თანხმობა მისწერეს, ანუ ფაქტობრივად თბილისის ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველო დათანხმდა, რომ სრულიად სხვა უწყების აგენტის ხელფასი აენაზღაურებინა. ასეთი რამ თითქმის არ ხდებოდა, და, სავარაუდოდ, ამ „გულუხვობის“ მიზეზი იმ პერიოდში თელავში ძლიერი რევოლუციური მოძრაობის არსებობა იყო.³⁴

მართლაც, ქალაქ თელავს რევოლუციის ბუდედ მიიჩნევდა თბილისის ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველოს უფროსი პოლკოვნიკი ერიომინი. იგი თბილისის გუბერნატორისადმი მიწერილ, 1908 წლის 11 ივნისით დათარიღებულ წერილში აღნიშნავდა: „ქალაქი თელავი რევოლუციური მოძრაობის ბუდეა და იქ საიდუმლო სტამბა არსებობს, სწორედ თელავიდან ვრცელდება მაზრაში პროკლამაციები“.³⁵

1909 წლის 9 იანვარს თელავის მაზრის უფროსის მოვალეობის დროებით შემსრულებელი თავადი ბარათოვი თბილისის ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველოს უფროსს წერდა, რომ „თელავში 9 იანვარს მართალია სახელოსნოები გაიღო, მაგრამ იქ არავინ მუშაობდა“. როგორც ჩანს აქ საუბარია თელაველი მუშების მიერ 1905 წლის 9 იანვრის მოსკოვში მომხდარი მოვლენების ე.წ. სისხლიანი კვირის მოვლენების გახსენებაზე და ამიტომ მის უქმედლედ მიჩნევაზე. ბარათოვის სიტყვებით „მოკვლევის შედეგად დადგინდა, რომ ნამქებებლები კასრების სახელოსნოს ოსტატის თანაშემწეები ზაქრო ჩეკურიშვილი, ივანე ბრეგვაძე, რომან რუსიშვილი და სოფრომ არუდოვი იყვნენ, რომლებიც იმავე დღეს დააპატიმრეს.“³⁶

ჩემს მიერ მოძიებული საარქივო მასალების გაანალიზების შედეგად ირკვევა, რომ თელავში მაზრის უფროსები რევოლუციური მოძრაობის გამოვლინებებს ვერც შემდგომ წლებში უმკლავდებოდნენ. აღნიშნულს ადასტურებს თელავის მაზრის უფროს თავად ირაკლი ბარათოვისადმი 1911 წლის 2 იანვარს მიწერილი წერილი: „თქვენ ორი წლის გან-

³² სსცა, ფონ. 17, აღ. 1, საქ. 5869, გვ. 29, 39, 40-41

³³ სსცა, ფონ. 94, აღ. 1, საქ. 45, გვ. 1

³⁴ სსცა, ფონ. 94, აღ. 1, საქ. 45, გვ. 16-17

³⁵ სსცა, ფონ. 94, აღ. 1, საქ. 45, გვ. 18-19

³⁶ სსცა, ფონ. 156, აღ. 3, საქ. 124, გვ. 3

მავლობაში ვერ შეძელით ჯარის გამოგზავნის, ეგზეკუციების ჩაყენების მიუხედავად „გოგას და ლეკის“ ბანდის ლიკვიდაცია. მეტიც დუშეთიდან და სხვა მაზრებიდან, გადმოვიდნენ ყაჩაღები – ნიკა კასრაძე, ფორია, ზალიკო სვიმონიშვილი და ისინი თელავის მაზრაში თავს დაცულად გრძნობენ.³⁷

2.2. პოლიტიკური პარტიები და ცნობილი თელაველი რევოლუციონერები

თელავში აღნიშნულ პერიოდში რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის ორივე ფრთის – მენშევიკებისა და ბოლშევიკების, საქართველოს სოციალისტ-ფედერალისტების სარევოლუციო პარტიის, ასევე სომხური „დაშნაკცუტუნის“ ადგილობრივი ორგანიზაციები ფუნქციონირებდა.

საარქივო მასალები საკმაოდ მდიდარია ინფორმაციებით თელავში „მოღვაწე“ რევოლუციონერებისა და რევოლუციური მოძრაობაში ჩაბმული ქალების შესახებაც. ზემოთ როგორც უკვე აღვნიშნე, საარქივო დოკუმენტების მიხედვით ქალაქი თელავი არა მარტო სამაზრო ცენტრი, არამედ კახეთში მიმდინარე რევოლუციური მოძრაობის სათავეში მდგომი ქალაქი იყო.

თელავის მაზრასა და ქალაქ თელავში ყველაზე უფრო დიდი გავლენით რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტია სარგებლობდა. ამ პარტიის თელავის ორგანიზაციის აქტიური წევრები იყვნენ – მიხეილ ჟღენტი, გიორგი ხირსელი, ანტონ ყაზახოვი, ნინა და ვალერია ნანუკოვები, სერგო დანდუროვი და სხვები.

1905-1907 წლებში თელავის მაზრაში „მოღვაწე“ ძველი ბოლშევიკი რევოლუციონერის,³⁸ კოტე გურგენიშვილის დღემდე გამოუქვეყნებელ ავტობიოგრაფიაში აღწერილია თელავის მაზრაში მიმდინარე რევოლუციური პროცესები.³⁹ მისი სიტყვებით – რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული პარტიის თელავის სამაზრო კომიტეტის თავმჯდომარე მიშა ჟღენტი იყო. იგი სამაზრო კომიტეტის წევრებად სერგო დანდუროვს, ვანო კალესნიკს, კირო გელოვანს, ვანო პროლეტარს და აქვსენტი სიდამონიძეს ასახელებს.⁴⁰

იმ დროს რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ცნობილი წევრის, მენშევიკის, ხოლო 1937 წელს, როგორც „ხალხის მტერის,“ ისე დახვრეტილი მიხეილ კლიმიაშვილის დღემდე გამოუქვეყნებელ ავტობიოგრაფიაში ნათქვამია, რომ როდესაც რევოლუციის პერიოდში იგი ქალაქ თელავში იმყოფებოდა, „სოციალ-დემოკრატიულმა ორგანიზაციამ მაყაანთ სოფელში“⁴¹ გააგზავნა, სადაც მიშა ჟღენტის სახლში თავს აფარებდნენ თელავიდან გაქცეული რევოლუციონერები – გიორგი ხირსელი და სხვა ამხანაგები, რომლებსაც ნითელრაზმელები იცავდნენ.“⁴²

³⁷ სსცა, ფონ. 17, აღ. 1, საქ. 7205, გვ. 2

³⁸ ასე ახასიათებს კოტე გურგენიშვილი თავის თავს

³⁹ შსსპა, ფონ. 8, აღ. 2(1), საქ. 1, გვ. 103

⁴⁰ ეს პირები რამოდენიმე ათეულ საარქივო საქმეებში და თანამედროვეების მოგონებებში იხსენიებიან. მაგალითად, ვანო კალესნიკი ნახსენებია ვერა სიდამონიძის მოგონებაში „აქვსენტი სიდამონიძის შესახებ“ – საქართველოს ახალი და უსახლესი ისტორიის არქივი, ფონდი 2417, აღწერა 1, საქმე 364, გვერდი 3

⁴¹ ალბათ იგულისხმება სოფელი რუისპირი

⁴² შსსპა, ფონ. 2, აღ. 2(1), საქ. 26, გვ. 39

ზემოთ ჩამოთვლილი პირები სხვა საარქივო მასალების მიხედვითაც ქალაქ თელავში მიმდინარე რევოლუციურ პროცესებში დიდ როლს თამაშობდნენ. შესაბამისად, მიინდა მკითხველს რამდენიმე სიტყვით მათზე ინფორმაცია მივანოდო.

მიხეილ კაციას ძე ჟღენტი, როგორც ირკვევა წარმომოხობით თელაველი არ იყო. იგი გურიიდან გახლდათ და თელავის მაზრის სოფელ რუისპირში ცხოვრობდა. მას ადგილობრივი ხელისუფლება თელავში მოქმედი რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის აქტივისტად და ერთ-ერთ ლიდერად მოიხსენიებდა. მიხეილ ჟღენტი 1906 წლიდან ძებნაში იყო და 1910 წლის 17 ივლისს დააკავეს. ჟღენტს ჩხრეკისას მიმოწერა აღმოუჩინეს, რომელიც რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის თელავის ორგანიზაციის წევრების დასადგენად საინტერესო ინფორმაციას შეიცავდა.

საარქივო მასალების მიხედვით ჟღენტი თბილისი-სიღნაღის გზაზე ჩადენილ ბევრ ექსპროპრიაციაში (შეიარაღებული თავდასხმა) მონაწილეობდა. თელავის მაზრის უფროსის თანაშემწის მოვალეობის შემსრულებლის, ბარათოვის 1908 წლის იანვრის მოხსენებიდან დასტურდება, რომ თელავში მოქმედი სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ერთ-ერთი ლიდერი სწორედ მიხეილ ჟღენტი იყო. იგი რევოლუციის დაწყებამდე სოფელ გრემში მემამულე ფონ შტეინთან მებაღედ მუშაობდა. ბარათოვის სიტყვებით – რევოლუციის დაწყებამდე მიხეილ ჟღენტი გურიაში წასულა და უკან უკვე ჩამოყალიბებული რევოლუციონერი დაბრუნებულა.⁴³

ვალერია დავითის ასული ნანუკოვა, როგორც დოკუმენტებიდან ჩანს პროფესიით სახლის მასწავლებელი ყოფილა. იგი სოციალ-დემოკრატიულ პარტიის თელავის ორგანიზაციის აქტიური წევრი იყო. ვალერია ნანუკოვა 1906 წლიდან ძიებაში იმყოფებოდა და როგორც, თბილისის ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველოს მასალებიდან ჩანს, იგი ქალაქ პეტერბურგში 1909 წელს 4 დეკემბერს დაუპატიმრებიათ.⁴⁴ როგორც 1908 წლის სექტემბრით დათარიღებულ თელავის მაზრის უფროსის წერილში ნათქვამი „ვალერია და ნინა ნანუკოვები სოციალ-დემოკრატიულ პარტიას ეკუთვნიანო.“⁴⁵ ვალერია ნანუკოვა ზოგიერთი ცნობით, იმ დროს თელავში მოღვაწე ცნობილი რევოლუციონერის და სოციალ-დემოკრატიული პარტიის „გამოჩენილი“ წევრის კირო (კირილე) გელოვანის ცოლი ყოფილა.

ერთ-ერთ საარქივო საქმეში მითითებულია, რომ „ვალერია ნანუკოვა 1906 წლის რევოლუციური მოძრაობის დროს დადიოდა სოფლებში და გლეხებს ხელისუფლების წინააღმდეგ გამოსვლებისაკენ მოუწოდებდა, ანტისახელმწიფოებრივ აგიტაციას ეწეოდა“.⁴⁶ 1910 წლის 3 თებერვლით დათარიღებულ თბილისის გუბერნატორის წერილიდან მეფისნაცვლისადმი ირკვევა, რომ ვალერია ნანუკოვას ხელისუფლება 1905-1907 წლებში თელავის მაზრაში მიმდინარე რევოლუციური მოძრაობის ერთ-ერთ ხელმძღვანელად მიიჩნევა.

საინტერესოა, რომ მამამისი თელავის მაზრის სამმართველოს ჩინოვნიკი ყოფილა. სწორედ ამ გარემოებას აქვს ხაზი გასმული, როდესაც მეფის ხელისუფლების წარმომადგენლები წერენ ვალერია ნანუკოვას რევოლუციურ საქმიანობაზე. დოკუმენტების მიხედვით, ამ უკანასკნელს მამამისის სახლი 1905-1906 წლებში თელავის მაზრაში მიმდინარე რევოლუციურ გამოსვლებში მონაწილე პირების – აგიტატორების და ტერორისტების თავშესაფრად

⁴³ სსცა, ფონ. 13, აღ. 31, საქ. 422, გვ.1-2; სსცა, ფონ. 94, აღ. 1, საქ. 45, გვ.59

⁴⁴ სსცა, ფონ. 153, აღ. 1, საქ. 1674, გვ. 12

⁴⁵ სსცა, ფონ. 26, აღ. 2, საქ. 12081, გვ. 24

⁴⁶ სსცა, ფონ. 26, აღ. 2, საქ. 12081, გვ. 25

უქცევია. ირკვევა, რომ ვალერია ნანუკოვას რევოლუციური მოღვაწეობის გამო კავკასიაში ცხოვრება აკრძალული ჰქონდა და იგი 1914 წელს კვლავ პეტერბურგში ცხოვრობდა.⁴⁷

მღვდლის შვილი კირილე, იგივე კირო ოთარის ძე გელოვანი, წარმოშობით თიანეთის მაზრიდან იყო.⁴⁸ იგი თელავის მაზრასა და ქალაქ თელავში მიმდინარე რევოლუციურ პროცესებში აქტიურად მონაწილეობდა.⁴⁹ 1908 წლის 7 ნოემბერით დათარიღებული დადგენილების მიხედვით ორენბურგის გუბერნიაში იქნა გასახლებული. გელოვანი გადასახლებიდან გამოიქცა და როგორც მისი დედის, ელიზავეტა გელოვანის 1910 წლის 10 აპრილის თბილისის გუბერნატორის სახელზე გაგზავნილი წერილიდან ვიგებთ, ამავე წელს მეორედ იქნა დაპატიმრებული.⁵⁰ აღნიშნულს ადასტურებს კირო გელოვანზე შედგენილი 1908 და 1910 წლით დათარიღებული ჟანდარმერიის კართოტეკის ბარათები, სადაც დატანილია დასახლებულ წლებში გადაღებული ამ პიროვნების ფოტოები. კირო გელოვანის გადასახლებაზე საუბარია ასევე სხვა მასალებშიც.⁵¹

მისი ძმის შაქრო გელოვანის დღემდე გამოუქვეყნებელი მოგონების მიხედვით, რომელიც დაცულია შინაგან საქმეთა სამინისტროს ე.წ. პარტიული არქივის ყოფილი „იმელის“ (მარქს-ენგელს-ლენინის ინსტიტუტი) ფონდებში, კირო გელოვანი საბჭოთა ხელისუფლების დროს სხვადასხვა ხელმძღვანელ თანამდებობებზე მუშაობდა, ანუ, იგი მეორე გადასახლებიდან ცოცხალი და სალსალამათი დაბრუნებულა. აღსანიშნავია, რომ შაქრო გელოვანის მოგონებაშიც აღნიშნულია „თელავის მაზრაში მოქმედ რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის ადგილობრივ ორგანიზაციაში შედიოდნენ გიორგი ხირსელი, მიშა ჟღენტი, ვალია ნანუკოვა, აქვსენტი სიდამონიძე, კირილე გელოვანი და სხვები.“⁵² იგი ასევე ადასტურებს ქალაქ თელავში რევოლუციურ მოძრაობაში და გაფიცვებში თელავის სასწავლებლების მოსწავლეების აქტიურა მონაწილეობას.

თელავში „მოღვაწე“ რევოლუციონერთა შორის გამორჩეული ადგილი ეკავა სოციალ-დემოკრატიული პარტიის აქტიურ წევრს გიორგი კონსტანტინეს ძე ხირსელს. თბილისის ჟანდარმთა საგუბერნოო სამმართველოს საქმეებიდან ირკვევა, რომ იგი ჯერ კიდევ თბილისის სემინარიის ყოფილი მოსწავლე, რევოლუციის დასაწყისშივე თელავში მიმდინარე გაფიცვების აქტიური მონაწილე ყოფილა.⁵³ მასთან ერთად რევოლუციურ მოძრაობაში ჩაბმული იყო მისი და – ანა კონსტანტინეს ასული ხირსელიც.⁵⁴ გიორგი ხირსელის შესახებ ჩვენ ინფორმაცია მოგვეპოვება ცნობილ რევოლუციონერის, სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ერთ-ერთი ლიდერის ისიდორე რამიშვილის მოგონებებში. ისიდორე რამიშვილი წერს: „თელავში ორგანიზაციის ხელმძღვანელად იყო გიორგი ხირსელი, კაცი დიდი საქმეებისათვის გაჩენილი და რევოლუციონერი, კარგი მოლაპარაკე და ტაქტიკოსი. მან

⁴⁷ სსცა, ფონ. 13, აღ. 27, საქ. 5225, გვ. 3

⁴⁸ სსცა, ფონ. 153, აღ. 1, საქ. 733, გვ. 10

⁴⁹ ერთ-ერთ საარქივო საქმეში აღმოჩნდა კირილე, იგივე კირო გელოვანის დაბადების მონაწილის ასლი, რომელსაც „ილურთის საზოგადოების მწერალი სიმონ ჯიბუტი“, ანუ ხარება ჯიბუტის ძმა აწერს ხელს – სსცა, ფონ. 156, აღ. 1, საქ. 104, გვ. 31

⁵⁰ სსცა, ფონ. 13, აღ. 31, საქ. 378

⁵¹ სსცა, ფონ. 94, აღ. 1, საქ. 45, გვ. 58

⁵² შსსპა, ფონ. 2, აღ. 2(2), საქ. 434, გვ. 2

⁵³ სსცა, ფონ. 153, აღ. 1, საქ. 692 გვ. 10

⁵⁴ სსცა, ფონ. 17, აღ. 1, საქ. 5601, გვ. 9

ჯერ თვით ქალაქ თელავში მოაწყო დიდი კრება, რომელზეც თვითონ გამოვიდა ადგილობრივი მდგომარეობის შესახებ მოხსენებით და მერე სიტყვა მე მომცა, როგორც კრების თავმჯდომარემ.“ რამიშვილის სიტყვებით ხირსელმა მას დაატარა თავისი რაიონი და ბევრგან კრებები გამართა.⁵⁵

ჟანდარმერიის ფონდებში დაცული მასალების მიხედვით გიორგი ხირსელი თელავის მაზრასა და ქალაქ თელავში აქტიური რევოლუციური საქმიანობით გამოირჩეოდა. თელავის მაზრის მცხოვრები აზნაური რევაზ მაჭავარიანი ხელისუფლების წარმომადგენლებს აცნობებდა, რომ – თბილისის სემინარიის გარიცხული სტუდენტი გიორგი ხირსელი და კირილე გელოვანი სოფელ შალაურში სიტყვით მოტივებზე გამოდიოდნენ.⁵⁶ მეფის რუსეთის საიდუმლო პოლიციის თბილისის „ოხრანკის“ განყოფილების ე.წ. „ამონაწერი ცნობების“ მიხედვით, რომელიც დათარიღებულია 1908 წლის 29 დეკემბრით – „ხირსელი გიორგი კონსტანტინეს ძე 1906 წელს სერგო დანდუროვთან ერთად თელავის რევოლუციური წრის წევრი იყო, რომელიც დაკავებული იყო პროპაგანდით. ორივე მათგანი ეჭვმიტანილი არიან მთელი რიგი ტერორისტული აქტების ჩადენაში.“⁵⁷ აქვე აღნიშნულია, რომ ხირსელი 1906 წლის აგვისტოში მიიმალა. გიორგი ხირსელს როგორც თელავში რევოლუციური მოძრაობის ერთ-ერთ ხელმძღვანელს „ძველი“ ტერორისტი არშაკა არუთინოვი და ვერა სიღამონიძეც ასახელებენ.⁵⁸ თავის საკმაოდ საინტერესო მოგონებაში ივანე პაატაშვილი წერს: „მონაფეობის დროიდანვე დავუახლოვდი თბილისის სასულიერო სემინარიის მონაფეთ, რომლებიც ზაფხულობით თელავში მოდიოდნენ ერ. სირბილაძე, გ ხირსელი, ძმები ახმეტელები და სხვები, შემდეგ ს.დ. პარტიის წევრები.“⁵⁹

როგორც მასალებიდან ირკვევა, გიორგი ხირსელი 1909 წელს მეტეხის ციხეში იჯდა.⁶⁰ აღნიშნული დასტურდება საარქივო მასალებში დაცული, თბილისის ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველოს უფროსისადმი გაგზავნილი მისი თხოვნით. 1909 წლით დათარიღებული ერთ-ერთი დოკუმენტის მიხედვით გიორგი კონსტანტინეს ძე ხირსელს – ახლა უკვე იურევის უნივერსიტეტის სტუდენტს, თბილისის გუბერნიიდან სამი წლით ასახელებენ, ანუ მას ფაქტობრივად მძიმე სასჯელს არ უფარდებენ. იგი საცხოვრებლად ჩადის ქუთაისში, საიდანაც საცხოვრებლად მალევე ხარკოვში გადადის. 1912 წელს კი, ხირსელს უხსნიან ადმინისტრაციულ სასჯელს და თბილისის გუბერნიაში დაბრუნების უფლებას აძლევენ.⁶¹

1913 წელს იგი თელავშია და ექიმად იწყებს მუშაობას. აღნიშნულს ადასტურებს რამოდენიმე ათეული დოკუმენტი. მაგალითად, ერთ-ერთი ასეთი ინფორმაცია შემონახულია თელავში მყოფი ჟანდარმერიის პუნქტის უნტერ-ოფიცრის მოხსენებაში.⁶² აქვე საუბარია გიორგი ხირსელზე, როგორც სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ლიდერზე და ხაზგასმულია, რომ იგი იყო მენშევიკი და იმ ხანად ექიმად მუშაობდა. საინტერესოა, რომ მას

⁵⁵ რამიშვილი, ისიდორე, „მოგონებები“, თბილისი, 2012 წელი

⁵⁶ სსცა, ფონ. 153, აღ. 1, საქ. 733, გვ. 3

⁵⁷ სსცა, ფონ. 153, აღ. 1, საქ. 964, გვ. 37-45

⁵⁸ შსსპა, ფონ. 93, აღ. 2, საქ. 35, გვ. 2; საქართველოს ახალი და უსახლესი ისტორიის არქივი, ფონ-დი 2417, აღწერა 1, საქმე 364, გვერდი 3

⁵⁹ შსსპა, ფონ. 93, აღ. 2, საქ. 712, გვ. 3

⁶⁰ სსცა, ფონ. 153, აღ. 1, საქ. 964, გვ. 52, 63

⁶¹ სსცა, ფონ. 84, აღ. 3, საქ. 1146, გვ. 3-7

⁶² სსცა, ფონ. 156, აღ. 3, საქ. 272, გვ. 3

1913 წლის დეკემბერში სოფელ ველისციხეში ლექციები წაუკითხია. თელავის, სიღნაღის, თიანეთის მაზრებში თბილისის ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველოს უფროსი თელავში პუნქტის უნტერ-ოფიცერს სწერდა, რომ „მიღებული საიდუმლო ცნობებით სოფელ ველისციხეში ექიმი გიორგი ხირსელი წაიკითხავს ლექციას. გიბრძანებ დაუყოვნებლივ მაცნობო ხირსელი რა სახის ლექციას წაიკითხავს და ლექციის წაკითხვაზე მას ნებართვა მიცემული აქვს თუ არა, და თუ აქვს ვისგან.“⁶³

1913 წლით დათარიღებულ ჟანდარმერიის ფონდებში დაცულ ერთ-ერთ დოკუმენტში აღნიშნულია, რომ „ხირსელი ამ ეტაპზე დაპატიმრებას არ ექვემდებარება.“⁶⁴ ამავე საქმეში არსებობს დოკუმენტში, სადაც მითითებულია მისი პარტიული კუთვნილება – „ექიმი ხირსელი ეკუთვნის სოციალ-დემოკრატიულ პარტიას.“⁶⁵

გიორგი ხირსელი ჩანს თავის რევოლუციურ „საქმიანობას“ კვლავინდებურად აგრძელებდა. 1913 წლის ოქტომბერში ჟანდარმერიას ცნობები მიუღია, რომ „თელავის ინტელიგენცია, ჩინოვნიკები, სამღვდლოება საღამოობით ცისკაროვის აფთიაქში იკრიბება და მათ შორის არის ხირსელიც.“⁶⁶

გიორგი ხირსელის ბედის შესახებ ინფორმაცია ჩვენ თანამედროვეების მოგონებებშიც მოგვეპოვება. ერთ-ერთის მიხედვით, თელავში „მოღვაწე“ რევოლუციონერების უმეტესობა ან მოკლეს, ანდა გადასახლების დროს გარდაიცვალნენ – „ყაველაშვილი სანდრო (ძია)⁶⁷ დახვრიტეს ყაზარმასთან. მიშა ჟლენტი მოკვდა საკატორლო ციხეში...“, რაც შეეხება გიორგი ხირსელს იგი გარდაცვლილია ავადმყოფობით.“

საარქივო მასალების ანალიზიდან ირკვევა, რომ რევოლუციურ მოძრაობაში მთელი ოჯახები იყო ჩართული. მაგალითად, ქალაქ თელავში აივაზოვების, იგივე აივაზაშვილების რევოლუციური ოჯახის ყველა წევრი რევოლუციაში აქტიურად მონაწილეობდა. ამ ოჯახის ორი წევრის დღემდე გამოუქვეყნებელი მოგონებები, საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს ე.წ პარტიული არქივის ფონდებშია დაცული – საუბარია სოსო და დარია აივაზოვებზე.

დარია დიმიტრის ასული აივაზოვის ქალიშვილობის გვარი ყოფილა ჩხუბიანაშვილი. საბჭოთა პერიოდში დაწერილი მისი მოგონების მიხედვით, მეუღლე 1904 წელს გარდაცვლია. ჰყოლია ხუთი შვილი – გიორგი, სოსო, ელო, ნატო და თამარი. დარია აივაზოვის სიტყვებით, მისი ვაჟი გიორგი სწავლობდა თბილისის გიმნაზიაში, საიდანაც რევოლუციური მოღვაწეობისათვის გაურიცხავთ და განჯაში წასულა, სადაც რევოლუციურ მოძრაობაში ჩაბმულა. იგი სხვა ქალაქებშიც განაგრძობდა რევოლუციურ საქმიანობას და შემდეგ თელავში დაბრუნებულა. დარია აივაზოვას სიტყვებით: „მათ ოჯახში სადაც გიორგი თავის ამხანაგებთან ერთად ცხოვრობდა, მას და მის ამხანაგებს შემდგარი ჰქონდათ ბიურო. ეს ბიურო მოხერხებულად და ფარულად სჭრიდა სხვადასხვა საკითხებს.“⁶⁹ ჩანს აქ

⁶³ სსცა, ფონ. 160, აღ. 2, საქ. 8, გვ. 118

⁶⁴ სსცა, ფონ. 160, აღ. 2, საქ. 8, გვ. 74

⁶⁵ სსცა, ფონ. 160, აღ. 2, საქ. 160, გვ. 81

⁶⁶ სსცა, ფონ. 160, აღ. 2, საქ. 160, გვ. 103

⁶⁷ საუბარია „ხარებას და გოგიას“ დაჯგუფების წევრ სანდრო ყაველაშვილზე, რომელიც 1918 წლის გაზაფხულზე მენშევიკებმა თელავში სამხედრო ყაზარმებთან დახვრიტეს

⁶⁸ შსსპა, ფონ. 93, აღ. 2, საქ. 1123, გვ. 2

⁶⁹ შსსპა, ფონ. 93, აღ. 2, საქ. 9

საუბარია სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ბოლშევიკების თელავის ორგანიზაციის შესახებ. საქმე იმაშია, რომ გიორგი აივაზოვი მასალების თანახმად სწორედ ბოლშევიკი იყო.

დარია აივაზოვას სიტყვებით, მათთან ოჯახში თავს აფარებდნენ რევოლუციონერები – არშაკა არუთინოვი, სუხიტაშვილი, აქვსენტი სიდამონიძე, ხარება, ვანო ალიხანაშვილი, გ. ძულიაშვილი და კ. გელოვანი, მესხიშვილი და ბადრიძე, გიორგი ხირსელი.⁷⁰

დარია აივაზოვას მოგონებაში საკმაოდ საინტერესო მასალებია თავმოყრილი ქალაქ თელავში რევოლუციური მოძრაობის პერიპეტიების შესახებ. დარიას თავისი სახლის ეზოში ჩაფლული ჰქონია სტამბა, იარაღი. როგორც ამ მოგონებიდან ირკვევა, ხშირი იყო პოლიციის მიერ აივაზოვების ოჯახის ჩხრეკა. აქვე მითითებულია სხვადასხვა ფაქტი რევოლუციონერების დევნის, დაპატიმრების შესახებ, საიდანაც ასევე ჩანს, თუ როგორი იყო იმ პერიოდის პოლიციის მუშაობის მეთოდები, ხერხები და ა.შ.⁷¹

საკმაოდ საინტერესო ინფორმაციაა თავმოყრილი ქალაქ თელავში რევოლუციური მოძრაობის პერიპეტიებზე გიორგი აივაზოვის ძმის სოსო აივაზოვის მოგონებებშიც. როგორც მათი ანალიზიდან ჩანს, მას და დედამისს ეს მოგონებები, 1930-იან წლებში დაუწერიათ. სოსო აივაზოვიც დანვრილებით აღწერს, თელავში რევოლუციური მოძრაობის პერიოდს.⁷² იგი ახსენებს ხარებას, კ. გელოვანს, ა. სიდამონიძეს, ქ. ზარაფოვს (ზარაფიშვილი)⁷³ და 1905-1907 წლების რევოლუციაში აქტიურად ჩაბმულ სხვა პირებს.

დედის და ძმის მოგონებების მიხედვით გიორგი აივაზოვი 1906 წლის 14 იანვარს, როდესაც სოფელ პატარძლეულიდან ბრუნდებოდა ხაშმის გზაზე, სავარაუდოდ, პოლიციის „სტარჟნიკების“ მიერ იქნა მოკლული. გიორგი აივაზოვს ასევე ახსენებს „ძველი“ რევოლუციონერი ვანო, მეტსახელად „ტურა“ მაისურაძეც. იგი თავის გამოუქვეყნებელ წიგნში კახეთში რევოლუციური მოძრაობის შესახებ ამბობს, რომ თელავის რაზმმა გიორგი აივაზოვი ჩვენს რაზმთან მოკავშირედ გამოგზავნაო.⁷⁴ გიორგი აივაზოვის შესახებ ინფორმაციები ასევე მოიძიება მისი თანამედროვეების, რევოლუციონერების კოტე გურგენიშვილის და გიორგი ხელაშვილის მოგონებებშიც.⁷⁵

ქალაქ თელავში რევოლუციური მოძრაობის შესახებ საუბრისას ასევე უნდა შევეხო პროკლამაციების ბეჭდვის საკითხსაც. საქმე იმაშია, რომ იმ პერიოდში, როდესაც არ არსებობდა ინფორმაციის გავრცელების სხვა საშუალებები პოლიტიკურ ბრძოლაში პროკლამაციების გამოყენებას უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა მინიჭებული. მეფის ხელისუფლების ადგილობრივი წარმომადგენლები არალეგალური სტამბების მომწყობებს სასტიკად დევნიდნენ. ხელისუფლებისათვის იმდენად მნიშვნელოვანი იყო ეს საკითხი, რომ ჯილდოებს ძალისმიერი სტრუქტურების წარმომადგენლებს, ხშირად სწორედ „აღმოჩენილი“ სტამბების მიხედვით აძლევდნენ.

⁷⁰ შსსპა, ფონ. 93, აღ. 2, საქ. 9

⁷¹ შსსპა, ფონ. 93, აღ. 2, საქ. 9

⁷² შსსპა, ფონ. 93, აღ. 2, საქ. 11

⁷³ საუბარია სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წევრ ქეთევან ზარაფიშვილზე, რომელიც ილია ზარაფიშვილის ძმის შვილი იყო

⁷⁴ შსსპა, ფონ. 8, აღ. 6, საქ. 309, გვ. 67; შსსპა, ფონ. 8, აღ. 2(1), საქ. 11, გვ. 97-100

⁷⁵ შსსპა, ფონ. 8, აღ. 2(1), საქ. 11, გვ. 97-100; საქართველოს ახალი და უსახლესი ისტორიის არქივი, ფონდი 2417, აღწერა 1, საქმე 236, გვერდი 3-9

1907 წლის თებერვალში თელავის მაზრის უფროსმა ანტონოვმა აგენტურული შეტყობინება მიიღო, რომ ქალაქ თელავში ე.წ. „ქვემო ბაზრის“ ტერიტორიაზე მდებარე საზენკლო სახელოსნოს მფლობელ არჩილ სავას ძე ფარსადანოვს სახლში საიდუმლო სტამბა ჰქონდა გახსნილი. ფარსადანოვი რუსეთის მუშათა სოციალ-დემოკრატიული პარტიის თელავის ორგანიზაციის წევრი ყოფილა.⁷⁶

ანტონოვის მიერ შედგენილი ოქმის მიხედვით, მან 1907 წლის 21 თებერვალს მიღებული აგენტურული ინფორმაციის გადამოწმება ქალაქ თელავის პრისტავ ბაგირ-ბეკს, თავის თანაშემწე კოსტინს და პოლიციის „სტრაჟნიკების“ ოფიცერ განმგებლოვს დაავალა, რომლებმაც არჩილ ფარსადანოვის სახლი გაჩხრიკეს.

ფარსადანოვის სახლის ჩხრეკისას რუსულ და ქართულ ენებზე დაბეჭდილი პროკლამაციები აღმოუჩინათ. როგორც მასალებიდან ირკვევა, ფარსადანოვმა დანაშაული აღიარა და თქვა, რომ სტამბის შრიფტი მას ქორ-ოლიმ⁷⁷ გადასცა. მას ასევე მიუთითებია სახლის ეზოში მდგარი სხვა ოთახი, სადაც ქართულ ენაზე დაბეჭდილი, რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის თელავის ორგანიზაციის სახელით გამოცემული პროკლამაციები, ასევე გრიაზნოვის მკვლელების ათამდე გრავიურა, ილიკო ხირსელის⁷⁸ ფოტო და რევოლუციური შინაარსის შემცველი სხვა დოკუმენტები აღმოჩნდა.

არჩილ ფარსადანოვის ჩვენების თანახმად, 1906 ივლისში, როდესაც თელავის მაზრა სამხედრო მდგომარეობაზე გადავიდა, მასთან სტუდენტი გიორგი ხირსელი მისულა და დახმარება უთხოვია. ფარსადანოვის სიტყვებით, ხირსელმა იგი სოფელ კურდღელაურში იმერელ ქორ-ოლის შეახვედრა, რომელმაც ბინაში სტამბის განთავსება და ანაზღაურება – თვეში 15 მანეთი შესთავაზა. მისი თანხმობის შემდეგ კი, დაავალა პროკლამაციების 1000 ეგზემპლარის დაბეჭდვა. საარქივო საქმეში ჩამოთვლილია ფარსადანოვს ქორ-ოლიმ თუ რამდენი და რა შინაარსის პროკლამაცია დააბეჭდინა.⁷⁹

ფარსადანოვის სიტყვებით, ის ღამით ბეჭდიდა პროკლამაციებს. აღსანიშნავია, რომ ფარსადანოვის ბინაში ასევე აღმოაჩინეს „რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის თელავის რაიონის ხელმძღვანელი კოლექტივის“ სახელით დაბეჭდილი კვიტანციები. ამ და სხვა საარქივო დოკუმენტებიდან ჩანს სტამბა ეკუთვნოდა „რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის თელავის მაზრის ხელმძღვანელ კოლექტივს“.⁸⁰

თვითონ არჩილ ფარსადანოვზე აღნიშნულია, რომ ის იყო სოციალისტ-რევოლუციური პარტიის თელავის ორგანიზაციის წევრი.⁸¹ თუმცა, სხვა მასალები ადასტურებენ, რომ იგი სწორედ რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის თელავის ორგანიზაციაში შედიოდა. აღნიშნული სტამბის აღმოჩენის ისტორიას და მის სოციალ-დემოკრატიული პარტიისადმი კუთვნილებას ადასტურებს სხვა წყაროც. ესაა თელაველი აბრია ლამქარამ-

⁷⁶ სსცა, ფონ. 153, აღ. 1, საქ. 964

⁷⁷ სავარაუდოდ იგი ცნობილი მენშევიკი ილია (ილარიონ) მგელაძე იყო

⁷⁸ ილიკო, იგივე ილია ხირსელი, მოსკოვის უნივერსიტეტის სტუდენტი, რომელიც 1905 წლის დეკემბრის შეიარაღებული აჯანყების დროს მოსკოვში ბარიკადებზე იქნა მოკლული

⁷⁹ სსცა, ფონ. 153, აღ. 1, საქ. 964

⁸⁰ სსცა, ფონ. 153, აღ. 1, საქ. 964, გვ. 19-24

⁸¹ სსცა, ფონ. 153, აღ. 1, საქ. 964, გვ. 6

ვილის საბჭოთა პერიოდში დაწერილი, დღემდე გამოუქვეყნებელი ბიოგრაფია, სადაც აღნიშნულია ამ სტამბის პოლიციის მიერ აღმოჩენის ფაქტი.⁸²

საარქივო მასალებში გაბნეულია ინფორმაციები თელავში „მოღვაწე“ სხვა რევოლუციონერების შესახებაც. კერძოდ, 1910 წელს თბილისის ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველოს უფროსი პასტრულინი წერდა, რომ მიღებული აგენტურული ცნობების თანახმად თელავის მცხოვრები ოლგა ოგანეზოვა ახლო ურთიერთობაში იმყოფებოდა სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაციის წევრებთან და თელავში პროკლამაციების და მოწოდებების გავრცელებას ხელს უწყობდა. თელავში მისი ბინის ჩხრეკისას რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის თელავის ორგანიზაციის კვიტანცია უპოვიათ, რომელშიც ეწერა, რომ რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის თელავის ორგანიზაციამ ზაქრო იგივე შაქრო ოგანეზოვისგან მიიღო ორი მანეთი.⁸³

გარდა ამისა, როგორც ირკვევა, თელავში არსებული რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის წევრები იყვნენ ივანე სოლომონის ძე როსტომოვი და გიორგი პეტრეს ძე მრელოვი. 1909 წლის 3 იანვარს თელავში დასახლებული პირები გაუჩხრეკიათ და მათთვის რევოლუციური შინაარსის დოკუმენტი, სათაურით „მოხსენება თელავიდან“ აღმოუჩინიათ. სხვა დოკუმენტები უპოვიათ, მათ შორის მოცულობით საკმაოდ დიდი რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის თელავის ორგანიზაციის წესდება. იგი საკმაოდ საინტერესოა, რადგან მასში აღწერილია პარტიის ადგილობრივი თელავის ორგანიზაციის სტრუქტურა და მოთავსებულია სხვა ინფორმაციები.⁸⁴

სხვა საარქივო საქმეებშიც ვხვდებით მასალებს თელავში „მოღვაწე“ რევოლუციონერების შესახებ.⁸⁵ კერძოდ, პოლიციის ნაწილის განსაკუთრებული განყოფილება 1907 წლის იანვარში წერდა, რომ „თბილისის ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველოს მიერ წარმოებული მიმოწერით „თელავის ორგანიზაცია სოციალისტ-რევოლუციონერების პარტიას“ მიეკუთვნებიან გიორგი ბურჭულაძე, ნოე რამიშვილი და სხვები.⁸⁶

საარქივო მასალებიდან ისიც კარგად ჩანს, რომ თელავში არსებული სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წევრები საკმაოდ აქტიურად მოქმედებდნენ. ისინი არა მარტო ქალაქ თელავში, არამედ თელავის მეზობლად განლაგებული გარნიზონის ჯარისკაცებშიც ეწეოდნენ აგიტაციას. კერძოდ, თელავის მაზრის უფროს ანტონოვს 1907 წლის 27 თებერვალს თელავის გარნიზონის უფროსის შეტყობინება მიუღია იმის შესახებ, რომ „156-ე ელიზავეტოპოლის ფეხოსანი პოლკის ჯარისკაცები, 1906 წლის დეკემბერში ესწრებოდნენ ქალაქ თელავში კერძო სახლებში გამართულ არალეგალურ კრებებს.“⁸⁷

ამ დოკუმენტის მიხედვით შეკრებები თელავის მცხოვრებლების – ლაზარე დავითის ძე გოგიევის სახლში, ეგორ მიხეილის ძე ჯმუხაძის აბანოში და სხვაგან იმართებოდა. ადგილობრივი მაცხოვრებლების მხრიდან შეკრებების ერთ-ერთ მონაწილედ ახალგაზრდა ქალია დასახლებული, რომელიც ხელისუფლების დასკვნით თელავის მაზრის სამმართვე-

⁸² შსსპა, ფონ. 93, აღ. 2, საქ. 1124, გვ. 10

⁸³ სსცა, ფონ. 156, აღ. 3, საქ. 183, გვ. 1

⁸⁴ სსცა, ფონ. 156, აღ. 3, საქ. 126, გვ. 2-10

⁸⁵ სსცა, ფონ. 84, აღ. 2, საქ. 2534, გვ. 59

⁸⁶ დოკუმენტში შეცდომითაა მითითებული, რომ ისინი სოციალისტ-რევოლუციური პარტიის წევრები იყვნენ, სინამდვილეში დასახლებული პირები სოციალ-დემოკრატიულ პარტიას ეკუთვნოდნენ

⁸⁷ სსცა, ფონ. 17, აღ. 1, საქ. 5869, გვ.10

ლოს ჩინოვნიკ ნარეკლიევას ქალიშვილი უნდა ყოფილიყო. დოკუმენტის ავტორის დახასიათებით ეს ქალბატონი – თმაშეკრეჭილი და კოჭლი ყოფილა.⁸⁸

როგორც ჩანს, სწორედ ამ პიროვნების შესახებ წერდა 1912 წელს თელავის მაზრის უფროსი ჟანდარმერიის თელავის პუნქტის უნტერ-ოფიცერს, რომ ვინმე ნინა ნარეკლიევა უნდა გავჩხრიკოთ და საურველია თქვენი დასწრებაო.⁸⁹

სხვადასხვა საარქივო დოკუმენტებში, აქა-იქ კრთება ინფორმაციები ქალაქ თელავში რევოლუციის შემდგომ პერიოდში 1905-1907 წლების რევოლუციის დროს „მოღვაწე“ პირების „საქმიანობის“ შესახებ. მაგალითად, 1910 წლით დათარიღებულ ერთ-ერთ დოკუმენტში აღნიშნულია, რომ სერგო დანდუროვი ბაქოში ნავთობის, რომელიღაც სამრეწველო უბანზე მუშაობდა.⁹⁰ მომდევნო დოკუმენტში კი ნათქვამია, რომ თბილისში მყოფი „ექსპროპრიატორი“ მიხეილ ჟღენტი წინანდლის მცხოვრებ ვინმე მესხიევს ყალბი ფულის გავრცელების თაობაზე შეუთანხმდა.⁹¹

ვფიქრობ, მკითხველისთვის საინტერესო იქნება „თელავის რაიონის ძველი რევოლუციონერების თათბირის ოქმის“ ამონაწერის გაცნობა. ოქმი 1935 წლის 22 სექტემბრითაა დათარიღებული და ჩანს, რომ ამ სხდომას თელავიდან და თელავის რაიონიდან ოთხმოცდათხუთმეტი (95) ადამიანი დასწრებია. საინტერესოა თათბირზე არჩეული პრეზიდიუმის წევრების ჩამონათვალი: „1. ვანო ალიხანაშვილი (ხუნხუზა, გურული) 2. გიორგი ხელაშვილი 3. არშაკა არუთინოვი 4. ფილო მსუქნიშვილი 5. ვანო ღვინიაშვილი 6. მათე ისაკოვი (წითელი) 7. ანი ჯავახიშვილი.“⁹²

დასახელებული სხდომის ოქმის ამონაწერში სხვადასხვა საკითხებთან ერთად რევოლუციის დროს მოქმედი თელავის „წითელი რაზმის“ მიერ ჩადენილი ტერორისტული და ექსპროპრიაციული აქტების შესახებაცაა საუბარი. ფურცელზე, სათაურით „ტერორისტული აქტები“ ვკითხულობთ: „წინანდლის მამულში გაგზავნილ იქნა ასი ათასი (100 000) მანეთი. ეს უკვე იცოდა რაზმმა. რაზმელები ექვსი (6) კაცით შემდგარი „ხუნხუზას“ მეთაურობით გაემგზავრნენ წინანდლის მიმართულებით და ნასომხრის ბოგირთან, როდესაც ფოსტის ტროიკა მიუახლოვდა ბოგირს და კაზაკების ასეული 100 ნაბიჯის მანძილზე მისდევდა ატყდა სროლა. დაჭრილ იქნენ ტროიკის ცხენები და ფული მთლიანად გატაცებულ იქნა ხარებას და ყაველაშვილის მიერ, კაზაკებთან სროლის დროს დაიჭრა ოფიცერი, ხუნხუზა და ა. არუთინოვი. ოთხმა რაზმელმა სროლით შეაფარა თავი ტყეს. ფული ათი ათასი (10 000) მანეთი გადატანილ იქნა რუისპირში ამხ. მ. ჟღენტის ოჯახში, ხოლო დანარჩენი ორი ფულის ჩანთა, რომელიც დალუქული იყო უნდა ყოფილიყო სამასი ათასი (300 000) მანეთი მიიტანეს სერგო დანდუროვთან, რომელმაც განაცხადა, რომ მხოლოდ აღმოჩნდა ოთხმოცდაექვსი (86000) ათასი მანეთი, დანარჩენი ორას თოთხმეტი (214000) მანეთი უკვალოდ დაიკარგა.“⁹³ ვერაფერს იტყვი – როგორც ჩანს, იმ დროს თელავის „წითელი რაზმის“ წევრები საკმაოდ „მსხვილ“ თანხებზე „ნადირობდნენ“.

⁸⁸ სსცა, ფონ. 17, აღ. 1, საქ. 5869, გვ.13

⁸⁹ სსცა, ფონ. 160, აღ. 2, საქ. 5, გვ. 64

⁹⁰ სსცა, ფონ. 97, აღ. 2, საქ. 51, გვ.70

⁹¹ სსცა, ფონ. 97, აღ. 2, საქ. 51, გვ.71

⁹² საქართველოს ახალი და უახლესი ისტორიის არქივი, ფონდი 2417, აღწერა 1, საქმე 236, გვერდი 3

⁹³ საქართველოს ახალი და უახლესი ისტორიის არქივი, ფონდი 2417, აღწერა 1, საქმე 236, გვერდი 7

ფულის გატაცების, ანუ ექსპროპრიაციის ამ ფაქტს თავის 1930-იან წლებში დანერ-
ილ და დღემდე გამოუქვეყნებელ ავტობიოგრაფიაში ასევე ეხება, ქალაქ თელავის მკვიდ-
რი „ძველი ტერორისტი“ არშაკა არუთინოვი: „ვანო ალიხანაშვილის მეთაურობით წავედ-
ით ფოსტაზე დასაცემად. დავუხვდით კისისხევის ბოლოზე და გავიტაცეთ ფოსტა. ესენი
ვიყავით: ალიხანაშვილი ვანო, ძია ყაველაშვილი, არშაკა არუთინოვი – თვით მე, გიო ძუ-
ლიაშვილი, ნიკო ღვინიაშვილი, ვანო ავაქოვი, მიშა ჟღენტი, ერთი პირი მეტსახელით პრო-
ლეტარი.“⁹⁴

თავის ბიოგრაფიაში არშაკა არუთინოვი, აქვსენტი სიდამონიძეს როგორც თელავში
შექმნილი პირველი წითელი რაზმის მეთაურს ისე მოიხსენიებს – „1905 წელს ხაშმიდან
ჩამოვიდა ვანო ალიხანაშვილი, რომელმაც უფრო დაამკვიდრა რაზმის მეთაურობა. რაზმის
მეთაურად ითვლებოდნენ ვანო ალიხანაშვილი და აქვსენტი სიდამონოვი.“ არშაკა არუთი-
ნოვი აქვე აღწერს სხვადასხვა ტერორისტულ აქტებს, რომლების განხორციელებაშიც იგი
უშუალოდ მონაწილეობდა. მისი სიტყვებით წინანდლის პრისტავ აპუშკინის მკვლელობა
აქვსენტი სიდამონიძესთან ერთად ჩაიდინა: „1905 წელს გადაწყდა წინანდლის პრისტავის
მოკვლა, რომელიც აწუხებდა გლეხებს... გაგვაგზავნეს მოსაკლავად მე და აქვსენტი, რო-
მელიც შემოგვხვდა ნადიკურის გზაზე პატარა ეკლესიასთან თავის ქალიშვილთან ერთად
და ესროლა აქვსენტიმ და მოარტყა... ეს იარაღი რომლითაც მოვკალით ჩავაბარეთ დათა
ნიკოს ძე ბურჭულაძეს, რომელიც ითვლებოდა ჩვენი პარტიის წევრად.“⁹⁵

აპუშკინის მკვლელობის შესახებ ინფორმაცია მოიპოვება რევაზ გაბაშვილის, იმ დროს
სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის აქტიური წევრის მოგონებებშიც. იგი წერს „თელ-
ავში კიდევ ერთი კვირა დავრჩი და ფრიად უსიამოვნო ამბის მოწმეც გავხდი. ნასადილევის
5-6 საათი იქნებოდა, ნაცნობ ოჯახში ჩაის ვსვამდით, რომ ქუჩაში თოფმა იგრიალა... რამ-
დენიმე წუთში შემოვარდა ვიღაც და აღელვებით გვახალა „აპუშკინი მოკლესო“. ყველანი
წამოვხტით და გავცვივდით ქუჩაში და ასიოდე მეტრში დავინახეთ გაჭიმული პრისტავი,
სისხლში მცურავი... ჩემი მასპინძლის ქალებმა და სტუმრებმა, რამდენჯერმე ტაშიც კი
შემოკრეს და შეიკუნტრუშეს... „შეგნებულმა“ „სოციალ-ფედერალისტებმა“. მე სრულიად
არ ვიცნობდი აპუშკინს, მხოლოდ მინახავს და არაფერი გამეგონა მასზედ განსაკუთრებუ-
ლი სიბოროტე. ამიტომ სრულიად გულგრილად შევხვდი ამ მკვლელობას, მაგრამ რა ახ-
არებდათ თელაველებს და რა აცეკვებდა ნინა რ-ს, დღესაც არ მესმის. ლაპარაკი ბევრი
იყო, თუ ვინ მოჰკლა? (მერე გვიან, „ს.დ.“⁹⁶ და „ს.ფ.“⁹⁷ ყველა ითვისებდა ამ .. ვაჟკაცო-
ბას“),⁹⁸ მაგრამ იმავე საღამოს, როცა ჩვეულებისამებრ, ხალხი ბაღში დასეირნობდა და მეც
ვიღაცასთან – ჩემთან მოვიდა უცნობი ახმახი კაცი, გრძელ თოფ-გადაკიდებული მხარზედ,
ჩემზე იმდენად მაღალი, რომ ზევიდან დამყურებდა და საიდუმლოდ, ხმის კანკალით მე-
კითხება: ბატონო მე მოვკალი აპუშკინი და ახლა რა უნდა ვქნაო“... მართლა იმან მოჰკ-

⁹⁴ შსსპა, ფონ. 93, აღ. 2, საქ. 35

⁹⁵ შსსპა, ფონ. 93, აღ. 2, საქ. 35, გვ.1

⁹⁶ სოციალ-დემოკრატიული პარტია

⁹⁷ სოციალისტ-ფედერალისტური პარტია

⁹⁸ რევაზ, გაბაშვილი; ვალოდია, გოგუაძე, მოგონებები, 1992, გამომცემლობა „გულანი“, თბილისი, გვერდები 70-72

ლა, თუ ტრაბახობდა, ან ვისი დავალებით, პირადად, თუ ისე... ადამიანის ფასი მაშინ გრო-ში იყო... ველარასოდეს ვერ გავიგე. ან ვინ იყო? და მის მაგიერ სხვები ტრაბახობდნენ.“⁹⁹

ვერა სიდამონიძის, სავარაუდოდ, აქვსენტიის დის დღემდე გამოუქვეყნებელი მოგონების მიხედვით, რომელიც ახალი და უახლესი ისტორიის არქივის ფონდებშია დაცული, მითითებულია, რომ თელავში პირველი „ნითელი რაზმი“ აქვსენტი სიდამონიძემ ჩამოაყალიბა. ვერა სიდამონიძე წერს, „აქვსენტიმ 1905 წელს კობასი“¹⁰⁰ და ვანო ალიხანაშვილის დავალებით შეადგინა ნითელი რაზმი.... მოკლა ბოქაული აპუშკინი, ოფიცერის გააზი.“¹⁰¹

ივანე პაატაშვილის მოგონებაში ოფიცერ გააზის მკვლელობა ასეა აღწერილი: „1905 წელს საჭირო იყო ჯარში მუშაობა. თელავში იდგა ბაშკადიკლარის რეზერვნი პოლკი.... პოლკში გაჩნდა შავრაზმელთა ჯგუფი ოფიცრების გააზის და პაულის მეთაურობით... გად-ანყდა შავრაზმელი ოფიცრების გააზის და პაულის მოკვლა. ტერორისტთა ჯგუფში მონაწილეობას იღებდა აქვსენტი სიდამონიძე, ჩემი კარგი მეგობარი. დამავალა დამენახვებინა ეს ოფიცრები და გადმომცა რა მიზნისთვის უნდოდა ეს. ესენი ხანდახან თელავის კლუბიდან ყაზარმაში მიდიოდნენ ღამე და გზაში უნდა მოეხდინათ ტერაქტი. 13 აგვისტოს 1906 წელს, როცა ეს ორი ოფიცერი, რომლებიც რუსულ წარმოდგენას უნდა დასწრებოდნენ უკან ბრუნდებოდნენ, მათ თეთრიანის ზემოთ უნდა დასხმოდნენ თავს. მოხდა ისე, რომ ეს ორი ოფიცერი წინ მიდიოდა 5-6 მეტრის მანძილზე. მე და ჩემი ორი დით უკან. ჩვენი ეზოს კარების წინ მოხდა თავდასხმა კუთხიდან. მისცეს ზალპი და გაიქცნენ. საპასუხოდ ამ ორმა ოფიცერმა ჩვენ დაგვიწყო სროლა. ერთი და თამარა ბარნოვისა (ქმარშვილიანი) მომიკლეს.“¹⁰² მეორე ქეთევანი მძიმედ ორივე ფეხებში დაჭრეს და მე მსუბუქად მარჯვენა ფეხში.“¹⁰³

აქვსენტი სიდამონიძის შესახებ თავის დღემდე გამოუქვეყნებელ მოგონებაში ქეთევან იაშვილიც წერს: „1905 წელს დაიწყო ტერორი. ერთ ტერორისტს ვიცნობდი აქვსენტი სიდამონიძეს. მან ბევრი დახოცა პარტიის დავალებით. იტყოდა ხოლმე „როდესაც დავაგვიანებ ტერორს სისხლი ისე მომანვება თითქოს ვიხრჩობიო... იგი გვეუბნებოდა პარტია რასაც დავავალეებს ჩვენი მოვალენი ვართ ავასრულოთ.“¹⁰⁴

საინტერესოა, რომ ქეთევან იაშვილის სიტყვებით, პრისტავ აპუშკინის მოკვლა მისი ამხანაგისთვის, ლოლია ნანუკოვასათვის დაუვალებიათ, რომელიც იმ დროს 21 წლის ყოფილა. ქეთევან იაშვილი წერს, რომ ლოლიას დას უმეგობრია პრისტავ აპუშკინის ქალიშვილთან, ამიტომ ლოლია ნანუკოვას ეს არ გაუკეთებია და თავი მოუკლავს.“¹⁰⁵

⁹⁹ მე შეგნებულად მოვიყვანე ეს ნაწყვეტი რევან გაბაშვილის მოგონებიდან, რათა მკითხველმა უკეთ გაიაზროს იმდროინდელი ვითარება თელავში

¹⁰⁰ იგულისხმება იოსებ ჯულაშვილი – სტალინი

¹⁰¹ საქართველოს ახალი და უახლესი ისტორიის არქივი, ფონდი 2417, აღწერა 1, საქმე 364, გვ. 3-4

¹⁰² თელავში ე.წ. ქართველების სასაფლაოზე თამარ ბარნოვას (პაატაშვილი) საფლავზე დღესაც დგას შესანიშნავი ქანდაკება წარწერით – „თამარა (თაფლო) ბარნოვისა, ასული დიმიტრი პაატაშვილისა, უდანაშაულო მსხვერპლი განმათავისუფლებელი მოძრაობისა

¹⁰³ შსსპა, ფონ. 93, აღ. 2, საქ. 712, გვ. 3-4

¹⁰⁴ ამის ნაკითხვისას უნებლიედ გახსენდება სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ბოლშევიკური ფრთის მემკვიდრის კომუნისტური პარტიის „ღირსეული წარმომადგენლის“ „პროლეტკულტელი“ პოეტის კალე ფედოსიშვილის ლექსიდან ეს სიტყვები: „მე მოვკლავ დედას, დავახრჩობ მამას თუ რევოლუცია მიბრძანებს ამას...“

¹⁰⁵ ქეთევან იაშვილის გამოუქვეყნებელი მოგონებები, ხელნაწერი, დაცულია პროფესორ გიორგი ჯავახიშვილის ოჯახში, ქალაქ თელავში

აქვსენტი სიდამონიძის შესახებ ჩვენ სხვა მასალებიც მოგვეპოვება. არქივებმა არა მარტო მისი ტერორისტული საქმიანობის, არამედ მეგობრული და ნათესაური ურთიერთობების ამსახველი დოკუმენტებიც შემოინახეს. მაგალითად, მათი მიხედვით აქვსენტი სიდამონიძე ახლოს ყოფილა სოფელ გრემში მცხოვრებ ლოქაფოვების ოჯახთან, რომელიც ერთ-ერთი დოკუმენტის მიხედვით „იმ დროს რევოლუციონერების თავშესაფარს წარმოადგენდა. სხვა თელაველ რევოლუციონერებთან – მიხეილ მაყაყვი, გელოვანი, ძულიაშვილი, ეგოროვი და სხვებთან ერთად აქ ხშირად დაიარებოდა სიდამონიძეც, რომელიც ლოქაფოვების ოჯახის წევრზე იყო დანიშნული.“¹⁰⁶ სხვა მასალაში კი ნათქვამია, რომ „ლოქაფოვების ოჯახის ჩხრეკისას აღმოჩნდა ტერორისტ აქვსენტი სიდამონიძის – ცნობილის მეტსახელით „ნადირი“ ფოტო, ასევე სიდამონიძის მიერ გაგზავნილი ცხრა წერილი. ერთ-ერთში, რომელიც ჩვიდმეტ გვერდიანია და მისი საცოლისადმია მიწერილი, ბევრი რევოლუციური მოსაზრებებია.“¹⁰⁷

არსებობს საარქივო მასალები, საიდანაც იკვეთება, რომ თელაველი ახალგაზრდები რევოლუციურ იდეებს აქტიურად თანაუგრძნობდნენ და ანტისახელმწიფოებრივ საქმიანობაში თელავის ფარგლებს გარეთაც იყვნენ ჩაბმული. მაგალითად, 1908 წლის 11 ივლისით დათარიღებული თბილისის ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველოს უფროსის სახელზე გაგზავნილი, თბილისის „ოხრანკის“ განყოფილების უფროსის წერილიდან ირკვევა, რომ „თელავის მიძინების ტაძრის მღვდლის შვილი ეკატერინე ივანეს ასულ შიუკოვა რევოლუციურ იდეებს იზიარებდა.“ თელაველი 18 წლის თამარა ბალასანოვა 1908 წლის 18 ოქტომბრის ბაქოს გენერალ-გუბერნატორ კოზინცევის დადგენილების მიხედვით კი ეჭვმიტანილი იყო ბაქოს პოლიციის ზედამხედველზე თავდასხმაში. 1913 წლის სექტემბერში თელაველი 29 წლის ივანე პეპანიანცი, შემდგომში „ცნობილ“ ბოლშევიკ არკადი ელბაქიძესთან ერთად გემ „პეტრე“-ზე თავდასხმის გამო იყო დაპატიმრებული.¹⁰⁸ ამ შინარსის დოკუმენტები მასალები საკმაოდ ბევრია და მეტყველებს, რომ იმ დროს თელაველები ეპოქის „სუთქვას“ არ ჩამორჩებოდნენ.

სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის თელავის ადგილობრივი ორგანიზაცია

1905-1907 წლების რევოლუციის პერიოდში ქალაქ თელავში არსებული პოლიტიკური პარტიებიდან თავისი გავლენითა და რიცხოვრივი მარჯვენებლებით მეორე პარტია, საქართველოს სოციალისტ-ფედერალისტების სარევოლუციო პარტია იყო.

თელავის მაზრაში მოქმედი ამ პარტიის აქტიური წევრები ძირითადად, „ეროვნულ ნიადაგზე“ მდგომი თელაველი მასწავლებლები, საზოგადო მოღვაწეები და თავადაზნაურობის წარმომადგენლები იყვნენ. საარქივო მასალებში, თელავში მოქმედი სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის ხელმძღვანელად ილია აბრამის ძე ზარაფოვი – იგივე ზარაფიშვილი დასახელებული. გარდა ამისა, ამავე დოკუმენტის მიხედვით პარტიის ხელმძღვანელი პირები კონსტანტინე ყაზახოვი, თავადი ლევან ვახვახოვი და სხვები იყვნენ.¹⁰⁹

თელავის მაზრის უფროსი ყარალოვი წერდა: „ჩემ მიერ შეგროვებული ცნობებით ილია აბრამის ძე ზარაფოვი სოციალისტ-ფედერალისტურ პარტიას ეკუთვნის, რომლის იდეებ-

¹⁰⁶ ქეთევან იაშვილის გამოუქვეყნებელი მოგონებები, ხელნაწერი, დაცულია პროფესორ გიორგი ჯავახიშვილის ოჯახში, ქალაქ თელავში

¹⁰⁷ სსცა, ფონ. 94, აღ. 1, საქ. 45, გვ. 61

¹⁰⁸ სსცა, ფონ. 94, აღ. 1, საქ. 44, გვ. 104; სსცა, ფონ. 94, აღ. 1, საქ. 157, გვ. 104; სსცა, ფონ. 94, აღ. 1, საქ. 259, გვ. 161

¹⁰⁹ სსცა, ფონ. 26, აღ. 2, საქ. 12081, გვ.25

შიც ძირითადად ნაციონალისტური მიზნებია“. ყარალოვის წერილიდან ირკვევა, რომ ილია ზარაფოვი (ზარაფიშვილი) 1906 წლის აგვისტოში იქნა დაპატიმრებული და თელავში ცხოვრება აეკრძალა. ენის კიბოთი დაავადებული ილია ზარაფოვი თელავში 1909 წელს დაბრუნებულა და 27 ოქტომბერს იგი კვლავ დაპატიმრეს. ყარალოვის სიტყვებით: „როგორც ჩანს მისი მეუღლე და ნათესავები „ჩაერივნენ“ და მიძიმედ დაავადებული ზარაფოვი გაანთავისუფლეს. ამის შემდეგ იგი თელავში ცხოვრობდა და განთავისუფლებიდან ერთ თვეში გარდაიცვალა.“¹¹⁰

საბჭოთა პერიოდში ივანე პაატაშვილის მიერ დაწერილი მოგონების მიხედვით: „1900-1905 წლებში თბილისიდან ჩამოსული პოლიტიკური მუშაკები მაშინდელ მოღვაწე მასწავლებელ ილია აბრამის ძე ზარაფიშვილთან (ნადიკვრელი) სახლში იკრიბებოდნენ.¹¹¹ 1906 წელს ილია ზარაფიშვილი გადაასახლეს. მეც ვიღებდი მონაწილეობას, ზარაფიშვილის ნამონაწერი ვიყავი და სოფლებიდან სანდო გლეხები მომყავდა.“¹¹²

1907 წლის 25 სექტემბერს სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის თელავის ორგანიზაციის წევრებს თელავში პროკლამაციები გაუფრცვლებიათ. მასში სხვა საკითხებთან ერთად აღნიშნული იყო, რომ პარტია სახელმწიფო სათათბიროს არჩევნებს ბოიკოტს უცხადებდა.¹¹³

ქალაქ თელავში სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის საქმიანობის შესახებ, საინტერესო მასალებია თავმოყრილი თბილისის „ოხრანკის“ განყოფილების აგენტის, აგენტურული მეტსახელით „სლუჩანინი“ – დიმიტრი სოფრომის ძე ჯაშის მიერ საიდუმლო პოლიციისათვის მიწოდებულ, 1910 წლით დათარიღებულ „აგენტურულ ცნობებში.“¹¹⁴

1910 წლის 17 იანვრით დათარიღებულ ერთ-ერთ „აგენტურულ ცნობაში“ ნათქვამია, რომ „სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის შიდა პარტიულ კონფერენციაზე გასული წლის დეკემბერში სხვადასხვა საკითხი განიხილეს, მათ შორის რაიონული კომიტეტების წევრების არჩევნები.“ პარტიის ადგილობრივ კომიტეტებს შორის დიმიტრი ჯაში გორის, სოხუმის, თელავის და სხვა ქალაქების კომიტეტებს ასახელებს.

როგორც ამ ინფორმაციიდან ირკვევა, 1909 წელს ჩატარებულ პარტიულ კონფერენციაზე სოციალისტ-ფედერალისტებს ე.წ. „მფრინავი იურიდიული განყოფილების“ შექმნის შესახებ საკითხი განუხილავთ. ამ პროექტის ავტორი თელავიდან ყოფილა, ვინმე აქვსენტი ნადირაძე.¹¹⁵ კონფერენციის სხვა მონაწილეებს აღნიშნული საკითხის განხილვაზე უარი უთქვამთ, რის გამოც აქვსენტი ნადირაძეს წინადადება შეუტანია დეპუტატის მოვალეობიდან განთავისუფლების შესახებ, ასევე უთქვამს, რომ პარტიის რიგებიდანაც გადიოდა.¹¹⁶

¹¹⁰ სსცა, ფონ. 26, აღ. 2, საქ. 12081, გვ. 24

¹¹¹ შსსპა, ფონ. 93, აღ. 2, საქ. 712, გვ. 5

¹¹² ერთ-ერთი საარქივო საქმის მასალებში, რომელიც ეხება თელავის მაზრაში რევოლუციურ მოძრაობას, დევს იმ პირთა სია, ვისაც საბჭოთა პერიოდში, 1930-იან წლებში, როგორც რევოლუციურ მოძრაობაში მონაწილეობის მიმღებებს უარი ეთქვათ. ერთ-ერთი მათგანი ივანე პაატაშვილია, მეორე კი ხარება ჯიბუტის ძმა სიმონ ჯიბუტი – შსსპა, ფონ. 93, აღ. 2, საქ. 1124, გვ. 5-6

¹¹³ სსცა, ფონ. 17, აღ. 1, საქ. 5869, გვ.101

¹¹⁴ სსცა, ფონ. 94, აღ. 1, საქ. 42

¹¹⁵ ეს გვარ-სახელი თითქოსდა ნამდვილია, მეორეს მხრივ კი თელავში და თელავის მაზრაში მოღვაწე სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის წევრებს შორის აქვსენტი ნადირაძე არ შემხვედრია. შესაძლებელია ფევდონიძეა. ერთი ეგაა, რომ ეს სახელი და გვარი წააგავს 1907 წელს მოკლულ აქვსენტი სიღამონიძის სახელს და მეტსახელს. სიღამონიძის მეტსახელი „ნადირი“ იყო

¹¹⁶ სსცა, ფონ. 94, აღ. 1, საქ. 42, გვ. 10

დიმიტრი ჯაშის მიერ მიწვდილ სხვა „აგენტურულ ცნობაში“, რომელიც 1910 წლის 22 იანვრით თარიღდება აღნიშნულია, რომ თბილისიდან თელავის მაზრაში სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის წევრი საშა (ალექსანდრე) ვახვახოვი უნდა ჩასულიყო. ამ მასალის მიხედვით იგი თელავის მაზრის პოლიციის სამმართველოს თარჯიმანი ყოფილა.¹¹⁷

აღნიშნულ პერიოდში სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის საქმიანობაზე თბილისის „ოხრანკის“ განყოფილებას აგენტურულ ცნობებს სხვა აგენტიც აწვდიდა – ივანე პოლიექტივოს ძე კარბელაშვილი, რომლის აგენტურული მეტსახელი „დვარიანინი“ იყო. ამ უკანასკნელის მიერ მიწვდილ აგენტურულ ცნობებში თელავში მოქმედი სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის აქტიურ წევრად ნიკოლოზ ზედელაშვილია დასახელებული, რომელიც აგენტ „დვარიანინის“ სიტყვებით: „ახლოსაა ტერორისტ პატარა ნიკასთან“. „დვარიანინის“ მიერ თბილისის „ოხრანკის“ განყოფილებისათვის მიწვდილი ინფორმაციის საფუძველზე ვიგებთ, რომ ამ დროს თელავის მაზრაში სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის მხოლოდ ერთი განყოფილება არსებობდა და ისიც ქალაქ თელავში. მას პარტიის თავმჯდომარედ (1910 წელი) დასახელებული ჰყავს ივანე პაატაშვილი.

საინტერესოაქალაქ თელავში სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის საქმიანობის შესახებ აგენტ „დვარიანინის“ მიერ მიწვდილი სხვა ინფორმაციებიც. მაგალითად, ერთ-ერთ მათგანში იგი მიუთითებს, რომ თელავში მოქმედი პარტიის განყოფილება და სხვა პროვინციული განყოფილებები მიმართავენ სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის ხელმძღვანელობას, „რადგანაც პარტიის საქმიანობის გასაგრძელებლად არაა საკმარისი თანხები აუცილებელია, რომ მათ სახაზინო დაწესებულებების ძარცვა და ასევე მდიდარი კახელებისათვის ფულის გამოძალვა დაიწყონ.“¹¹⁸

დასახელებული პარტიების გარდა, თელავში არსებობდა სხვა პარტიებიც. საარქივო მასალების მიხედვით თელავში მოქმედებდა სოციალისტ-რევოლუციური პარტია, რომლის აქტიურ წევრად ერთ-ერთ დოკუმენტში ილარიონ ყაზახოვი, კონსტანტინე ყაზახოვის ძმაა დასახელებული.¹¹⁹ ილარიონ ყაზახოვზე, როგორც რევოლუციონერზე საუბარია სხვა საარქივო დოკუმენტებშიც,¹²⁰ თუმცა ქვემოთ მოყვანილ ერთ-ერთი საარქივო საქმის მასალებში, რომელიც ეხება თავად სულხან ვახვახოვის მკვლელობას, თელავის მაზრის უფროსის თანაშემწე თავადი ირაკლი ბარათოვი წერს, რომ მისი ინფორმაციით ილარიონ ყაზახოვი სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის წევრი იყო.¹²¹

სომხური ნაციონალისტური პარტია „დამნაკცუტუნის“ თელავის ადგილობრივი ორგანიზაცია

ქალაქ თელავში ასევე არსებობდა, სოციალისტური იდეოლოგიით ნაწილობრივ „შეფერილი“, სომხური ნაციონალისტური პარტიის „დამნაკცუტუნის“ ადგილობრივი ორგანიზაცია. ერთ-ერთი დოკუმენტის მიხედვით, ქალაქ თელავში 1907 წლის ზაფხულში მოუკლავთ ვინმე ეფრემ ახპატელოვი, რომელიც დოკუმენტის მიხედვით შესაძლებელია სოციალისტ-რევოლუციური პარტიის წევრი იყო. დოკუმენტში აღნიშნულია, რომ იგი

¹¹⁷ სსცა, ფონ. 94, აღ. 1, საქ. 42, გვ. 38

¹¹⁸ სსცა, ფონ. 94, აღ. 1, საქ. 42, გვ. 196

¹¹⁹ სსცა, ფონ. 153, აღ. 1, საქ. 1143

¹²⁰ სსცა, ფონ. 156, აღ. 1, საქ. 124, გვ. 12

¹²¹ სსცა, ფონ. 115, აღ. 1, საქ. 2590, გვ. 21

საკმაოდ პოპულარული პიროვნება ყოფილა. თუმცა, ამავე დოკუმენტში ასევე ნათქვამია, რომ ეს ადამიანი შესაძლებელია „დაშნაკცუტუნის“ პარტიის ადგილობრივი ორგანიზაციის წევრი იყო. მასალაში აღნიშნულია, რომ მის დაკრძალვაზე 1600-მდე ადამიანი შეკრებილა.¹²² აქვე ისიც მინდა მივუთითო, რომ რევოლუციონერ გიორგი ხელაშვილის ფონდში ეს პიროვნება როგორც მოკლული ტერორისტი ისე იხსენიება.¹²³

საარქივო მასალების ანალიზიდან ირკვევა, რომ ქალაქ თელავში „დაშნაკცუტუნის“ პარტიის რიგებში ძირითადად ადგილობრივი სომხური მოსახლეობის შეძლებული და საშუალო ფენის წარმომადგენლები იყვნენ გაერთიანებული. მათ შორის სომეხი სამღვდელოების შვილები, ასევე ერივნენ პროფესიით ექიმები და მასწავლებლები. როგორც ზემოთ აღვნიშნე, თელავის ღარიბი სომხური მოსახლეობის წარმომადგენელი ახალგაზრდები კი „დაშნაკცუტუნის“ პარტიას არ წყალობდნენ – ისინი სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ორივე ფრთის ადგილობრივ ორგანიზაციებში იყვნენ გაერთიანებული.

მეფის ხელისუფლების ჩინოვნიკები ქალაქ თელავში „დაშნაკცუტუნის“ პარტიის წევრებს გარკვეულ მფარველობას უწევდნენ. ამის საილუსტრაციოდ მინდა მოვიყვანო, ანონიმური წერილი, სადაც თელავის მაზრის ექიმი თუმაჯანოვი „დაშნაკცუტუნის“ პარტიის აქტიურ წევრადაა დასახელებული. მასში ნათქვამია, რომ „თელავში თუმაჯანოვის ჩამოსვლის შემდეგ დასახელებულმა პარტიამ ღრმად გაიდგა ფესვები.“¹²⁴ თელავის მაზრის უფროსი ამ ანონიმური წერილის შინაარსის გაქარწყლებას ცდილობდა და თბილისის გუბერნატორს სწერდა: „თელავის მაზრის ექიმი თუმაჯანოვი უნაკლო ქცევისა და მორალური თვისებების მატარებელი პიროვნებაა, ასევე იგი პოლიტიკურად კეთილსაიმედოა. მაზრის მოსახლეობა მისი ყურადღებიანი და უანგარო (!?) დამოკიდებულების გამო საქმისადმი მას აღმერთებს.“¹²⁵

ჩემი აზრით ეს შეფასება, საკმარისზე მეტად გადაჭარებული და მიკერძოებულია, რადგან იმ დროს მაზრის ექიმობა ერთ-ერთი ყველაზე შემოსავლიანი და მატერიალურად „მომგებიანი“ საქმიანობა იყო. როგორც ვიცით, მეფის რუსეთის ხელისუფლების ადგილობრივ წარმომადგენლებს თანამდებობების ყიდვა-გაყიდვა, ქრთამის აღება „კანონის“ რანგში ჰქონდათ აყვანილი. შესაბამისად, მაზრებში ასეთი თანამდებობები არაოფიციალურად „იყიდებოდა“, ამიტომ, მოსახლეობისადმი თუმაჯანოვის „უანგარო დამოკიდებულება“ საფუძვლიან ეჭვს იწვევს. სავარაუდოდ, ასეთი დახასიათება მაზრის უფროსმა მას ზემოდასახელებული მიზეზის გამო მისცა.

„დაშნაკცუტუნის“ პარტიის ადგილობრივი ორგანიზაციის წევრების თელავში საქმიანობის შესახებ აქ შევწყვეტ, რადგან იგი ამ გამოკვლევის მიზანს სცდება.¹²⁶

აღსანიშნავია, რომ თელავში სხვა რევოლუციური პარტიების, მათ შორის „სოციალისტ-რევოლუციური პარტიის“ შესახებ საკმაოდ მწირი მასალებია შემორჩენილი.¹²⁷

¹²² სსცა, ფონ. 153, აღ. 1, საქ. 1012, გვ. 5

¹²³ შსსპა, ფონ. 2, აღ. 2(1), საქ. 26, გვ. 39

¹²⁴ სსცა, ფონ. 17, აღ. 1, საქ. 7205 გვ. 157

¹²⁵ სსცა, ფონ. 17, აღ. 1, საქ. 7205 გვ. 156

¹²⁶ ამ თემით დაინტერესების შემთხვევაში შეგიძლიათ არქივებში მასალები საკმაოდ მოიძიოთ. მით უმეტეს, რომ თელავში „დაშნაკცუტუნის“ პარტიის ადგილობრივი კომიტეტი თავის არსებობას, როგორც საქართველოს დამოუკიდებელი რესპუბლიკის პერიოდში, ასევე გარკვეულწილად საბჭოთა ხანაშიც აგრძელებდა

¹²⁷ სსცა, ფონ. 17, აღ. 1, საქ. 5557, გვ. 18

თავი 3

სტალინი, ტერორისტები და თელავი

3.1. რევოლუციური მოძრაობის უკიდურესი გამოვლინებები თელავში

ტერორი – ადამიანის სიცოცხლის ხელყოფა და მისი გამოვლენის სხვადასხვა სახეები ძალადობრივი აქტების სახით, ყველაზე მეტ დეზორგანიზაციას უკეთებს სახელმწიფოს სისტემას. 1905-1907 წლების რევოლუციის დროს სწორედ ეს მიზანი ამოძრავებდათ საქართველოში არსებულ პარტიებს, როდესაც აქტიურად მიმართეს მას.

1905 წლის 9 იანვრის შემდეგ ყველა რევოლუციურმა პარტიამ დაიწყო სოფლად, თავის ადგილობრივ ორგანიზაციებთან, ხელისუფლების წინააღმდეგ შეიარაღებული ბრძოლის საწარმოებლად „წითელი რაზმების“ ჩამოყალიბება. სოციალ-დემოკრატებმა ამ საქმეშიც შეძლეს პირველობის შენარჩუნება.

1905 წლიდან ტერორისტულ თავდასხმებს უშუალოდ სოციალ-დემოკრატების პარტიული კომიტეტები ხელმძღვანელობდნენ. რევოლუციის წლებში, ქალაქად ტერორის განხორციელების მიზნით, სოციალ-დემოკრატების პარტიულ კომიტეტებთან შეიქმნა სამხედრო ორგანიზაციები. მისი წევრები ხელისუფლებასთან შეიარაღებულ ბრძოლას, წითელრაზმელების მსგავსად, ტერორისტული მეთოდების და ხერხების გამოყენებით აწარმოებდნენ.

ტერორისტები თავდასხმებს ძირითადად ხელისუფლების იმ წარმომადგენლებზე აწყობდნენ, ვისზეც იოლი იყო – არმიის, პოლიციის, „ოხრანკის“ დაბალ ჩინებზე, სამთავრობო დაწესებულებების ჩინოვნიკებზე, მამასახლისებზე, სასამართლოს გამომძიებლებსა და სხვა. ცხადია, მათ ისევე, როგორც კრიმინალებს არ სურდათ საკუთარი თავის აფიშირება და ტერორს ანხორციელებდნენ პრინციპით: დაარტყი და გაიქეცი.

1906 წლის აპრილში სტოკჰოლმში, რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის IV (გამაერთიანებელი) ყრილობის ჩატარების შემდეგ სოციალ-დემოკრატების ორივე ფრთამ ტერორის წარმოების საქმეშიც გააერთიანა თავისი საქმიანობა. მათის წითელრაზმელები ქალაქად თუ სოფლად მიზანმიმართულად მიმართავდნენ ტერორს, ადგილობრივი ადმინისტრაციის იმ წარმომადგენლების მიმართ, ვინც ხელისუფლებას ერთგულად ემსახურებოდა.

თვით, ეროვნული იდეოლოგიის მატარებელი სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის მიერ ტერორი, როგორც მეფის ხელისუფლებასთან ბრძოლის ერთ-ერთი საშუალება, აქტიურად იყო გამოყენებული. ამ პარტიას ტერორის საწარმოებლად 1905-1907 წლებში შექმნილი ჰქონდა სამხედრო ორგანიზაცია, მაზრებში კი – „წითელი რაზმები“.¹ დასახელებული პარტიების გარდა ტერორს აქტიურად მიმართავდნენ სხვა, ნაკლებგავლენიანი პარტიები, მათ შორის ანარქისტები.

თბილისის „ოხრანკის“ განყოფილების აგენტურული მონაცემებით „1906 წელს ქალაქში მოქმედებდა კარგად ორგანიზებული და შეიარაღებული ანარქისტების, მძარცველებისა და შანტაჟისტების ბანდა, იგივე „ჯგუფისტების“ ორგანიზაცია“. სწორედ ასე არიან

¹ დიმიტრი, შველიძე, „პოლიტიკური პარტიების წარმოშობა საქართველოში“ (ფედერალისტები) 1993, თბილისი, გვერდები 298-302

ისინი პოლიტიკური პოლიციის ოპერატიულ ინფორმაციაში მოხსენიებული. „ჯგუფისტები“ ძარცვებს, გამოძალავებს და მკვლელობებს სისტემატურად ჩადიოდნენ არა მარტო თბილისში, არამედ სხვა ქალაქებშიც. აგენტურული ინფორმაციის მიხედვით მას შემდეგ, რაც ეს ბანდა 1906 წლის თებერვალში სიღნაღის მაზრაში საყაჩაღოდ გამგზავრებულია, თბილისში ძარცვებისა და გამოძალავების ფაქტები მნიშვნელოვნად შემცირებულია.²

ცნობილი ბოლშევიკი ტერორისტ-ექსპროპრიატორის, ბაჭუა (სამუელ) კუპრაშვილის მოგონებებში ვკითხულობთ, რომ 1906 წელს მთელ საქართველოში არსებობდა რევოლუციონერთა პარტიზანული რაზმები – „თბილისში ეგრეთ წოდებული მთანმინდის ჯგუფი, ვერის ჯგუფი, ხარფუხის. იმერეთში მერკვილადის რაზმი, სამტრედია-ვანში წითელაშვილის, ქართლში გიორგი წერეთელის, თავუნას (პატარა გოგია), ფორია და სხვა.“

მისი სიტყვებით „სტალინის ინიციატივითა და განკარგულებით 1906 წლის პირველ ნახევარში კავკასიის ბოლშევიკთა ბიუროსთან შექმნილ იქნა ბოლშევიკური „სამხედრო ჯგუფი“ (ბოევია დრუჟინა), რომელსაც დაევალა აჯანყების შემდეგ ხალხში გაფანტული იარაღის მოკრება და მოვლა, ქალაქად და სოფლად იარაღქვემ გავარდნილი ხალხის პატრონობა, მათ პარტიზანულ მოქმედებაში რევოლუციონური ბოლშევიკური სისტემის შეტანა, მათგან საუკეთესოების გამორჩევა და ბოლშევიკურ ორგანიზაციებთან დაკავშირება.“³

ბოლშევიკების „სამხედრო ჯგუფს“, რომელსაც ხან „ბოლშევიკ-ექსპროპრიატორთა კლუბის“, ხან „დრუჟინის“, ხან „ჯგუფის“, ხან კი „შეიარაღებულების“ სახელით იხსენიებდნენ, ასევე ევალებოდა „ციხეებში დაპატიმრებული ბოლშევიკების გამოქცევის მოწყობა, იარაღის გატაცება, სახაზინო ფულის ექსპროპრიაცია და სხვა.“⁴

ბაჭუა კუპრაშვილი წერს, რომ „შეისწავლეს ყველა ქალაქსა თუ სოფლად მოქმედი მოანარქისტო ჯგუფების შემადგენლობა, თანახმად დირექტივის ამ ჯგუფებიდან უნდა გამოგვეყვანა საუკეთესოები... თბილისის მოქმედი მოანარქისტო ჯგუფებიდან ყველაზე უფრო ძლიერი იყო მთანმინდის ჯგუფი, შემდეგ ვერის, მთანმინდის ჯგუფიდან გადმოვიყვანეთ დათიკო ჭიაბერაშვილი, არკადი ელბაქიძე (აგორდია), სამსონ ტომარაძე და ჩიქოვანი.“⁵

ჩემს ხელთ არსებული სხვადასხვა მასალები პირდაპირ ადასტურებენ ბოლშევიკების მიერ „გადაბირებული“ „მთანმინდის ჯგუფის“, იგივე „ჯგუფისტების“ წევრების ახლო ურთიერთობას ბოლშევიკ-ექსპროპრიატორ ბაჭუა კუპრაშვილთან, კამოსთან (ტერ-პეტროსიანი) და სხვებთან. მაგალითად, კახეთში „მოღვანე“ ძველი რევოლუციონერის კოტე გურგენიშვილის მოგონების მიხედვით, 1906 წლის 12 იანვარს „საშა ობოლაძე, დათიკო ჭიაბრიშვილი, არკადი ელბაქიძე, კამო, ილიკო იმერლიშვილი, ვასო ფარესიშვილი, თარაშვილი, დიმიტრი ბაცანკალიშვილი წავიდნენ კახეთში ქართლ-კახეთის გაერთიანებულ წითელ რაზმელთა უფროს ხუნხუზ ვანო გურულთან⁶ მოსალაპარაკებლად.“⁷

თავის მხრივ, კახელ „წითელ რაზმელებსა“ და „მთანმინდის ჯგუფის“ წევრების მჭიდრო კავშირს 1905-1907 წლებში კახეთში „მოღვანე“ ზემოდასახელებული რევოლუციონერ-ტერორისტის ვანო მაისურაძის (ტურა) მოგონება ადასტურებს. იგი წერს, რომ

² სსცა, ფონ. 95, აღ. 1, საქ. 13, გვ. 2

³ შსსპა, ფონ. 8, აღ. 2(1), საქ. 25, გვ. 52

⁴ Simon Sebag Montefiore, `Yong Stalin~, 2008, Vintage Books, New York, Page 151

⁵ შსსპა, ფონ. 8, აღ. 2(1), საქ. 25, გვ. 69

⁶ ვანო გურული – იგივე ვანო ალიხანაშვილი

⁷ შსსპა, ფონ. 93, აღ. 2, საქ. 376, გვ. 3

კახელი წითელრაზმელები იარაღს იღებდნენ „მთანმინდიდან ავალიანის ჯგუფის მიერ წართმეულს გორადავოებისგან.“⁸ ვანო მაისურაძე ასევე აღნიშნავს, რომ კახეთში „ჯგუფისტებთან“ ერთად ჩადენილი ერთ-ერთი ექსპროპრიაციისას გატაცებული ფულით მათ იარაღი შეიძინეს, რომელიც მთანმინდაზე „ჯგუფისტების“ იგივე – „მთანმინდის ჯგუფის“ კუთვნილ იარაღთან ერთად გადამალეს. მაისურაძის ცნობით „ამ თავდასხმაში მონაწილეობდნენ: კ. ლორთქიფანიძე, ვ. მაისურაძე (ტურა), იმერლიშვილი, ქორიძე, ელბაქიძე, მამაცაშვილები, ბუჩაშვილი, ჭიკჭიკელაშვილი“.⁹

როგორც ჩანს, სწორედ „მთანმინდის ჯგუფს“ გულისხმობდა ალექსანდრე (საშა) ობოლაძე, რომელიც 1922 წლის 13 ოქტომბერს რევოლუციური მოძრაობის შესახებ თავის მოგონებაში წერდა – „იმის გამო, რომ ჩვენი ფრაქცია მაშინ მენშევიკებთან ერთად მუშაობდა, მე არ დავემორჩილე განიარაღებას და ცალკე ჯგუფი შევქმენი... ჯგუფს გააჩნდა საკუთარი სტამბა და თავიდან ფეხებამდე შეიარაღებული 60 კაცი ჰყავდა. ჩვენს ჯგუფში მუშაობდა ამხანაგი დათო ჭიაბეროვი. თვითონ კობა – სტალინი გვიჭერდა მხარს. ერთ-ერთ კონფერენციაზე მან შეიტანა რეზოლუცია ჩვენი უკან მიღების შესახებ.“¹⁰

ამრიგად, სწორედ კახეთში და როგორც საარქივო მასალების ანალიზი გვიჩვენებს, კონკრეტულად ქალაქ თელავში მოქმედებდა „მთანმინდის ჯგუფთან“, იგივე „ჯგუფისტებთან“ კავშირში მყოფი ორგანიზაცია, რომელიც „სოციალ-დემოკრატი ბოლშევიკი ჯგუფისტების თელავის ორგანიზაციის“ სახელწოდებით იყო ცნობილი.

3.2. სოციალ-დემოკრატი ბოლშევიკი „ჯგუფისტები“ თელავში

საარქივო მასალების მიხედვით, კახეთში მოქმედი ცნობილი „წითელ რაზმელები“ და თბილისელ „ჯგუფისტებთან“ დაკავშირებული პირები იყვნენ: აქვსენტი სიდამონიძე, ხარება ჯიბუტი, გოგია კენკიშვილი, სოლია (სოლკა) ბინკინაშვილი, ზალიკო სვიმონიშვილი, გიორგი ბერძენიშვილი (ჟორჟიკა), ვანო მაისურაძე (ტურა), კოტე გურგენიშვილი და სხვები.

კოტე გურგენიშვილის დღემდე გამოუქვეყნებელ მოგონებაში ვკითხულობთ: „1905 წლის ოქტომბრის დამლევის, ამხანაგ სტალინის დავალებით მოხდა თბილისის გუბერნიის ყველა წითელი რაზმის გაერთიანება, სადაც არჩეულ იქნა შტაბი. ამ შტაბს დაერქვა ქართლ-კახეთის გაერთიანებული წითელ რაზმელთა შტაბი. ამ შტაბის უფროსად ხელმეორედ არჩეულ იქნა ამხ. ვანო ალიხანაშვილი (ვანო გურული, ხუნხუზა), შტაბში თელავის მაზრიდან შეყვანილ იქნენ აქვსენტი სიდამონიძე და სანდრო ყაველაშვილი, გორის მაზრიდან ვანო ქრისტესიაშვილი და გიორგი მაჩაბელი, სიღნაღის მაზრიდან ნიკო ქადაგიშვილი, დუშეთის მაზრიდან ილიკო იმერლიშვილი.“¹¹

სხვადასხვა საარქივო ფონდებში არსებულ მასალებში პირდაპირაა აღნიშნული, რომ თელავის მაზრასა და ქალაქ თელავში აღნიშნულ პერიოდში ყველაზე „აქტიურად“ სწორედ

⁸ შსსპა, ფონ. 93, აღ. 2, საქ. 555, გვ. 4

⁹ ირიბად „მთანმინდის ჯგუფის“ მიერ იარაღის საწყობის ქონას ადასტურებს რევაზ გაბაშვილის მოგონებაში არსებული მცირე ქვეთავის „ავალიანი და სხ.“ შინაარსი, რევაზ, გაბაშვილი; ვალოდია, გოგუაძე, მოგონებები, 1992, გამომცემლობა „გულანი“, თბილისი, გვერდი 57-59

¹⁰ შსსპა, ფონ. 93, აღ. 2, საქ. 704, გვ. 1-2

¹¹ შსსპა, ფონ. 8, აღ. 2(1), საქ. 11, გვ.97-100

ქართლ-კახეთის გაერთიანებულ წითელ რაზმელთა შტაბთან დაკავშირებული ტერორისტები და კერძოდ – „ჯგუფისტები“ მოქმედებდნენ. დოკუმენტების მიხედვით, 1906 წელს თელავში „ჯგუფისტების ტერორისტული ბანდის წევრი“ იყო თელავის სასამართლო განყოფილების მდივნის ყოფილი თანაშემწე გიორგი მიხეილის ძე აბულაძე.¹² ინფორმაცია, რომ აბულაძე მონაწილეობდა ფოსტის ძარცვაში, იყო ჯგუფისტი-ტერორისტი და რევოლუციური მიზნებისათვის აგროვებდა იარაღს, სხვა მასალაშიც მეორდება.¹³ 1907 წლის თებერვალით დათარიღებული დოკუმენტის მიხედვით თელავში „ჯგუფისტების“ ტერორისტული ორგანიზაციის წევრი დათიკო სიმონის ძე კურდღელაშვილი იყო, რომელიც მოსახლეობიდან ფულის გამოძალვას აქტიურად ეწეოდა.¹⁴

თელავის მაზრის მდგომარეობის შესახებ მაზრის უფროსის მიერ დაწერილ 1907 წლის წლიურ ანგარიშში მითითებულია, რომ ქალაქ თელავში 1905-1906 წლებში რევოლუციური მოძრაობის დროს სისტემატურად ხდებოდა ძარცვა, ყაჩაღობა და ტერორისტული აქტები, რომლებსაც ძირითადად სწორედ „ჯგუფისტები“ ჩადიოდნენ.¹⁵ აქვე აღნიშნულია, რომ „მაზრის მდგომარეობის ამსახველ გასული წლის ანგარიშში (1906) მართალია ნათქვამია, რომ „ჯგუფისტებთან“ დაკავშირებით სიტუაცია უკეთესობისკენაა შეცვლილი, მაგრამ საქმე მთლად კარგად არაა. არა მხოლოდ მიხეილ ჟღენტი, მიხეილ მაყაევი, ალექსანდრე მათიკოვი არიან „ჯგუფისტების“ ლიდერები არამედ სხვებიც. „ჯგუფისტების“ ორგანიზაციის ბევრი წევრი დაჭერილია – ძულიაშვილი, ეგოროვი, ბერძენოვი, ცინცაძე, ზურაბოვი, ყაველაშვილი, მოძღვრიშვილი, ინაევი, მურადაშვილი, ცინხისთავი. „ჯგუფისტების“ ორგანიზაცია მართალია შესუსტდა, მაგრამ ის, რომ ტერორისტული აქტების ჩადენაში დამნაშავე ყველა პირი არაა დაპატიმრებული ჩანს იქიდანაც, რომ 1906 წელს მკვლევლობები და ძარცვები არ შემცირდა და თელავის მაზრაში სამხედრო მდგომარეობის მოხსნის შემდეგ „ჯგუფისტების“ შემცირებული რაოდენობა გაათმავდა და შესაძლებელია, ახალი მსხვილი ბანდა ჩამოყალიბდეს.“¹⁶

„ჯგუფისტების“ ოპერირების ადგილებად ქალაქი თელავი და მისი მიმდებარე სოფლები – ვარდისუბანი, კურდღელაური, გულგულაა დასახელებული. მასალაში ჩამოთვლილია „ჯგუფისტების“ მიერ ჩადენილი მკვლევლობები და განხორციელებული თავდასხმები – პოლიციის აგენტ ჯოხარაძის, ბაშკადიკლარის სარეზერვო ბატალიონის რიგითი ჯარისკაცის, უმცროსი ცხენოსანი „სტრაჟნიკ“ თათულიშვილის მკვლევლობები. ასევე მითითებულია ქალაქის ყოფილ „გოროდოვოი“ მიხეილ ტერტეროვზე, თელაველ ვაჭარ იოსებ იარალოვზე, მაზრის ყოფილ უფროს ანტონოვზე, თელავის „მიროვოი ატდელის“ მდივან ბარსკიზე, მემამულე ოჭარენკოზე და სხვებზე განხორციელებული თავდასხმები.¹⁷ მოხსენების ავტორები ხაზს უსვამენ, რომ „ჯერ-ჯერობით ვერ მოხერხდა ვერც ერთი „ჯგუფისტის“ „დააგენტურება“, ანუ გადაბირება, რაც ხელს უშლის მათ წინააღმდეგ ბრძოლა-

¹² სსცა, ფონ. 13, აღ. 21, საქ. 167, გვ. 3-5

¹³ სსცა, ფონ. 17, აღ. 1, საქ. 5869, გვ. 26

¹⁴ სსცა, ფონ. 17, აღ. 1, საქ. 5869, გვ. 8

¹⁵ სსცა, ფონ. 17, აღ. 1, საქ. 6341, გვ. 33

¹⁶ სსცა, ფონ. 17, აღ. 1, საქ. 6341, გვ. 33-34

¹⁷ სსცა, ფონ. 17, აღ. 1, საქ. 6341, გვ. 34

სო.“როგორც უკვე აღვნიშნე, ჩემს მიერ მოძიებულ ზემონახსენებ ერთ-ერთ ანონიმურ წერილშიც საუბარია ქალაქ თელავში „ჯგუფისტების“ აქტიურ „მოღვაწეობაზე.“¹⁸

ამრიგად, 1905-1907 წლების რევოლუციის დროს და შემდგომ წლებშიც თელავში, როგორც ხელისუფლების, ასევე მოსახლეობისათვის „ჯგუფისტების“ აქტიურობა საყოველთაოდ იყო ცნობილი.

თელავში „ჯგუფისტები“ საკმაოდ აქტიურად მოქმედებდნენ 1907-1908 წლებშიც. 1908 წლის ნოემბერით დათარიღებულ თელავის მაზრის უფროსის მოხსენებაში თბილისის გუბერნატორისასდმი ვკითხულობთ – „თელავში რევოლუციური მოძრაობის წამმართველი თელავის კოლექტივია, რომელიც შედგება თელაველი ივანე ცინცაძის (მეტსახელი – ღორი კრეჭიას ბიჭი), ტიგრან ნარიმანოვის, ბუღდან ეგოროვის, თაზო ერმილეს ძე სვიმონოვის, ბაგრატ ვანელის, გრიგორ ბუიშვილის, მიხეილ ამონაშვილის, ტატო დიასამიძის, გრიგოლ ფირანაშვილის, ბაგრატ სტეპანოვის, გიორგი კურდღელოვის, სარქის ყაზახოვის, ანისიმე და გრიგოლ ჩიკვაძეების, სავვა ჩიდრაშვილისა და ივანე ჯავახიშვილისგან.“

ამავე მოხსენების მიხედვით „თელავის მაზრაში ორი მოქმედი ბანდა იყო: 1. პირველი ჯგუფი, ტერორისტების ხარებასა და გოგიას ხელმძღვანელობით. მასში შედიოდნენ ზალიკო სვიმონიშვილი. თელავის მცხოვრები არშაკ არუთინოვი (მეტსახელი – ბეგიას ბიჭი), სოფელ კურდღელაურის მცხოვრები ალექსანდრე სუხიტაშვილი (მეტსახელი – პეტუშოკ), მიხეილ მაყაევი 2. მეორე ჯგუფი - „შანტაჟისტების შაიკა“, რომელიც ოპერირებული იყო თელავის მაზრაში და წარმოადგენდა იმ ბანდის ნარჩენებს, რომელიც ფიგურირებდა თელაველი ვაჭრების იარაღოვის და სისოევის გატაცებაში.“¹⁹ ამავე ბანდის წევრად იხსენიება გიორგი ბერძენიშვილიც, იგივე „ჟორჟიკა“.

საარქივო მასალაში ნახსენებია ვინმე არონ ბარძიმაშვილიც, რომელიც „თავს ეძახდა სოციალ-დემოკრატს, ხან „ჯგუფისტების“ პარტიის წარმომადგენელს და თელაველ შეძლებულ მოქალაქეებს ფულის მოთხოვნის შინაარსიან წერილებს, ზედ დარტყმული ბეჭდით „ჯგუფი ანარქისტი კომუნისტების“ უგზავნიდა.“¹⁹ არონ ბარძიმაშვილი ნახსენებია სხვა საარქივო საქმეში, როგორც სოფელ გრემის მცხოვრები და სოციალისტ-რევოლუციური პარტიის წევრი, რომელიც თანასოფელელ გლეხებს მემამულეების მიწების ხელში ჩაგდებასკენ მოუწოდებდა.²⁰

ერთ-ერთი დოკუმენტის მიხედვით კი თელავის მცხოვრები, ვინმე ფირუზ გიორგელაშვილი, სოციალ-დემოკრატიული პარტიის და კერძოდ „ჯგუფისტების“ ლიდერი²¹ და პარტიის მოსამართლე ყოფილა.²² სხვა საარქივო საქმეში ნათქვამია, რომ სოფელ კურდღელაუ-

¹⁸ სსცა, ფონ. 17, აღ. 1, საქ. 5557, გვ. 14

¹⁹ სსცა, ფონ. 94, აღ. 1, საქ. 45, გვ. 61

²⁰ სსცა, ფონ. 17, აღ. 1, საქ. 5869, გვ. 167

²¹ სსცა, ფონ. 94, აღ. 1, საქ. 45, გვ. 65

²² ზემოაღნიშნულ იმ პირთა სიაში, ვისაც საბჭოთა პერიოდში – 1930-იან წლებში უარი ეთქვათ, როგორც რევოლუციურ მოძრაობაში მონაწილეობის მიმღებებს ფირუზ გიორგელაშვილიცაა დასახელებული – შსსპა, ფონ. 93, აღ. 2, საქ. 1124, გვ. 6

რის მცხოვრები თეოდორ, იგივე ფირუზ გიორგელაშვილი, კოლექტივისტია²³ არის სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ბოლშევიკების, იგივე ჯგუფისტების წევრი.²⁴

აღსანიშნავია, რომ ამავე „ტიტულით“ – „სოციალ-დემოკრატიული პარტიის მოსამართლე“, ქალაქ თელავში „მოღვაწე“ კიდევ ერთი რევოლუციონერი „სარგებლობდა“ – სოსია, იგივე სოლკა ბინკინაშვილი, რომელიც 1906-1907 წლებში „სოციალ-დემოკრატიული პარტიის კომიტეტის უფროსი“ ყოფილა.²⁵ ეს უკანასკნელი, როგორც პროფესიით კასრების ხელოსანი იხსენიება სხვა საარქივო საქმეებში.²⁶ ერთ-ერთ დოკუმენტში იგი, როგორც „ბევრი მკვლელობის მონაწილე კასრების ხელოსანი და ტერორისტი“ არის მოხსენიებული. თელავის მაზრის უფროსის წერილში, რომელიც 1910 წლის 28 ივნისითაა დათარიღებული ვკითხულობთ: „ცნობილი ტერორისტი რუსეთის სოციალ დემოკრატიული პარტიის თბილისის კომიტეტის თელავის ორგანიზაციის სოსია ბინკინაშვილი, თბილისში სხვისი პასპორტით დაიჭირეს და გაუშვეს, იგი არის კასრების ხელოსანი. თელავის მაზრიდან ორი წლის წინ მიიმალა“. ერთ-ერთ დოკუმენტში, რომელსაც თბილისის სამძებრო პოლიციის განყოფილების უფროსი 1910 წლის ივნისში უგზავნის თბილისის ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველოს უფროსს სოლკა, იგივე სოლია ბინკინაშვილის შესახებ აღნიშნულია, რომ იგი „რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის თბილისის კომიტეტის თელავის ორგანიზაციის მსხვილი მოღვაწე და ცნობილი ტერორისტი იყო“.²⁷

ამ წლებში „ჯგუფისტების“ წევრებად ასევე დასახელებული არიან კახეთში მოქმედი ცნობილი ტერორისტები ხარება ჯიბუტი, გოგია კენკიშვილი, ზალიკო სვიმონიშვილი და სხვები. თუმცა, როგორც მასალების ანალიზიდან ჩანს ეს ადამიანები 1908 წლიდან „ჯგუფისტების“ ორგანიზაციის დაშლის შემდეგ, თელავის მაზრას რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის ტერორისტებად მოეწოდებინ. ვფიქრობ პარტიული კუთვნილება მათ „პოლიტიკურ ორიენტაციაში“ ერთ-ერთ გადამწყვეტ როლს თამაშობდა, რადგან უკვე 1909 წლის 5 ივნისს თელავის მაზრის უფროსის მოვალეობის შემსრულებელი ირაკლი ბარათოვი წერდა – „ხარება და გოგია სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ტერორისტები არიანო.“²⁸

იმავე წლით დათარიღებულ სხვა მასალაში კი ნათქვამია „ზალიკო სვიმონიშვილი სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წევრია და პარტიის მიერ გამოტანილ განაჩენებს ასრულებს – ანხორციელებს ტერორისტულ აქტებს.“²⁹

²³ სიტყვა კოლექტივისტის მნიშვნელობა გაშიფრულია თვით თავად ბარათოვის მიერ ერთ-ერთ დოკუმენტში. იგი ჩამოთვლის თელაველ „ჯგუფისტებს“ და მათ ნაწილზე ამბობს რომ „ესენი არიან კოლექტივისტები სოციალ-დემოკრატიული პარტიის, ანუ მთავარი წამმართველები“ – სსცა, ფონ. 94, აღ. 1, საქ. 45, გვ. 65

²⁴ სსცა, ფონ. 115, აღ. 1, საქ. 2590, გვ. 14

²⁵ სსცა, ფონ. 17, აღ. 1, საქ. 7217, გვ. 11

²⁶ სსცა, ფონ. 94, აღ. 1, საქ. 45, გვ. 57

²⁷ სსცა, ფონ. 17, აღ. 2, საქ. 634 გვ. 28

²⁸ სსცა, ფონ. 153, აღ. 1, საქ. 1582, გვ. 4

²⁹ სსცა, ფონ. 13, აღ. 27, საქ. 726, გვ. 30

3.3. სტალინი და თელავი

ახლად მოძიებული სხვა დოკუმენტების მიხედვით იოსებ ჯუღაშვილი – სტალინი 1906 წლის იანვარში კახეთში, კერძოდ თელავში იმყოფებოდა. ეს ის პერიოდია, როდესაც ახალგაზრდა სტალინი ორგანიზებას უწევდა თბილისის გუბერნიაში მოქმედი „წითელი რაზმების“ საქმიანობას. სტალინის ოფიციალურ ბიოგრაფიებში მისი კახეთში ყოფნის ფაქტი არსად არაა აღნიშნული.

როგორც ზემოთ აღვნიშნე, აღმოსავლეთ საქართველოში – კახეთში აქტიურად მოქმედებდნენ ე.წ. „წითელი რაზმები“, რომლებიც იყვნენ სხვადასხვა რევოლუციური პარტიის, მათ შორის, სოციალ-დემოკრატების გავლენის ქვეშ და აქტიურად ეწეოდნენ ტერორისტულ და ექსპროპრიაციულ საქმიანობას.

რევოლუციონერი კოტე გურგენიშვილი თავის მოგონებაში აღნიშნავს ასეთ ფაქტს: „1906 წლის 6 იანვარს ველისციხის კონფერენციაზე სტალინს თან მოყვნენ ალიხანაშვილი, მიშა ჟღენტი, აქვსენტი სიდამონიძე, გიორგი აივაზოვი. თელავში კრება სანდრო სუხიტაშვილის³⁰ სახლში გაიმართა.“³¹

მართლაც, სხვადასხვა საარქივო მასალების ანალიზიდან ირკვევა, რომ პროვინციებში ტერორისტული ორგანიზაციების ჩამოყალიბებისა და რევოლუციური აგიტაციის წარმოების მიზნით იოსებ ჯუღაშვილი 1906 წლის იანვარში აღმოსავლეთ საქართველოში მდებარე სოფლებში და ქალაქ თელავშიც ჩასულა.³²

საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს პარტიული არქივის ფონდებში დაცულია ქალაქ თელავის მაცხოვრებლების, ძველი რევოლუციონერების დღემდე გამოუქვეყნებელი მოგონებები. ისინი ეხება 1906 წლის დასაწყისში ქალაქ თელავში და მის მეზობლად მდებარე სოფლებში იოსებ ჯუღაშვილის (სტალინი) ყოფნას.

ერთ-ერთ ასეთ დღემდე გამოუქვეყნებელ დოკუმენტში, რომელიც ეკუთვნის თელავის მაზრის სოფელ იყალთოს მცხოვრებ ნიკოლოზ ზაქროს ძე ზამუკაშვილს, აღწერილია იოსებ ჯუღაშვილის მონაწილეობა თელავის მაზრის სოფელ ოსიაურში გამართულ მიტინგზე: „ამხანაგი კობა მიტინგზე შეეხო თვითმპყრობელობის რეპრესია-რეაქციას და შავი რაზმების მოქმედებას. მწვავედ დასვა საკითხი წითელი რაზმების შექმნისა და მათი ხელმძღვანელების გამოყოფის შესახებ. და მართლაც, მიტინგის დამთავრებისთანავე გამოყოფილ იქნენ თელავისა და სიღნაღის მაზრის წითელი რაზმების ხელმძღვანელები.“³³

სხვა დოკუმენტში კი, რომლის ავტორებიც არიან ქალაქ თელავის მცხოვრებნი, ნათქვამია: „იოსებ ჯუღაშვილი თელავში 1906 წლის გაზაფხულზე ჩამოვიდა და რამდენადაც გვახსოვს ამხანაგი კობა თელავში დარჩა ორ თვეზე მეტ ხანს. იგი უფრო მეტად ღამეებს ჩხუბიანაშვილის ქალებთან ათევდა, ხან კი ამხანაგ ალექსა ყარაულაშვილთან და სხვებთან. ამხანაგი კობა მუდმივად თელავში არ იყო. იგი ხშირად... ხარება ჯიბუტთან, ბინკინაშვილ სოლიასთან ერთად დადიოდა თელავის მაზრის სხვადასხვა სოფლებში, სადაც ინვევდნენ გლეხთა არალეგალურ კრებებსა და მიტინგებს... ამხანაგ კობას ხელმძღვანე-

³⁰ ჩანს საუბარია ხარება ჯიბუტის და გოგია კენკიშვილის თანამებრძოლ, ზემოთ უკვე რამოდენიმეჯერ ნახსენებ ალექსანდრე, იგივე სანდრო სუხიტაშვილზე

³¹ შსსპა, ფონ. 8, აღ. 2, ნაწ. 1, საქ. 11, გვ. 97-100

³² შსსპა, ფ. 8, აღ. 2, ნაწ. 1, საქ. 310, გვ. 307; შსსპა, ფ. 8, აღ. 2, ნაწ. 1, საქ. 17, გვ. 38-82

³³ შსსპა, ფ. 8, აღ. 6, საქ. 17, გვ. 38-40

ლობით თავად-აზნაურთა შავი რაზმების სანინაალმდეგოდ შედგა წითელი რაზმი თელავში. რაზმის ხელმძღვანელად გამოყოფილ იქნენ ალექსა ყარაულაშვილი, ხარება ჯიბუტი, სოლია ბინკინაშვილი, მელიტონა, აქვსენტი სიღამონიძე და სხვები. წითელ რაზმებს მოუხდათ შეტაკება შავ რაზმებთან.³⁴

ერთ-ერთი დღემდე გამოუქვეყნებელი მოგონების მიხედვით, რომლის ავტორი ეკატერინე აფშინაიძეა, 1906 წელს იოსებ ჯულაშვილი ქალაქ თელავში მასწავლებელ ილია ზარაფიშვილის ოჯახს სტუმრობდა. ეკატერინე აფშინაიძე წერს, რომ იგი თელავში ილია ზარაფიშვილის სახლში, როგორც ზარაფიშვილის ნაშვილები ისე იზრდებოდა. მისი სიტყვებით, „ილია ზარაფიშვილს ჰყავდა ძმისწული ქეთო ზარაფიშვილი... მასწავლებელი ქალი, რომელიც იყო აქტიური სოციალ-დემოკრატი.“³⁵ ეკატერინე აფშინაიძე მასთან საკმაოდ დაახლოებული ყოფილა და შეძლებისდაგვარად ეხმარებოდა, იგი ქეთო ზარაფიშვილს იარაღის ტყვიებსაც კი უნახავდა თურმე?!

ეკატერინე აფშინაიძის სიტყვებით, ილია ზარაფიშვილთან სახლში პირადად უნახავს კობა ჯულაშვილი, რომელსაც იქ ღამე გაუთევია. მასზე ილია ზარაფიშვილს უთქვამს, რომ ძალიან კარგი ადამიანიაო. აფშინაიძის დახასიათებით ზარაფიშვილთან სახლში მის მიერ ნანახი პიროვნება ყოფილა „შავგვრემანი, ჩოფურა სახის კაცი.“ ამ პირის ვინაობა შესახებ კი გაუგია ქეთო ზარაფიშვილისგან, რომელსაც უთქვამს „ეს ჯულაშვილი არის, კობას რომ უძახიანო... დასავლეთ საქართველოდან მოვიდაო.“³⁶ აფშინაიძის მოგონების მიხედვით თელავში იმ დღეს „დილით მიტინგი ყოფილა მუხიანში. ეს ამბავი მოხდა შუა გაზაფხულზე.“ მასალების ანალიზიდან გამომდინარე საუბარია 1906 წლის გაზაფხულზე, თელავის მახლობლად ე.წ. „მუხიანში“, მიტინგის ჩატარებისა და მასზე სტალინის დასწრების შესახებ.

ზემონახსენებ სოსო აივაზოვის ავტობიოგრაფიაში ვკითხულობთ: „1906 წლის იანვარში (რიცხვი არ მახსოვს) კობა (იოსებ სტალინი) მოდიოდა თბილისიდან გურჯაანში კონფერენციებზე, რადგან იმას დასდევდა პოლიცია დასაჭერად – ვერ დაესწრო კონფერენციას, ამოვიდა თელავში. ჩემმა ძმამ გიორგიმ და ვანო ალიხანაშვილმა (ხუნხუზა) მოიყვანეს ჩვენსა, საიდანაც გავაპარეთ თბილისში.“³⁷ მისი სიტყვებით „ველისციხის კონფერენციის გადანყვეტილების თანახმად თელავში დაარსდა სამაზრო შეიარაღებული რაზმები ამხ. ხუნხუზის, მ. ჟღენტის და ა. სიღამონიძის ხელმძღვანელობით.“³⁸

გარდა ამისა, როგორც ზემოთ უკვე აღვნიშნე საარქივო მასალებში შემორჩენილია სოსო აივაზოვის დედის – დარია დიმიტრის ასულ აივაზოვი-ჩხუბიანაშვილის ავტობიოგრაფია, სადაც იგი მისი ოჯახის წევრებს, მათ შორის ქალიშვილებს რევოლუციონერებად ახასიათებს.³⁹ თელაველების მიერ დაწერილ ზემონახსენებ ერთ-ერთ მოგონებაში იოსებ ჯულაშვილის (სტალინი) თელავში ყოფნის შესახებ კი, ნათქვამია, რომ თელავში ჩამოსული სტალინი ღამეს ათევდა ჩხუბიანაშვილების ქალებთან. შესაძლებელია მათში სწორედ დარია აივაზოვი-ჩხუბიანაშვილის ოჯახი იგულისხმება.

³⁴ შსსპა, ფ. 8, აღ. 6, საქ. 17, გვ. 41-42

³⁵ შსსპა. ფონდი 8. აღწერა 2(1). საქმე 3, გვ. 273

³⁶ შსსპა. ფონდი 8. აღწერა 2(1). საქმე 3, გვ. 274

³⁷ შსსპა, ფ. 93, აღ. 2, საქ. 11, გვ. 6

³⁸ შსსპა, ფ. 93, აღ. 2, საქ. 11, გვ. 7

³⁹ შსსპა, ფ. 93, აღ. 2, საქ. 9

1945 წლის იანვარში დანერგილი თელავის მაზრის სოფელ კურდღელაურის მკვიდრის, ვანო დიმიტრის ძე ებელაშვილის დღემდე გამოუქვეყნებელ მოგონებაში ვკითხულობთ, რომ იგი „ესწრებოდა კრებას სოფელ ოსიაურში, სადაც სიტყვით გამოვიდა კობა“. აღნიშნული პიროვნება ასევე დასწრებია „კრებას თვითმპყრობილების წინააღმდეგ“ თელავის მახლობლად, ძველ შუამთაში, სადაც კვლავ გამოსულა „კობა“ სიტყვით.⁴⁰

ზემონახსენებ ნიკო ზამუკაშვილის სიტყვებით „სოფლებში მოდიოდნენ როგორც თელაველი ასევე, ისე თბილისელი ორატორები – თელავიდან მოდიოდა ვასო რაზმაძე, ნასყიდა თანდილაშვილი, ექიმი ხირსელი, თბილისიდან ჩამოდიოდა ხოლმე ორატორი ქოროლლი. იმართებოდა გლეხთა მიტინგები. 1906 წელში მიტინგი მოეწყო მაზრის მაშტაბით თელავის მთაში, მანანარაზე – მუხიანში. ე.ი. ზასტაოზე, აჩინებულში და სხვაგან... ამხანაგი კობა რამდენიმე ხნის შემდეგ ხელმეორედ ჩამოვიდა თელავში... შევედით დათიკო კოჭლამაზაშვილის ოთახში და იქ ვნახე ამხანაგი კობა.“⁴¹

ქალაქ თელავში იოსებ ჯუღაშვილის ჩასვლას ადასტურებს ზემომოყვანილი „თელავის რაიონის ძველი რევოლუციონერების თათბირის“ მასალებიც. 1935 წლის სექტემბრით დათარიღებულ ოქმში ვკითხულობთ „1906 წელს 7/1 და 8/1 ამხანაგი სტალინი დაესწრო კონფერენციებს ველისციხეში, თელავში, მუკუზანში, ნაფარეულსა და ყვარელში. 7/1 ქალაქ თელავში სუხიტაშვილის (გლეხის) სახლში ამხ. სტალინი მწყემსის ტანსაცმელში დაესწრო კონფერენციას და იყო მოწვეული სამაზრო კომიტეტი. აღნიშნულ კრებას დაესწრნენ შემდეგი ამხანაგები: თვით „ხუნხუზა“, მიშა ჟღენტი, კირო გელოვანი, გიგლო ხელაშვილი, აქესენტი სიდამონიძე, გიორგი ხირსელი, დათა ბურჭულაძე, კატო ნასიძე, ნიკო სუხიტაშვილი (გლეხი), მარო სუხიტაშვილი, გიორგი აივაზაშვილი, ალექსი ჭურღულაშვილი, ალექსი თუშიშვილი, ვალია ნანუკოვი, ა. ყავილაშვილი და აბრია ლაშქარაშვილი. 8/1 ამავე წელს თელავის კლუბში მოწვეულ იქნა კონფერენცია სადაც ამხ. სტალინი მოუწოდებდა მხანაგებს შეიარაღებული აჯანყებისაკენ.“⁴² ამავე დოკუმენტში ასევე აღნიშნულია, რომ „ამხანაგმა სტალინმა ორი ღამე გაათია დათა ბურჭულაძისა და გიორგი აივაზაშვილის სახლში, საიდანაც გაემგზავრნენ ცივზედ.“

კახეთში იოსებ ჯუღაშვილის (სტალინი) ჩასვლისა და რევოლუციური საქმიანობის შესახებ ინფორმაციის მოძიებისას გავარკვიე, რომ საბჭოთა ხელისუფლების წარმომადგენლები ჯერ კიდევ მის სიცოცხლეში დაინტერესებულან ამ საკითხით. შინაგან საქმეთა სამინისტროს ე.წ. პარტიულ არქივში დაცულია „საქ.კპ.(ბ) ცეკასთან არსებული მარქს-ენგელს-ლენინის ინსტრუქციის საქართველოს ფილიალის ი. ბ. სტალინის ცხოვრების და მოღვაწეობის შემსწავლელი სექტორის“ 1945 წლის თებერვლით დათარიღებული ცხრა გვერდიანი კვლევა თუ „ნაშრომი“ სათაურით – „ცნობები ი. ბ. სტალინის კახეთში ყოფნის შესახებ 1905-1907 წლებში“, რომელიც მთლიანად ეძღვნება იოსებ ჯუღაშვილის (სტალინი) კახეთში „მოღვაწეობას.“⁴³

მასში მითითებულია, რომ – „მასალებით კარგადაა დადასტურებული, გამოკვლეული სტალინის დასავლეთ საქართველოს სხვადასხვა რაიონებში ჩასვლა და რევოლუციური საქმიანობა.“ ამიტომ, ამ „ნაშრომის“ ავტორებმა მიზნად დაისახეს, „გამოკვლევა თუ

⁴⁰ შსსპა, ფონ. 8, აღ. 2, ნან. 1, საქ. 58, გვ. 10

⁴¹ შსსპა, ფონ. 8, აღ. 2, ნან. 1, საქ. 17, გვ. 38-40

⁴² საქართველოს ახალი და უსახლესი ისტორიის არქივი, ფონდი 2417, აღწერა 1, საქმე 236, გვ. 3-5

⁴³ შსსპა, ფონ. 8, აღ. 2, ნან. 2, საქ. 24, 38-45

სტალინს კახეთის რომელ სოფლებში და ადგილებში მოუწია ყოფნა და საქმიანობა. უკვე შეკრებილი ცნობების საფუძველზე, რაც მხოლოდ მოგონებების სახით არის, იკვეთება, რომ ტამერფორსიდან დაბრუნებული სტალინი გამგზავრებულა კახეთის სხვადასხვა სოფლებში... 1905 წელს კახეთის სოფლებში შედარებით ნაკლებად ჰქონდა ადგილი მასიურ რევოლუციურ გამოსვლებს, შეიარაღებულ ბრძოლას... პარტიული მუშაობის საწარმოებლად. გლახთა მასების დასახმარებლად... ი. ბ. სტალინს პირადად მოუხდა გამგზავრება კახეთის სხვადასხვა ადგილებში... კახეთში ი. ბ. სტალინის ჩასვლის შესახებ მრავალი პირი გვაძლევს ცნობას. (35 კაცი) უფრო მეტი მასალა მოცემულია თელავის მაზრაზე, არის მასალა სიღნაღის მაზრაზეც, მაგრამ ჯერჯერობით ეს ცნობები არ შეიძლება ჩაითვალოს საბოლოოდ და დადასტურებულად.“

ამ „ნაშრომის“ ავტორებს ჩამოთვლილი აქვთ კახეთის ის ქალაქები და სოფლები სადაც სტალინი ჩადიოდა. მითითებულია, რომ – თელავში სტალინი სხვადასხვა დროს, მათ შორის 1906 წლის იანვარში, თითქოს ორჯელ ყოფილა. თელავსა და მის მიმდებარე ტერიტორიებზე – გორიჯვარი, მანანწარა, მუხიანი, ნადიკვარი და სხვაგან იგი ესწრებოდა კრებებსა და მიტინგებს, თვითონაც გამოდიოდა სიტყვით, შედიოდა კამათში მენშევიკებთან, სოციალისტ-ფედერალისტებთან. დასახელებულია თელავის მაცხოვრებელი სხვადასხვა პირები, ვის ბინებშიც სტალინს ღამე გაუთევია – დათა ბურჭულაძე, სანდრო სუხიტაშვილი, გიორგი და სოსო აივაზაშვილები (აივაზოვი) და სხვები.⁴⁴

დასახელებული დოკუმენტის მიხედვით სტალინი თელავში ჩასულა და მიტინგებსა და კრებებზე დადიოდა ილია (ილარიონ) მგელაძესთან ერთად, რომელიც თელავის მაზრაში ცნობილი იყო „ქოროღლის“ მეტსახელით. ავტორები ასევე აღნიშნავენ, რომ „რამდენიმე პირის ცნობით პირველად ი. ბ. სტალინი ჩავიდა თელავში ვანო ალიხანაშვილთან ერთად, მეტსახელებად „გურული“, „ხუნხუზი“ და თელავიდან გაბრუნდა გომბორის გზით ხარება ჯიბუტთან, ვანო ალიხანაშვილთან, გიორგი აივაზაშვილთან ერთად.“⁴⁵

აქვე ჩამოთვლილია საკმაოდ ბევრი ადამიანი, მათ შორის ქალაქ თელავის მცხოვრებლები, რომლებიც ადასტურებდნენ სტალინის თელავში ჩასვლას – აბრამ ნიკოლოზის ძე ზამუკაშვილი, მიხა გლახას ძე ზამუკაშვილი, ნიკო ზაქარიას ძე ზამუკაშვილი, ნასყიდა გიორგის ძე ბალუაშვილი, ვანო პაპოს ძე სომხიევი, იოსებ თევდორეს ძე ჯავახიშვილი, თინათინ სიმონის ასული ბურჭულაძე, სოსო სტეფანეს ძე აივაზაშვილი, დიანოზ დავითის ძე კოჭლამაზაშვილი, ვანო დიმიტრის ძე ებელაშვილი, აბრია მიხეილის ძე ლაშქარაშვილი, ვანო გიორგის ძე სოზაშვილი, შაქრო მიხას ძე ჩხუბიანაშვილი, ალექსი ოქრუას ძე რუსიაშვილი, ვანო ალიხანაშვილი და სხვები.

სტალინის ყოფნის ადგილად კახეთში ასევე მითითებულია სოფელი წინანდალი, რის შესახებ ინფორმაცია „ნაშრომის“ ავტორებს ამ სოფლის მაცხოვრებლების – ანდრია საბას ძე ვეფხიშვილის, საქულა არუთინას ძე ლუარსაბოვის, არჩილ მეგრელიშვილის მოგონებებიდან ამოუღიათ. ამ პირების მოგონებების მიხედვით სტალინი, რომელიც თელავში მიდენილა, სოფელ წინანდალში გზად გავლისას დასწრებია წინანდლის ეკლესიასთან მიტინგს და მესხიშვილების ოჯახში გამართულ ფარულ კრებას. სტალინი ასევე ჩასულა თელავის მაზრის სოფელ რუისპირში, ხოლო ილარიონ მგელაძესთან ერთად ძველ შუამთაში გლახების შეკრებას დასწრებია და სიტყვითაც გამოსულა.

⁴⁴ შსსპა, ფონ. 8, აღ. 2, ნან. 2, საქ. 24, გვ. 43

⁴⁵ შსსპა, ფონ. 8, აღ. 2, ნან. 2, საქ. 24, გვ. 45

სავარაუდოდ, ეს დოკუმენტები გარკვეულწილად ადასტურებენ, რომ იოსებ ჯულაშვილი (სტალინი) სწორედ სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ტერორისტებთან ჩადიოდა კახეთში. ზემომოყვანილი ამ და სხვა საარქივო დოკუმენტებიდან ასევე ირკვევა, რომ იოსებ ჯულაშვილი აქტიურად იყო ჩართული 1905-1906 წლებში მენშევიკებსა და ბოლშევიკებს შორის გამართულ დისკუსიაში – უნდა გაეგრძელებინათ თუ არა შეიარაღებული ბრძოლა ხელისუფლების წინააღმდეგ, თუ დაეშალათ „წითელი რაზმები“. დოკუმენტების მიხედვით 1906 წლის დასაწყისში, კახეთში მენშევიკების მხრიდან წარმომადგენლად გაგზავნილი იქნა ცნობილი მენშევიკი ისიდორე რამიშვილი, ხოლო ბოლშევიკებიდან – იოსებ ჯულაშვილი (სტალინი).

ზემოთ ნახსენები რევოლუციონერის კოტე გურგენიშვილის მოგონებებით, 1906 წლის 6 იანვარს, ველისციხეში გამართულა „მენშევიკური კონფერენცია“. მასზე განუხილავთ ისიდორე რამიშვილისა და იოსებ ჯულაშვილის რეზოლუციები – გაეგრძელებინათ თუ არა შეიარაღებული ბრძოლა მეფის ხელისუფლების წინააღმდეგ. გურგენიშვილის სიტყვებით კონფერენციას პირადად უნდა დასწრებოდა ტამერფორსის კონფერენციიდან დაბრუნებული იოსებ ჯულაშვილი, მაგრამ დაპატიმრების შიშის გამო „მენშევიკური კონფერენციის“ გამართვის ადგილთან ახლოს მდებარე სოფელში გადასულა ღამის გასათევად. სწორედ იქიდან გაუგზავნია შესაბამისი გადაწყვეტილების – რეზოლუციის ტექსტი, სადაც ხელისუფლების წინააღმდეგ შეიარაღებული ბრძოლის გაგრძელებაზე იყო საუბარი. კონფერენციის მონაწილეებს გაუზიარებიათ სტალინის მოსაზრება და გადაუწყვეტიათ შეიარაღებული ბრძოლის გაგრძელება.⁴⁶

კოტე გურგენიშვილი წერს, რომ კონფერენციის ჩატარებიდან ერთი კვირის შემდეგ „წითელრაზმელების თანხლებით, ამხანაგ სტალინის ხელმძღვანელობით, სოფელ საგარეჯოში მოეწყო ქართლ-კახეთის წითელრაზმელთა სამხედრო შტაბის თათბირი.“⁴⁷ ამ თათბირზე დაუგეგმიათ ხელისუფლების წარმომადგენლებზე თავდასხმების განხორციელება, ექსპროპრიაციების წარმოება.

ქართლ-კახეთის წითელრაზმელთა სამხედრო შტაბის ამ თათბირზე ასევე წერს ვანო (ტურა) მაისურაძე: „თათბირზე კვლავ განიხილეს ორი წინადადება: 1) კობასი (ი. ჯულაშვილი) – შეიარაღებული აჯანყება, 2) ისიდორე რამიშვილის – მოცდა და თავის შეკავება შეიარაღებულ აჯანყებაზე.“⁴⁸ საგარეჯოშიც კვლავ სტალინის წინადადებას გაუმარჯვია. ვ. მაისურაძის სიტყვებით, ამის შემდეგ კახეთში მოქმედ სოციალ-დემოკრატი ტერორისტებს აქტიურად დაუწყიათ ტერორისტული აქტებისა და ექსპროპრიაციების განხორციელება: „გადავწყვიტეთ თავს დავსხმოდით სახელმწიფო ფოსტებს – ზოგმა წინანდალში⁴⁹ მოაწყო. ჩვენ კი კაჭრეთის ბოლოზე ორჯელ ზედიზედ გავტყუეთ ფოსტა. იქ იმ მოსაზრებით, რომ მახლობელი სოფლები ჩაგვეთრივნა რევოლუციაში, ძველ რეჟიმს ემხრობოდნენ. ჩვენს რაიონს ვუფრთხილდებოდით რეპრესიების გამო. ფოსტაზე თავდასხმაში მონაწილენი იყვნენ: 1. გარე კახეთიდან ალიხანაშვილი ვანო; 2. მაისურაძე ვანო „ტურა“;

⁴⁶ შსსპა, ფონ. 8, აღ. 2, ნან. 1, საქ. 11, გვ. 97-100

⁴⁷ შსსპა, ფონ. 8, აღ. 2, ნან. 1, საქ. 11, გვ. 97-100

⁴⁸ შსსპა, ფონ. 93, აღ. 2, საქ. 554, გვ. 9-10

⁴⁹ იგულისხმება 1906 წელს თელაველი ტერორისტების მიერ „ნასამხრალის ბოგირთან“ „ფოსტაზე“ თავდასხმის მოწყობა

3. ლორთქიფანიძე კოლია; 4. სერგო ქორიძე; 5. არტემ მიქელოვი; 6. იმერლიშვილი ილიკო (მცხეთელი); 7. ჟღენტი, ჯაში;⁵⁰ 8. ძმები მამაცაშვილები ვასო, გარსო და გრიშა.⁵¹

კახეთში მოქმედ ტერორისტებთან სტალინის „გრძელვადიანი“ ურთიერთობის დასადასტურებლად მიიღო მოვიყვანო, ჩემს მიერ საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს პარტიული არქივის ერთ-ერთ ფონდში მოძიებული ტერორისტ გიორგი მაისურაძის მეუღლის – ნინა მაისურაძის ბიოგრაფია. დოკუმენტის ბოლოს დადებულია შემდეგი შინაარსის რეზოლუცია – „სადგური მცხეთა, აზნეფტი, მათიაშვილი. გამოიძახეთ ნინა გიორგის ასული მაისურაძე“. გამოიძახების მიზეზი სავარაუდოდ აღნიშნული მასალის შინაარსია. ეს დოკუმენტი თითქმის სრულად უკვე გამოვიყენე სხვა კვლევაში, ამიტომ მხოლოდ იოსებ ჯუღაშვილთან დაკავშირებით არსებულ ინფორმაციას მოვიტან.⁵²

დოკუმენტის მიხედვით, ნინა მაისურაძე და მისი მეუღლე გიორგი მაისურაძე საკმაოდ კარგად იცნობდნენ იოსებ ჯუღაშვილს – „ჩემმა ქმარმა დაინყო რევოლუციური მუშაობა 1905 წელს. 1905, 1906, 1907 წლებში დაკავშირებული იყო ვანო სტურუასთან, ილია იმერლიშვილთან (მუშა ტიპოგრაფიიდან), ვასილ ფარემიშვილთან, ჩუგუაშვილი, ვალიკო გურული, ზალიკო სვიმონიშვილი – იგივე კახელი, ჯუღაშვილი კობა... მცხეთაში ჩვენთან ორჯერ იყო ჯუღაშვილი კობა. ის მოდიოდა (ჩემს) ქმართან – აძლევდა მას დავალებებს – შეეკრიბა გლეხები, რომლებიც თანაუგრძნობდნენ რევოლუციურ მოძრაობას. ღამით ამხანაგი კობა მოდიოდა ამ შეკრებებზე, შემდეგ ლაპარაკობდა გლეხებთან, ღამის გასათევად მიდიოდა ტყეში... მოდიოდა ის ღამით, (ჩემს) ქმართან ერთად, ისაუბრებდა და მიდიოდა შეკრებაზე... ეს იყო ერთხელ 1907 წლის ზაფხულში და 1907 წლის შემოდგომაზე... 1908 წელს ჩვენ გადავედით ყვირილის ქუჩაზე №12, სადაც სარდაფში ვცხოვრობდით. აქ 1908 წლის შემოდგომაზე (ჩემმა) ქმარმა ჯუღაშვილი თავისთან ერთად ორჯერ მოიყვანა. მოდიოდნენ საღამოთი. მე მათ ვასაუბრებდი და მიდიოდნენ. მათთან ერთად არავინ მოდიოდა. ამ დროს ქმარი უკვე სახლში აღარ ცხოვრობდა, ის იმალებოდა და კვირაში ერთხელ, თვეში ერთხელ მოდიოდა სახლში.“⁵³

ამავე დოკუმენტიდან ჩანს, რომ ნინა მაისურაძე ესწრებოდა რევოლუციონერთა იმ კრებას, სადაც იმყოფებოდა იოსებ ჯუღაშვილი და თათბირობდნენ ექსპროპრიაციული აქტის ორგანიზებაზე: „1910⁵⁴ წელს, ზამთარში, ჩვენს ბინაში იმერლიშვილის მხრიდან შეიკრიბა იატაკქვეშა კრება იმერლიშვილის ბავშვის ნათლობის სახით. ამ შეკრებაზე იყო ამხანაგი კობა ჯუღაშვილი, მოვიდა ქართულ ქუდში, ახლალუხში და ზემოდან პალტოთი. მე მოვუშხადე მათ სადილი, ვახშამი. ისინი იყვნენ ბინაში მთელი დღე, და გაათენეს ყველა თხუთმეტმა (15) კაცმა ჩემს ბინაში შეკრების დამთავრებამდე. დილით ადრევე ისაუბრეს და დაიშალნენ სათითაოდ. ამ დღეს ვარლამ გურულმა – რევოლუციური ორგანიზაცი-

⁵⁰ იგულისხმება იმ დროს ცნობილი ტერორისტი ტიტოკო ჯაში

⁵¹ იგულისხმება 1906 წელს თელაველი ტერორისტების მიერ „ნასამხრალის ბოგირთან“ „ფოსტაზე“ თავდასხმის მოწყობა

⁵² თ. სიმაშვილი, „ილია ჭავჭავაძის მკვლელობის მეოთხე მონაწილის დაფარვის მიზეზები საბჭოთა პერიოდში“ (ილიკო იორდანეს ძე იმერლიშვილის და იოსებ ჯუღაშვილის კავშირები), „ცისკარი“, №11-12, 2012

⁵³ შსსპა, ფ. 93, აღ. 2, საქ. 553

⁵⁴ დოკუმენტის დედანში ბეჭდვისას შეცდომაა დაშვებული. ვიზუალურად ემჩნევა, რომ ციფრი 3 გადაკეთებულია 0-ად. უნდა იყოს 1913 წელი

ის წევრმა ნაიყვანა ჩემი შვილი პეტრე თავისთან ფოსტაში, რომ ეჩვენებინა, ის მიდიოდა საქმეზე 10 წლის ბავშვთან ერთად რათა დაემალა თავისი ნამდვილი მიზანი.

სალამოთი იმერლიშვილი, ფარეშიშვილი, გედევანიშვილი (ილიკო იმერლიშვილის რაზმის წევრი) და სხვები მოვიდნენ ჩვენთან და მოგვიყვინენ, რომ მოხდა თავდასხმა ფოსტაზე (მდებარეობდა ალექსანდრეს ბაღის წინ) და თავდასხმისას სროლაში დაიხოცნენ ვარლამ გურული და ზალიკო სვიმონიშვილი, რომლებიც იყვნენ იატაკქვეშა კრებაზე იმ 15 კაცს შორის ჩვენს ბინაში⁵⁵.

ზემოდასახლებული პირები იმ პერიოდში ქართლსა და კახეთში მოქმედი „ნითელი რაზმების“ აქტიური წევრები იყვნენ და სამეცნიერო ლიტერატურაში აქამდე მათ კავშირზე იოსებ ჯუღაშვილთან ცნობილი არ იყო. ცხადია, რომ ეს დოკუმენტები, როგორც მოგონებები მეორადი წყაროებია, მაგრამ სხვა საარქივო დოკუმენტებთან, პირველად წყაროებთან მათი შეჯერებით, ვფიქრობ, კვლევის ამ ეტაპზე კახეთში მოქმედი „ნითელი რაზმების“ ხელმძღვანელებთან და რიგით წევრებთან იოსებ ჯუღაშვილის კავშირები გარკვეულწილად დასტურდება. ამრიგად, ეს და სხვა მასალები საკმაოდ მნიშვნელოვანია და ჩემი აზრით, ისინი უტყუარი დასკვნების გამოტანის საშუალებას არა, მაგრამ იოსებ ჯუღაშვილის და ზალიკო სვიმონიშვილის ბიოგრაფიების მიმართ ახალი კითხვების დასმის უფლებას ნამდვილად იძლევა.

საქართველოს საისტორიო ცენტრალური არქივის ფონდებში არსებობს დოკუმენტები, რომლებიც შეიცავენ მასალებს პოლიციის მიერ, თბილისში 1913 წლის 8 იანვარს ტერორისტ ზალიკო სვიმონიშვილის მოკვლის შესახებ⁵⁶. აღმოჩნდა, რომ თავდაპირველად პოლიციას ეგონა ტერორისტ ზალიკო სვიმონიშვილთან ერთად ტერორისტი გიორგი ბერძენიშვილი, იგივე „ჟორჟიკა“ მოკლა⁵⁷. ანუ, ნინა მაისურაძის მიერ დასახელებული დუშეთელი ტერორისტების დაჯგუფების წევრი ვარლამ გურული, რომლის ნამდვილი გვარი ბერძენიშვილი იყო, პოლიციას მის მოგვარეში შეეშალა.

ვფიქრობ, აღნიშნულ საკითხს ჩვენთვის არსებითი მნიშვნელობა არ აქვს. მნიშვნელოვანია თვითონ ის ფაქტი, რომ ე.წ. „ხარება და გოგიას“ დაჯგუფების წევრი გიორგი ბერძენიშვილი, მეტსახელად „ჟორჟიკა“ წარმოშობით თელავის მაზრის სოფელ იყალთოდან იყო. ეს სოფელი მდებარეობს იმ პერიოდში ოსიაურის⁵⁸ სახელით ცნობილი სოფლის სიახლოვეს, სადაც ზემოთ მოყვანილი თანამედროვეების მოგონებების მიხედვით იოსებ ჯუღაშვილი 1906 წლის პირველ ნახევარში, სავარაუდოდ იანვრის პირველ რიცხვებში, დაესწრო და გამოვიდა მიტინგზე. ჩემს ხელთ არსებული სხვა მასალებიდან კი ჩანს, რომ 1906 წლის იანვრის მეორე ნახევარში იოსებ ჯუღაშვილი კახეთიდან თბილისში დაბრუნდა. ამ დოკუმენტში აღნიშნულია, რომ იოსებ ჯუღაშვილი და მასთან დაახლოებული რევოლუციონერი გიორგი აივაზოვი ერთმანეთს დაშორდნენ საგარეჯოს მახლობლად – იოსებ ჯუღაშვილი თბილისში, ხოლო გიორგი აივაზოვი თელავში წავიდა ე.წ. გომბორის გზით. ზე-

⁵⁵ შსსპა, ფ. 93, აღ. 2, საქ. 553

⁵⁶ ეს მასალები ავსებს ზემოდასახლებული ავტორის ნინა მაისურაძის მონათხრობს, მაგრამ ისინი შეიცავენ გარკვეულწილად ურთიერთგამომრიცხავ ინფორმაციებს, რაც დამატებითი კვლევის ჩატარებას ითხოვს

⁵⁷ სსცა, ფ. 17, აღ. 1, საქ. 7915, გვ. 3

⁵⁸ დასახელებული ადგილი ამჟამად სოფელ ქისტაურის შემადგენლობაშია

მოთ უკვე აღვნიშნე, რომ ამ გზაზე გიორგი აივაზოვს თავს პოლიციელები, თუ „სტრაჟნიკები“ დაესხნენ და მოკლეს.

რაც შეეხება იოსებ ჯულაშვილს, ცნობილია, რომ იგი 1906 წლის 28 იანვარს, რადგან ავად იყო თბილისში, ერთ-ერთ კონსპირაციულ ბინაში იწვა და სამხედრო პატრულმა ბინის ჩხრეკისას კინალამ არ დააპატიმრა.⁵⁹ ეს ბინა ზოგიერთი ცნობით ვასო ბერძენიშვილს ეკუთვნოდა.⁶⁰ იოსებ ჯულაშვილს თან აღმოაჩნდა პასპორტი გიორგი ბერძენიშვილის სახელზე.⁶¹ ვფიქრობ, შესაძლებელია გამოითქვას ვარაუდი, რომ მან პასპორტი 1906 წლის იანვარში თელავის მაზრაში ყოფნის დროს ტერორისტ გიორგი ბერძენიშვილისგან მიიღო, თუმცა ობიექტურობა მოითხოვს აღინიშნოს, რომ იოსებ ჯულაშვილთან კავშირში სხვადასხვა პირების მოგონებებში დასახელებულია ვინმე გიორგი ბერძენიშვილი, რომელიც იმ დროს თბილისში ცხოვრობდა. იყო თუ არა ეს ადამიანი და ტერორისტი გიორგი ბერძენიშვილი ერთი და იგივე პირი, რეალურად ვისი პასპორტით ისარგებლა ამ დროს – 1906 წლის იანვარში იოსებ ჯულაშვილმა, ჯერ კიდევ დასადგენია.

4.4. ტერორისტების მიერ თელავში ჩადენილი გახმაურებული თავდასხმები და მკვლელობები

ნიკოლოზ ჩოლოყაევზე თავდასხმა

რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის ჯერ ბოლშევიკების, შემდეგ კი მენშევიკების გავლენის ქვეშ მოქცეული ყოფილი „ჯგუფისტების“ – ხარება ჯიბუტის, გოგია კენკიშვილის, ზალიკა სვიმონიშვილისა და სხვების მიერ ჩადენილი სასტიკი თავდასხმებიდან და მკვლელობებიდან მინდა თელავში განხორციელებული ორი თავდასხმა გამოვყო.

პირველი ქალაქ თელავში, 1908 წლის 8 იანვარს ურიათუბნის სახელმწიფო „სტარშინაზე“ ნიკოლოზ აბელის ძე ჩოლოყაევზე თავდასხმას ეხება, რომელიც სალამოს 6 საათზე დაჭრეს – ტერორისტებმა მას თავისი „ჩვეულებისამებრ“ ზურგიდან ესროლეს.⁶² მეფის ხელისუფლების აზრით, ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილზე თავდასხმის მოტივი ჩოლოყაშვილის, როგორც ურიათუბნის სახელმწიფო „სტარშინის“ გლეხებზე სასტიკი მოპყრობა და მის მიერ გადასახადების ამოღებისას გამოჩენილი თვითნებობა იყო. ხელისუფლების ინფორმაციით, 1908 წლის 2 იანვარს სოფელ კალაურში შემდგარა მიტინგი, სადაც კალაურის და მეზობელი სოფლის გლეხებმა მოითხოვეს ჩოლოყაშვილის „დასჯა“.

კავკასიის მეფისნაცვლის კანცელარიის პოლიციის ნაწილის განსაკუთრებული განყოფილება 1908 წლის 18 იანვარს აცნობებდა პოლიციის დეპარტამენტს, რომ „ჩოლოყაშვილზე თავდასხმა ჩადენილია რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის ადგილობრივი კომიტეტის ტერორისტების მიერ. კომიტეტმა ცოტა ხნის წინ გამოუშვა პროკლამაცია ქართულ ენაზე მოსახლეობისათვის მოწოდებით სახელმწიფო „სტარშინის“ წინააღმ-

⁵⁹ არსებობს ასევე ინფორმაცია, რომ ამ დროს იოსებ ჯულაშვილი თბილისში „კონკიდან“ გადმოვარდა და სახეზე დაზიანებები მიიღო, ზოგი ცნობით კი პოლიციამ თუ ჟანდარმებმა სცემეს. არის ასევე მასალები, რომლებიც იძლევა ამ ფაქტის სხვა კუთხით ინტერპრეტაციის საშუალებას

⁶⁰ შსსპა, ფ. 8, აღ. 2-1, საქ. 5, გვ. 91

⁶¹ შსსპა, ფ. 558, აღ. 4, საქ. 658, გვ. 222-223

⁶² სსცა, ფონ. 13, აღ. 27, საქ. 726, გვ. 3-16

დეგ. 1908 წლის 2 იანვარს, სოფელ კალაურში ჩატარდა მეზობელი სოფლების ურიათუბნის, შაშიანის და სხვების მაცხოვრებლების მიტინგი და ჩოლოყაშვილზე ტერორის დანიშვნა იქ გადაწყდა.⁶³

ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილზე თავდასხმა განხორციელდა მაშინ, როდესაც იგი თავის მოგვარე ნინა ჩოლოყაევასთან, თავად გიორგი ჯანდიერთან, წმინდა ნინოს სასწავლებლის მასწავლებელ თამარ ყაზახოვასთან და ურიათუბნის სკოლის მასწავლებელ ნინა ლაშხაურთან ერთად ბულვარში, ბატონის ციხის გალავანთან სეირნობდა.⁶⁴

აღნიშნული პირების ჩვენებების მიხედვით, როდესაც ისინი ბატონის ციხის აღმოსავლეთით მდგარ ბურჯს გასცდნენ გაისმა იარაღის სროლის ხმა და მსროლელებიც დაინახეს. ერთი, მაღალი კაცი შავი ყაბალახით და ყავისფერი პალტოთი, რომელიც სავარაუდოდ, მაუზერის სისტემის პისტოლეტით იყო შეიარაღებული – იგი მსხვერპლს ფეხზე მდგომი ესროდა. მასთან ერთად იმყოფებოდა ორი სხვა პირი, რომლებიც ჩოლოყაევას მუხლებზე დაჩოქილები ესროდნენ. როგორც კი ნაქცეულმა ჩოლოყაევამ იარაღი ამოიღო შავპალტოიანი მაშინვე დაფრთხა და ქვევით „ბატონის წყლის“ უბნისკენ გაიქცა.⁶⁵

ამრიგად, როგორც მასალებიდან ჩანს თავდამსხმელები არ მოერიდნენ იმას რომ, ნიკოლოზ ჩოლოყაევას გვერდით ნინა ჩოლოყაევა ახლდა და იმის მიუხედავად, რომ შესაძლებელია ტყვია უდანაშაულო ადამიანს, თან ახალგაზრდა ქალს მოხვედროდა მაინც ესროდნენ. როგორც მოწმეების ჩვენებებიდან ირკვევა, თავდამსხმელებმა მსხვერპლს სროლა ზურგის მხრიდან მოულოდნელად დაუწყეს და არ შეწყვიტეს მაშინაც კი, როცა ჩოლოყაშვილი ნაიქცა.

ჩოლოყაშვილს ზურგის მხრიდან მოხვედრილი ორი გამჭოლი ჭრილობა აღმოაჩნდა. იმ დროს თელავის მაზრის უფროსის თანაშემწე ირაკლი ბარათოვის ჩვენებიდან ირკვევა, რომ მის მიერ გატარებული ოპერატიული ღონისძიებების შედეგად ერთ-ერთი ტერორისტის ვინაობა დადგინდა. ჩოლოყაშვილზე თავდასხმის მოწმეს თავდამსხმელი ზალიკო სვიმონიშვილი და ამ დროს შორიახლოს მყოფი პირები – ფეხსაცმელების ხელოსანი ფირუზ გაგნიძე და ნიკოლოზ ნადიბაიძე ამოუცვნიან.

თელავის მაზრის უფროსის თანაშემწე ბარათოვმა გაჩხრიკა ფირუზ გაგნიძის სახლი და აღმოაჩინა ორი ფოტოსურათი – პირველზე გაგნიძის და სვიმონიშვილი, მეორე ფოტოზე კი ნიკოლოზ ნადიბაიძე, ლევან ბაბუხაძე, გიორგი იმერელი და ვილაც ოგანეზოვი ყოფილან გამოსახული, რომლებიც ბარათოვის სიტყვებით, სოციალ-დემოკრატიული პარტიის თელავის ორგანიზაციის აქტიური წევრები იყვნენ.

ბარათოვის ინფორმაციით, ჩოლოყაშვილს „ტერორი დაენიშნა“ სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ადგილობრივი კომიტეტის გადაწყვეტილებით⁶⁶ და ზალიკო სვიმონიშვილის გარდა, თავდასხმაში უშუალოდ მონაწილე პირები სოციალ-დემოკრატიული პარტიის

⁶³ სსცა, ფონ. 13, აღ. 27, საქ. 726, გვ. 15

⁶⁴ ეს პირები 1919 წლით დათარიღებულ დოკუმენტში თელავში სკოლის მასწავლებლებად არიან დასახელებული

⁶⁵ სსცა, ფონ. 13, აღ. 27, საქ. 726, გვ. 13

⁶⁶ აქვე ხაზი მინდა გავუსვა იმ გარემოებას, რომ ჩოლოყაშვილზე თავდასხმისა და მისი მოკვლის შესახებ ინფორმაცია, მოსახლეობაში მასზე თავდასხმამდე ორი დღით ადრე გავრცელებულა. აღნიშნული პირდაპირ მეტყველებს, რომ იმ დროს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის თელავის ადგილობრივი ორგანიზაცია აქტიურად მუშაობდა და მისთვის „საჭირო“ ინფორმაციასაც მოსახლეობას წინსწრებით „ანვდიდა“

ის ტერორისტები – ხარება ჯიბუტი, ნადიბაიძე და გაგნიძე იყვნენ.⁶⁷ აღსანიშნავია, რომ პოლიციის მიერ მიღებული აგენტურული ცნობების მიხედვითაც თავდამსხმელები სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ტერორისტები ყოფილან.

თავის მოგონებაში „ძველი რევოლუციონერი“ კოტე გურგენიშვილი ასე იხსენებს ამ ტერორისტულ აქტს: „რაზმელები ყაველაშვილი, ჯიბუტი ხარება და ბეგიას ბიჭი მოსაკლავად თავს დაესხნენ მამასახლის ჩოლოყაშვილს, მაგრამ ის სასიკვდილოდ დაჭრილი გაექცათ“, რაც სინამდვილეს არ შეესაბამება.⁶⁸ პირიქით, საარქივო მასალების შინაარსი ადასტურებს, რომ ტერორისტები თავს ჩოლოყაშვილს ზურგიდან დაესხნენ და როგორც კი ძირს დაგდებული, მძიმედ დაჭრილი ჩოლოყაშვილის ხელში იარაღი დაინახეს, სწორედ თავდამსხმელები გაიქცნენ.

მკითხველის საყურადღებოდ ხაზგასმით მინდა აღვნიშნო, რომ ეროვნების მიუხედავად, იმდროინდელ კავკასიაში „მოქმედი“ ტერორისტები არად დაგიდევდნენ მორალის ნორმებსა და ასევე, კავკასიელების ვაჟკაცობის დაუნერეელ კანონებს – ისინი მსხვერპლს პირისპირ არ ხვდებოდნენ და თავს უმეტესწილად ზურგიდან ესხმოდნენ. ამასთან, როგორც ზემოთ უკვე აღვნიშნე ამ თავდასხმის დროს ჩოლოყაშვილს გვერდით თან ქალი ახლდა.

აღნიშნულის მაგალითად, მინდა ცნობილი ქართველი საზოგადო მოღვაწისა და იმ დროს სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის აქტიური წევრის რევაზ გაბაშვილის მოგონებიდან პატარა მონაკვეთი მოვიყვანო. იგი ბოქაულ, ჩინით „პორუჩიკ“ ლოლაძეზე თავდასხმებს ეხება. გაბაშვილი აღნიშნავს, რომ მან ლოლაძე ვაჟკაცობისა და ასევე, როგორც მისი სიტყვებიდან ჩანს – „რასიული, ქართული სილამაზისათვის“ ერთხელ სიკვდილსაც კი გადაარჩინა. ლოლაძის მოკვლა „დაშნაკუტუნის“ პარტიის წევრებს სურდათ, რადგან ლოლაძემ „ჯერ კიდევ კადეტობის დროს „დააჭერინა“ მეფის მოადგილე გოლიცინის დამჭრელი და გაქცეული დაშნაკები.“⁶⁹ გაბაშვილის სიტყვებით, იგი თბილისში შეესწრო ლოლაძეზე ტერორისტების მიერ განხორციელებულ ერთ-ერთ მორიგ თავდასხმას. ტერორისტებმა ეტლში მჯდომ ლოლაძეს ყუმბარა ესროლეს, რომელმაც ეტლი დააზიანა, მაგრამ იგი არ დაიზინა და თავდამსხმელებს გამოეკიდა, ერთი მათგანი დაიჭირა და როგორც გაბაშვილი წერს: „მიათრია, ჩააგდო ფაეტონში, მოაბრუნებინა ეტლი და „გოლოვინსკისკენ“ წაიყვანა. არა მგონია, ბევრი „ტერორისტი“ მოქცეულიყო ასე ვაჟკაცურად, ბომბი რომ მისთვის ესროლათ.“⁷⁰

ლოლაძეზე განხორციელებულ ამ თავდასხმას იმ დროს სიღნაღში ჟანდარმერიის პუნქტის უნტერ-ოფიცერი იაკობ კრუგლიაკოვი შეესწრო. მის მიერ გაგზავნილი შეტყობინების საფუძველზე თბილისის ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველომ შეადგინა დოკუმენტი, სადაც ვკითხულობთ: „1907 წლის 9 იანვარს, საღამოს 5 საათზე თადარიგის პორუჩიკ ლოლაძეზე თბილისში ერევნის მოედანზე თავდასხმა განხორციელდა. როდესაც კრუგლიაკოვი ელოდებოდა ტრამვაის ვაგონს მისგან 15-20 ნაბიჯში გაისმა გამაყრუებელი ხმა და

⁶⁷ სსცა, ფონ. 13, აღ. 27, საქ. 726, გვ. 15

⁶⁸ შსსპა, ფონ. 8, აღ. 2(1), საქ. 26, გვ. 39

⁶⁹ 1903 წლის 14 ოქტომბერს „დაშნაკუტუნის“ პარტიის წევრები მეფისნაცვალ გენერალ—ადიუტანტ თავად გრიგოლ გოლიცინს, რომელიც მეუღლესთან ერთად ბრუნდებოდა ქალაქგარეთ სეირნობიდან, თბილისის შესასვლელში, ბოტანიკურ ბაღთან დაესხნენ თავს

⁷⁰ რევაზ, გაბაშვილი; ვალოდია, გოგუაძე, მოგონებები, 1992, გამომცემლობა „გულანი“, თბილისი, გვერდები 73-74

კრუგლიაკოვმა ბოლის სქელი ღრუბელი დაინახა. აფეთქების მხრიდან 18-19 წლის ახალგაზრდა გამოიქცა, რომელსაც კრუგლიაკოვი გაეკიდა და ოთხჯერ უშედეგოდ ესროლა.⁷¹

ლოლაძეზე 1907 წლის 23 იანვარს განხორციელებული სხვა თავდასხმა, რომელიც „დაშნაკუტუნის“ პარტიის წევრებმა, უფრო სწორედ ამ პარტიის რევოლუციური არმიის „ხულიბი“-ებმა,⁷² მაუზერებით შეიარაღებულმა ორმოცდაათზე მეტმა?! პირმა ჩაიდინა,⁷³ მათთვის „წარმატებით“ დამთავრდა.⁷⁴ ლოლაძე მოკლეს, მაგრამ თუნდაც ამ ფაქტის აღწერა, რომ ფაეტონში მჯდარ თადარიგის პორუჩიკ ტარიელ ლოლაძეს ამ რაოდენობის ადამიანი დაესხა თავს და იგი საფეთქელში მძიმედ დაჭრილი, ჭრილობის სიმძიმის მიუხედავად ეტლიდან გადავიდა და თავდამსხმელების მიმართულებით, რომლებიც პირველივე ზალპის შემდეგ გაიფანტნენ, იარაღიდან შეუჩერებლად ისროდა, სანამ სისხლისგან არ დაიცალა, ბევრ რამეზე მეტყველებს.⁷⁵ ვფიქრობ, ეს ისტორია კიდევ ერთხელ ადასტურებს იმდროინდელი ტერორისტების „ვაჟაკაობის“, „რაინდობის“, „ჰუმანურობის“ და ა.შ. შესახებ შექმნილი მითების სიცრუეს.

დავუბრუნდეთ ჩოლოყაევზე თავდასხმას. ირაკლი ბარათოვმა ერთ-ერთი მოწმის ჩვენებაში ნახსენები ინფორმაცია გაითვალისწინა და ზალიკო სვიმონიშვილი დააპატიმრა. საქმე იმაშია, რომ ამ მოწმის ჩვენებით მას ზალიკო სვიმონიშვილი ადრეც ჰყავდა თელავში ნანახი. კერძოდ, მოწმის სიტყვებით სვიმონიშვილი თელავში ერთ-ერთ ქუჩაზე მდებარე სახლში ძალიან ხშირად დადიოდა. მართლაც, ამ სახლზე პოლიციის მეთვალყურეობამ შედეგი გამოიღო და სვიმონიშვილი იქ მაცხოვრებლებთან მორიგი „სტუმრობისას“ დააპატიმრეს. როგორც გაირკვა, ეს სახლი სოფელ ფშავლის მღვდელ ლონგინოზ ბერიევს ეკუთვნოდა.⁷⁶ აღმოჩნდა, რომ სვიმონიშვილი მღვდლის ქალიშვილ სალომე (სალომეა) ბერიევასთან დაიარებოდა, რომელიც იმ დროს თელავში მდებარე წმინდა ნინოს სასწავლებლის მოსწავლე ყოფილა.

ვფიქრობ, მკითხველისათვის საინტერესო იქნება აღნიშნული ინფორმაციის ცოტა ვრცლად მიწოდება, 1911 წლის 25 ნოემბერს სოფელ კალაურთან „სტრაჟნიკებთან“ შეჯახებისას ზალიკო სვიმონიშვილს წერილების შეკვრა ამოუვარდა, რომელიც პოლიციამ შეტაკების ადგილას იპოვა. ჩანს მათ სვიმონიშვილი თან დაატარებდა. წერილების შეკვრაში იმჟამად, ქუთაისის ქალთა დაწყებითი სასწავლებლის წმინდა ნინოს სახელობის მოსწავლის, ქალაქ თელავის მაცხოვრებლის 20 წლის სალომე ბერიევას და ზალიკო სვიმონიშვილის სასიყვარულო მიმონერა აღმოჩნდა

ირკვევა, რომ მშობლებმა სალომე ბერიევა ზალიკო სვიმონიშვილთან კავშირის გამჟღავნების გამო, აღმოსავლეთ საქართველოს გაარიდეს და ქუთაისის წმინდა ნინოს სასწავ-

⁷¹ სსცა, ფონ. 153, აღ. 1, საქ. 7913, გვ. 11

⁷² ასე იწოდებიან ეს შეიარაღებული პირები დოკუმენტში

⁷³ სსცა, ფონ. 153, აღ. 1, საქ. 7913, გვ. 56-57

⁷⁴ ერთ-ერთი წყაროს მიხედვით პორუჩიკი ლოლაძის სასიკვდილო განაჩენი სომეხი არქიმანდრიტის კორიუნის მიერ იქნა გამოტანილი, რომელიც ასევე „დაშნაკუტუნის“ პარტიის ელიზავეტოპილის კომიტეტის წევრი იყო – *Островский, А. В. "Кто стоял за спиной Сталина?"*
<http://www.rulit.me/books/kto-stoyal-za-spinoj-stalina-read-200675-1.html>

⁷⁵ აღვნიშნავ, რომ არსებობს ასევე დოკუმენტი, სადაც პორუჩიკ ლოლაძის მკვლელებად სხვა პირები, მათ შორის ილიკო იმერლიშვილი და პავლე ფშავლიშვილი არიან დასახლებული

⁷⁶ მღვდელი ბერიევი ნახსენებია 1912 წლით დათარიღებულ სხვა დოკუმენტშიც – სსცა, ფონ. 26, აღ. 2, საქ. 13206, გვ. 4

ლებელში გადაიყვანეს. ეს დასტურდება წერილების პოვნის მიზეზით, ქუთაისში პოლიციის მიერ დაკითხული სალომე ბერიევას ჩვენებებით. ბერიევა აღნიშნავს, რომ ბოლო ორი წლის განმავლობაში თელავში არ იყო ნამყოფი, რადგან მის მშობლებს ეშინოდათ ის ზალიკო სვიმონიშვილს არ მოეტაცებინა. წერილების შეკვრაში ასევე აღმოჩნდა დასახელებული სასწავლებლის მოსწავლის, სალომე ბერიევას ახლო მეგობრის ქეთევან (ქეთო) წულუკიძის წერილები ზალიკო სვიმონიშვილისადმი.

ირკვევა, რომ სალომე ბერიევა და ზალიკო სვიმონიშვილი სასიყვარულო კავშირში ხუთი წლის განმავლობაში ყოფილან – იმ დროიდან, როცა სალომე თელავში წმინდა ნინოს სასწავლებელში იწყებს სწავლას. სალომეს სიტყვებით ეს უკანასკნელი მის საქმროდ ითვლებოდა. საინტერესოა, რომ ბერიევას მეგობარი ქეთო წულუკიძე ზალიკო სვიმონიშვილს ერთ წერილში ხარება ჯიბუტზე ეკითხებოდა როგორი პიროვნებააო და ზალიკოს გულუბრყვილოდ, „ბავშვურად“ აფრთხილებდა – „ყაჩაღი გოგია მხეცია და მასთან არ იმეგობროო“?!⁷⁷ საიდან იცოდა ქეთო წულუკიძემ გოგია კენკიშვილი კახეთში რა „საგმირო საქმეებით“ იყო ცნობილი მასალებიდან არ ჩანს. ინფორმაციის სავარაუდო წყარო, ალბათ, მისი მეგობარი სალომე ბერიევა⁷⁸ იყო, რომელიც იმის მიუხედავად, რომ პოლიციას დაკითხვისას უჩვენებდა – „სვიმონიშვილს მხოლოდ ერთხელ შევხვდი სოფელ ფშაველში და სხვა პირისპირი კონტაქტი არ მქონიაო“, რეალურად ამ უკანასკნელს, როგორც ზემოთ უკვე ვნახეთ საკმაოდ ხშირად ხვდებოდა თელავში, თავის სახლში და ვინ იცის, იქნებ გოგია კენკიშვილის „ამბებს“ ამ შეხვედრებისას პირადად ზალიკოსგან ისმენდა.

ზემოთ უკვე ნახსენები ცნობილი თელაველი მასწავლებელი, საზოგადო მოღვაწე, იმ დროს სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის აქტიური წევრი ვანო პაატაშვილი თავის მოგონებებში წერს: „თელავის რაიონის სოფელ კისისხევის მცხოვრები და მგზნებარე რევოლუციონერი ზალიკა სვიმონიშვილს ისე ახლოს ვიცნობდი, რომ მე ვიყავი მისი მესაიდუმლე და ის თავისი ინტიმური ცხოვრების ზოგიერთ მოვლენებსაც კი მანდობდა. სხვათა შორის მისი სატრფო იყო ფშაველის მღვდლის ქალი თ. ბ-ძე,⁷⁹ რომელიც ცხოვრობდა თელავში, სახლი ჰქონდათ პლენანოვის ქუჩაზე, სადაც ხვდებოდნენ ხოლმე“.⁸⁰ ანუ, პაატაშვილის მოგონების ეს ნაწყვეტიც ადასტურებს, რომ საარქივო მასალებში ასახული ისტორია რეალობას შეესაბამება და ჩვენ თელაველი სალომე ბერიევას „უცნობი სიყვარულის ამბავი“, მართალია ფრაგმენტულად, მაგრამ მაინც „გავიგეთ“ თუ „გამოვარკვიეთ“.

თუმცა, ამ ისტორიას, საკმაოდ „პროზაული“ გაგრძელება აქვს – ზალიკო სვიმონიშვილმა წერილების დაკარგვის შემდეგ, რომლებიც პოლიციას ჩაუვარდა ხელში, სალომე ბერიევასთან კავშირი განწყვიტა, თუ თავისდა უნებურად განწყდა. როგორც სხვა მასალებიდან ირკვევა, წერილების დაკარგვიდან ერთ წელში მან გიორგი ბერძენიშვილის, იგივე „ჟორჟიკას“ ცოლის, თუ საყვარლის ელენე ბაჩიაშვილის ღვიძლი და ანიჩკა ბაჩიაშვილი მიიყვანა ცოლად, ჯვარი დაინერა მასზე.⁸¹

⁷⁷ სსცა, ფონ. 17, აღ. 1, საქ. 7205, გვ. 163-166

⁷⁸ იმდროინდელი ტყეში გასული ყაჩაღების თუ თანამედროვე კრიმინალების „თავგადასავლებით“ გატაცებული თინეიჯერი გოგონების „შეხედულებები“ ჩანს ერთია

⁷⁹ სინამდვილეში სალომე ბერიევა

⁸⁰ გიორგი ჩუბინაშვილის სახელობის თელავის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმი, ივანე პაატაშვილის ფონდი 4315, საქმე 7-8, გვერდი 11. აღნიშნული დოკუმენტის მოწვედისთვის მადლობას ვუხდით პროფესორ თეიმურაზ ვახტანგიშვილს

⁸¹ საქართველოს ახალი და უახლესი ისტორიის არქივი, ფონდი 2417, აღწერა 1, საქმე 435, გვერდი 13

ერთ-ერთი თანამედროვის მოგონებიდან ვიგებთ, რომ დები – ელენე და ანიჩკა ბაჩიაშვილები მათმა ბიძაშვილმა ლადო ბაჩიაშვილმა თელავიდან, სადაც ისინი იმ დროს ცხოვრობდნენ და სწავლობდნენ „სამკერვალოზე“, 1912 წლის აგვისტოში დედის ავადმყოფობის მიზეზით „გაიტყუა“ და იყალთოში მიმავლებს, გზად გიორგი ბერძენიშვილი, ზალიკო სვიმონიშვილი და სხვა ტერორისტები, თუ უკვე გაყარალებული „ხარება და გოგია“ სხვა რაზმელები დაახვედრა. ბერძენიშვილმა და მისმა „მეგობრებმა“ დები ბაჩიაშვილები გაიტაცეს და მათი სურვილის საწინააღმდეგოდ, იმავე ღამით ერთ დაზე ბერძენიშვილმა, მეორეზე კი სვიმონიშვილმა ჯვარი დაინერეს. დასახელებული მოგონების მიხედვით, სვიმონიშვილს პირველად ნანახი ანიჩკა ბაჩიაშვილი ძალიან მოსწონებია. აღსანიშნავია, რომ ასეთი „ერთგულება“ ტერორისტებმა ლადო ბაჩიაშვილს დაუფასეს – ამის შემდეგ იგი როგორც ზალიკო სვიმონიშვილის ბანდის წევრი ისეა ნახსენები,⁸² რადგან სხვადასხვა პირებს, მათ შორის რუისპირის მცხოვრებ თავად მაყაევს ზალიკოს სახელით ფულს სძალავდა.⁸³

ხელისუფლებისათვის მოგონების გატაცებიდან მალევე ცნობილი გახდა, რომ ელენე ბაჩიაშვილი გიორგი ბერძენიშვილის ან ცოლი ან საყვარელი იყო. 1916 წელს თბილისის ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველოს უფროსის მოადგილე, თელავში მყოფ პუნქტის უნტერ-ოფიცერს წერდა, რომ უკან უბრუნებდა „ყარად“ „ჟორჟიკას“ ცოლის – ელენე ივანეს ასული ბაჩიაშვილის ფოტოს. იმავე წლით დათარიღებული სხვა დოკუმენტის მიხედვით კი „საიდუმლო აგენტის ინფორმაციით ჟორჟიკა ბერძენიშვილი თელავის მაზრიდან თბილისში მიდის, სადაც მისი საყვარელი ელენე ივანეს ასული ბაჩიაშვილი ცხოვრობს.“⁸⁴

დაპატიმრებული ზალიკო სვიმონიშვილი თელავის მაზრის უფროსის თანამემნის მოვალეობის შემსრულებელმა თავადმა ირაკლი ბარათოვმა დაკითხა. სვიმონიშვილმა უჩვენა, რომ „პარასკევს მას ფეხსაცმელების ხელოსანი გაგნიძე შეხვდა, რომელმაც უთხრა, რომ ტერორისტული აქტის ჩადენის მოსამზადებლად ეძებდა.“ გაგნიძეს ასევე უთქვამს, რომ პარტიამ მათ – გაგნიძეს, სვიმონიშვილს და სხვებს ურიათუბნის „სტარშინის“ ჩოლოყაშვილის მოკვლა დაავალა. სვიმონიშვილის სიტყვებით – „ამის შემდეგ გაგნიძემ იგი თელავის ბულვარში მიიყვანა, სადაც შეხვდა ლეკი – ხარება ჯიუტი, ნიკოლოზ ნადიბაიძე, გიორგი იმერელი და გოგია. ასევე ვილაცა იმერელი მეტსახელით ბუკან(კ)ა.“⁸⁵

დაპატიმრებული ზალიკო სვიმონიშვილი თელავის სამაზრო სამმართველოს შენობის ერთ-ერთ ოთახში იქნა მოთავსებული, ანუ თელავის ციხეში არ გადაიყვანეს. ალბათ მაზრის ხელმძღვანელობას მისი დაკითხვის გაგრძელება სურდა. თუმცა, მათ ეს ვერ შეძლეს – სვიმონიშვილი ტუალეტში გაყვანის დროს გაიქცა. საქმე იმაშია, რომ მაზრის პოლიციის „სტრაჟნიკმა“ იგი იარაღის გარეშე გაიყვანა და ეს უკანასკნელიც იოლად დაუსხლტა ხელიდან. ვფიქრობ, უფრო სავარაუდოა, რომ „სტრაჟნიკმა“ სვიმონიშვილი გააპარა, რასაც

⁸² სსცა, ფონ. 17, აღ. 1, საქ. 7910, გვ. 18

⁸³ სწორედ დებ ბაჩიაშვილებს ბრალდებოდათ 1913 წლის 8 იანვარს თბილისში მოკლული ზალიკო სვიმონიშვილის გაცემა. დები ბაჩიაშვილები იმ დროს თბილისში დედასთან ერთად ცხოვრობდნენ. საინტერესოა, რომ ჩემს მიერ მოძიებული დოკუმენტების მიხედვით ზალიკო სვიმონიშვილის თბილისში ყოფნის შესახებ ინფორმაციის მინვდისთვის ორ აგენტს გადაუხადეს თანხა. თუმცა, ეს მხოლოდ არსებული მასალის კონსტატაციაა და მეტი არაფერი, რადგან პირდაპირი მტკიცებულება, თუ ვინ გასცა სვიმონიშვილი, ჯერ კიდევ ვერ მოვიძიე

⁸⁴ სსცა, ფონ. 160, აღ. 2, საქ. 21, გვ. 14; სსცა, ფონ. 17, აღ. 1, საქ. 8692, გვ. 68;

⁸⁵ სსცა, ფონ. 13, აღ. 27, საქ. 726, გვ. 14-15

მისი სამსახურიდან დათხოვა მოყვა.⁸⁶ აღსანიშნავია, რომ ამის შემდეგ ზალიკო სვიმონიშვილი საარქივო მასალებში როგორც „გაქცეული ტერორისტი“ ასე იხსენიებოდა.⁸⁷

სულხან ვახვახოვზე თავდასხმა

1908 წლის 12 თებერვალს ქალაქ თელავის ცენტრში, ბულვარში სოფელ ყვარლის მცხოვრები ივანე ზაუტაშვილი თავს დაესხა თავად სულხან ვახვახოვს, მაგრამ გასროლა ვერ შეძლო – იარაღმა უმტყუნა. 1908 წლის 19 თებერვალს, ანუ ერთი კვირის შემდეგ, ივანე ზაუტაშვილი თელავში ვაჭარ დავით სიმონოვის მალაზიაში შევიდა და ესროლა. აღსანიშნავია, რომ ეს თავდასხმაც წარუმატებელი იყო – ვაჭარ სიმონოვს ტყვია ასცდა. ზაუტაშვილი თელავში მოქმედი სოციალ-დემოკრატი ბოლშევიკების ადგილობრივი ორგანიზაციის, ეგრეთ ნოდებული „ჯგუფისტების“ აქტიური წევრი ყოფილა.⁸⁸

აღნიშნულ თავდასხმებთან დაკავშირებით დაწყებული ძიების საქმეების მიხედვით, ზაუტაშვილის გარდა „ჯგუფისტების“ რიგებში გაერთიანებული ყოფილან – თელაველი ალექსანდრე ეგოროვი, ივანე ზურაბოვი, მიხეილ ცინცაძე, გიორგი ძულიაშვილი, იყალთოელი გიორგი ბერძენიშვილი – „ჟორჟიკა“ და სხვები. როგორც ვაჭარ სიმონოვის დაკითხვის ოქმიდან ირკვევა, ზაუტაშვილი მის მალაზიაში შევიდა, სიგარეტი იყიდა და გარეთ გავიდა. ამის შემდეგ უკან მალაზიაში შებრუნდა და ესროლა.⁸⁹

დაახლოებით ასეთივე „მშვიდ“ სიტუაციაში მოახდინა ზაუტაშვილმა თავდასხმა სულხან ვახვახოვზე, რომელსაც საერთო ჯამში „ჯგუფისტები“ 1908 წლის თებერვალში ორჯერ – 12 და 18 რიცხვში დაესხნენ თავს. პირველი თავდასხმისას – 1908 წლის 12 თებერვალს ივანე ზაუტაშვილი თელავის მაზრის პოლიციის სამმართველოს თავისუფლად დაქირავებულ მწერალ სულხან ვახვახოვს უკანიდან მიეპარა, იარაღი ზურგზე მიბრუნით მიადო და ესროლა, უფრო სწორედ იარაღი არ გავარდა. ვახვახოვმა, თავის მხრივ ამოიღო იარაღი და გაქცეულ თავდამსხმელს ესროლა, მაგრამ ააცდინა და მსროლელი უვნებლად გაიქცა.⁹⁰

თელავის მაზრის უფროსის თანაშემწის მოვალეობის შემსრულებლის ირაკლი ბარათოვის სიტყვებით, მას ამ თავდასხმის შესახებ თელავის სარეზერვო პოლიციის „სტრაჟნიკმა“ ათანასე სოლოპმა⁹¹ მაშინვე აცნობა.⁹² შესაბამისად, იგი დანაშაულის ადგილზე დროულად გამოცხადდა და იქვე მოტრიალე ახალგაზრდა დააკავა, რომელიც გიორგი მესაბლიშვილი აღმოჩნდა.

დაკითხვისას ამ უკანასკნელმა უჩვენა, რომ თავდამსხმელი ივანე ზაუტაშვილი იყო. დაკითხულ იქნა სულხან ვახვახოვიც, რომელმაც განაცხადა, რომ იგი თელავის ცენტრში სეირნობდა. შეამჩნია მესაბლიშვილი და ვილაც უცნობი თუ თვალს როგორ ადევნებდნენ. ამასთან, კიდევ ორი ახალგაზრდა – გიორგი ყიფიანი და მიხეილ შიუკოვი მისგან შორიას-

⁸⁶ სსცა, ფონ. 13, აღ. 27, საქ. 726, გვ. 7

⁸⁷ სსცა, ფონ. 13, აღ. 27, საქ. 2218

⁸⁸ სსცა, ფონ. 94, აღ. 1, საქ. 44, გვ. 14

⁸⁹ სსცა, ფონ. 94, აღ. 1, საქ. 44, გვ. 15

⁹⁰ სსცა, ფონ. 115, აღ. 1, საქ. 2590, გვ. 13

⁹¹ ათანასე სოლოპი 1919 წლით დათარიღებულ ერთ-ერთ დოკუმენტშიც დასახელებულია, როგორც მილიციის რეზერვში მყოფი პირი

⁹² ათანასე სოლოპი 1919 წლით დათარიღებულ ერთ-ერთ დოკუმენტშიც დასახელებულია, როგორც მილიციის რეზერვში მყოფი პირი

ლოს დადიოდა. როდესაც მიუხლოვდა ღვთისმშობლის ეკლესიას მან იგრძნო, რომ ზურგიდან უბიძგეს და ორჯელ ჩხაკუნის ხმა გაიგო. მოიხედა და დაინახა შავ ბლუზაში ჩაცმული პიროვნება, რევოლვერით ხელში. ვახვახოვმა თქვა, რომ ამის შემდეგ მანაც ამოიღო იარაღი და თავდამსხმელს ესროლა. მინდა მოვიყვანო მესაბლიშვილის ჩვენებიდან ერთი მონაკვეთი, კერძოდ, მისი სიტყვებით, როდესაც სროლის ხმა გაიგონა მას მოჰყვა ვახვახოვის ხმა – „შე ნადირალა იარაღში მარტო ერთი ტყვია მაქვს თორემ სეირს გიჩვენებდიო.“⁹³

დაკავებულმა გიორგი ყიფიანმა და მიხეილ შიუკოვმა ამოიცივეს ზაუტაშვილი, როგორც ვახვახოვზე თავდამსხმელი. აქვე ბარათოვი იოსებ მესაბლიშვილზე საკმაოდ საინტერესო ინფორმაციას იძლევა. მისი სიტყვებით მან „ფარულად“ შეაგროვა ინფორმაცია ამ უკანასკნელზე, რომელიც მიღებული ცნობების თანახმად „ცნობილი კოლექტივისტია სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ბოლშევიკების, ასე ვთქვათ „ჯგუფისტების“ და თელავში რევოლუციური მოძრაობის აქტიური მონაწილეა.“⁹⁴

ბარათოვი ვახვახოვს საკმაოდ ფიცხ და თავშეუკავებელ⁹⁵ ადამიანად მოიხსენიებს და მასზე თავდასხმის შესაძლო მოტივზე საუბრობს. მისი სიტყვებით, ვახვახოვმა თავდასხმამდე ცოტა ხნით ადრე თელავში ფირუზ გიორგელაშვილი, სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ბოლშევიკების თელავის ორგანიზაციის ერთ-ერთი ლიდერი დააკავა. ვახვახოვი მაზრის სამმართველოს შენობაში, მის კაბინეტში ხმამაღლა, პირში აგინებდა გიორგელაშვილს. გარდა ამისა, იგი ამის თაობაზე თელავის ბულვარში ტრაბახობდა და გიორგელაშვილის დაპატიმრებას თავის თავზე იწერდა. ბარათოვი წერს, რომ ვახვახოვი გიორგელაშვილზე ხშირად ამბობდა, რომ იგი თელავში ყველაზე საშიში ტერორისტი და ყაჩაღი იყო.

თავდასხმის ადგილიდან გაქცეული ზაუტაშვილი ბარათოვმა მალევე დაპატიმრა.⁹⁶ მან საიდუმლო ცნობები მიიღო, რომ ზაუტაშვილი ქალაქ თელავში ყოველ დილით მანანწრის გავლით ვარდისუბნის მხრიდან შედიოდა. ვახვახოვზე განხორციელებული მეორე თავდასხმიდან ცოტა ხანში, დილით ადრე მანანწრის ხევთან ჩასაფრება მოაწყო და ზაუტაშვილი დაიჭირა. ჩანს, რომ ამ უკანასკნელს პოლიციის „სტრაჟნიკებმა“ კარგად სცემეს და მანაც „გულწრფელი“ აღიარებითი ჩვენებები მისცა. მათში სადაც დეტალურადაა აღწერილი როგორც ზაუტაშვილის, ასევე სხვა ტერორისტების მიერ ჩადენილი ტერორისტული აქტები.

ზაუტაშვილის სიტყვებით, 1908 წლის თებერვლის დასაწყისში, თელავში, ე.წ. მანანწარაზე მას შეხვდნენ ცნობილი ტერორისტი ხარება ჯიბუტი – მესტსახელით ლეკი, ასევე მისი ნაცნობი ტერორისტები გოგია კენკიშვილი, ზალიკო სვიმონიშვილი და ალექსანდრე სუხიტაშვილი. შეხვედრაზე ხარებამ დიდი სახაზინო ტიპის რევოლვერი მოიხსნა, მისცა და უთხრა, რომ სულხან ვახვახოვი უნდა მოეკლა.

ზაუტაშვილი თავის ჩვენებაში ამ თავდასხმის დეტალებს დანვრილებით აღწერს. საინტერესოა, რომ როგორც ზაუტაშვილის ჩვენებიდან ირკვევა, ვახვახოვზე წარუმატებელი თავდასხმის შემდეგ იგი თელავის მახლობლად, ე.წ. ზუზუმბოს ტყეში მისულა, სადაც დასახლებული ტერორისტები ელოდებოდნენ. როდესაც მათ გაუგიათ, რომ მან ვახ-

⁹³ სსცა, ფონ. 115, აღ. 1, საქ. 2590, გვ. 6

⁹⁴ სსცა, ფონ. 115, აღ. 1, საქ. 2590, გვ. 14

⁹⁵ ჩემი აზრით, ვახვახოვის დასახასიათებლად ალბათ უფრო „თავზეხელაღებული ვაჟკაცი“ თუ გამოდგება, რადგან მისი საქციელი ტერორისტების პირველი თავდასხმის შემდეგ – ქალაქში მარტო და თავისუფლად სიარული, იმ დროს მხოლოდ უმამაცეს და თავზეხელაღებულ ადამიანს თუ შეეძლო

⁹⁶ სსცა, ფონ. 115, აღ. 1, საქ. 2590, გვ. 15

ვახოვი ვერ მოკლა გოგია კენკიშვილს იგი მაგრად უცემია. ზაუტაშვილი კიდევ ორი დღე ყოფილა ზუზუმბოზე მათთან ერთად და კენკიშვილს მისთვის ახალი დავალება მიუცია – ვაჭარ დავით სიმონოვის მკვლელობის ჩადენა. თუმცა, როგორც აღვნიშნე ზაუტაშვილმა სიმონოვს კი ესროლა, მაგრამ ტყვია ააცილა.

ამის შემდეგ, ზაუტაშვილი კვლავ შეხვდა ჯიბუტს, კენკიშვილს, სუხიტაშვილს და სვიმონიშვილს და აცნობა, რომ სიმონოვი გადარჩა. მათ კი უთქვამთ, რომ „ისინი ასე არ „მუშაობენ“ და რომ წინა დღეს ვახვახოვი მოკლეს“.⁹⁷

როგორც საარქივო მასალებიდან ირკვევა, „სულხან ვახვახოვზე ზაუტაშვილის მიერ პირველი წარუმატებელი თავდასხმის შემდეგ „ჯგუფისტებმა“ შეკრება მოაწყეს და ვახვახოვზე ტერორის განსახორციელებლად გამოცდილი ტერორისტები – ჯიბუტი, კენკიშვილი, სვიმონიშვილი, არუთინოვი აირჩიეს.“⁹⁸

აღსანიშნავია, რომ თუ ჩოლოყაშვილზე თავდასხმა, დასახელებულმა ტერორისტებმა სოფლის მიტინგზე გამოტანილი გადაწყვეტილების შემდეგ განახორციელეს, ვახვახოვზე თავდასხმა სოციალ-დემოკრატი ბოლშევიკი ტერორისტების, ე.წ. „ჯგუფისტების“ მიერ უშუალოდ ყოფილა გადაწყვეტილი. კერძოდ, როგორც ვახვახოვის მკვლელობის შემდეგ დაპატიმრებული ნარიმანოვის, ეგოროვის და სტეპანოვის ჩვენებით ირკვევა, ისინი „ჯგუფისტების პარტიის“ წევრები იყვნენ და გამოძალვას, ტერორს, ძარცვას ეწეოდნენ. ამ დოკუმენტის მიხედვით „15 თებერვალს პირველი თავდასხმის შემდეგ ამ და სხვა პირებმა – 24 კაცმა შეადგინეს კოლექტივი და განიხილეს ვახვახოვის საქმე, რომელსაც დაუნიშნეს ტერორი.“⁹⁹ აქვე ჩამოთვლილია ეს პირები: „თელავის მცხოვრებლები – ტიგრან ნარიმანოვი, ბულდან ეგოროვი, ბაგრატ სტეპანოვი, მიხეილ ამონაშვილი, მკერავი გიორგი კურდღელოვი, ნავთით მოვაჭრე სარქის კახახელი, უნაგირების ოსტატები ძმები ანისიმ და გიორგი ჩიკვაიძეები, ხეზე მომუშავე ხელოსანი გიორგი ბუიშვილი, ტატო სარმანიძე, რკინის ხელოსანი ეგორ ფირანიშვილი მეტსახელით „ტაკვილა“, ფეხსაცმელების ხელოსანი იოსებ ლეკიშვილი, ქვის ოსტატი საბა ჩიდრაშვილი და სვიმონოვი.“ აქვე მითითებულია, რომ „ცნობების მიხედვით დასტურდება, ჩამოთვლილი ნარიმანოვი, ეგოროვი, სტეპანოვი, ამონაშვილი და სხვები შედიან „ჯგუფისტების“ პარტიაში და არიან მასში საკმაოდ მსხვილი ფიგურები, ხელმძღვანელობენ გამოძალვებს, ძარცვებს, ტერორისტული აქტების ჩადენას.“¹⁰⁰

სხვა საარქივო საქმის მიხედვით – „ვახვახოვის მკვლელობა ტერორისტებმა თელავის ორგანიზაცია „ჯგუფისტების“ სოციალ-დემოკრატი ბოლშევიკები პარტიის ორგანიზაციის დადგენილებით ჩაიდინეს.“¹⁰¹ ასევე, არსებობს დოკუმენტი, სადაც წერია, რომ სულხან ვახვახოვი სოციალ-დემოკრატიული პარტიის თელავის ორგანიზაციის დადგენილებით იქნა მოკლული. ჩემი აზრით, კონკრეტულად რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული პარტიის რომელ ფრთას – ბოლშევიკებს თუ მენშევიკებს ეკუთვნოდნენ დასახელებული ტერორისტები მნიშვნელოვანი არაა. ფაქტია, ამ დროს რომ ისინი ტერორისტულ აქტებს სწორედ

⁹⁷ სსცა, ფონ. 115, აღ. 1, საქ. 2590, გვ. 22

⁹⁸ სსცა, ფონ. 115, აღ. 1, საქ. 2590, გვ. 22

⁹⁹ სსცა, ფონ. 115, აღ. 1, საქ. 2590, გვ. 22

¹⁰⁰ სსცა, ფონ. 115, აღ. 1, საქ. 2590, გვ. 22; სსცა, ფონ. 153, აღ. 1, საქ. 1143, გვ. 20

¹⁰¹ სსცა, ფონ. 153, აღ. 1, საქ. 1143, გვ. 20

პარტიული ნიშნით ანყობდნენ. ყოველ შემთხვევაში ხელისუფლება მათ ამ დროს სწორედ „ბოლშევიკ-ჯგუფისტებად“¹⁰² მოიხსენიებდა.¹⁰³

პარტიის თუ ტერორისტების ჯგუფის მიერ სასიკვდილო განაჩენის გამოტანის საბა-
ბი, ვახვახოვისგან „ამ პარტიის ხელმძღვანელის ფირუზ გიორგელაშვილის და ტერორისტ
ზაალ სვიმონიშვილის, „ჯგუფისტების“ ტიგრან ნაიმიანოვის, ბულდან ეგოროვის, ბაგრატ
სტეპანოვისა და თაზო სვიმონოვის დაჭერა“ ყოფილა.“¹⁰⁴ მასალაში ასევე მითითებულია,
რომ – ვახვახოვი თელავის ბოქაულის მოვალეობას ცოტა ხნით ასრულებდა და ამ დროს
დაპატიმრებული სვიმონოვი, ნარიმანოვი, არშაკა არუთინოვი – ბეგიას ბიჭი და ვილაც
პარტიული მეკასრე¹⁰⁵ სასტიკად სცემა.¹⁰⁶ აქვე აღნიშნულია, რომ ხარება ჯიბუტის ტერორ-
ისტული ჯგუფისათვის ოთხი მაუზერი სწორედ ნარიმანოვს და ეგოროვს გამოუწერიათ.¹⁰⁷

ზაუტაშვილის ჩვენების მიხედვით მას ტერორისტებმა ასევე უთხრეს, რომ ვახვახოვს
„ბეგიას ბიჭი“ ზურგიდან მიეპარა და პირველმა ესროლა, ანუ საუბარია არშაკა არუთი-
ნოვზე, რომელიც თავის მოგონებებში¹⁰⁸ ადასტურებს ვახვახოვის მკვლელობაში მონაწილ-
ეობას. იგი წერს: „1908 წელს მდევნიდნენ იმისთვის, რომ მოვკალით პრისტავის პომოშნი-
კი სულხან ვახვახოვი, მოვკალით ოთხმა კაცმა – მე, გოგია კენკიშვილმა, ზალიკო სვიმო-
ნიშვილმა, სანდრო სუხიტაშვილმა.“¹⁰⁹

თელავის მაზრის სამმართველოს მწერალი, თავადი სულხან ვახვახოვი, 1908 წლის 21
თებერვალს თელავის ცენტრში ზემოდასახელებულმა პირებმა: ხარება ჯიბუტმა, გოგია
კენკიშვილმა, ზალიკო სვიმონიშვილმა, არშაკა არუთინოვმა და ალექსანდრე (სანდრო) ილ-
იას ძე სუხიტაშვილმა მოკლეს.¹¹⁰ მასალების ანალიზიდან ჩანს ვახვახოვს თავს მოულოდ-
ნელად, ზურგიდან დაესხნენ. მას მაუზერიდან იმ დროს ხმარებაში ახლად შემოსული ე.წ.

¹⁰² სსცა, ფონ. 115, აღ. 1, საქ. 2590, გვ. 20; სსცა, ფონ. 153, აღ. 1, საქ. 1143, გვ. 20

¹⁰³ კუროიზია, მაგრამ ჩანს, რომ მეფის რუსეთის საიდუმლო პოლიციის ორგანოებს შორის „კარგი კო-
ორდინაცია“ არ იყო. 1908 წლის აგვისტოში კავკასიის რაიონული ოხრანკის განყოფილების ერთ-
ერთი თანამშრომელი, თიანეთის მაზრის უფროსს სწერდა, რომ „ეცნობებინა მისთვის ხარება ჯი-
ბუტი, გოგია კენკიშვილი, ზალიკო სვიმონიშვილი, მიხეილ მაყაევი რომელიმე რევოლუციური ორ-
განიზაციის წევრები იყვნენ, თუ ძარცვებით და ფულის გამოძალვით დაკავებული უბრალო ყაჩა-
ღები – სსცა, ფონ. 94, აღ. 1, საქ. 44, გვ. 155

¹⁰⁴ სსცა, ფონ. 115, აღ. 1, საქ. 2590, გვ. 7

¹⁰⁵ შესაძლებელია იგულისხმება სოსია (სოლკა) ბინკინაშვილი, რომელიც პროფესიით მეკასრე იყო

¹⁰⁶ სსცა, ფონ. 115, აღ. 1, საქ. 2590, გვ. 15-16

¹⁰⁷ სსცა, ფონ. 115, აღ. 1, საქ. 2590, გვ. 22

¹⁰⁸ სსცა, ფონ. 115, აღ. 1, საქ. 2590, გვ. 4

¹⁰⁹ არშაკა არუთინოვი თავის მოგონებაში წერს, რომ ამ მკვლელობის ჩადენის შემდეგ იგი საქართვე-
ლოდან წავიდა და მხოლოდ 1918 წელს დაბრუნდა. აქ კი, როგორც „ძველი პარტიული“ და ტერო-
რისტი მენშევიკების მიერ დაპატიმრებულ იქნა. მისი სიტყვებით: „დაიჭირეს ძველი მომუშავე პარ-
ტიულები და მეც დამიწყეს ძებნა ჩემი ამხანაგები დახვრიტეს.“ სავარაუდოდ, მისი დაპატიმრება
უკავშირდება 1918 წლის გაზაფხულზე თელავში განლაგებული ე.წ. მე-8 პოლკის აჯანყებას, რო-
მელსაც „ძველი“ რევოლუციონერის ვანო ქისტაურის მოგონების მიხედვით „ბოლშევიკურ პოლკს“
უნოვდებდნენ – შსსპა, ფონ. 8, აღ. 2, ნაწ. 2, საქ. 4149, გვ. 10. რაც შეეხება „ძველ ამხანაგებს“, მათ-
ში ალბათ ერთ-ერთი ტერორისტი და ყაჩაღი სანდრო ყაველაშვილი იგულისხმება, რომელიც მენ-
შევიკებმა დახვრიტეს. არშაკა არუთინოვის „ბოლშევიკი“ „ჯგუფისტობა“ კი ლოგიკურად გაგრძელ-
და, მისი სიტყვებით – „1924 წელს შედგა რაზმი შალვა წერეთლის მიერ, მეც ვმუშაობდი რაზმში,
რომელიც იბრძოდა ქაქუცა ჩოლოყაშვილის წინააღმდეგ“ – შსსპა, ფონ. 93, აღ. 2, საქ. 35, გვ. 4

¹¹⁰ სსცა, ფონ. 115, აღ. 1, საქ. 2590, გვ. 38

ფეთქებადი (სახეთქი) ტყვიები ესროლეს, რომლის მოხვედრის შედეგად ვახვახოვს თავის ქალა ახდია. თავდასხმის შემდეგ ტერორისტები ქვემოთ დაეშვნენ და დაადგნენ გზას, რომელიც მიდიოდა სოფლების გულგულის და კურდღელაურისკენ. აღნიშნულ სოფლებში პოლიციის „სტრაჟნიკების“ მიერ ტერორისტების ძებნამ შედეგი არ გამოიღო.

მსხვერპლის ბიძაშვილის გიორგი რევაზის ძე ვახვახოვის სიტყვებით იგი ბულვარზე საპარიკმახერო „ჟოზეფ“-ში პირს იპარსავდა, როდესაც მასთან მივიდა სულხან ვახვახოვი და უთხრა, რომ მიდიოდა ფეხსაცმელების ხელოსან კიკნაძესთან ჩექმებისთვის. მისი საპარიკმახეროდან გასვლიდან რამოდენიმე წუთში ზალპებად გაისმა ძლიერი სროლის ხმა. გიორგი ვახვახოვი საპარიკმახეროდან გარეთ გამოვარდა და დაინახა ოთხი ადამიანი, რომლებიც იარაღის ჰაერში სროლით ბულვარზე მირბოდნენ. მათ შორის ცნობილი ტერორისტი არშაკ არუთინოვი ამოიცნო, რომელიც „გოროდოვოი“ ტერტეროვის მკვლელობაში, ფეხსაცმელების ხელოსან ალექსანდრე ლაზარიაშვილის დაჭრაში იყო ბრალდებული.¹¹¹ გიორგი ვახვახოვმა უჩვენა, რომ არუთინოვი სირბილისას თან ხტებოდა, ტრიალდებოდა, რევოლვერით ჰაერში ისროდა და ყვიროდა „ჰოპ, ჰოპ, ჰოპ“. არუთინოვის გარდა თავდასხმელებს შორის მან ზაალიკო სვიმონიშვილიც ამოიცნო.¹¹²

მონმეების დაკითხვის ოქმიდან ჩანს, რომ მსხვერპლის ძმა ალექსანდრე გიორგის ძე ვახვახოვიც იქვე შორიახლოს, ბულვარზე მდებარე სასტუმრო „საოჯახო ნომრებში“ თავადის ასულ ვარვარა მაყაევასთან იყო სტუმრად, როდესაც გაიგო სროლის ხმა. გარეთ გამოვიდა და დაინახა გურგენოვის საკონდიტროსთან ძირს მწოლიარე ადამიანი. მასში თავდაპირველად თავისი ძმა ვერ ამოიცნო. თავისგან ოც ნაბიჯში კი დაინახა ოთხი გაქცეული ადამიანი, ვინც ჰაერში ისროდნენ. ერთ-ერთში, რომელიც რევოლვერს ისროდა, დაბალი ტანის იყო და ფეხები თავისებურად დაგრეხილი ჰქონდა, მან მისთვის ნაცნობი თელაველი ტერორისტი ბეგიას ბიჭი – არშაკა არუთინოვი ამოიცნო.¹¹³

ოქმის მიხედვით, სხვა მონმემ თავადმა ვახტანგ თარხანოვმა უჩვენა, რომ „თავდასხმელებს შორის იყვნენ თელაველი ტერორისტი, ბეგიას ბიჭი, რომელიც ყვიროდა და ჰაერში ისროდა რევოლვერს,¹¹⁴ სოფელ გულგულის მცხოვრები ყაჩაღი გოგია კენკიშვილი, ასევე სოფელ კურდღელაურის მცხოვრები სუხიტოვი“.¹¹⁵

სულხან ვახვახოვზე თავდასხმის მონაწილეების ვინაობის შესახებ ჩვენ სხვა წყაროდანაც მოგვეპოვება ინფორმაცია. კერძოდ, ზემოდასახელებული ტერორისტები ამ მკვლელობიდან ცოტა ხანში თავის ნაცნობ მენისქვილესთან მისულან, რომლისთვისაც ხარება ჯიბუტს უთქვამს რომ: „ვახვახოვი როგორც „შპიონი“ და ხულიგანი ამიტომ მოვკალითო.“¹¹⁶

მენისქვილის სიტყვებით სვიმონიშვილი მოჰყვა მკვლელობის ჩადენის დეტალებს და თქვა, რომ „ვახვახოვს ჯერ კენკიშვილმა ესროლა და ააცდინა, შემდეგ ხარებამ ესროლა და თავში მოარტყა ტყვია, ვახვახოვი დაეცა. სხვებმაც – სვიმონიშვილმა, სუხიტაშვილმა და კიდევ ერთმა (ბეგიას ბიჭი) მიირბინეს და ორ ჯერი მისცეს ახლოდან. ამას რომ ყვებო-

¹¹¹ ალექსანდრე ლაზარიაშვილზე თავდასხმას არშაკა არუთინოვი თავის მოგონებაშიც ადასტურებს

¹¹² სსცა, ფონ. 115, აღ. 1, საქ. 2590, გვ. 20

¹¹³ სსცა, ფონ. 115, აღ. 1, საქ. 2590, გვ. 21

¹¹⁴ სსცა, ფონ. 115, აღ. 1, საქ. 2590, გვ. 21

¹¹⁵ ალექსანდრე სუხიტაშვილი

¹¹⁶ სსცა, ფონ. 115, აღ. 1, საქ. 2590, გვ. 22

და სვიმონიშვილი იცინოდა და ამბობდა, რომ ასეთი წარმატებული ტერორისტული აქტი მათ ჯერ არ ჩაედინათ.¹¹⁷

სხვა მოწმეების – თელავის ბაშკადიკლარის სარეზერვო ბატალიონის ეფრეიტორ ვოლხოვსკის, ასევე რიგითების – პეტრენკოსა და ლენკის სიტყვებით ისინი იმყოფებოდნენ ბაზარში, როდესაც გაიგეს ბულვარიდან სროლის ხმა. მათ ბულვარის ახლოს ქალაქის ბალის კიდესთან სამი მუხლებზე მდგარი ადამიანი¹¹⁸ დაინახეს, რომლებიც ისროდნენ და შემდეგ სხვადასხვა მხარეს გაიქცნენ.

ამავე საარქივო მასალაში არის მოყვანილი თელავის მაცხოვრებლის ქრისტეფორე ტერ-კირაკოზოვის ჩვენება. ამ უკანაკნელის სიტყვებით მას მარქაროვის მაღაზიის „პრიკაზნიკმა“ ტიგრან ნარიმანოვმა მოუყვა, რომ დაინახა როგორ მოკლეს ვახვახოვი. ნარიმანოვის სიტყვებით „თავდამსხმელები იყვნენ ექვსი – ხარება ჯიბუტი, გოგია კენკიშვილი, ბეგას ბიჭი (არუთინოვი), ალექსანდრე სუხიტაშვილი (მეტსახელით პეტუშოკ), ზაალ სვიმონიშვილი და სოფელ ყვარლის მცხოვრები ივანე ზაუტაშვილი.“ შემდეგ აღწერილია მკვლელობა, თუმცა მნიშვნელოვანი უფრო სხვა გარემოებაა, როგორც ამ მასალაშია აღნიშნული „ტერ-კირაკოზოვმა იცოდა, რომ ნარიმანოვი პარტიულია და მას ამ საქმეში აუცილებლად უნდა მიეღო მონაწილეობა, ამიტომ დაანამუსა, ახალგაზრდა კაცი ასე სასტიკად რატომ მოკლეს, რაზეც ნარიმანოვმა უპასუხა, რომ მისი მკვლელობა იმიტომ გადანიშნა, რომ მან ბევრი პრობლემა შეუქმნა მათ, პოლიციაში დაათრევდა და შპიონი და ხულიგანი იყო. თქვა რაც ნაკლები იქნებოდა ასეთი ადამიანები მით უკეთესიაო.“¹¹⁹ თუმცა, თავის მხრივ ტიგრან ნარიმანოვმა, როგორც მოწმემ პოლიციას ჩვენების მიცემისას, თავდამსხმელებში მხოლოდ ზალიკო სვიმონიშვილი დაუსახელა, რაც შესაძლებელია შეგნებულად, წინასწარ განზრახვით გააკეთა. ისე კი, როგორც უკვე ზემოთ აღვნიშნე ტიგრან ნარიმანოვი სოციალ-დემოკრატი ბოლშევიკი ტერორისტების, ე.წ. „ჯგუფისტების“ აქტიური წევრი იყო და სავარაუდოდ, ვახვახოვის მკვლელობის ადგილზე მისი ყოფნა, ალბათ უფრო სიტუაციის „კონტროლის“ სურვილით იყო გამოწვეული.

აქვე მინდა ისიც აღვნიშნო, რომ ვახვახოვის თავდასხმას შემთხვევით შეესწრო ილარიონ ყაზახოვი, რომელიც ზემოდასახლებულმა ბაშკადიკლარის ბატალიონის წევრებმა დააპატიმრეს, მაგრამ თელაველი, პატარა მაღაზიის მფლობელი გასპარ მოსიაშვილისა და სხვა მოწმეების ჩვენების საფუძველზე, როგორც მკვლელობის შემთხვევითი შემსწრე მალევე გაათავისუფლეს.¹²⁰

1914 წლით დათარიღებულ ერთ-ერთ დოკუმენტში¹²¹ კი ვკითხულობთ – „ხარება და გოგიას“ ბანდა, როგორც უნდოდა ისე იქცეოდა კახეთში თითქმის 8 წლის განმავლობაში. მათ მიერ ჩადენილი მკვლელობებიდან ყურადღებას იქცევს პრისტავ აპუშკინის მკვლელობა თელავში, სტრაჟიკების ოფიცერ პორუჩიკ ცელმანის მკვლელობა ნაფარეულში, თელავის მაზრის ჩინოვნიკ ვახვახოვის მკვლელობა ქალაქ თელავში, ასევე მასობრივი მსხვერპლი სახელმწიფო სტარშინების, სტრაჟნიკების, ურიადნიკების, პოლიციის აგენტები-

¹¹⁷ სსცა, ფონ. 115, აღ. 1, საქ. 2590, გვ. 22

¹¹⁸ ჩოლოყაშვილზე თავდასხმისასაც მოწმეები ტერორისტების სროლის ამ თავისებურ მანერას, ანუ მუხლზე დგომას და ისე სროლას აღწერდნენ

¹¹⁹ სსცა, ფონ. 115, აღ. 1, საქ. 2590, გვ. 23

¹²⁰ სსცა, ფონ. 115, აღ. 1, საქ. 2590, გვ. 21

¹²¹ სსცა, ფონ. 17, აღ. 1, საქ. 7915, გვ. 56

სა და კერძო პირების. ამ ბანდის ხელით მოკლულთა რაოდენობა ორმოცდაათს აჭარბებს. ბანდამ მოაწყო თავდასხმა წინანდლის მამულის ხაზინაზე და გაიტაცა მსხვილი თანხა, მოაწყო თავდასხმა სახელმწიფო ფოსტაზე და სხვა. ბანდის თავხედობას არ ჰქონდა საზღვარი – პრისტავი აპუშკინი და თავადი ვახვახოვი დღისით-მზისით ჩაცხრილეს. თელავის მაზრის უფროსს ანტონოვს თელავიდან 7-8 ვერსის მანძილზე დაესხნენ თავს, დაჭრეს თუში ზარიძე, 1912 წელს ხორხელის მცხოვრები გავარდაშვილი დახვრიტეს ადგილობრივი მოსახლეობის თვალწინ და სხვა.¹²²

თავისთავად ცხადია, რომ დღისით-მზისით, სახალხოდ, ასე ღიად და დაუსჯელად ჩადენილი ტერორისტული აქტები უარყოფითად აისახებოდა თელავის მოსახლეობის განწყობაზე. მეტიც, ამ დროს მომხდარი ტერორისტული აქტები გარკვეულწილად ზრდიდა მოსახლეობაში რევოლუციური პარტიების, მათ შორის სოციალ-დემოკრატების მიმართ უარყოფით დამოკიდებულებას. მაგალითად, თბილისში 1908 წლის 28 მაისს საქართველოს ეგზარხოსი ნიკონი მოკლეს. მართალია, ხელისუფლებამ რეპრესიების ტალღა სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის და ამ პარტიასთან დაახლოებულ ე.წ ავტოკეფალური მოძრაობის წევრებს დაატეხა თავს, მაგრამ ერთ-ერთი ვერსიით ნიკონის მკვლელობა 1908 წელს 11 მაისს მეტეხის ციხიდან გაქცეული 18 სოციალ-დემოკრატი ტერორისტების ნაწილმა ჩაიდინა.¹²³ ამ მკვლელობამ, გარკვეულწილად უარყოფითი გამოძახილი პოვა თბილისში.

გარდა ამისა, ხელისუფლება ზემოდასახელებულ ტერორისტებს და ყაჩაღებს სხვადასხვა დროს მომხდარ მკვლელობებსაც მიაწერდა. დოკუმენტების მიხედვით, ხარება ჯიბუტს და გოგია კენკიშვილს ერთობლივად მოუკლავთ ნაფარეულის „სტარშინა“ ბონუხ ტიმიევი და „სტრაჟნიკი“ ალი შახტიევი, ასევე დაუხოციათ „შანტაჟისტები“¹²⁴ ალექსანდრე ეგოროვი და იოსებ ზურაბოვი, მოუკლავთ სოფელ ართანის მკვიდრი აბელ ბეჟინაშ-

¹²² თელავის მაზრის უფროსს განბერგის სიტყვებით, 1913 წლის იანვრის თვის პირველ რიცხვებში „გოგია და ლეკის“ დაჯგუფების ერთ-ერთი წევრი, როგორც დოკუმენტშია ნახსენები „თელაველი ყაჩაღი“ ვლადიმერ ჯუგ(ლ)აშვილი ბანდის წევრების დავალებით უნდა მისულიყო თელავში სხვადასხვა პირებისათვის ფულის მოთხოვნის წერილების გადასაცემად. მაზრის პოლიციის მიერ მოეწყო ჩასაფრება და ჯუგ(ლ)აშვილი დაჭერილ იქნა. მან დაადასტურა რომ „გოგია და ლეკი“-ს ბანდის წევრები კვლავ თელავის მაზრაში იყვნენ. მაზრის პოლიციის და სტრაჟნიკების რიცხოვნობად დიდმა ქვეგანაყოფებმა დაიწყეს ბანდის ძებნა თელავის მიდამოებში, რის გამოც ყაჩაღები წინანდლის და ქვემო ხოდაშნის ტერიტორიიდან ალაზნის მეორე მხარეს სოფელ ფშავლის მიდამოებში გადავიდნენ და შემდეგ სოფელ ჯულაანის ზემოთ მაჭარაულის ხეობაში ავიდნენ. 1913 წლის 12 იანვარს თიანეთის მაზრის ჩინოვიკის ეკო დარჩიევის ხელმძღვანელობით უმცროსმა „სტრაჟნიკებმა“: როსტომ ფარეულიძემ, გიორგი ნიკლაურმა, სიმონ ლეკაიძემ, ალექსი არენდაულმა, პარი ხუციევა, ბონუხო ფარეზაულმა, „სტარშინა“ იოსებ არშენაულმა, სოფლის დარაჯებმა სიმონ ბურკიაშვილმა, გაბრიელ აბაიძემ, სტეფანე ტეპიძემ ყაჩაღები: გოგია კენკიშვილი, ხარება ჯიბუტი (ლეკი), ილია ბეჟურიშვილი, ნიკო ბეჟუაშვილი, მიხეილ ბუზალაძე, ივანე ჯავახიშვილი და სამი დუშეთელი ყაჩაღი, ასევე სოფელ მალრანის მცხოვრები გლეხები – გიო შიშმანაშვილი, გიო ლომსაური და სოფელ პანკისის მცხოვრები გიორგი ჩოფიკაშვილი დახოცეს. რაც შეეხება ზალიკო სვიმონიშვილს, როგორც ზემოთ

¹²³ საუბარია თბილისში მეტეხის ციხიდან ილია ჭავჭავაძის მკვლელების – ილიკო იმერლიშვილის, პავლე ფშავლიშვილის, ასევე ტერორისტ-ექსპროპრიატორების: ზაქრო თურქიანცის, ალექსანდრე ქართველიშვილის, ვასილ დათუნაიშვილის, იგივე ერასტი ჯორბენაძის და სხვების გაქცევაზე, რომელზეც თავის მოგონებებში თავის მხრივ წერს ვანო (ტურა) მაისურაძე. ზემოთ უკვე აღვნიშნე, რომ ამ გაქცევის შესახებ თავის მოგონებებში ასევე წერს ცნობილი მენშევიკი ისიდორე რამიშვილი. იგი გაქცეულებს ალექსანდრე ობოლადის ზემოდასახელებული ტერორისტული ჯგუფის – „მთანმინდის ჯგუფის“ სახელით მოიხსენიებს

¹²⁴ ჩანს ფულის გამომძალველები იგულისხმებიან, ყოველ შემთხვევაში იმ პერიოდში სიტყვა „შანტაჟისტები“ ამ მნიშვნელობით გამოიყენებოდა

ვილი. გოგია კენკიშვილს 1908 წლის 19 თებერვალს სოფელ კურდღელაურის სახელმწიფო „სტარშინა“ გოჯიევიც მოუკლავს.

აგენტურული მონაცემებით გოგია კენკიშვილსვე ბრალდებოდა თანასოფლელების, სოფელ გულგულის მკვიდრების – ალექსანდრე ჩაველაშვილის, მიხეილ ოხანაშვილის და სოლომონ გიგაურაშვილის მკვლელობები. ხარება ჯიბუტს კი ივანე და ზაქრო რამაზაშვილების, ნაფარეულის „სტარშინა“ ბაქრაძის, ფშავლის მცხოვრებ ჯაჭვადის, თელავში განლაგებული ბაშკიდოკლარის ბატალიონის რიგითი ჯარისკაც გურსკის და სხვების მკვლელობები. ხელისუფლების აზრით¹²⁵ ზალიკო სვიმონიშვილს რამაზაშვილის და ჯაჭვადის მკვლელობებშიც ჰქონდა მონაწილეობა მიღებული.¹²⁶

სხვა მიზეზებთან ერთად, სოციალ-დემოკრატიული პარტიის რეპუტაციაზე, თბილისსა და პროვინციებში მომხდარი ტერორისტული აქტების უარყოფითი გავლენის შესასუსტებლად, 1908 წლის ივნისში რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის ამიერკავკასიის საოლქო კომიტეტმა გამოუშვა პროკლამაცია „ტერორის შესახებ“.¹²⁷ მასში, ერთის მხრივ, სოციალ-დემოკრატები „გმობდნენ“ ტერორს და აცხადებდნენ, რომ სხვა რევოლუციური პარტიებისაგან განსხვავებით, მხოლოდ სოციალ-დემოკრატები გამოდიოდნენ ტერორის წინააღმდეგ – „ახლა მხოლოდ საზოგადოების ნაძირლები – ლუმენ-პროლეტარები მიმართავენ ტერორს“, მეორე მხრივ, კი ემიჯნებოდნენ ეგზარხოს ნიკონის მკვლელობას.

რაც შეეხება თელავს, 1908 წლის 19 ივნისს, თელავში გავრცელდა პროკლამაცია, რომელშიც ეწერა:

„რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტია

გ ა ნ ც ხ ა დ ე ბ ა

გლახების და მოქალაქეების საყურადღებოდ

თელავის ორგანიზაცია რ.ს.დ.მ.პ. საქვეყნოდ აცხადებს – თანახმად ლონდონის პარტიული სიეზდის გადაწყვეტილებისა წინააღმდეგია ყოველგვარი პარტიზანული მოქმედებისა, ამ მიზნით კიდევაც გააუქმა ყოველგვარი ტექნიკური და ბოევიკური ორგანიზაციები და არ შეადგენს მათ, სანამ ამის საჭიროებას მოძრაობა არ გამოიწვევს.

ორგანიზაციისვე წინადადებით აიყარეს იარაღი ყველა ყოფილმა ბოევიკებმა და მათ შორის გოგიამ და ლეკმა, რომლებიც უკვე გავიდნენ თელავის მაზრიდან.

ორგანიზაცია ამცნობს ყველა თავის თანამგრძობ გლახებსა და მოქალაქეებს, რომ დღეიდან მას (ორგანიზაციას) არ ყავს ბოევიკები და თუ ვინმემ იარაღ-ასხმულმა დაიწყო თარეში და აგრეთვე მოითხოვოს ფული, ის იქნება შანტაჟისტი და არა ახალთაობის კაცი.

მოგიწოდებთ ყოველგვარი საშუალებით ვებრძოლო ამ ვაჟბატონებს

თელავის რ.ს.დ.მ.პ. 1908 წელი 19 ივნისი“¹²⁸

¹²⁵ სსცა, ფონ. 94, აღ. 1, საქ. 44, გვ. 273

¹²⁶ 1911 წლის მარტში თელავში, ცივი იარაღით, ფშავლის „სტაჟნიკების“ პოსტის რიგითი თუთაშვილი მოკლეს, რომელსაც ხელები დააჭრეს და მისი გვამი დაამახინჯეს. თელავში მყოფი ჟანდარმერიის უნტერ-ოფიცრის ცნობით ეს ადამიანი, ჯერ მაზრის უფროს ბარათოვთან მსახურობდა საიდუმლო თანამშრომლად – აგენტად და შემდეგ „სტრაჟნიკი“ გახდა. სავარაუდოდ, ეს მკვლელობაც „ხარება და გოგიას“ ბანდამ ჩაიდინა

¹²⁷ სსცა, ფონ. 94, აღ. 1, საქ. 44, გვ. 174

¹²⁸ სსცა, ფონ. 94, აღ. 1, საქ. 44, გვ. 91

3.5. ფულის გამოძალვა

ზემომოყვანილი დოკუმენტი თითქოსდა ასახავდა რეალურ ვითარებას – ანუ ფულის გამოძალვაზე სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ადგილობრივი ორგანიზაციის წევრების უარყოფით დამოკიდებულებას. როგორც თელავის მაზრის უფროსის მოადგილის თავად ბარათოვის მიერ 1908 წლის 3 ივლისით შედგენილი ოქმიდან ირკვევა ფულის მოთხოვნა კვლავ გრძელდებოდა. ქვემო მოყვანილი მასალის ანალიზიდან გამომდინარე დარწმუნდებით, რომ „ფიცი მწამს და ბოლო მაკვირვებს“ პრინციპის გამოყენება სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წევრებისათვის უცხო ნამდვილად არ იყო.

1908 წლის 21 ივნისს ბარათოვმა თბილისის ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველოს პუნქტის უნტერ-ოფიცრის მიხეილ რომანენკოს დახმარებით თელავში დააპატიმრა ვინმე ივანე ჯავახიშვილი – სოფელ კურდღელაურის მცხოვრები გლეხი, ტერორისტი, თელავის საფოსტო-სატელეგრაფო სადგურის ყოფილი დარაჯი. მას უპოვეს, უფრო სწორედ ჯავახიშვილმა დააპატიმრებისას გადააგდო რალაც ქალაქი, რომელსაც ზედ შტამში ჰქონდა წარწერით – „რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის თბილისის კომიტეტის თელავის ორგანიზაცია“. ქალაქს ქართულ ენაზე ეწერა, რომ ეს იყო ტერორისტების – გოგია კენკიშვილისა და ხარება ჯიბუტის მგზავრობისათვის საჭირო შეწირული თანხის სია. შემდეგ მოსდევდა ტექსტი: „იმის გამო რომ პოლიცია ისედაც დატანჯულ მოსახლეობას უფრო მეტად სტანჯავს, აბრალებს რა მათ ლეკის (ჯიბუტი) და გოგია (კენკიშვილი) მფარველობას, პარტიამ გადაწყვიტა ისინი სხვა გუბერნიაში გააგზავნოს და ესაა ლეკის და გოგიას გამგზავრებისათვის საჭირო სამგზავრო თანხა“.

ტექსტს კი თანხის შემწირველების, როგორც დოკუმენტშია აღნიშნული – ფსევდონიმები მოსდევდა: პატარა-კახი, ღვინო, ზონტიკა, ლატიანი, კოფეინიკა, ენგელა, ჩაჩიკა, კუჭია, დარცო, ილასი, ალი, გიორგი, გიგოლა, დათია, თეთრადე, არაბი, დარჩო, და ა.შ. სიაში სულ ორმოცდაათოთხმეტი მეტსახელი და გვარი იყო ჩამოწერილი. ზოგ მათგანს მიწერილი ჰქონდა „შეწირული“ თანხის ოდენობა. აღნიშნული იყო ე.წ. შეწირული თანხის ჯამი – 60 მანეთი და 40 კაპიკი.

მკითხველს რომ არ ეგონოს, რომ ეს ადამიანები შესაძლებელია დასახელებული პარტიის წევრები, ანდა იმ სოციალური ფენის წარმომადგენლები იყვნენ, ვინც სოციალ-დემოკრატებს, თუ ტერორისტებს თანაუგრძნობდნენ, აღნიშნულ დოკუმენტებს ცოტა ფართოდ განვიხილავ. ივანე ჯავახიშვილმა უჩვენა, მან ეს სია მიიღო თავისი ბიძაშვილის – ალექსანდრე სუხიტაშვილისგან. აქვე მითითებულია, რომ „ალექსანდრე სუხიტაშვილი ცნობილი ტერორისტი, სულხან ვახვახოვის ერთ-ერთი მკვლელი, გოგია კენკიშვილის და ხარება ჯიბუტის მუდმივი ამხანაგი, თანამგზავრია.“ ჯავახიშვილის ჩვენებაში წერია, რომ ალექსანდრე სუხიტაშვილი ვილაც თბილისელ ახალგაზრდა კაცთან ერთად, რომელსაც ერვანდი ერქვა ჯავახიშვილთან მისულა და დასახელებული ფურცელი გადაუცია. ჯავახიშვილის სიტყვებით იგი ალექსანდრე სუხიტაშვილის – თავისი ბიძაშვილის წყალობით, არც თუ ისე დიდი ხნის წინ შევიდა ანტისახელმწიფოებრივ ორგანიზაცია – რ.ს.დ.რ.პ.-ში.¹²⁹ თავის მხრივ, თელავის მაზრის უფროსი თავადი ყარალოვი ასევე ადას-

¹²⁹ რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტია

ტურებდა,¹³⁰ რომ ივანე ჯავახიშვილი „თელავის საიდუმლო ორგანიზაციის რ.ს.დ.რ.პ. წევრი იყო.“¹³¹

სუხიტაშვილს შეუგროვებია 60 მანეთი, რომელიც ორმოცდათორმეტი (52) პირისგან აუკრეფია.¹³² ჯავახიშვილის თქმით, მან მხოლოდ ორი ადამიანს – ვაჭარ ბაგრატ კობტიევს და აბრეშუმის ქარხნის გამგე ზორიევს გამოართვა თანხა. ჯავახიშვილის მეშვეობით გაირკვა თუ ფსევდონიმების ქვეშ თელავის რომელი მაცხოვრებლები იგულისხმებოდნენ: ალი – მედუქნე ალექსანდრე ალიაშვილი, დათა – „პრიკაზნიკი“ დავით გარეჯიშვილი, ილიკო – ილია აბესაძე, გიორგი და გიგოლა – ხელოსნები გიორგი არჯევანიძე და გიგოლა რაზმაძე, კუჭია – ალექსანდრე გოცირიძე, არაბი – მედუქნე არაბიშვილი და სხვები.¹³³

ალექსანდრე ალიაშვილმა თავის მხრივ უჩვენა, რომ მან ფული გადასცა ალექსანდრე სუხიტაშვილს, რომელიც „ანახებდა იარაღს, სავარაუდოდ, მაუზერს, ემუქრებოდა და ითხოვდა პარტიული ახალგაზრდებისთვის დაუყოვნებლივ მიეცა ფული.“ ანუ, ეს ფაქტობრივად თანხის წართმევა და არა ნებაყოფილობითი „შენიშნულობა“ იყო. ალიაშვილის სიტყვებით, „მან თანხა მისცა და შემდეგ ფურცელზე ხელის მონერითაც დაადასტურა.“ ზემოდასახელებულმა სხვა პირებმაც აღიარეს, რომ, მათ სუხიტაშვილს და კიდევ ერთ უცნობ პირს¹³⁴ ფული მისცეს, რადგან ემინოდათ ტერორისტების შურისძიების. ანუ, როგორც ვხედავთ, ზემოაღნიშნული პროკლამაციის გამოშვების მიუხედავად, თელავში სოციალ-დემოკრატები, თანამედროვე ტერმინი რომ ვიხმაროთ – ფულის „შენერას“ მაინც აგრძელებდნენ.

აღსანიშნავია, რომ საქართველში 1905-1907 წლების რევოლუციის დროს და შემდგომ პერიოდში რევოლუციონერები ხშირად ჩადიდნენ ძარცვებს, რომლებსაც ლენინმა, ასე ვთქვათ სახელი გაულამაზა და „ექსპროპრიაცია“ უწოდა. ძარცვა-ექსპროპრიაციები, ასევე მოსახლეობის სხვადასხვა ფენებიდან, ვგულისხმობ როგორც შეძლებულ ადამიანებს, ასევე მასწავლებლებს, ექიმებს და სხვებს ფულის გამოძალვა არა მარტო 1905-1907 წლების რევოლუციის, არამედ შემდგომ პერიოდშიც თელავის მაზრაში მოქმედი რევოლუციური პარტიების წარმომადგენლებისათვის „დამახასიათებელი“ ნიშანი იყო. იმისათვის, რომ მკითხველს მათზე შეექმნას წარმოდგენა, მინდა მოვიყვანო რამოდენიმე საარქივო დოკუმენტი.

ერთ-ერთი იმდროინდელი სისხლის სამართლის საქმიდან ირკვევა, რომ 1906 წლის 15 დეკემბერს თელავის მოქალაქე ნიკო ღვინიაშვილს¹³⁵ მოქალაქეებისათვის არაერთხელ ფულის გამოძალვის, ასევე ჩადენილი ძარცვების გამო თელავში გამართულმა სამხედრო-საველე სასამართლომ მიუსაჯა სიკვდილი ჩამოხრჩობით, რომელიც შემდეგ უვალო კატორღით შეუცვალეს.¹³⁶

¹³⁰ სსცა, ფონ. 94, აღ. 1, საქ. 44, გვ. 99

¹³¹ ამავე დოკუმენტში დასახელებულია თელაველი ტერორისტი მეტსახელად „მოლა“, რომლის გვარსახელიც ვერ გავარკვიე

¹³² სსცა, ფონ. 156, აღ. 1, საქ. 101, გვ. 2-3

¹³³ სსცა, ფონ. 94, აღ. 1, საქ. 44, გვ. 95-98

¹³⁴ სავარაუდოდ, ეს იყო „თბილისელი ახალგაზრდა“ სახელად ერვანდი

¹³⁵ ნიკო ღვინიაშვილი იხსენიება არშაკა არუთინოვის მოგონებებშიც, როგორც ფოსტაზე ერთ-ერთი თავდამსხმელი და ტერორისტი

¹³⁶ სსცა, ფონ. 153, აღ. 1, საქ. 913, გვ.9

1906 წლის 5 დეკემბერს ნიკო ღვინიაშვილი, იოსებ ებიტაშვილი, ვანო ზატეკაშვილი¹³⁷ შევიდნენ თელაველი შეძლებული სომეხი ვაჭრის ბაღდია სულხანოვის მანუფაქტურულ ფარდულში, მიუშვირეს რევოლვერები და 30 მანეთი მოსთხოვეს. იმავე დღეს ღვინიაშვილი, ებიტაშვილი, ზატეკაშვილი შევიდნენ ნიკოლოზ სეხნიაშვილის ღვინის ფარდულში და მუქარით ოცი მანეთი წაართვეს. იმავე წლის 9 დეკემბერს კი თელაველი შეძლებული ვაჭრის, სანდრო გურგენოვის ღვინის ფარდული გაძარცვეს – მის მფლობელს 5 მანეთი და სამი ვერცხლის საათი წაართვეს.¹³⁸

ღვინიაშვილი საკუთარ სახლში დააკავეს და საწოლში, ბალიშის ქვეშ სამი რევოლვერი უპოვეს. ასევე დააპატიმრეს მისი თანამზრახველებიც და ისინი თელავის ციხეში ჩასვეს. საინტერესოა, რომ ტერორისტებისგან დაშინებულმა ვაჭარმა ბაღდია სულხანოვმა „ვერ ამოიციო“ ღვინიაშვილი, მაგრამ ამ უკანასკნელის ბრალი სხვა პირების ჩვენებებიდან და ფაქტობრივი გარემოებებიდან გამომდინარე სასამართლოს მიერ დამტკიცებულ იქნა.¹³⁹

საარქივო მასალებში ხშირად ძარცვებში მონაწილე პირების პარტიული კუთვნილება მითითებული არაა. საქმე იმაშია, რომ რევოლუციური პარტიის წევრები, მათ მიერ ჩადენილი ძარცვებისთვის უმეტესწილად რუსეთის იმპერიის სისხლის სამართლის კოდექსის შესაბამისად სამართლდებოდნენ. შესაბამისად, ჩვენ გვესაჭიროება დამატებითი დოკუმენტების მასალების მოძიება, რომ გავარკვიოთ თუ რომელ პარტიას ეკუთვნოდნენ მძარცველ-ექსპროპრიატორები. ერთ-ერთი ასეთი დოკუმენტია საბჭოთა პერიოდში, დახლოებით 1930-იან წლებში თელაველი „ძველი“ რევოლუციონერების მიერ შედგენილ სიებში, რომლებიც დაცულია შინაგან საქმეთა სამინისტროს ე.წ. პარტიული არქივის ფონდებში, სადაც ნიკო ღვინიაშვილი თელავის მაზრაში დახოცილ რევოლუციონერებს შორისაა დასახელებული.¹⁴⁰ აღსანიშნავია, რომ საბჭოთა პერიოდში ე.წ. რევოლუციონერების სიები ძველი სოციალ-დემოკრატების მიერ დგებოდა. ასევე თუ გავითვალისწინებთ არშაკა არუთინოვის მოგონებებსაც, რომლის მიხედვითაც 1906 წელს ნიკო ღვინიაშვილი, მიშა ჟღენტი, ვანო ალიხანაშვილი, გიო (გიორგი) ძულიაშვილი და სხვები მასთან ერთად მონაწილეოდნენ „ფოსტის გატაცებაში“, სავარაუდოდ, ღვინიაშვილი სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წევრი და ერთ-ერთი ტერორისტ-ექსპროპრიატორი იყო.

1906 წლით დათარიღებული საარქივო მასალის მიხედვით, სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ერთ-ერთი ხელმძღვანელი მიხეილ ჟღენტი თელავსა და თბილისს შორის მოძრავ დილიჟანსებზე, ფოსტაზე თავდასხმებში პირადად მონაწილეობდა. ამის შესახებ ხელისუფლებას საფუძვლიანი მონაცემები გააჩნდა. როგორც დოკუმენტებშია აღნიშნული სწორედ თელავის მაზრაში განხორციელებული ძარცვების შემდეგ ჟღენტს ვალები გადაუხდია, ცხენი უყიდა, ცოლისა და ბავშვებისათვის ბევრი ტანსაცმელი შეუძენია. ანუ, მან არა მხოლოდ პარტიის, არამედ პირადი მატერიალური მდგომარეობაც საგრძნობლად „გამოასწორა“.¹⁴¹

მინდა აღვნიშნო, რომ რევოლუციონერების მიერ ფულის შეგროვება მხოლოდ „რევოლუციური მიზნებისათვის“ არ ხდებოდა. მაგალითად, როგორც თბილისის გუბერნიის და თელავის მაზრის წარმომადგენლების მიმონერაშია ნათქვამი, გურიიდან ჩამოსულ

¹³⁷ ზოგან წერია ზატეკაშვილი

¹³⁸ სსცა, ფონ. 153, აღ. 1, საქ. 913, გვ. 27

¹³⁹ სსცა, ფონ. 153, აღ. 1, საქ. 913, გვ.60

¹⁴⁰ შსსპა, ფონ. 93, აღ. 2, საქ. 1124

¹⁴¹ სსცა, ფონ. 26, აღ. 2, საქ. 8595, გვ. 39

ვინმე კარპეზ მოდებოდა, რომელიც ატარებდა გამოგონილ გვარ-სახელს ავთანდილ ლაშხის სახელზე. მას თელავის მაზრაში 1905 წელს შეუგროვებია გარკვეული თანხა თითქოსდა იარაღის შესაძენად. ამის შემდეგ ამ თანხიანად იგი საზღვარგარეთ – პარიზში თუ ბრიუსელში გაპარულა.¹⁴² აღნიშნულს გარკვეულწილად ადასტურებს, ცნობილი ბოლშევიკი ტერორისტისა და „ექსპროპრიატორის“ კოტე ცინცაძის მოგონება. იგი წერს, რომ დასახელებულ პერიოდში მენშევიკებმა თელავის გზატკეცილზე თავდახმისას გაიტაცეს ფული, მაგრამ მეტი ნაწილი თვითონ მიითვისეს და ორგანიზაციას ცოტა მისცეს.¹⁴³

უნდა აღინიშნოს, რომ თელავში რევოლუციური მოძრაობის ზემოაღნიშნული „უკიდურესი“ გამოვლინებები, რომლებიც რევოლუციონერების სისხლის სამართლის დამნაშავეებთან იგივეობაზე უფრო მეტყველებს, 1905-1907 წლების რევოლუციის დამარცხების შემდეგაც არ შეწყვეტილა.

როგორც ზემოთ უკვე აღვნიშნე, 1908 წლის 19 თებერვალს ხარებასა და გოგიას ბანდის წევრმა ივანე ზაუტაშვილმა მათი დავალებით თელაველ ვაჭარ სიმონოვს ესროლა, მაგრამ ააცდინა. ამ თავდასხმის მოტივი ვაჭარ სიმონოვის მიერ ტერორისტებისაგან შეწერილი ფულის გადაუხდელობაში მდგომარეობდა.¹⁴⁴ სხვა საარქივო მასალების მიხედვით კი „1908 წელს რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის ბოლშევიკების იგივე „ჯგუფისტების“ წევრმა ალექსანდრე ეგოროვმა შეკრიბა თელავში ვაჭრები და მათ მოსთხოვა პარტიის სასარგებლოდ შვიდი მანეთის გადახდა თითოეულს.“¹⁴⁵ აღნიშნული დოკუმენტის მიხედვით ძულიაშვილი, ბერძენოვი, ეგოროვი, ცინცაძე, გაგნიძე ასევე გოგია კენკიშვილი, ხარება ჯიბუტი და სხვები ენეოდნენ ყაჩაღობებს და ძარცვებს. სწორედ, მათი თანამზრახველი და „ჯგუფისტების“ წევრი ყოფილა ზემოდასახელებული ალექსანდრე ეგოროვი, ვისაც თელაველ ვაჭარ შინგაზრდილოვისათვის 50 მანეთი „შეუწერია“.¹⁴⁶

1908 წლის იანვარში, თავადი ბარათოვის მიერ შედგენილ ოქმში, კვლავ საუბარია თელაველი ვაჭრებისათვის ფულის „შეწერებზე“. მაგალითად, თელაველი შეძლებული სომეხი ვაჭრის ალექსანდრე სტეფანეს ძე კირაკოზოვის ჩვენებით, 1907 წლის აგვისტოში გიორგი ძულიაშვილი და ალექსანდრე ეგოროვი მასთან მისულან პარტიის სახელით, იგულისხმება სოციალ-დემოკრატიული პარტია და სიკვდილის მუქარით გამოუძალიათ 50 მანეთი. დოკუმენტებში ასევე აღნიშნულია, რომ გარკვეული დროის შემდეგ ალექსანდრე ეგოროვი რაღაცა მიზეზის გამო ხარებამ და გოგიამ მოკლეს, ხოლო გიორგი ძულიაშვილი დააპატიმრეს და ოლონეცკის გუბერიაში გადაასახლეს.¹⁴⁷

საარქივო მასალებში ასევე გვხვდება თელაველი შეძლებული სომეხი ვაჭრის გრიგოლ გრიქულოვის ჩვენებაც, რომ გასული წლის, ანუ 1907 წლის დეკემბერში, რადგან „სავაჭრო საქმეები“ ჰქონდა იგი თბილისში იმყოფებოდა. ცხოვრობდა ჩულურეთში კერძო სასტუმროში, კვეზერელი-კოპაძის ნომრებში. როგორც დოკუმენტშია აღნიშნული, ამ დაწესებულებაში ჩვეულებრივ თელაველები ჩერდებოდნენ. აქ მასთან გიორგი ძულიაშვილი ორი სხვა პირის თანხლებით მისულა და პარტიის საჭიროებისათვის 50 მანეთი მოუთხოვია,

¹⁴² სსცა, ფონ. 94, აღ. 1, საქ. 45, გვ. 57

¹⁴³ „რევოლუციის მათიანე“, თბილისი, №4, 1923, გვ. 57

¹⁴⁴ სსცა, ფონ. 115, აღ. 1, საქ. 2590, გვ. 18

¹⁴⁵ სსცა, ფონ. 94, აღ. 1, საქ. 45, გვ. 64

¹⁴⁶ სსცა, ფონ. 94, აღ. 1, საქ. 45, გვ. 64

¹⁴⁷ სსცა, ფონ. 94, აღ. 1, საქ. 45, გვ. 58

თან დამუქრებია, რომ თუ ფულს არ მისცემდა მაშინ სიკვდილით დაისჯებოდა. გრიქულოვის ჩვენებით ამ შეხვედრისას მან ძულიაშვილს უარი უთხრა, მაგრამ ძულიაშვილმა მეორე დღესაც მიაკითხა და აიძულა ფული მიეცა.

დოკუმენტებში ასევე არის სხვა თელაველი შეძლებული სომეხი ვაჭრის გასპარ თათუზოვის ჩვენება, სადაც ის ამბობს, რომ 1907 წლის მარტში, თბილისში სასტუმრო „ფრანციაში“ გაჩერდა. თბილისში ყოფნის მესამე თუ მეოთხე დღეს, მას ქუჩაში თელავიდან მისთვის ნაცნობი „მანტაჟისტი“ გიორგი ძულიაშვილი შეხვდა. ამ უკანასკნელს თათუზოვისათვის „უხარებია“, რომ „ხუნხუზების“¹⁴⁸ პარტიამ მას, როგორც თელავის ყოფილ „სტაროსტას“ სიკვდილი მიუსაჯა. თათუზოვის თქმით ძულიაშვილს უთქვამს, რომ მათ სიკვდილი ასევე მიუსჯიათ სხვა თელაველი ვაჭარების – გიორგი პოპოვის, ალექსანდრე ტერ-სარქისოვისთვისაც, რადგან ისინი აბიზღებდნენ ადამიანებს. ჩანს აქ საუბარია გამომძაღველების შესახებ პოლიციისთვის ინფორმაციის მიწვდაზე. მეორე დღეს მასთან ნომერში ძულიაშვილი კვლავ მისულა და გადაუცია წერილი „ტერორისტი ხუნხუზების“ სახელით, სადაც ეწერა, რომ პარტია შევიდა თათუზოვის მდგომარეობაში და სიკვდილი შეუცვალა ოთხას (400) მანეთიანი გადასახადით. ძულიაშვილი კიდევ რამდენჯერმე მისულა თათუზოვთან, მაგრამ ის უარს ამბობდა დიდი თანხის გადახდაზე და მხოლოდ სამი მანეთი შეუძლევია – ფაქტობრივად გამომძაღველთან ვაჭრობა დაუნყია. მისი სიტყვებით „ნადირალა ძულიაშვილისათვის ბოლოს 50 მანეთი მაინც მიუცია“.¹⁴⁹

საინტერესოა, რომ ერთ-ერთი მდიდარი თელაველი ვაჭარი, რომლისთვისაც ასევე შეუწერიათ ფული, თავის ჩვენებაში ახსენებს ზემოთ დასახელებულ „რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის ბოლშევიკების – „ჯგუფისტების“ გვარებს და მათ შორის ფირუზ გიორგელაშვილს. ეს უკანასკნელი, მისი სიტყვებით – „სოციალ-დემოკრატიული პარტიის „კოლექტივისტი“ და მოსამართლე იყო, გამოჰქონდა სასიკვდილო განაჩენები.“¹⁵⁰ ვაჭარი დავით სიმონოვიც ასევე ადებდა ხელს გიორგი ძულიაშვილს, როგორც გამომძაღველს. მისი სიტყვებით, 1907 წლის 30 აგვისტოს რევოლუციით შეიარაღებული გიორგი ძულიაშვილი მასთან მაღაზიაში შესულა და 200 მანეთი მოუთხოვია. სიმონოვს ყვირილი აუტეხია და ძულიაშვილი გაქცეულა. ვაჭარ სიმონოვს ფული, რომ ვერ გამოსძალეს, ეს ჩანს იქიდანაც, რომ ზემონახსენები ზაუტაშვილი, სწორედ გიორგი ძულიაშვილის თანაპარტიელი გოგია კენკიშვილის დავალებით დაესხა სიმონოვს თავს.¹⁵¹

აღსანიშნავია, რომ თელავში სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაციის სახელით ფულის გამოძაღვას, არც სხვა პირები ერიდებოდნენ. როგორც თელავის პოლიციის ჩინებმა მოიკვლიეს, 1910 წლის 20 მაისს თელავის მაცხოვრებელმა რევაზ ბადრიძემ ორი მუქარის წერილი გაუგზავნა თელაველ სომეხ ვაჭარ ბოგდან მიკირტუმოვს ორასი (200) მანეთის მოთხოვნით. წერილში ეწერა, რომ ფული საჭირო იყო სოციალ-დემოკრატიული პარტიის თბილისის ორგანიზაციისათვის.¹⁵²

¹⁴⁸ ეს ტერმინი 1905-1907 წლების რევოლუციის პერიოდში დამკვიდრდა საქართველოში. ხუნხუზებს მანჯურისა და ჩრდილოეთ ჩინეთში მოქმედი შეიარაღებული ჯგუფების მონაწილეებს ეძახდნენ. ქართველი რევოლუციონერები კი იყენებდნენ მეტსახელებადაც, მაგალითად ვანო ალიხანაშვილის ერთ-ერთი მეტსახელი სწორედ ხუნხუზი იყო

¹⁴⁹ სსცა, ფონ. 94, აღ. 1, საქ. 45, გვ. 63

¹⁵⁰ სსცა, ფონ. 115, აღ. 1, საქ. 2590, გვ. 7

¹⁵¹ სსცა, ფონ. 94, აღ. 1, საქ. 45, გვ. 57

¹⁵² სსცა, ფონ. 13, აღ. 31, საქ. 392, გვ. 3

უკვე აღვნიშნე, რომ ფულის გამოძალვას „ხარებას და გოგიას“ დაჯგუფების ტერორისტებიც აქტიურად მისდევდნენ. თელავში მყოფი ჟანდარმერიის პუნქტის ოფიცერი ხელმძღვანელობას მოახსენებდა, რომ 1911 წლის სექტემბერში თელაველ სომეხ ვაჭარ ბაგრატ ტერ-კარაპეტის ძე ბიგიანოვს საკუთარი სახლის სადარბაზოში მიგდებული წერილის მეშვეობით ხუთას (500) მანეთს სძალავდნენ და სიკვდილით ემუქრებოდნენ. წერილს ხელს ხარება, გოგია და ჟორჟიკა აწერდნენ.¹⁵³

ერთ-ერთი დოკუმენტში ვკითხულობთ – „ტერორისტების მეთაური, ცნობილი ყაჩაღი, სოფელ ართანის მკვიდრი ხარება ჯიბუტი მეტსახელით ლეკი (ლეკი ქართულად ნიშნავს ლეკს და ასე ეძახიან ჩვეულებრივ ადამიანებს – უშიშრებს და სასტიკებს, სავარაუდოდ, იმის სამახსოვროდ თუ რა მხეცობებსაც სჩადიოდნენ ოდესღაც ლეკები კახეთის მოსახლეობის მიმართ) და რომელიც თავის თავს წარმოსახავს როგორც რაინდს შიშის და სინანულის გარეშე (სინამდვილეში ასეთი არაა)... მან გაძარცვა თავად ყარალოვის სახლი ართანში, ხოლო თიანეთის მაზრაში ძალიან ხშირად გამვლელებს ლამის უკანასკნელ პერანგსაც კი ართმევდა.“¹⁵⁴

თიანეთის მაზრაში „ხარება და გოგიას“ დაჯგუფების ასეთი სახის საქმიანობას, 1908 წლის 12 აგვისტოთი დათარიღებული თბილისის გუბერნატორის მიერ თბილისის ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველოს უფროსის სახელზე გაგზავნილი წერილიც ადასტურებს: „თიანეთის მაზრის უფროსის შეტყობინების თანახმად სოფლებში ახმეტა, მატანი, ალვანი დროდადრო თელავიდან ჩნდებიან შემდეგი ტერორისტები -1) ხარება ჯიბუტი 2) გოგია კენკიშვილი 3) ზალიკო სვიმონიშვილი 4) თავადი მიხეილ მაყაევი. ყველა ეს პირი ბრალდებულია სხვადასხვა დანაშაულებებში და უპირატესად ვაჭრებისგან ეწვეიან ფულის გამოძალვას, ასევე მოსახლეობას დაშინების გზით აიძულებენ საქმეების გასარჩევად თელავის რევოლუციურ კომიტეტს მიმართონ. ეს ტერორისტები თელავის ადმინისტრაციისათვის ცნობილია.“¹⁵⁵

სხვა დოკუმენტების მიხედვითაც ფულის გამოძალვა ამ დაჯგუფების ერთ-ერთი მთავარი საქმიანობა იყო. მაგალითად, პოლიციის „სტარჟნიკების“ იმ ჯგუფის ხელმძღვანელი ეკო დარჩიევი, ვინც სოფელ მალრანის ზემოთ მაჭარულას ხეობაში 1913 წლის იანვარში „ხარება და გოგიას“ დაჯგუფების წევრები ამოხოცა, 1914 წლის ივნისში წერდა – „კახეთში ხარება და გოგიას ბანდის წევრების მხრიდან დამაშინებელი წერილების მეშვეობით გამოძალვები მნიშვნელოვანო მოვლენა გახდა და კახეთის მოსახლეობისგან ამ გზით 40-50 ათასი მანეთი შესდიოდა ბანდას. ზედმეტი იყო იმაზე ფიქრი რომ ეცნობებინათ პოლიციისათვის და მოსახლეობა სიტყვა შეუბრუნებლად ასრულებდა ბანდის მოთხოვნას. ვისაც არ შეეძლო გადახდა ტოვებდა საცხოვრებელ ადგილებს. ეს ბედი უმთავრესად თელავის, სიღნაღის, დუშეთის და თბილისის მაზრებში სავაჭრო და შეძლებულ კლასს ეწია.“¹⁵⁶

როგორც ჩანს, „ხარება და გოგიას“ დაჯგუფების განადგურების შემდეგ, მათთან კავშირში მყოფი, ანდა გადარჩენილი ყოფილი ტერორისტები უფრო „ნაკლები მადით“ გამოირჩეოდნენ. მაგალითად, 1913 წლის 10 მაისს დილით, თელავის მაზრის უფროსის უმცროსმა თანაშემწე ათაბეგოვმა ქალაქ თელავის მცხოვრები, „აზიაცკების“ სახელოსნოს

¹⁵³ სსცა, ფონ. 17, აღ. 1, საქ. 7205, გვ. 150

¹⁵⁴ სსცა, ფონ. 115, აღ. 1, საქ. 2590, გვ. 14

¹⁵⁵ სსცა, ფონ. 94, აღ. 1, საქ. 44, გვ. 153

¹⁵⁶ სსცა, ფონ. 17, აღ. 1, საქ. 7915

მფლობელ სერგო სახივეთან მომუშავე ზაქრო ნიკოლოზის ძე ვაშაყმაძე დააპატიმრა. ზაქრო ვაშაყმაძის ძმა გიორგი თელავის მაზრაში ოპერირებული ყაჩაღებთან კავშირში და ფულის გამოძალვაში შუამავლობის გამო, 1912 წელს რუსეთის შიდა გუბერნიაში ყოფილა გადასახლებული.¹⁵⁷ ამიტომ, როდესაც ვაშაყმაძემ დილაუთენია ფუთით ხელში თელავში ერთ-ერთ ქუჩაზე გადაირბინა და ლევან როსტომოვის სახელოსნოში სწრაფად შევიდა და მასზე ეჭვი შეიტანა.

თელავის მაზრის უფროსის თანაშემწე ლიკოვმა დაპატიმრებულ ვაშაყმაძის ფუთაში შავი აზიური ქსოვილი, სავარაუდოდ საჩოხე მატერია იპოვა. ვაშაყმაძემ უჩვენა, რომ 1913 წლის 7 მაისს იგი ე.წ. „ჯვარ-პატიოსნის“¹⁵⁸ სახელწოდების ეკლესიაში დღესასწაულზე წასულა, რომელიც თელავიდან 3 ვერსის მანძილზე მდებარეობდა. მას აქ ზალიკო სვიმონიშვილის ბანდიდან დარჩენილი ერთ-ერთი ადგილობრივი ყაჩაღი – გიგო სესიკაშვილი, მეტსახელით „ზამბილას ბიჭი“ შეხვედრია. მან თელავში, ვილაცა ბაგრატიან ნერილი გაატანა და უთხრა, რომ რასაც ეს ბაგრატი მისცემდა „ჯვარ-პატიოსანთან“ აეტანა. ვაშაყმაძეს 8 მაისს ნერილი გადაუცია ბაგრატიანის, რომელიც როგორც გაირკვა, თელაველი ვაჭარი ბაგრატი ეგორის ძე ბეგიანოვი ყოფილა. ბეგიანოვს უთქვამს, რომ ყაჩაღების დავალების შესრულება არ შეეძლო, მაგრამ 10 მანეთი მაინც მისცა.¹⁵⁹

ვაშაყმაძე 9 მაისს ყაჩაღებს „ჯვარ-პატიოსნის“ ეკლესიათან კვლავ შეხვედრია. აქ ყოფილან გიგო სესიკაშვილი, ჟორჟიკა ბერძენიშვილი და მესამე ყაჩაღი მეტსახელით „ჩორტ ეგო ზნაეტის ბიჭი“. მათ სხვა დავალება მიუციათ, კერძოდ ვინმე ისააკ იარემოვთან მისვლა, ვისთვისაც ვაშაყმაძეს საჩოხე მატერია გამოურთმევია.

აქვე აღმოჩნდა ყაჩაღების მიერ ბაგრატი ბეგიანოვისათვის გაგზავნილი ნერილის დედანი, რომელსაც ხელს ჟორჟიკა, ანუ გიორგი ბერძენიშვილი აწერს. მასში ვკითხულობთ:

„გამარჯობა ძმაო ბაგრატი!
მოგიკითხავ დიდი სიყვარულით,
ძმაო ბაგრატი რას გეხვეწებით

თუ ძმა ხარ ძალიან ქესატათ ვართ და ჩუსტები შეგვიკერე ექვსი წყვილი, ნასკები, 1/2 დუჟინი (ნანერი გაურკვეველია) კონვერტები და ქალაღები, სავარცხელი (ნანერი გაურკვეველია)

თუ ძმა ხარ უარი არ გვითხრა (ნანერი გაურკვეველია)
შენი ჟორჟიკა“¹⁶⁰

ვაშაყმაძემ თელავის მაზრის პოლიციას დაკითხვისას განუცხადა, რომ იმ ადგილს უჩვენებდა, სადაც ყაჩაღებისათვის ზემოაღნიშნული ფუთა უნდა მიეტანა. თელავის მაზრის უბნის ბოლიციის პრისტავი თავადი ჭავჭავაძე და პოლიციის „სტრაჟნიკები“ ვაშაყმაძესთან ერთად წასულან, მაგრამ გზაში ვაშაყმაძეს გაქცევა უცდია. ალელოვმა და „სტრაჟნიკმა“ სიმონ გაზაშვილმა ესროლეს და გაქცევის მცდელობისას ვაშაყმაძე მოკლეს. 1913 წლის დეკემბერში თბილისის საგუბერნიო მმართველობამ ვაშაყმაძის მკვლელობის საქმე განიხილა და თელავის მაზრის პოლიციის ქმედებებში დანაშაულის ნიშნები ვერ აღმოაჩინა.

¹⁵⁷ სსცა, ფონ. 26, აღ. 2, საქ. 14092, გვ. 18

¹⁵⁸ ეს ეკლესია ახლაც თელავის სამხრეთით რამოდენიმე კილომეტრის დაშორებით ტყეში მდებარეობს

¹⁵⁹ სსცა, ფონ. 26, აღ. 2, საქ. 14092, გვ. 2-7

¹⁶⁰ სსცა, ფონ. 26, აღ. 2, საქ. 14092, გვ. 8

როგორც დოკუმენტებიდან ჩანს ამ დროს თელავსა და თელავის მაზრაში მოქმედი ყაჩაღები რაოდენობრივად შემცირებული იყვნენ. ამას ადასტურებს, 1914 წლის დეკემბერში თიანეთის მაზრის პოლიციის, თანამედროვე ენით რომ ვთქვათ „სპეცოპერაციის“ ანგარიში. სხვანაირად არ შეიძლება მოვიხსენიოთ თიანეთის მაზრის უფროსის მიერ „საიდუმლო თანამშრომლის“, ანუ აგენტის და ორი გადაცმული სტრაჟნიკის გაგზავნა თელავის მაზრაში, სადაც ისინი თელავის მაზრაში მოქმედ ყაჩაღებს, ან მათ ხელშემწყობებს ინფორმაციის მიღების მიზნით უნდა დაახლოებოდნენ. მართლაც, ეს პირები სოფლების მალრანის და ბაბანეურის გზაზე შემხვედრ თელავის მაზრის სოფელ ვარდისუბნის მცხოვრებ გიო სოზაშვილს და სოფელ ოჟიოს მკვიდრ თედო მეზვრიშვილს, თითქოსდა დუშეთის ტერიტორიაზე მოქმედი ყაჩაღები იყვნენ ისე გაეცნენ. ეს უკანასკნელები 15-16 წლის ბიჭები ყოფილან და თიანეთის მაზრის უფროსის მიერ გაგზავნილმა აგენტმა მოახერხა მათი ნდობის მოპოვება. ბიჭებს უთქვამთ, რომ ხშირად ხვდებოდნენ თელავის მაზრაში მოქმედ, ე.წ. კახელ ყაჩაღებს, რომლებიც იმ დროსათვის მხოლოდ ხუთნი იყვნენ: ჟორჟიკა (გიორგი ბერძენიშვილი), ზამბილას ბიჭი (გიგო, გიორგი სესიკაშვილი), უტრუხუნე (გიორგი მახნიაშვილი) და ნაბია (სანდრო, იგივე ძია ყაველაშვილი).¹⁶¹

შეძლებული თელაველი ვაჭრები გამომძალველებისაგან თავის დაცვას აქტიურად ცდილობდნენ. როგორც ზემოთ უკვე აღვნიშნე, მათ 1912 წელს თელავში „გოროდოვების“ რიცხვის გაზრდა მოითხოვეს და თანახმა იყვნენ მათი ხელფასის, შენახვის, ასევე იარაღის შესყიდვის ხარჯიც კი წინასწარ დაეფარათ. მინდა აღვნიშნო, რომ „ხარებას და გოგიას“ ჯგუფს იმ დროს არ ჩამოუფარდებოდა ზალიკო სვიმონიშვილის დაჯგუფებაც. მაგალითად, ზემოთ უკვე ვახსენე, რომ 1912 წელს თავად მაყაევს სახლში თავს დაადგა სვიმონიშვილის დაჯგუფების წევრი, ზემონახსენები ლადო ბაჩიაშვილი და ზალიკოს წერილი გადასცა 500 მანეთის მოთხოვნით. თავადი ძალიან შეშინებულა და 140-თუ 150 მანეთი მაშინვე მიუცია.¹⁶²

ტერორისტებმა სწორედ „შენწერილი“ ფულის გადაუხდელობის გამო 1912 თელავში მოკლეს მდიდარი სომეხი ვაჭარი ბოგდან მიკირტუმოვი, რომელიც საარქივო მასალებიდან გამომდინარე ზემოდასახელებულმა გიორგი სესიკაშვილმა მოკლა.¹⁶³

აღსანიშნავია, რომ ხდებოდა პირიქითაც. მაგალითი, თუ როგორ „ზომებს“ იღებდა მოსახლეობა ტერორისტებისა და გამომძალველების წინააღმდეგ, არის გამომძალველ ილია ფარადაშვილის მკვლელობა. 1914 წლის თებერვლით დათარიღებული დოკუმენტის მიხედვით, თელავის მეზობლად მდებარე სოფლის კურდღელაურის მცხოვრებ დავით სამადაშვილს, ამავე სოფლის მცხოვრებმა ილია ფარადაშვილმა გადასცა თითქოსდა ყაჩაღების მიერ გაგზავნილი წერილი 200 მანეთის მოთხოვნით. ამ დროს „ხარება და გოგიას“ დაჯგუფება ძირითადად განადგურებულია. სავარაუდოდ, ამ ყაჩაღებში სესიკაშვილი და ბერძენიშვილი მოიზრებოდნენ. სამადაშვილს 30 მანეთი მიუცია გამომძალველისათვის და შეპირებია, რომ დანარჩენ თანხას მოგვიანებით გადასცემდა. მას მაზრის უფროსისათვის შეუტყობინებია ეს ამბავი და თავის დასაცავად მისგან „ბერდანის“ (ე.წ. ბერდენკა) სისტემის შამხანა მიუღია. 1914 წლის 22 იანვარს ფარადაშვილი კვლავ მისულა სამადაშვილთან, რომელიც სახლში არ იმყოფებოდა. სახლში მყოფ დავით სამადაშვილის მეუღ-

¹⁶¹ სსცა, ფონ. 17, აღ. 1, საქ. 8479, გვ. 46

¹⁶² სსცა, ფონ. 17, აღ. 1, საქ. 7910 5, გვ. 18

¹⁶³ სსცა, ფონ. 160, აღ. 2, საქ. 5, გვ. 5

ლე მარიას¹⁶⁴ გამომძალველისათვის ფანჯრიდან დასახელებული იარაღი უსვრია და მოუკლავს.¹⁶⁵ ასეთი ფაქტების მიუხედავად ყაჩაღების მხრიდან თელავში ფულის გამოძალვები გრძელდებოდა.

1914 წელს დაიწყო პირველი მსოფლიო ომი და რუსეთის იმპერიაში, ნელ-ნელა თავს იჩენს მიჩუმებული სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემები, იწყება კრიმინოგენული ვითარების გაუარესება. ამ პერიოდში კავკასიაში, გარკვეულწილად 1905-1907 წლების რევოლუციის მახასიათებელი ფაქტორების – ადგილობრივი ხელისუფლების დასუსტება და სისხლის სამართლის დანაშაულებების, ხელისუფლების წარმომადგენლებზე თავდასხმების რიცხვის ზრდა ხდება. შესაბამისად, ადგილობრივი ხელისუფლების წარმომადგენლები კვლავ „დაშინდნენ“. სხვას ვერაფერს იტყვი, როცა ნაიკითხავ 1916 წლის 4 პრილით დათარიღებულ თელავის მაზრის უფროსის წერილს თბილისის გუბერნატორის სახელზე „სანდო აგენტურული ცნობების თანახმად, კახელი ყაჩაღების მეთაურმა გიორგი სესიკაშვილმა, მეტსახელით „ზამბილას ბიჭი“, მასთან მყოფი თერთმეტი ყაჩაღის გარდა, ესენია: ალექსანდრე ყაველაშვილი, გიორგი (ჟორჟიკა) ბერძენიშვილი, გიგლა სესიკაშვილი, ილო (ილია) ფირანაშვილი – მეტსახელით „ჩორტ ეგო ზნაეტის ბიჭი“, გიო მახნიაშვილი, მეტსახელით „უტრუხუნე“, ზაქარია ბინკინაშვილი, ნიკოლოზ მეზერიშვილი, იოსებ (ომანა) ოხანაშვილი და ესტატე შანშიევი, თავისთან ბანდაში მიიწვია კიდევ ექვსი ადამიანი, ძირითადად სამხედრო დეზერტირები, მათ შორის სამხედრო ხელისუფლებისგან ძებნილი ფირუზ ხვთისიაშვილი და ქალაქ თელავის მცხოვრები ბაღდასარ სპირიდონოვი. მან ამდაგვარად ორგანიზება გაუკეთა ჩვიდმეტ (17) კაციან კარგად შეიარაღებულ ბანდას. სესიკაშვილი აპირებს გრანდიოზულ თავდასხმას თელავზე და პოლიციის ჩინების ამონყვეტას, შემდეგ კი შერჩეული პირების გაძარცვას, რომლებსაც უკვე ახლა დაეგზავნა წერილები ფულის მოთხოვნით სიკვდილის შიშის ქვეშ.“¹⁶⁶

საინტერესოა, რომ აქვე თელავის მაზრის უფროსი წერდა – ყაჩაღების ამ ბანდას მაზრის თითქმის მთელი მოსახლეობა უჭერს მხარს და მათ არსებობისათვის საჭირო ნივთებს, პროდუქტს, იარაღს და საბრძოლო მასალასაც კი აწვდიანო.¹⁶⁷ სხვა დოკუმენტში, რომელიც ეხება თელავის მცხოვრებს, სოფელ ენისელში სავაჭრო ფარდულის მქონე ალექსანდრე ეგოროვს ნათქვამია, რომ მან გიორგი მახნიაშვილის, იგივე უტრუხუნეს მიერ დანერგული წერილი მიიღო, სადაც იგი 2000 მანეთს სთხოვდა.¹⁶⁸ ამრიგად, კახეთში მოქმედ ყაჩაღებს „ხარებას და გოგიას“ ჯგუფის ლიკვიდაციის შემდეგ შემცირებული „მადა“, როგორც კი რუსეთის იმპერიაში გაჩნდა შესაბამისი ვითარება მაშინვე „გაეზარდათ“.

თელავის მაზრაში ამ დროს, მხოლოდ „ხარებას და გოგიას“ ბანდის წარჩენები არ მოქმედებდნენ. მაგალითად 1916 წლის დეკემბერში დეზერტირები ფოთოლაშვილი და ბრეგვაძე, ვინმე მწყერაძის მეშვეობით თელაველ ვაჭარ მარკოზ კველიევს 600 მანეთს სძალავდნენ.¹⁶⁹

¹⁶⁴ ამ ქალბატონის ქალიშვილობის გვარი გვარი ორკოდაშვილი იყო

¹⁶⁵ სსცა, ფონ. 156, აღ. 3, საქ. 274, გვ. 3

¹⁶⁶ სსცა, ფონ. 17, აღ. 1, საქ. 8692, გვ. 22

¹⁶⁷ დოკუმენტების მიხედვით გიგო, გიორგი სესიკაშვილს თელავის მაზრის გლეხებში საკმაოდ კარგი რეპუტაცია ჰქონდა. მას ვიღაც ყაჩაღიც კი მოუკლავს, რადგან იგი გლეხებს აწუხებდა

¹⁶⁸ სსცა, ფონ. 13, აღ. 21, საქ. 2925, გვ. 97

¹⁶⁹ სსცა, ფონ. 13, აღ. 21, საქ. 2925, გვ. 172

აღსანიშნავია, რომ ამ დროს თელავში საკმაოდ ბევრი დეზერტირი გაყარალებულა. 1916 წლის 14 დეკემბერს თელავში, ზემო ბაზართან სალამოს 7 საათზე ჟანდარმერიის უნტერ-ოფიცერი სტეპკინი მიძიმედ დაჭრეს. თავდაპირველად ეგონათ, რომ იგი სოფელ ახმეტის მცხოვრებმა ვასილ ლოლაძემ დაჭრა, რადგან მას ადრე სტეპკინმა თელავში სავაჭროდ წაღებული არაყი წაართვა. შემდეგ კი დეზერტირობისათვის სდევნიდა და თავდასხმამდე სამი დღით ადრე თელავში, ახალქალაქელოვის სასტუმროში მყოფი ლოლაძე კინალამ არ დააპატიმრა.¹⁷⁰360

ძიებისას კი გაირკვა, რომ სტეპკინს თელავის მცხოვრებმა, მძარცველების ბანდის მეთაურმა გიგლო სარქისის ძე ხითაროვმა, მეტსახელად „ტუგას ბიჭი“ ესროლა. პოლიციამ გიგლო ხითაროვის დაჯგუფებას მალევე მიაგნო და თელავის ბოქაულის თანაშემწე გოლოვანოვის და „სტრაჟნიკ“ გოტაძის მონაწილობით ეს პირები, სამხედრო დეზერტირები: თელაველები – გიგლო ხითაროვი და გრიგოლ ებიტაშვილი, მეტსახელად „უბატას ბიჭი“, ასევე ლეჩხუმელი თამო ბა...რაძე,¹⁷¹ სოფელ რუისპირის მცხოვრები სოლომონ ტარუაშვილი დახოცა.¹⁷²

ამ პერიოდში, კახელი ყაჩაღები, საუბარია სესიკაშვილის დაჯგუფებაზე, იმდენად გაძლიერდნენ, რომ როგორც 1916 წლის 9 მაისით დათარიღებული თბილისის ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველოს უფროსის წერილიდან თბილისის გუბერნატორისადმი ირკვევა მათ პოლიციის „სტრაჟნიკების“ გამოჩენის შეტყობინებისთვის თავისი აგენტებიც კი აუყვანიათ, რომელსაც თვეში 30 მანეთს ხელფასის სახით აძლევდნენ.¹⁷³

დასახელებული პირების გარდა შემდგომ პერიოდში გიგო სესიკაშვილის ბანდას სიკო დალაქიშვილი, სოფელ ხორხლის მცხოვრებლები ნიკოლოზ მეზვრიშვილი, ფირუზ მოსიაშვილი, თელავის მცხოვრები ესტატე შიშნიევი, ბაგრატ ნადირაძე, ილია მედულაშვილი, იგივე შანატაშვილი, ფირუზ პაპიაშვილი,¹⁷⁴ ვლადიმერ პეტრიაშვილი, ვარდან მოსესოვი (ბუზებიანის ბიჭი) და სხვები შემატებიან.¹⁷⁵

1916 წლის ზაფხულში ეს ბანდა რამოდენიმე ნაწილად დაყოფილა და ისე მოქმედებდა. ამავე წლის 15 მაისს თელავის პრისტავ ახვლედიანის და თელავის პოლიციის „სტრაჟნიკების“ მიერ მოკლულ იქნა გიგო სესიკაშვილი – „ზამბილას ბიჭი“. ცოტა ხანში – 27 მაისს კი ზაქრო ბინკინაშვილი, იგივე ლურჯაშვილი. ამიტომ, თბილისის გუბერნატორმა თელავის მაზრის უფროსი მატიაკინი, თელავის ბოქაული ახვლედიანი, თელავის „სტრაჟნიკების“ რეზერვის „ურუიადნიკი“ არსენ ქობულაშვილი, „სტრაჟნიკები“ ლევან ვალიშვილი, მაგომ ოსმანოვი, იორდანე კობისაშვილი, ნიკოლოზ კოზაშვილი, იოსებ ხუკაშვილი, მალაქია ბაკურაძე და ნიკოლოზ ბესტავაშვილი დასაჯილდოებლად წარადგინა.¹⁷⁶

მინდა აღვნიშნო ერთი გარემოება, როგორც დოკუმენტების ანალიზიდან ჩანს გიგო სესიკაშვილი – „ზამბილას ბიჭი“, თავისი საქმიანობის გამო, იმ დროს ქალაქ თელავის და თელავის მაზრის მოსახლეობაში საკმაოდ პოპულარული იყო და დიდი პატივისცემითაც

¹⁷⁰ 360 სსცა, ფონ. 13, აღ. 21, საქ. 2925, გვ. 166

¹⁷¹ გვარი დოკუმენტის სიძველის გამო ვერ იკითხება

¹⁷² სსცა, ფონ. 13, აღ. 21, საქ. 2925, გვ. 168

¹⁷³ სსცა, ფონ. 17, აღ. 1, საქ. 8692, გვ. 44

¹⁷⁴ სსცა, ფონ. 17, აღ. 1, საქ. 8692, გვ. 61

¹⁷⁵ სსცა, ფონ. 13, აღ. 21, საქ. 2925, გვ. 53

¹⁷⁶ სსცა, ფონ. 13, აღ. 21, საქ. 2925, გვ. 105

სარგებლობდა. ჩანს, რომ დროთა განმავლობაში, ხალხმა ამ ადამიანის მიერ ჩადენილი „კეთილი საქმეები“ „ხარება და გოგია“ ბანდას, როგორც ყველაზე უფროს სასტიკ და შესაბამისად საზოგადოებაში ცნობილ დაჯგუფებას მიაწერა.¹⁷⁷

თელავის მოსახლეობაში გიგო სესიკაშვილი უდავო პოპულარობას ადასტურებს, თბილისის ჟანდარმთა საგუბერნიო სამმართველოს უფროსის მოადგილის წერილი თელავის უნტეროფიცერ სტეპკინისადმი: „გიბრძანებ გაიგო და მომახსენო თუ ვინ გააკეთა მოკლული სესიკაშვილის საფლავი და გაარკვიო იმ თავადის ასულის სახელი და გვარი, ვინც მისი სიკვდილის გამო სინანული გამოხატა.“¹⁷⁸

უნტერ-ოფიცრ სტეპკინის საპასუხო წერილში წერია: „სესიკაშვილის საფლავი გააკეთეს თელავის მცხოვრებლებმა: 1. ვანო იშხანოვმა, რომელიც ახლა არმიაშია განწეული, 2. „აზიაცკების“ მკერავმა თელაველმა სიმონ მწყერაძემ, ასევე მოსახლეობის დიდმა მასამ, ვინც ვერ გამოვარკვიეთ. რაც შეეხება თავადის ასულის შესახებ ინფორმაციას, მაზრის უფროსმა მატიაკინმა თქვა,¹⁷⁹ რომ მას ეს უთხრა მაზრის ყოფილმა უფროსმა პოდპოლკოვნიკმა ოლხოვსკიმ.“¹⁸⁰

მალევე კახელ ტერორისტებს ახალი ლიდერი გაუჩნდათ და ეს გიგა სესიკაშვილი იყო. ისინი კვლავ „აქტიურდებიან“ და იწყებენ ფულის მოთხოვნით წერილების დაგზავნას. მეტიც, 1916 წლის აგვისტოში ფულის გამოძალვის მიზნით მათ – გიგა სესიკაშვილმა, ილია შატანაშვილმა, გიორგი ბერძენიშვილმა (ჟორჟიკა) და სხვებმა, სოფელ გურჯაანის მცხოვრები ვინმე ბეჟიტაშვილი გაიტაცეს. ეს გატაცება არ იყო ერთჯერადი შემთხვევა, მანამდე მათ სოფელ ახაშენის მცხოვრები გაიტაცეს და მის ნათესავს გამოსასყიდის სახით 2000 მანეთი მოსთხოვეს.¹⁸¹ ამის შემდგომაც კახელ ყაჩაღებად წოდებული – გიორგი ბერძენიშვილი (ჟორჟიკა), გიო მახნიაშვილი (უტრუხუნე), ალექსანდრე ყაველაშვილი (ძია) და სხვები თავის „ჩვეულ“ საქმიანობას კვლავინდებურად აგრძელებდნენ. თუმცა, 1918-1920 წლებში, ისინი სხვადასხვა შემთხვევამ „იმსხვერპლა“.

3.6. პოლიციის ჩინების მკვლელობები

ზემოთ უკვე აღვნიშნე, რომ თელავში 1905-1907 წლების რევოლუციური მოძრაობა საკმაოდ დიდი სიმძაფრით გამოვლინდა. ამ გამოვლინებებმა კი თავი თელავის პოლიციის ჩინების მკვლელობებშიც იჩინა.

რევოლუციის პერიოდში თელავის პოლიციაში უფროსი გოროდოვოს თანამდებობაზე მსახურობდა დარჩო გიორგის ძე ამირგულაშვილი. იგი, როგორც საარქივო მასალაშია აღნიშნული „1906 წლის 2 ოქტომბრის ღამით მოკლულ იქნა ცნობილი პარტიული ტერორისტების მიხეილ კაკატუნის და მიხეილ ლაჩაშვილის მიერ. დარჩო ამირგულაშ-

¹⁷⁷ შორს წასვლა არცაა საჭირო, ვფიქრობ საკმარისია ფილმის „ხარება და გოგია“ ნახვა

¹⁷⁸ სსცა, ფონ. 160, აღ. 2, საქ. 21, გვ. 3

¹⁷⁹ სსცა, ფონ. 160, აღ. 2, საქ. 21, გვ. 10

¹⁸⁰ ეს ფაქტი ადასტურებს იმ მოსაზრებას, რომ თელავში აღნიშნულ პერიოდში დაპირისპირება არა სომხებსა და ქართველებს, შორის არამედ შეძლებულ სომხებთან იყო, რაც სესიკაშვილის ზემოდასახელებული სომეხი და ქართველი ჭირისუფლების არსებობითა დასტურდება

¹⁸¹ სსცა, ფონ. 13, აღ. 21, საქ. 2925, გვ. 127-128

ვილი რევოლუციონერებმა იმიტომ მოკლეს, რომ იგი არ ეპუებოდა მათ და ანტისახელმწიფოებრივი პარტიების წინააღმდეგ განხორციელებულ საპოლიციო ხასიათის ღონისძიებებში აქტიურად მონაწილეობდა“.¹⁸² აქვე ნათქვამია, რომ „ამირგულაშვილი ღიად მიდიოდა პარტიული მებრძოლების წინააღმდეგ. იმ დროს პარტიული მებრძოლები დაუნდობლად კლავდნენ ხელისუფლების წარმომადგენლებს. ისინი ხშირად მკვლევლობებს სჩადიოდნენ არა შერჩევით, არამედ განურჩევლად. დადგენილია, რომ ამირგულაშვილი პოლიტიკურ ნიადაგზეა მოკლული.“¹⁸³

1930-იან წლებით დათარიღებულ „საბჭოთა პერიოდში მოკლული რევოლუციონერებისა და შპიონების სია“-ში, რომელიც შედგენილია თელაველი ცოცხლად დარჩენილი „რევოლუციონერების“ მიერ აღნიშნულია – „მოკლულია უფროსი პოლიციელი დარჩო ამირგულაშვილი (ყვავი)¹⁸⁴მიხა კიკნაძის მიერ 1906 წელს“.¹⁸⁵ როგორც ირკვევა, ტერორისტი მიხეილ ლაჩაშვილი მეორე გვარსაც – კიკნაძე ატარებდა. „ძველი რევოლუციონერის“ კოტე გურგენიშვილის მოგონებებში ვკითხულობთ: „1906 წელს წითელრაზმელმა მიხა კიკნაძემ თელავში მოკლა უფროსი გოროდოვოი შაბოიანცი (ყვავი)“.¹⁸⁶ ჩანს, რომ ერთსა და იმავე პიროვნებაზეა საუბარი.

საარქივო მასალებმა ასევე შემოგვინახა აღნიშნულ მკვლევლობაზე წარმოებული ძიების მასალებიც. ზემონახსენები „პარტიული ტერორისტები“ კაკატუნიძე და ლაჩაშვილი სოციალ-დემოკრატები იყვნენ და მინდა ხაზი გავუსვა იმ გარემოებას, რომ თავდასხმა ამირგულაშვილზე იმდროინდელი ტერორისტების „კლასიკური“ სქემით იქნა განხორციელებული – ვგულისხმობ სამიზნეზე მოულოდნელ თავდასხმას და ზურგიდან სროლას.

როგორც თელავის მაზრის უფროსის, 1907 წლის 6 თებერვლით დათარიღებული მოხსენებითი ბარათიდან ვიგებთ, ამირგულაშვილი სამსახურებრივი მორიგეობის დროს მოკლეს, თუმცა მან მძიმედ დაჭრილმა მოასწრო ერთ-ერთი თავდამსხმელის, კერძოდ კაკატუნიძის ფეხში დაჭრა. როგორც ხშირად ხდებოდა მისმა „თანამზრახველმა“ ტერორისტმა იგი იქვე მიატოვა და გაიქცა. კაკატუნიძე დააკავეს და სამხედრო-საველე სასამართლოს გადაწყვეტილებით თელავის ციხეში სიკვდილით დასაჯეს.¹⁸⁷

თელაველი ტერორისტები თელავის მეზობელ სოფლებშიც არ ერიდებოდნენ პოლიციელებზე თავდასხმებს. როგორც თელავის პუნქტის უნტერ-ოფიცერი რომენენკო მოახსენებდა ხელმძღვანელობას, 1907 წლის 14 ივნისს თელავის მაზრის სოფელ კურდელაურში ტერორისტებმა დაჭრეს თელავის მაზრის პოლიციის სამმართველოს „ურიადნიკი“ რევაზ სარდიონის ძე მაჭავარიანი.¹⁸⁸

ხელისუფლების აზრით, 1908 წლის 14 მაისს თელავის პოლიციის უფროსი „გოროდოვოი“ აბრამ გიგოს ძე კაპანაძის მკვლევლობის მოტივიც „პოლიტიკური ნიადაგი“ იყო.¹⁸⁹ თბილისის გუბერნატორის სიტყვებით – „კაპანაძე ტერორისტების მიერ სამსახურებრივი

¹⁸² სსცა, ფონ. 26, აღ. 2, საქ. 10830, გვ. 6

¹⁸³ სსცა, ფონ. 26, აღ. 2, საქ. 10830, გვ. 6

¹⁸⁴ სავარაუდოდ მეტსახელია

¹⁸⁵ შსსპა, ფონ. 93, აღ. 2, საქ. 1124, გვ. 4

¹⁸⁶ შსსპა, ფონ. 8, აღ. 2(1), საქ. 11, 110

¹⁸⁷ სსცა, ფონ. 26, აღ. 2, საქ. 10830, გვ. 5

¹⁸⁸ სსცა, ფონ. 153, აღ. 1, საქ. 913. გვ. 242

¹⁸⁹ სსცა, ფონ. 26, აღ. 2, საქ. 10845, გვ. 4-7

მოვალეობის კარგად შესრულების გამო იქნა მოკლული“.¹⁹⁰ მასალებიდან ჩანს, რომ კაპანაძე დილის ხუთ საათზე მოკლეს. ამ დროს კაპანაძე თელავში, საკუთარი სახლის მეზობლად მდებარე ტყეში ე.წ. მუხიანში წყაროზე იყო წასული. რაც შეეხება მკვლელების პარტიულ კუთვნილებას, დოკუმენტებიდან ირკვევა, რომ ისინი თელავში არსებული „დაშნაკცუტუნის“ პარტიის ადგილობრივი ორგანიზაციის ტერორისტები – ვარლამ მამულოვი, ერვანდ აკოპოვი და ყაზარ მკალავიშვილი იყვნენ. მკვლელობის მოტივი კი ის გარემოება იყო, რომ აბრამ კაპანაძემ ამ პარტიის ტერორისტები დააპატიმრა. როგორც აღნიშნულ საქმეზე არსებული გამოძიების მასალებიდან ჩანს, სასამართლოს მამულოვი გაუმართლებია.¹⁹¹

თელავის მაზრის უფროსის თანაშემწის მოვალეობის შემსრულებლის თავად ბარათოვის მიერ შედგენილ, 1908 წლის 18 მაისით დათარიღებულ ოქმში ნათქვამია, რომ კაპანაძის უშუალო მკვლელი „ყაზარ მკალავიშვილი მეტსახელით „მუსას ბიჭი“ – „დაშნაკცუტუნის“ პარტიის ტერორისტია.“¹⁹²

მინდა აქვე აღვნიშნო, რომ „ძველი რევოლუციონერი“ კოტე გურგენიშვილის მოგონებაში წერს: „1908 წელს „ნითელრაზმელებმა“ თელავში მოკლეს გოროდოვოი აბრამა“,¹⁹³ საარქივო მასალებით კი ეს არ დასტურდება. მათი მიხედვით, აბრამ კაპანაძის მკვლელები არა „ნითელი რაზმის“, არამედ სომხური ნაციონალისტური პარტიის „დაშნაკცუტუნის“ ადგილობრივი ორგანიზაციის წევრები იყვნენ, რაზეც დაპატიმრებულმა ყაზარ მკალავიშვილმა მაშინვე განაცხადა.

თუ როგორი იყო „გოროდოვოი“ კაპანაძის მკვლელობის წინაისტორია და მოტივი ამის შესახებ ჩვენ საკმაოდ ბევრი დოკუმენტი მოგვეძიება. მკალავიშვილის ჩვენებებიდან ჩანს, რომ იგი ქალაქ არმავირში მუშაობდა და „არეულობების“ დანაშაულის შემდეგ თელავში დაბრუნდა, სადაც თელაველ „პარტიულ ახალგაზრდებს“ დაუახლოვდა. მკალავიშვილის სიტყვებით, ერვანდ აკოფოვს მისთვის კაპანაძის მოკვლა შეუთავაზებია, რადგან „გოროდოვოი“ აბრამ კაპანაძეს „დაშნაკცუტუნის“ პარტიის აქტიური წევრები – ალექსანდრე მუნჯიევი და ვართან მამულოვი დაუპატიმრებია. ერვანდ აკოფოვს მისთვის სამი „ბერდანის“ სისტემის შაშხანა და საბრძოლო ტყვიები უჩვენებია. აკოფოვს უთქვამს, რომ მათივე უსაფრთხოების გამო კაპანაძისთვის საფრიდან უნდა ესროლათ. კერძოდ, კაპანაძე ყოველ დილით თავისი სახლის მეზობლად წყაროზე უიარალოდ მიდიოდა, ამიტომ, სწორედ ამ დროს უნდა ჩასაფრებოდნენ კაპანაძეს და მაშინ მოეკლათ, როცა ეს უკანასკნელი წყაროდან უკან გამობრუნდებოდა. სავარაუდოდ, გათვლა გაკეთებული იყო იმაზე, რომ წყაროდან მომავალ კაპანაძეს ორივე ხელი წყლის ჭურჭლებით დაკავებული ექნებოდა და თავდასხმას თუ გადაურჩებოდა, სროლაზე სწრაფ რეაგირებას ვერ მოახდენდა. საბოლოო ჯამში ასეც გამოვიდა – კაპანაძე დილით ადრე ორი თიხის ჭურჭლით ხელში წყაროდან უკან ბრუნდებოდა, როდესაც საფარში მჯდომმა ტერორისტებმა ზურგიდან ესროლეს და მოკლეს.

საინტერესოა, რომ ყაზარ მკალავიშვილის ჩვენებით იარაღი „დაშნაკცუტუნის“ პარტიის თელავის ორგანიზაციას ეკუთვნოდა. მისი სიტყვებით, იარაღი და ტყვიები ამ პარტიის თელავის ორგანიზაციის ხელმძღვანელის მამულოვისაგან მიიღეს. ანუ, ეს ნიშნავს, რომ ამ პარტიას თელავში იარაღის საწყობი, ანდა გარკვეული შეიარაღება ჰქონდა. მკალავიშვილის

¹⁹⁰ სსცა, ფონ. 26, აღ. 2, საქ. 10845, გვ. 18

¹⁹¹ სსცა, ფონ. 26, აღ. 2, საქ. 10845, გვ. 21

¹⁹² სსცა, ფონ. 26, აღ. 2, საქ. 10845, გვ. 25

¹⁹³ შსსპა, ფ. 8, აღ. 2, ნაწ. 1, საქ. 11, გვ. 97-100

ალიარებითი ჩვენების მიხედვით, „ისიც და კაპანაძეზე სხვა თავდამსხმელები – მამულოვი და მღვდლის შვილი ერვანდი პარტია „დაშნაკცუტუნს“ ეკუთვნოდნენ.“¹⁹⁴ აქვე ასახულია ვილაც კარაპეტ ტერ-კრიკუროვის მკვლელობის შესახებ ინფორმაციაც, რომელსაც „დაშნაკცუტუნის“ პარტიის თელაველი ტერორისტების გაუცია. ისინი დაუპატიმრებიათ და კაზაკებს პატიმრობაში მყოფები მოუკლავთ. ამიტომ, შურისძიების მიზნით სხვა ტერორისტებს – ალექსეი მუნჯიევს, ზაქრო ეფრემის ძე არუთინოვსა და მელქო სისოევს თელავში ე.წ. სომხების სასაფლაოზე ტერ-კრიკუროვი საქეიფოდ მიუტყუებიათ, ღვინის სმის დროს კი იარაღი დაუხლიათ. ყაზარ მკალავიშვილის ჩვენების მიხედვით „კარაპეტ ტერ-კრიკუროვი „დაშნაკცუტუნის“ პარტიამ მოკლა“, ანუ პარტიის გადანყვეტილებით იქნა მოკლული.¹⁹⁵

საარქივო მასალებიდან ისიც ჩანს, რომ თელაველი სომხები თელავის გარდა სხვა ადგილებშიც, საკმაოდ აქტიურ პოლიტიკურ „მოღვაწეობას“ ეწეოდნენ. მართალია ქალაქ თელავში მაცხოვრებელი სომხების ძირითადი საქმიანობა ვაჭრობა იყო, მაგრამ სომეხი ახალგაზრდობა ჩართული იყო კავკასიის ტერიტორიაზე მოქმედი „დაშნაკცუტუნის“ და სხვა სომხური რევოლუციური პარტიების ტერორისტულ საქმიანობაში. მაგალითად, თელაველი მიხეილ იოსების ძე ბაბოევი სხვა პირებთან ერთდ ზემოდასახელებულ პორუჩიკ ტარიელ ლოლაძის მკვლელობაში იყო ეჭვმიტანილი და 1907 წლის მარტში თბილისის დროებითი გენერალ-გუბერნატორის გენერალ ტიმოფეევის დადგენილებით ვოლოგდის გუბერნიაში იქნა გადასახლებული.¹⁹⁶

პოლიციელების მკვლელობები და მათზე თავდასხმის მცდელობები შემდგომ პერიოდშიც ხდებოდა. მაგალითად, 1915 წლის 8 ივნისს გამოძალავებებსა და ტერორისტებს მოუწოდომებიათ თელავის პოლიციის უფროსი „გოროდოვოის“ მარკოზ გიოშვილის მოკვლა.¹⁹⁷

P.S.

ძვირფასო მკითხველო, უკმაყოფილობის გრძნობა, რომ თითქოს ისტორია განწყდა ნუ დაგრჩებათ,

ეს ჩემს მიერ დაწერილი ქალაქ თელავის ისტორიის მცირე მონაკვეთია, და თუ ჩათვლით, რომ მე თელავის ისტორიის ამ მონაკვეთის ობიექტური დაწერა ვერ შევძელი, მაშინ დაწერეთ ახალი ისტორია...

და თუ მოგეწონათ, იცოდეთ, რომ არქივებში თელავის შესახებ დღემდე უცნობი უამრავი დოკუმენტი ინახება და გააგრძელეთ ამ ულამაზესი და უმშვენიერესი ქალაქის ისტორია...

გისურვებთ წარმატებებს!!!

*პატივისცემით,
თენგიზ სიმაშვილი*

2017 წლის 7 ივლისი

¹⁹⁴ სსცა, ფონ. 26, აღ. 2, საქ. 10845, გვ. 21

¹⁹⁵ ასე რომ, თელავში „დაშნაკცუტუნის“ პარტიის ადგილობრივი ორგანიზაციის წევრები, მათი ქართველი რევოლუციონერი „ამხანაგების“ მსგავსად, არც საკუთარი ეროვნების ადამიანებს ინდობდნენ.

¹⁹⁶ სსცა, ფონ. 84, აღ. 3, საქ. 783, გვ. 2

¹⁹⁷ სსცა, ფონ. 160, აღ. 2, საქ. 12, გვ. 10

დამატება

თელავში ბესარიონ (ბესო) ჯულაშვილის საჯარაუდო საფლავის არსებობის შესახებ

ვითვალისწინებ რა თელაველების ინტერესს, აღნიშნულ ნაშრომს თან ვურთავ ჩემს კვლევას თელავში იოსებ ჯულაშვილის – სტალინის მამის ბესო ჯულაშვილის საჯარაუდო საფლავის შესახებ.

ოფიციალურად ცნობილია, რომ ბესარიონ (ბესო) ჯულაშვილი 1909 წლის 12 აგვისტოს, თბილისის ე.წ. „მიხეილის საავადმყოფოში“ ავადმყოფობის შედეგად გარდაიცვალა. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს პარტიულ არქივში დაცულ ერთ-ერთ მოგონებაში ვკითხულობთ: „1906 წელს მეგაზეთემ გაზეთი მოგვიტანა... ვანქის ქუჩაზე ბესო ჯულაშვილი მოკლესო. სოსო შენუხდაო“.¹ თანამედროვის მოგონებაში ავტორი ასაბუთებს, რომ თბილისში ბესარიონ ჯულაშვილის გასვენებას საავადმყოფოდან, ე.წ. კუკიის სასაფლაოზე უშუალოდ ესწრებოდა.²

სტალინის – იოსებ ჯულაშვილის ბიოგრაფიის ზოგიერთი მკვლევარი თუ მწერალი ბესარიონ ჯულაშვილის გარდაცვალებისა თუ მკვლელობის ადგილად ქალაქ თელავს ასახელებს. მაგალითად, რომან ბრაქმანი წერს, რომ ბესარიონ ჯულაშვილი 1906 წლის მარტში თელავში მოკლეს.³ ბესარიონ ჯულაშვილის თელავში გარდაცვალებაზე წერს ანატოლი რიბაკოვი ნიგნში „არბატის შვილები“: „შემდეგ მოვიდა წერილი, რომ მამა თელავში მთვრალეების ჩხუბში მოკლეს და იქვე თელავში დაკრძალეს, თუ სად არავინ იცის.“ თუმცა, ეს ორივე ინფორმაცია არანაირი დოკუმენტური მასალით არაა დადასტურებული, მით უმეტეს, რომ ისინი ლიტერატურული თხზულებებია და არა სამეცნიერო ხასიათის ნაშრომები.

შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივში დაცულია 1954 წლით დათარიღებული დოკუმენტები – ანონიმური წერილები, რომლის ავტორი ასაბუთებს, რომ სტალინის მამის ბესარიონ (ბესო) ჯულაშვილის საფლავი ქალაქ თელავში იყო. მართლაც, თელავში ე.წ. „ქართველების სასაფლაოზე“, ჩრდილო-აღმოსავლეთით, სასაფლაოს კედელთან ახლოს მდებარეობს საფლავი სურათით და წარწერით – ბესო ჯულაშვილი.

აღნიშნული ანონიმური წერილები კი საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პროპაგანდის და აგიტაციის განყოფილებას მიუღია:

„ცეკის პროპაგანდის აგიტაციის გამგეს ამხ. გუნიას,

ეს ყველასათვის გასაგებია, რომ სტალინი გარდაიცვალა და არა მოკვდა. რატომ მისი მამის ნამდვილი საფლავი იმალება, რატომ ჩემ მიერ მიტანილი ბესოს სურათი – სტალინის მამის დამალეს და არსად აჩენენ, რატომ ხმას არ იღებენ და არ ჰკითხავენ ფილიალის მოსამსახურეებს მაგ. ამხანაგ ნადია სტურუას, ჯაშიაშვილსა და დანარჩენ თანამშრომლებს, .. რატომ არ არკვევენ, რატომ მალავენ, რაკი ღარიბი კაცი იყო არ კადრულობენ გამოაჩინონ. ამოიღეთ ხმა გამოიკვლიეთ, იმის საფლავი არის თელავში და კიდევ არიან მოხუცეები, რომლებიც იცნობდნენ კარგად და ერთად მუშაობდნენ...“

წერილში ავტორი „პარტიულ ხალხს“ ადანაშაულებს, რომ ისინი მალავენ სტალინის მამის საფლავს და მტრობდნენ – „აფუჭებდნენ მისი დედის სახელს“. წერილში, ავტორი უთითებს, სტალინის მეჯვარე გიორგი ელისაბედაშვილზე და ამბობს: „ელისაბედაშვილს

¹ შსსპა, ფ. 8, აღ. 2, ნან. 1, საქ. 8, გვ. 88

² შსსპა, ფ. 8, აღ. 2, ნან. 1, საქ. 34, გვ. 184

³ Р. Я. Бракман, `Секретная папка Иосифа Сталина: Скрытая жизнь~, Москва, 2004, Страница 43-44

ვუთხარი ასეა საქმე, კეკეს ნათქვამი გადავეცი, მომიბრუნდა და მითხრა – სტალინის მამას ნურსად გამოაჩენთო, მოსპეთ ყველაფერი გაჩერდითო... ერთხელ სტურუას ვესაუბრე ეტყობოდა არც კი უნდოდა მოესმინა“.

ავტორი აქვე წერს, რომ „ბესო ახსოვს ჩემს მშობელს რომელიც 80 წლის მყავს, თვითონაც ამბობს შვილო თელავში არის დამარხული, მის ნათესავთან ნავიდა, ნალოგი შეანერეს და ნაიყვანესო. მე თვითონ დავესწარი როცა ეხვეწებოდაო ვიცი იქ მიდიხართ, თელავში ჩემი დისშვილის ოჯახში მინდა ნავიდეო და მესამე დღეს ნაიყვანესო. კიდეც გაგვეზარდა რომ ფეხებს ვერ მოჭამენო. იქვე მოკვდა ... იქ არის დასაფლავებულიო, მამას უკვირს რათ მალავენო. მართლაც იმალება, შეეკითხეთ მიზეზი რათ იმალება სურათი ან საფლავი თელავში.“

ჩემს მიერ მოძიებული სხვა დღემდე გამოუქვეყნებელი მოგონების ავტორი სტალინზე, გვაძლევს ინფორმაციას, თუ სავარაუდოდ რა „ნალოგზე“, ანუ გადასახადზე შეიძლება იყოს საუბარი. აღნიშნული მოგონება დათარიღებულია 1949 წლის ივნისით. მისი ავტორია სოფელ დიდი ლილოს მცხოვრები ნინა ივანეს ასული ჯულაშვილი, სანდრო ჯულაშვილის რძალი. ეს უკანასკნელი ყოფილა ბესო ჯულაშვილის ბიძაშვილი – ანუ ბესო ჯულაშვილის მამა ივანე და მოგონების ავტორის მამამთილის გიორგი ჯულაშვილის მამა ნიკოლოზი ძმები იყვნენ.

დოკუმენტში ვკითხულობთ: „ჩემი მამამთილის მონათხრობით ბესარიონ სოფელ დიდი ლილოდან წასვლის შემდეგ დიდხანს ითვლებოდა სოფლის მცხოვრებლად. მას აიძულებდნენ გადაეხადა ყოველწლიური გადასახადები და „სტარშინები“ ეძებდნენ მას გადასახადის ამოსაღებად თბილისში... ჩემი მამამთილი გიორგი ყველას ეუბნებოდა, რომ მათი წინაპრები გამოსული იყვნენ გერიდან, გადასახლდნენ დიდ ლილოში. გიორგი გაკვირვებული ამბობდა თუ რატომ გადასახლდნენ გერიდან, რადგან დიდი ლილოდან შვიდი სოფელი გაიქცა აქ არსებული მუდმივი ქარის გამო სხვა ადგილებში. ზუსტად არ შემიძლია ვთქვა თუ ვინ გადასახლდა ბესოს მამა გერიდან ივანე თუ გიორგის მამა ნიკოლოზი თუ მათი მამა, მაგრამ ორივე დაიბადნენ დიდ ლილოში. ისინი ცხოვრობდნენ სოფლის აღმოსავლეთით... ერთ მიწურში.“

ზემოდასახელებულ ანონიმურ წერილში მითითებულია მიზეზიც თუ ბესარიონ ჯულაშვილი ქალაქ თელავში რატომ დამარხეს: „თვითონ კეკე ამბობდა, რომ თავისი დიშვილის ოჯახში მოკვდა და იქვე დამარხესო. მე როგორც ღარიბი ვერ ნავედიო... ჩემი ქმარი სივდებოდა ხოლმეო.“

როგორც ჩანს, ამავე ანონიმავტორს მეორე წერილიც გაუგზავნია, რადგან ის პირველი წერილის მსგავსი ხელწერიტაა დაწერილი და ხელმოწერილი – „სიმართლის მთქმელი“. მეორე ანონიმურ წერილში უკვე ლაპარაკია ბესარიონ ჯულაშვილის ნათესავი ქალის შესახებ, რომელიც იმ დროს ცოცხალი ყოფილა, და რომელსაც თითქოს დანამდვილებით სცოდნია, რომ სტალინის მამა დასაფლავებული იყო თელავში. ავტორის სიტყვებით, ეს პიროვნება იმის გამო, რომ ამბობდა სტალინის მამის საფლავი თელავში იყო, დევნას განიცდიდა და „სტურუას და ჯაშიაშვილის ცულლუტმა აზრებმა და ლალატმა იმოქმედა და თავი მოინამლა.“ წერილში აღნიშნულია, რომ ბესოს საფლავის თელავში არსებობის დასადასტურებლად მოწმეებიც კი მოუყვანია, მაგრამ დამუქრებიან, უთქვამთ: „ნუ გაჰქექამ ამ საქმეს ისე გამოდის ჩვენ ხახა ღია ვმსხდარვართო, ხმა არ ამოიღოო, თორემ პასუხისგებაში მიგცემთო ... ყველა დაარწმუნეთ როგორმე რომ ჩავაჩუმოთო, ვითომ ქალაქში მარხიაო“. წერილის ანალიზიდან ჩანს, რომ ავტორი თბილისის მაცხოვრებელი იყო, რომელიც

პირადად იცნობდა ეკატერინე გელაძეს, იოსებ ჯულაშვილის დედას. საინტერესოა ასევე ბესარიონ ჯულაშვილის დისშვილის თელავში ცხოვრების შესახებ ინფორმაცია, რაც სხვა წყაროებში არ შემხვედრია. საქმე იმაშია, რომ ბესარიონ ჯულაშვილს ჰყავდა ერთი ძმა გიორგი, მას ღვიძლი და არ ჰყოლია.

ბესო ჯულაშვილის სავარაუდო საფლავის თელავში მდებარეობის შესახებ არსებული მასალის გადამოწმების მიზნით მოვიძიე დამატებითი ინფორმაციები. აღმოჩნდა, რომ ქალაქ თელავის ძველ მაცხოვრებლებს ახსოვთ, რომ თელავში ე.წ. „ქართველების სასაფლაოზე“ ამჟამად არსებული საფლავის რკინის ლობის და მასზე გაკეთებული მარმარილოს ქვის ადგილზე ფოტოსურათით და წარწერით „ბესო ჯულაშვილი“ იდო საფლავის სულ სხვა, ძველებური ქვა წარწერით – ბესო ჯულაშვილი, მასზე ამოჭრილი ჯვრით.

„ბესო ჯულაშვილის“ წარწერიანი საფლავის ძველი ქვა, ამჟამად გიორგი ჩუბინაშვილის სახელობის თელავის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის არქეოლოგიური განყოფილების ფონდებში ინახება. ბესო ჯულაშვილის სავარაუდო საფლავიდან წაღებული და მუზეუმის ფონდებში დაცული საფლავის ქვა დაზიანებულია – მას ზედ გაკეთებული წარწერის ნახევარი მომტვრეული აქვს. ამჟამად მასზე მკაფიოდ ჩანს დატანებული ჯვარი. ფრაგმენტულად, მაგრამ გარკვევით იკითხება ქართულ ენაზე ამოტვიფრული წარწერა ბე... და ჯულა..., როგორც შესაბამისი დარგის სპეციალისტებმა ამიხსნეს აღნიშნული საფლავის ქვა არის მონოლითური წარმოშობის მეტაფორმული ქანი – ქვიშაქვა. იგი ხასიათდება იმით, რომ მასზე კვეთა ადვილად კეთდება და მის მსგავს დაბალი ხარისხის ქვებს ძველად უბრალო ადამიანების საფლავის ქვებად იყენებდნენ. გამომდინარე იქიდან, რომ თვითონ ქვის სტრუქტურა არის შრეობრივი ხასიათის, დროთა განმავლობაში ქვა ზიანდება.

ამ მასალის მოძიების შემდეგ, იმის მიუხედავად, რომ სხვა ცნობებით ბესო ჯულაშვილი დაკრძალული იყო თბილისში ე.წ. კუკიის სასაფლაოზე, შევეცადე გამერკვია თუ საფლავის ქვა წარწერით „ბესო ჯულაშვილი“ საიდან აღმოჩნდა თელავში, იყო თუ არა სხვა ინფორმაციები მასზე.

საქართველოს საისტორიო ცენტრალურ არქივში მოვიძიე თელავში მოქმედი ეკლესიების ე.წ. „საეკლესიო წიგნებში“ არსებული ჩანაწერები 1900-ანი წლების პირველ 10-წლეულში გარდაცვალებულების შესახებ, მაგრამ ბესო ჯულაშვილის გარდაცვალების ჩანაწერს ვერ მივაგენი. ამასთან აღვნიშნავ, რომ თელავში იმ დროს მოქმედი ეკლესიების საეკლესიო ჩანაწერების რამოდენიმე წიგნი დაკარგულია. ქალაქ თელავში მოსახლეობის დაბადების, ქორწინების, გარდაცვალების აღრიცხვას ძირითადად ახორციელებდა სამი ეკლესია. მათგან ერთი ძირითადად ემსახურებოდა თელავის სომხურ-გრიგორიანულ მოსახლეობას, დანარჩენი ორი კი ქართველებს და სხვა ეთნიკური ჯგუფების მართლმადიდებელ მრევლს. ამ ორიდან ერთ-ერთი „უფლის ფერისცვალების“, იგივე „ღვთაების“ ეკლესია იყო. ძირითადად, სწორედ ეს ეკლესია ემსახურებოდა თელავის მართლმადიდებელ მოსახლეობას და საისტორიო არქივში დაცულ მის ე.წ. „საეკლესიო წიგნებს“ აკლია 1902 და 1906 წლის ჩანაწერები. არადა, როგორც ზემოთ აღვნიშნე რ. ბრაკმანი წერს, რომ ბესო ჯულაშვილი თელავში სწორედ 1906 მოკლეს.

იმის გამო, რომ საარქივო, დოკუმენტური მასალების მოძიება იოსებ ჯულაშვილის მამის საფლავის შესახებ ვერ შევძელი, ვცადე თანამედროვეების, ასაკიანი ადამიანების მოძიება ქალაქ თელავში, ვისაც შეეძლო ამ საკითხზე რაიმე ინფორმაციის მოცემა. მათი ინფორმაციის თანახმად 1960-იან წლებში თელაველმა მიხეილ ესტატეს ძე ჩიკვაიძემ, ბესო ჯულაშვილის ძველ საფლავს, უფრო სწორედ ამ სახელის და გვარის წარწერიან საფლა-

ვის ქვას ირგვლივ რკინის ღობე ე.წ. „რემოტკა“, მასზე დამაგრებულ პატარა მარმარილოს ფილაზე დატანილი ბესო ჯულაშვილის ფოტოსურათი წარწერით დაადგა. იგი ამ საფლავს თავის გარდაცვალებამდე უვლიდა. მისმა ვაჟმა ესტატე ჩიკვაიძემ თავისი საოჯახო არქივიდან გადმომცა რამოდენიმე ფოტოსურათი, რომელთაგან ერთ-ერთზე გამოსახული არიან თელავში ბესო ჯულაშვილის სავარაუდო საფლავთან მდგომი სტალინის შვილიშვილი ევგენი ჯულაშვილი და მისი მეუღლე. ზოგიერთი ცნობით ევგენი ჯულაშვილი 1970-იანი წლების დასაწყისში ჩამოსულა თელავში.

ბესარიონ ჯულაშვილის გარდაცვალებასთან დაკავშირებული ჩემს მიერ წარმოებულ კვლევის საჭიროებიდან გამომდინარე, საქართველოს ცენტრალურ საისტორიო არქივის ფონდებში მოვიძიე თბილისის ე.წ. „მიხეილის საავადმყოფოს“ დოკუმენტები. კერძოდ, დასახელებული საავადმყოფოს თერაპიული განყოფილების 1909 წლის აგვისტოში შესული ნომერ 1679-ით რეგისტრირებული ავადმყოფის ისტორია. აქ არსებული ჩანაწერების მიხედვით ამ პაციენტის სახელი და გვარი ყოფილა „ბესარიონ მილოვე ჯუგ(ღ)აშვილი“, ანუ ისინი ბესო ჯულაშვილის მონაცემების იდენტურია, მაგრამ მამის სახელი განსხვავებულია. ამ დოკუმენტში ვკითხულობთ:

„სახელი, გვარი – ბესო მილოვე ჯუგ(ღ)აშვილი
ეროვნება, სარწმუნოება⁴ —
ასაკი – 55

ოჯახური მდგომარეობა – დაოჯახებული
ადგილწარმოშობა – თბილისი მაზრის სოფელი ლილო
საცხოვრებელი ადგილი – ღამის გასათევი თავშესაფარი
ვინ მოიყვანა ავადმყოფი – პირადად
საქმიანობის სახე – მეწაღე
განათლება – გაუნათლებელი
ქონებრივი მდგომარეობა –
შემოყვანის დრო – 7 აგვისტო 1909
გაყვანის დრო – გარდაიცვალა 12 აგვისტო 1909
ავადმყოფობა – პნევმონია ...“

ავადმყოფობის ისტორიაში ამ დოკუმენტის შემდეგ ჩაკერებულია რვა აგვისტოთი დათარიღებული ფურცელი, სადაც არის ინფორმაცია ავადმყოფის სიმპტომებზე. აღნიშნულია, რომ ავადმყოფი შემოვიდა ხველით, ტკივილით მკერდში, ხველა და ტკივილი დაიწყო ექვსი თვის წინ და ა.შ....

დოკუმენტებში ასევე მითითებულია, რომ ავადმყოფი გარდაიცვალა 12 აგვისტოს დილის 6 საათზე. საარქივო საქმეში ასევე დევს ბესარიონ ჯულაშვილის ე.წ. ტემპერატურის ფურცელი, სადაც ასახულია ავადმყოფის სხეულის ტემპერატურის ცვალებადობა საავადმყოფოში შესვლიდან გარდაცვალებამდე. აქვეა, 1909 წლის 13 აგვისტოთი დათარიღებული მიცვალებულის გვამის გაკვეთის აქტი.

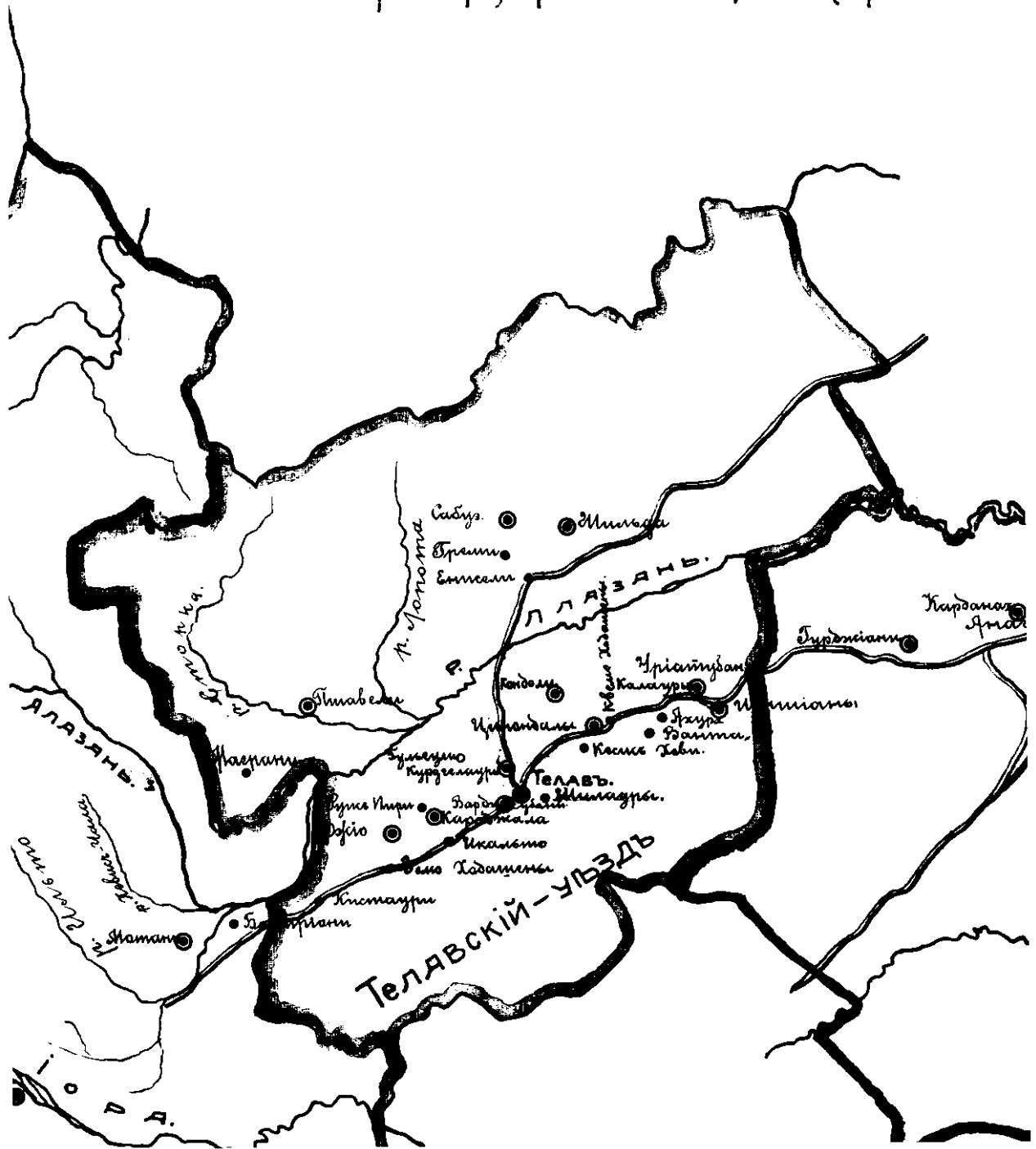
ასე, რომ, ალბათ, თელავში სტალინის მამის საფლავის არსებობა საბჭოთა პერიოდში სტალინზე შექმნილი ერთ-ერთი მითია, თუმცა ვინ იცის...

ისტორიას უყვარს სიურპრიზების „ჩვენება“ იქ, სადაც არ ველოდებით...

⁴ ეს ადგილი არ იკითხება რადგან, როგორც ვიზუალურად ეტყობა შესაძლებელია დოკუმენტების შესაკრავი ზონარის გაყრის დროს ნაიშალი

**დოკუმენტები
და
ფოტოები**

КАРТА.
 ТИОНЕТСКАЯ, ТЕЛАНСКАЯ И СИНАХСКАЯ

თელავის მაზრა

Жел
Секретис.

7

ВсвА 1859

№ 2108

Апрѣля 1905 г.

Дополнительно къ донесенію моему отъ 2 сего Апрелья ва № 2107 доношу Департаменту Полиціи, что 22-го минувшаго Марта ученики Телавскаго городского училища предъавили инспектору свои требованія, а такъ какъ требованія эти не были уважены, то ученики выйдя изъ училищнаго двора съ криками "ура", "да здравствуетъ свобода", направилсь въ крѣпость, гдѣ къ нимъ присоединились приказчики, ремесленники и ученики равныхъ учебныхъ заведеній закрытыхъ въ другихъ городахъ; вся эта толпа подошла къ духовному училищу, гдѣ ворота оказались запертыми; толпа выломавъ ворота, ворвалась во дворъ и разбивъ нѣсколько оконъ, ворвалась въ классы и выгнала оттуда учениковъ, большинство изъ которыхъ присоединилось къ толпѣ, направившейся къ заведенію Свѣ Нины, откуда также выгнала всѣхъ ученицъ. Отсюда толпа двинулась къ церковно-приходскимъ школамъ и удаливъ изъ нихъ учениковъ и учителей направилась въ шелкоматальныя фабрики, откуда также выгнала всѣхъ рабочихъ.

10
905

Для прекращенія всѣхъ этихъ безпорядковъ полиція никакихъ мѣръ не принимала, вследствие чего учительскій персоналъ и содержатели торговыхъ и ремесленныхъ заведеній ропщутъ на полицію. Всѣ торговныя заведенія 21 и 22 Марта были закрыты, почему обывателямъ горо-

ВЪ Д Е П А Р Т А М Е Н Т Ъ П О Л И Ц І И.

Л. № 2

№ 3167 / 1906.

Копія съ секретнаго отношенія Временнаго Генераль-Губернатора Г. Тифлиса и уѣздовъ: Тифлискаго, Борчалинскаго, Горійскаго и Душетскаго, отъ 5 сентября 1906 г. за № 11635, на имя Тифлискаго Губернатора.

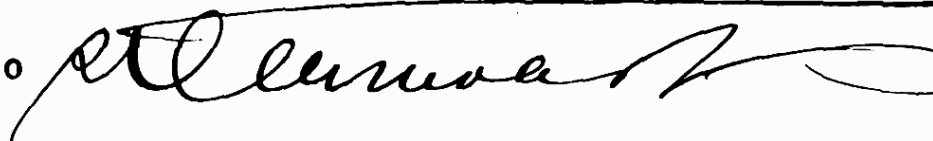
*Подлинник
перслан 9-му № 15
15/9/06*

Канделярія Намѣстника ЕГО ИМПЕРАТОРСКАГО ВЕЛИЧЕСТВА на Кавказѣ, отношеніемъ отъ 31 минувшаго августа за № 853, сообщила мнѣ, что, по полученнымъ Его Сіятельствомъ свѣдѣніямъ, нынѣшнее положеніе въ г. Телавѣ представляется весьма тревожнымъ: прокламаціи раздаются открыто, молодежь распѣваетъ революціонныя пѣсни, населеніе открыто носитъ на улицахъ оружіе, на бульварѣ города до поздней ночи происходятъ сборища, представителями партій ведется публичные диспуты по вопросамъ революціоннаго характера, повсемѣстно ведется агитація для подготовки вооруженнаго возстанія, причемъ селенія Курдгелаури, Икальто и Сабифъ подготовлены къ возстанію, между тѣмъ административныя власти города совершенно бездѣйствуютъ, находясь подъ давленіемъ фактически распоряжающагося революціоннаго правительства, состоявшагося изъ членовъ нѣсколькихъ об-

щественныхъ армянскихъ и грузинскихъ революціонныхъ организацій, причѣмъ нерѣдко бывали случаи раздачи прокламацій на глазахъ чиновъ полиціи, не обращающихъ на это никакого вниманія. Все вышеизложенное Его Сіятельство относитъ исключительно къ бездѣятельности и попустительству бывшаго уѣзднаго начальника надворнаго совѣтника Караханова, а потому приказываетъ произвести по сему предмету разслѣдованіе.

Въ виду изложеннаго, препровождая при семъ два прошенія запаснаго рядового Кусашвили и шесть прокламацій на туземномъ языкѣ, прошу Ваше Превосходительство назначить компетентное лицо для производства разслѣдованія по поводу дѣятельности бывшаго Телавскаго Уѣзднаго Начальника, надворнаго совѣтника Караханова, для привлеченія его къ отвѣтственности за бездѣйствіе власти и попустительство въ распространеніи среди населенія Телавскаго уѣзда, идей революціоннаго характера. О послѣдующихъ по сему Вашихъ распоряженіяхъ прошу не оставить поставить меня въ извѣстность. Подлинное за надлежащими подписями.

о: Помощникъ его

ВОЕННО-СУДЕБНОЕ ОТДЕЛЕНИЕ

ПОЛУЧЕНО „ 2 „ Сентября 1904 г.

14 12 14

№ 121 от 28/9

ВАШЕ СІЯТЕЛСТВО. СПАСИТЕЛ УГНЕТЕННЫХ И ПОГИБАЮЩИХ МИРНЫХ ЛЮДЕЙ
 МЫ БЛАГОМИСЛЯЩІЯ ТЕЛАВСКАГО УЪЗДА КОЛЕНИПРЕКЛОННО БЛАГОДАРКМ ЗА УДАЧ-
 НОЕ НАЗНАЧЕНІЕ НАЧАЛНИКОМ УЪЗДА г. ПУШКИНА, ЭТОГО ЭНЕРГИЧНАГО, ПОКА ГЕНІИ,
 ПО ВИДИМОМУ ЧЕЛОВЕКА, БЛАГОДАРЯ ЕГО ДѢЛНІЯ ВЪ г. ТЕЛАВЕ: НЕ УСТРАИВАЕТСЯ
 МИТИНГИ, НЕ АРАТОРСТВУЮТ, НЕ РАЗДАЮТСЯ ПРОКЛАМАЦИ, НА БУЛВАРЕ НЕ СКАПЛИВАЮТСЯ
 ДЖГУПКИСТИ, НЕ УСТРАИВАЮТСЯ ПОД ^{ВИАДОМ} БЛАГОТВОРИТЕЛЬНОИ ЦЕЛИ, А ДЛЯ ПОКУПКИ ОРУ-
 ЖИ РАЗНІЯ ГУЛЬАНІЯ ЛУТЕРЕИ, НЕ СОБИРАЮТСЯ ОТ ЖИТЕЛЕИ ДАНЬ РЕВОЛЮЦІОНЕРОВ
 ДЛЯ ТОИ ЖЕ ЦѢЛИ, ПЕРЕСТАЛИ ГОРОЖАНАМ ПОСИЛАТ ПОД УГРОЗОЮ НАЗНАЧЕНІЕ
 ТЕРРОРА, ПИСМА И ЛНДЕИ СЪ ТРЕБОВАНІЕМ ОТ 100 ДО 2000 РУБ. СЪ КАЖДАГО ЛИЦА
 ВЪ ГОРОДѢ СТАЛО ВЪ ПОКОИНОЕ А ПОТОМУ г. ПУШКИНА СЧИТАЕМ АНГЕЛОМ СПАСИТЕ-
 ЛЕМ ПОКА, А ЧТО ДАЛШЕ БУДЕТ НЕЗНАЕМ ПО ВИДИМОМУ ОНЪ ДЕН И НОЧ НЕСПИТ
 И ПОЧТИ УСПЕЛ ОБЪХАТ УЪЗДА КОГДА КАРАХАНОВ БУДУЧИ НЕСКОЛЬКО МѢСЯЦЕВ
 НАЧАЛЬНИКОМ И ВЪ ТЕЛАВѢ СИДЕЛ КАК ГРИБ ОНЪ ВИДЕЛ И СЛИШАЛ ВСЕ НЕ
 СТЕСНЯЯС ДАЖЕ НА ОФИЦИАЛЬНИХ ДОНОСЕНІЯХ НА ВСЕ СМОТРЕЛ СКВОЗ ПАЛЬЦЕВ
 И КЛАЛ ПОДЪ СУКНОМ. ПОКА АРЕСТОВАНЫ 15 ЧЕЛОВѢК ПЕРВІЯ И ВТОРИСТЕПЕННЫЯ
ГЛАВАРИ И МНОГІЯ УСКОЛЗНУЛИ.

ВАШЕ СІЯТЕЛСТВО! ОДНА ЭНЕРГІЯ ЭТОГО МОЛОДОГО ЧЛОВЕКА ОЧЕН МАЛО, ОН
 НИЧЕГО НЕ ЗДЕЛАЕТ БЕЗ ЭНЕРГИЧНОИ ПОДДЕРЖКИ, ЖАЛКО, ОН ПОГИБНЕТ, ГИ-
 БЕЛ ДАРОВИТАГО ПО СВОЕЙ СПЕЦІАЛЬНОСТИ ДЛЯ БЛАГОМИСЛЯЩИХ БУДЕТ ПРИС-
 КОРБНО, ПО ПРИМЕРУ ЗНАМЕНИТАГО ПУШКИНА, ПО УБИСТВЕ ВСЕ ОХАЛИ ДА БИЛО
 ПОЗДНО. ВАШЕ СІЯТЕЛСТВО ЖАЛУИТЕ ЕМУ СИЛУ И ВОЛЕ. ЕСТЬ НАДЕЖДА ЧТО ЗДЕ-
 ЛАЕТ МНОГО ИНАЧЕ БЕЗ ЭНЕРГИЧНОИ СИЛИ И ПОДДЕРЖКИ НИЧЕГО НЕ ЗДЕЛАЕТ ПО-
 ТОМУ ИМЕННО, ЧТО ПОЧТИ СЪ СОВСЕГО КАВКАЗА СКОПИЛИС ВЪ ТЕЛАВСКОМ УЪЗ-
 ДЕ БЕЖАВШІЯ ПРАВИТЕЛЬСТВЕННЫЯ И НАРОДНЫЯ ГУБИТЕЛИ КОТОРЫЯ ПОСЛЕ АРЕ-
 СТОВ ИЗЪ ГОРОДА БЕЖАЛИ И БИТКОМ НАБИТИ: ЛЕСА, СЕЛА И ДУХАНИ. ВЪ СЕ-
 ЛАХ ДАВНО ОРГАНИЗОВАНЫ РЕВОЛЮЦІОНЕРАМИ ДЕСЯЦКІЯ И СОТНИКИ ЭТИ
 ЛИЧНОСТИ, МИРНЫХ ПОД УГРОЗАМИ ДЕРЖАТ ВЪ ТРЕПЕТИ ^{ДАЖЕ} БЛАГОМИСЛЯЩІЕ
 ДВОРЯНЕ, КНЯЗЯ, КРЕСТОПЛИЦИ И ПРОЧ. МИМО ЖЕЛАНІИ ВИНУЖДЕНЫ МОДЧИНАТСЯ
 А МНОГІЯ ОСЛУШНИКИ ДАЖЕ БИЛИ УБИТИ ЭТИ ДОЛЖНОСТНЫЯ ЛИЦА: ПРИГУ-
 ТОВЛИВАЮТ КЪ ВООРУЖЕННОМУ ВОСТАНІЮ МОЛОДЕЖ, РАЗНОСЯТ ПРОКЛАМАЦИ
 СКРИВАЮТ ЗЛОУМИШЛЕННИКОВ, СОБИРАЮТ ОРУЖИ, СОБЛАЗНЯЮТ И ПРИВЛЕКАЮТ
 МОЛОДЫХ РЕВОЛЮЦІОНЕРАМИ, СЕИЧАС ЗАПИСИВАЮТ ИХ СЪ ОБЕЩАНІЕМ ПЛАТИТ
 ВЪ МѢСЯЦ ПО 30 РУБ. И ДАТ ОРУЖИ И ЧТО ОНИ ТЕРЯЮТ ЭТИ ГУБИТЕЛИ НАРОДА
 И ПРАВИТЕЛЬСТВЕННОИ СТРОИ ДЕЛАЮТСЯ ВОЖАКАМИ, РУКОВОДИТЕЛЯМИ ПЕРИМУЩЕ-
 СТВЕННО ОТПРАВЛЯЮТСЯ СНИМИ ВОГЛАВЕ ГРАБЯТ РЕЖУТ, ОТНИМАЮТ ПЛАТЯТ МО-
 ЛОДИМ ИЗ ЭТИХ ИСТОЧНИКОВ, ИЗЛИШЕК ОСТАВЛЯЮТ СЕБ И ПРОЧИМ ГЛАВА-
 РЯМ И НАБИВАЮТ КАРМАНИ. НЕ ДАИ БОГ ЕСЛИ НЫНЕ АРЕСТОВАНЫЯ БУ-
 ДУТ ВИПУЩЕНЫ ИЗ ПОД СТРАЖИ ВЪ ОДИН ПРЕКРАСИ ДЕН ТЕ КОТОРЫЯ ПО-
 ЛЕ АРЕСТОВ БЕЖАЛИ ВЪ ЛѢСУ ВЕРНУТСЯ ОБРАТНО И ВСЕХ ДОЛЖНОСТНЫХ
 ЛИЦ И ОФИЦЕРОВ РАЗНЕСУТ НАСТОЛКО ЗЛАТСЯ НА НИХ ЧТО КАК СОВУКАТ
НА КАЖДАГО ОФИЦЕРА НАЗНАЧЕН ПО ОДНОМУ ТЕРРОРУ А ИХЪ ВЪ ТЕЛАВСКОМ

УТЬЗДЕ НЕ ГОВОРА О МПСТНЫХ НАСТОЛКО МНОГО БЕГЛЦОВ ИЗЪ ГУРИЦЕВ, МЕНГРЕЛ-
ЦЕВ, ИМЕРЕТИН, АРМАИ И ПРОЧ. ЧТО НАСЧИТИВАЮТСЯ СОТНЯМИ ЗДЕС СКОПИЛОС ПО-
ТОМУ ЧТО СОДНЯ НАЗНАЧЕНІЯ НАЧАЛНИКОМ КАРАХАНОВА ЭТИ ГУБИТЕЛИ НАРОДА
ТЕЛАВСКИ УТЬЗД, НАШЛИ САМИМ УДОБНЫМ И МИРНЫМ УГОЛКОМ ДЛЯ СЕБЯ И КАЖ-
ДИ ДЕГ ПРИБИВАЛИ ЦЕЛЫМИ ОФУРГОНАМИ, ОМНИБУСАМИ И ПРОЧ. БИТКОМ НАБИТИО
ВЪ ДОВЪРШЕНИ СВОИХ ДОНЕСЕНИ ОСМЕЛИВАЕМСЯ ДОЛОЖИТ ВАШЕМУ СІЯТЕЛСТВУ
ЧТО ЕСЛИ ОРГАНИЗАЦІЯ ДЕСЯЦКИХ И СОТНИКОВ НЕ ПЕРЕЛОВИТ И НЕ УНИЧ-
ТОЖУТ ДЕЛА БУДУТ ПЛОХІЯ, ПО ПОИМКЪ ИХ ПОЛАГАЕМ ЧТО ОБНАРУЖАТСЯ
ГЛАВНЫЯ СЪБТИ ОРГАНИЗАЦИ И ГЛАВАРЕИ ПОЧТИ ЦЕЛАГО КАВКАЗА ОРУЖІЯ, ТИПОГ-
РАФИ, РЕВОЛЮЦІОННЕРНЫЯ ДРУЖИННИКИ И ПРОЧ. И ЧТОБИ ОБНАРУЖИТ ВСЕ УМОЛЯЕ^{МЪ}
СИЛНУЮ ПОДДЕРЖКУ НАЧАЛЬНИКА, ПОКА ДЕСЯЦКІЯ И СОТНИКИ НЕ СКРИЛИСЬ
МНОГІЯ БЕЖАТ КОГДА И ЭТИ СКРОУТСЯ ТО УТЬЗД БУДЕТ БОЛЪЕ БЕЗ ВИ-
ХОДНОМ ПОЛОЖЕНІИ УСИЛИТСЯ ВООРУЖЕННЫЯ БЕГЛЦЫ И ОТРАЗИТСЯ ДА-
ЖЕ НА ДРУГИХ УТЬЗДОВ И ГУБЕРНІИ ЕСЛИ ЖЕ БУДУТ ПРИНЯТЫ МЕРЫ
ТО НАМ МИРНЫМ БОЛЪЕ ОТКРОЕТСЯ ПОЛЕ КЪ СВОБОДНОЙ СОЛИДАРНОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СЪ НАЧАЛЬНИКОМ РАС КРЕСТЬЯНЪ ОТСТАНУТ ОТЬ ПРОЛЕ-
ТАРИАТА КОТОРЫЯ КРЕСТЬЯНАМ РАЗНЫМИ ОБЕЩАНІЯМИ СОБЛАЗНЯЮТ ПРИЛЕ-
ТАРИАТ САМО СЕБДИ ПОКОРЯТСЯ УПОВАЕМ ЕДИНСТВЕННУЮ НАДЕЖДУ КЪ СПА-
СЕНІИ НА СЕРІОЗНОІ ПРИКАЗАНИ И ПОДДЕРЖКИ ВАШЕГО СІЯТЕЛСТВА ЧЕМ
НАС НЕЩАСТНЫХ ПОГИБАЮЩИХ ЗАСТАВИТЕ МОЛИТСЯ О БЛАГОДЕНСТВІЕ
ВАШЕГО СІЯТЕЛСТВА. ~~Прилагана последнюю прокламацию Секрети~~ НИ
ТАК КАК ПРИ КАРАХАНОВЕ РАЗДАВАЛИ ДАЖЕ ПОЛИЦЕЙСКИМ СЕКРЕТНО ВИШЛА
ПОСЛЕДНАЯ ПРОКЛАМАЦІЯ УГРАЖАЮЩАЯ ПО ПРИГОВОРАМ УБИВАТ ПОЛИЦЕЙС-
КИХ И ОФИЦЕРОВ КЪ НЕЩАСТІЮ НЕ МОГ ДОСТАТ ВАШЕ СІЯТЕЛСТВО БЛАГОВОЛИ
ЭТОМУ ПРИМЕРНОМ НЕ ТРУСУ МОЛОДЦУ НАЧАЛНИКУ Т.Е ОФИЦЕРУ
ТЕ СИЛУ ОДНОВРЕМЕННО ПЕРЕЛОВИТ СЕЛСКИХ СОТНИКОВ И ДЕСЯЦКИХ НАЗНАЧЕН-
НЫХ РЕВОЛЮЦІОНЕРАМИ ПОКА НЕ СКРИЛИС ТУДА ОТКРОИТСЯ ЦЕЛАЯ ОРГАНИЗАЦІЯ
ТИПОГРАФИ, ОРУЖЕЙНЫЯ СКЛАДЫ И ПРОЧ. И ПРОЧ. СЛОВИМ ЕСТЬ НАДЕЖДА ЧТО НЕГО-
ВОРЯ О ТЕЛАВСКОМ УТЬЗДЕ ОТКРОИТСЯ ДАЖЕ О ЦЕЛОМ КАВКАЗЕ ПОТОМУ ЧТО ЗДЕС
СКОПЛЕНЫ СОВСЕГО КАВКАЗА ДАЖЕ СЪ РОССИ БЛАГОДАРА ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КАРА-
ХАНОВА.

главни организатор бивши учител Тифлисской дворянской гимна-
зи Николай Давидич Кадакидзе славный помощник его Бобги-шви-
или Едишеридзе Ушиаридзе и прочие из них нашему молодцу поручи-
ку Пушкину т.е. Начальнику удалис арестоват Бобги-швили этот был
арестован и въ Тифлисе носится слухи что он анонимно писал губе-
рнатору что если не освободят арестованных его товарищев Пуш-
кином то разнесут Телавскую тюрьму насколько справедливо незнаю На-
чалник арестовал также его товарищ помощника Кадакидзе известного
и патчадинагу террориста и участвующа юзем учителя тушина одного
изъ вышеупомянутых а также самих ^{Телавских} главарев Жгенти и Макаева

Ваше сиятельство посадите нас несчастных крестьян дворян граждан и
всех погибающих по милости Кадакидзе и соединенных Телавского, Тонес-
ского и Сигнакского уездовъ част Дагестанской области где поят тушини
на пастьбу скот прикажите пока не скрися Кадакидзе съ наличными
помощниками арестоват просто губят и кроме грабежа без церемонно
приказивают торговцам помещикам и проч отъ 400 до ~~2000~~ 2000 руб.
плотит въ известни срок назначают писменно сроки если не удов-
летворяю то ничю нападают вооруженно партиями некоторія парти
доходит до 50 человек и делают того чего им угодно не давн^{т.е. недавно} въ Те-
лавском уезде съ Сико Абелоба требовали 400 руб. и оружи несчегу
было ему плотит напали на его дом выпустили градам пули исковерка-
ли ячлями целыя стени как говорят выпущены несколько сот. вист-
релов ^{и др.} скрися а были бастя бьангышаго дворянина Юрамо-
ва.

Молояно простит великадушнo не отнестис къ дерзости что
ми осмеливаемся подобными небрежными писмами неоднократно беспо-
ким особу Вашего сиятельства нужда заставляет и долг присяги къ
данной ЕГО ВЕЛИЧЕСТВУ нам мирным гражданам, если не яво, от ст-
раха, ^{то} покрайни мер секретно оказат содействие, хот донесением въ
таким затруднителном положеніе благомыслящаго правительства и народа

ВО ВНИМАНИЕ ТЕЛAVСКИХЪ ГРАЖДАНЪ.

Начинаясь селеній и до городовъ сегодня^{дно} что-то привлекаетъ вниманіе народа-^{от} распространіе грабежей. Сегодня время революціонное, жизнь еще не вступила въ обычную колею, она съ внешней стороны имѣетъ характеръ анархіи и потому не удивительно, что ~~осознавая~~^{нито тѣмъ} элементъ населенія пользуется этимъ и въ мутной водѣ рыбу ловить. Они являются къ населенію отъ имени разныхъ партій, пряча свои фивіоніи подъ революціонной мантией, хотя они своимъ дѣйствіемъ^и болѣе способствуютъ реакціи чѣмъ революціи.

Сегодня въ селеніяхъ чувствительно увеличились ворішки, нравственно и въ умственныхъ отношеніи павшія^я личности, которыя грабятъ и отбираютъ у населенія деньги. Что то подобное мы видимъ и въ гор. Телавѣ. Окаывается учреждена какая то партія голодныхъ, подъ именемъ Краснаго отряда,^и которая собираетъ деньги будто бы для оружія,^и пишутъ угрожающія письма и проч.

Мы признаемъ отрядъ, какъ дѣйствующій и исполнительный органъ какой нибудь партіи, но не случайно составленную толпу; потому гдѣ только дѣйствуетъ какая нибудь партія, она нравственно и юридически имѣетъ право воставать противъ такой толпы, какое бы имя она себѣ не дала бы. Спрашиваемъ Красный отрядъ: на какомъ основаніи Вы требуете деньги? Гдѣ гарантія, что эти деньги пойдутъ въ пользу известнаго дѣла? Что вы революціонеры, чѣмъ докажете, прошедшимъ или настоящимъ? Ничѣмъ. По этому, граждане имѣетъ полное право не вѣрить этому отряду, но если за этимъ отрядомъ укрывается какая нибудь партія, то пусть оповѣстятъ. Мы, ~~Рев.~~ Соціал-Демок партія, съ своей стороны объявляемъ что мы никакой связи не имѣемъ съ Краснымъ Отрядомъ, денегъ не собираемъ и предлагаемъ Красному Отряду прекратить свои походы, въ противномъ случаѣ, мы сначала оповѣстимъ имена и фамиліи ихъ, а послѣ примемъ другія мѣры.-

Тел. Органъ ^{Ю. С.} Рев. С. Д. Гар.

~~Перевелъ Н. Николишвили~~

Съ подлинной вѣрно:

Полковникъ ~~Заушвили~~

199

Соціалъ-Федеративная Революціонная партія

Земля и свобода.

К р е с т ь я н е .

Озвѣрѣвшее ^л Правительство крѣпнеть, оно жагаетъ въ народѣ совѣтъ потушить движеніе и по старому высасывать съ него кровь. Даромодн-^о Землѣ владѣльцы ^{по мнѣнію насъ} ~~способствуютъ~~ желанію Правительства, они жагаютъ въ цѣлости вернуть къ себѣ то, что народъ борьбой и справедливо отобралъ отъ нихъ; они настойчиво просятъ объ учрежденіи комиссіи для приведенія въ извѣстность убитковъ и взысканій таковыхъ съ крестьянъ. Какъ видно бѣлоручки ^а Землевладѣльцы-помѣщики еще не утѣрили ^а аппетита къ съѣденію кровью и по томъ крестьянъ приобрѣтеннаго имущества.

Мы достовѣрно узнали, что въ Телавскомъ уѣздѣ Захарій Д ж а п а р и д з е, Давидъ Абеловъ, Гиго Вахваховъ, Іорамъ Джоржадзе, Пирузъ Мамаевъ и Туманскій ^{всѣмъ отъ насъ} ~~въ большомъ степеніи~~, ~~набн~~ съ помощью Правительства возмещать свои убытки.

Соц. Фед. Рев. Пар. Телавской организаціи предлагаетъ вышеозначеннымъ лицамъ сей-часъ же добровольно взять обратно изъ Т.У. Управ. ^а также « отъ Мироваго Посредника свои прошенія, въ противномъ случаѣ организаціи ^а принуждена будетъ принять противъ нихъ строгія мѣры.

Долой грабящее ^л Правительство, долой грабящее ^а землевладѣльцы, ^а ~~да здрав-~~ ствуетъ трудящійся народъ, да здравствуетъ ^с Соціализмъ.

Т.О.Р.С.Ф.Пар. гор. Телавъ 1906 года 3 Августа

Типографія Телавской организаціи.

Перевелъ Н. Николишвили.

. Съ подлинной ^а вѣрно:Полковникъ *Захаровъ*

192

რუსეთის სოც. დემოკ. მუშათა პარტია

პროლეტარიატის ყველა ქვეყნისა შეერთდეთ

ამხანაგებო! რუსეთის რევოლუცია ეს წელაწად ნახევარია შევარდენის სისწრაფით მიტანება წინ და მოსრავს ანადურებს ძველ წესწყობილებას რომ მის ნაწიკვებზე უნდა აიშენოს ის დიდი შენობა რომლის სახურავზედაც აფრიალდება სანატრელი დროშა. დაღძინებელ შტერს თვითმყოველობასაც არ სძინავს, მას უნდა როგორმე ჩააქროს, მოსპოს ეს მასი გამანადგურებელი ძალა, მას უნდა შეიმარჩუნოს ძველი ძალა, სტანჯოს, აწაშოს ყველა მშრომელი ხალხი თითონ, ყი ფუფუნებაში იყოს მის ბრძა მოსდის როდესაც ვინმე ფაქრობს მისი ტყბალი ძალას დაფხოზბას და აიკიდვც მუშაობს დაუქინებლათ: იკრებს გარშემო შეგ—ბნელ ძალებს, ხმარბს ყოველივე ღონეს, რათა ისტორიის ჩარბა უკუღმა დატრიალოს. თვითმყოველობას სტრს რომ მზემ რომელმაც ასე აშკარათ კარგა ზანია ამოანათა აღმოსავლეთით უკანვე ჩააბრუნოს. მაგრამ განა შეიძლება ეს? განა არის მისიანა ძალა რომელსაც შეეძლოს მზის არანც თუ უკან დაბრუნება შეტერგბაც კი განა მოწედარა გერ მაგალითი ქვეყანაზე, რომ რევოლუცია თანატრეფილია ევროპაში არ არის არც ერთი სახემწიფოთა სადაც სხვა და სხვა დროს არ მანდარეკოს იგი. რაც ენლა რუსეთში ღდება და არ ყოფილა მისიანა მსგავსი თანატრეფილი დემარტახებულიყოს მაგრამ მიუხედავთ ამ მაგალითებისა რუსეთის რევოლუცია მაინც თავისას არ იშლას. სჩანს ძალიანა ეძნელება გაუშვას ხელიდან თავისი მძანებლობა. ამხანაგების ის არაფერ საშუალებას არ ზოგავს. მანებმსწრე პოლიტაკური ტუსაღებით სახრბობელები თითქმის ყველა ქალაქებშია ამართული, ქალაქის თუ სოფლის ქტრებს მებრძოლი ამხანაგების სისხლთ არის მორწყული, გაძლიერებული დცვის წესები ხამხედრო წესებით იცვლება, სამხეო—სააღყოთი, ახალ—ახალი უქანები რელიუვიას ჩასაქობათ ლავაშებრეთ ცხე ბა ნიკოლოზ ტვირთცლადის სახანაში, გენერალ—გუბერნატრები მანრის შფროსები, რომელთაც გერ ნოანტრეს ნორბრძის შეტერება წამდაოწუშ იცვლებიან ახალი გმარები და დახეთ ხეთის, დენერტგმა რომ ვერა გაწყესრა ეხლაცილაც ბიკ—ბუქა აფიცრებს ნინაიენ ამ თანამდებობაზე რა არს იქნება ამთ მანც გვიშველოს რამეო მათი ბედატრები გერას გადნენ ენლა უნდა ცირებს გააცთებინონ საქმე ვერა გაწყსრა: მრნებმა, დუბასოცებმა, სტენინებმა, აღიხანთეებმა, ფიქრობენ უთუოდ პუშკინი ტიმეფეეები გეწელოცნო. ეს უკანასკნელიც დიდის თუე გამოდებით დარბიან ხალხს გრტტრებიან გედსახადებს თხოულბებენ და უნდათ ერთხელ ტყავ გამძგრალ ხალხს კიდევ გეორეთ გააძრონ ტყავი, მებრძოლ ამხანაგებს ატუსაღებენ, ხალხს უკანსენ ლ სენჯ ლსეკი არ ბრევენ და სხვა ათსნაირ სიმხეცეს ჩადიან. ერთი სიტყვით როგორც რომ ტყვით დაკოდილი დათვი რომელიც ღრიალებს ტყეში და რაც მოეცდება ხელში ყოცელი სფერს ამტრევენს, ისე მოაფრობაც დაეთარ დაბნული აღარ ცის რას ჩადის რას ნიშნავს ყველა ეს ამხანაგებო ნუთუ მართლა მთაფრობა, გაიშარჯებებს და ძველებუ რათ იბარტაშებს ხალხზე, არ და ათასჯერ არა. დღევნდელი რუსეთის მთაფრობა წააგავს მომაკედავ ადამიანს, რომელიც უკანასკნელ ძალღონეს ნოკრცეს სოღმე და ბოლოს დავრდომილი დეშვება ლოგინზედ, და გნუტეგებს სულს განა უკანს კნელათ არ ყვირის იგი. განა შორს არის ის სანბტარი ეანი, როდესაც მან უნდა საშუღამოთ დაუქონ თაკარი მხეკურა თაკლქა ვანც ცხივრების ისტორიას დაუკუარდება ეს ასეა და არც შეიძლება იყოს სხეანიართ. ეს ენლა ყველას კარგათ ვსმის, არ ესმის მხოლოთ მთაფრობას და მის დამქაშ ხულოგან ჯაშუშებს როგორც მაგალითათ იასონ მაყაშვილს რომელიც ხალხის გამარჯვებისას ფხებებს ულოკავდა და ენლა კი არ ზოგავს მათთვის ციმბირ ცხებება იცინეთ ჯალათებო იცინეთ მოკლე ხნით შორს აღრა არის ის დიდი დღე როდესაც წარსდგებთ ხალხის სანჯავროსწინაშე და ვაი მანს თქვენ ხულოგანებო. აჩრდილ იმ ამხანაგებს, რომლებიც მათა მცობებით ცხებში ღებნიან ბრძოლი ველზე განუტევენ სული, მუღამ თვალწინ გედება და უკანნი გვიწარქურებს: „შური იძიეთ, სიკვდილი მტარვალებს,“ და რო

П Р О Т О К О Л Ъ

56
57

1907 года Іюня 20 дня. По порученію Телавскаго уѣзднаго Начальника, Я, Помощникъ его Оболенскій произвелъ дознаніе по дѣлу о побѣгѣ двухъ срочныхъ арестантовъ изъ Телавской тюрьмы, совершенномъ 11 сего Іюня, по которому оказалось слѣдующее:

Арестанты Телавской тюрьмы снабжаются водою изъ имѣющагося во дворѣ тюрьмы колодца, изъ коего вода поднимается на верхъ посредствомъ насоса. Между тѣмъ, какъ объяснили старшій надзиратель Давидъ Магаловъ, младшіе надзиратели: Викторъ Фофановъ, Сергій Столбовъ и Павелъ Левченко, прослужившіе въ этой тюрьмѣ 15 лѣтъ и болѣе, въ послѣдніе годы насосъ этотъ сталъ часто подвергаться порчѣ и каждый разъ до починки его, арестанты посылались поводу къ роднику въ сел. Курдгелаури, для чего при тюрьмѣ имѣлись четыре кадушки вмѣстимости по пяти ведеръ каждая, въ которыхъ носили воду восемь человѣкъ кратко срочныхъ арестантовъ при одномъ надзирателѣ. Но около года тому назадъ кадушки эти испортились и во время бездѣйствія насоса, за неимѣніемъ другой посуды большей вмѣстимости, стали посылать арестантовъ къ упомянутому роднику съ маленькими кувшинчиками, для чего явилось необходимымъ посылать вмѣсто 8 человѣкъ, по 14-16 и притомъ нѣсколько разъ въ теченіи дня, такъ какъ при настоящемъ скопленіи арестантовъ до 150 человѣкъ, нельзя было удовлетворить всѣхъ водою изъ такой мелкой посуды въ одинъ разъ. Нарядъ арестантовъ, для доставки воды, производился по распоряженію Смотрителя тюрьмы Коллежскаго Секретаря Джавахія, изъ числа арестантовъ отбывающихъ срочное тюремное заключеніе, въ силу чего, 11 сего Іюня въ 5 часовъ утра, младшій надзиратель Викторъ Фофановъ повелъ къ Курдгелаурскому роднику 16 человѣкъ арестантовъ приговоренныхъ къ тюремному заключенію на сроки отъ 6 мѣсяцевъ до одного года и 6 мѣсяцевъ, въ числѣ коихъ были Николай Мадчаваріани и Николай Чрелашвили, приговоренные первый - Кавказскимъ Военно Окружнымъ Судомъ за учиненные имъ на военной службѣ безпорядки къ тюремному заключенію на два года, а послѣдній за убійство въ арестанскія отдѣленія на три года, но оставленный по распоряженію Губернскаго Начальства по болѣзни на тотъ же срокъ при тюрьмѣ. По прибытіи къ роднику, мимо послѣдняго по улицѣ проходила арба нагруженная хворостомъ, загромоздившая всю улицу и укрывшая часть арестантовъ отъ глазъ надзирателя, чѣмъ воспользо-

вавшись упомянутые двое арестантовъ и бѣжали, сбросивъ халаты сво на улицѣ. До побѣга, арестанты эти поведеніемъ своимъ въ тюрьмѣ за служили довѣріе тюремной администраціи, почему нѣсколько разъ въ слѣ краткосрочныхъ ходили поводу, не проявляя при этомъ ничемъ нам ренія къ побѣгу. Посылка такого числа арестантовъ поводу при одно надзирателѣ производилась исключительно на довѣріи къ нимъ со со стороны тюремной администраціи, такъ какъ при тюрьмѣ имѣется всег одинъ старшій и 6 младшихъ надзирателей, изъ коихъ послѣдніе разб ваются на двѣ смѣны, почему при тюрьмѣ всегда на лицо одинъ старш и 3 младшихъ надзирателей и изъ этого числа можетъ быть командир ванъ только одинъ, который конечно сопровождая 16 человекъ аресте товъ, при самомъ бдительномъ надзорѣ не имѣетъ возможности предуп дить побѣга. - По объясненію Смотрителя тюрьмы Джавахія, за неимѣні емъ денегъ, онъ немогъ приобрѣсти новой посуды для носки воды ил исправить имѣющіеся четыре кадушки и тѣмъ ограничить число арест товъ посылаемыхъ поводу до 8 человекъ, при каковомъ числѣ возможн было бы выбрать наиболѣе благонадежныхъ арестантовъ. П О С Т А Н В И Л Ъ: настоящій протоколъ представить Телавскому уѣздному Нача нику. Подлинный за надлежащею подписью.

Съ подлиннымъ вѣрно:

Дѣлопроизводитель *И. Кикнадзе.*

ГОДОВОЙ ОТЧЕТЪ

о состояніи Телавскаго уѣзда, Тифлисской губерніи, за 1907 годъ.

I.

ГЕОГРАФИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ. По сравненію съ предъидущимъ годомъ перемѣнъ не произошло.

II.

АДМИНИСТРАТИВНОЕ РАСПРЕДѢЛЕНІЕ УѢЗДА. Поднятый еще въ 1896 году и подчеркиваемый ежегодно въ отчетахъ вопросъ о раздѣленіи Телавскаго уѣзда на три полицейскихъ участка, не смотря на его полную неотложность до сихъ поръ остается неразрѣшеннымъ; между тѣмъ, увеличеніе народонаселенія, развитіе торговли и сельскохозяйственной промышленности, установленіе новыхъ налоговъ, начавшіеся беспорядки и т. д. въ настоящее время не только не настаиваютъ на не отложенности разрѣшенія этого вполне назрѣвшаго вопроса, но даже вызвали болѣе широкія соображенія, какъ на примѣръ въ смыслѣ раздѣленія уѣзда не на три, а на цѣлыхъ четыре участка, добавленія должностей второго помощника Уѣзднаго Начальника |младшаго| и второго помощника Городскаго Пристава и увеличенія командъ полицейской стражи, хотя бы на 15 человекъ и городовыхъ на 30 человекъ, |въ Телавѣ до 14 т. душъ населенія|, не касаясь при этомъ общаго большаго вопроса, объ улучшеніи быта проектируемыхъ чиновъ полиціи, который долженъ быть разрѣшенъ въ отношеніи всего Края.

Для подтвержденія приведенной необходимости остается только сгруппировать по возможности все вмѣстѣ и отмѣтить еще то, что почему либо упускалось до

сихъ поръ изъ виду. О томъ насколько обязанности уѣздной полиціи обширны и разнообразны разсуждать много не приходится | онѣ разбросаны во всѣхъ XVI томахъ Россійскихъ законовъ |, достаточно только указать на тѣ Правительственные органы и лица, съ которыми наиболѣе часто приходится имѣть дѣло ей-вотъ они: три судебныхъ инстанцій | Палата, Окружной и Мировые Суды |, слѣдственная и прокурорская власти, Судебные Пристава, акцизный надзоръ, податная инспекція, лѣсничій и управление Государственныхъ имуществъ воинскія Присутствія и воинскіе Начальники, Дирекція и инспектора народныхъ училищъ, Духовныя вѣдомства нѣсколькихъ исповѣданій, мировые посредники, Губернскія учрежденія, Жандармскія управления, Военное вѣдомство, полицейскія управления сосѣднихъ уѣздовъ, больницы и масса другихъ; всѣ эти мѣста и лица, обращающіеся ежедневно къ содѣйствію полиціи настаиваютъ на неотложности именно ихъ дѣлъ и порученій, не обращая никакого вниманія на то, возможно ли, напримеръ, въ одинъ и тотъ же день, одновременно исполнить нѣсколько порученій въ разныхъ концахъ управляемаго ею района; вотъ въ такое невозможное положеніе сплошь да рядомъ бывають поставлены главнымъ образомъ участковые Пристава, представляющіе изъ себя органъ исполнительный; а если къ тому же вспомнить ту дѣятельность, которая выпадаетъ на долю ихъ по преслѣдованію разбойниковъ и разныхъ другихъ злоумышленниковъ, по принятію санитарныхъ мѣръ и по поддержанію ^и улучшенію дорогъ и мостовъ, то станетъ яснымъ, что какъ бы добросовѣстно не отнесся Приставъ къ своимъ обязанностямъ, ~~то~~ все-таки онъ не успѣетъ ^{сдѣлать} все и на тѣ періодическіе объѣзды своего участка, которые ему необходимо совершать, положительно не найдетъ времени; тѣмъ не менѣе это крайне важно, г. л. чѣмъ чаще Приставъ будетъ посѣщать разные населенные пункты своего района, тѣмъ осторожнѣе и внимательнѣе будутъ относиться къ своимъ обязанностямъ

и сельскія должностныя лица, а отъ этого выиграеть населеніе и общій успѣхъ дѣла.

Раздѣленіе уѣзда на 4 полицейскихъ участка въ особенности вызывается тѣмъ обстоятельствомъ, что во первыхъ-помимо увеличенія коренного народонаселенія за послѣдніе 10 лѣтъ въ уѣздѣ стали поселяться и образовывать дѣльныя селенія осетины и пшавы, явившіеся сюда изъ другихъ уѣздовъ; къ числу такихъ селеній относятся: Ніаури, Бодзіаури, Чалабани, Чарекаули, Хвеліандро, Горать-Хеви, Осіаури, Велеби, Ахалшени, Ахсабарули, и Сахаді, общее число жителей которыхъ въ настоящее время выражается приблизительно въ 110 дымахъ, а осенью прошлаго года по распоряженію Высшаго въ Краѣ начальства въ Гавазской дачѣ, Кварельскаго участка отвѣдены въ собственность участки "1252" дымамъ лезгинъ Анцухо-Калучинскаго участка, Андійскаго округа, Дагестанской области, образовавшимъ въ ней поселки: Ареші, Тиви и Тебель-джахи, а во вторыхъ раздѣленіе его на три участка, что отвѣчало требованіямъ возникшимъ лишь вначалѣ поднятія вопроса о раздѣленіи вообще уѣзда, т.е. до образованія въ немъ означенныхъ поселковъ пришлымъ элементомъ, въ виду крайняго неудобства въ географическомъ положеніи невозможно: Уѣздъ дѣлится пополамъ рѣкой Алазанью и по одной сторонѣ ея расположенъ Кварельскій участок а по другой Цинондальскій, соединяются же они единственнымъ мостомъ, крайне отдалающимъ одну половину проектируемаго третьяго участка отъ другой своей половины .

Остается сказать еще то, что если осуществить мысль о раздѣленіи Телавскаго уѣзда на 4 полицейскихъ участка и учрежденіи вышеуказанныхъ должностей, то не взирая на дополнительный расходъ Казны всего въ нѣсколько тысячъ рублей на содержаніе ихъ, казна была бы въ огромномъ выигрышѣ, такъ какъ проектируемый составъ Телавской полиціи безъ всякаго напряженія сдавалъ бы въ казну всѣ годовыя платежи

въ полномъ размѣрѣ и тѣ ~~тысячи~~ тысячи, кои числятся за населеніемъ и представляютъ изъ себя мертвый капиталъ давно уже были бы влиты въ общую государственную кассу; кромѣ того: явится полная возможность успѣшно бороться съ политическимъ движеніемъ; много выиграетъ судебное дѣло, т.к. теперь Пристава, будучи обремененъ прямымъ полицейскимъ дѣломъ, не могутъ удѣлять на содѣйствіе судебнымъ властямъ достаточно времени; равнымъ образомъ сильно выиграетъ и вопросъ борьбы съ разбоями, грабежами и вообще, въ смыслѣ обезпеченія общественной безопасности.

Въ заключеніе же беру на себя смѣлость настаивать на быстромъ разрѣшеніи приведеннаго здѣсь проекта, такъ какъ ясно, что если въ немъ встрѣчалась необходимость еще 12 лѣтъ тому назадъ, то въ настоящее время онъ уже не терпитъ ровно никакого отлагательства.

III.

ЛИМАТИЧЕСКІЯ УСЛОВІЯ. Перемѣнъ по сравненію съ прошлымъ годомъ не произошло.

IV.

ОЦВЕННЫЯ УСЛОВІЯ. Какъ было указано въ отчетахъ за 1903-1906 г.г., селевые потоки продолжаютъ ежегодно свою разрушительную работу, причиняя населенію невознаградимый уронъ, а потому для огражденія населенія Телавскаго уѣзда, въ особенности селеній: Кондолы, Кисисхеви, Шильда, Пшавели и Саніоре, отъ наводненій горныхъ рѣчекъ, приносящихъ ему громадныя матеріальныя убытки и поглащающихъ изъ года въ годъ цѣлыя участки многоцѣнныхъ виноградниковъ и другихъ хозяйственныхъ угодій, - является неотложно необходимымъ устроить такъ же какъ и въ сел. Кварели искусственныя сооруженія черезъ водное и другія подлежащія учрежденія, о чемъ подробно было высказано въ приведенныхъ выше отчетахъ.

У.

СЕЛЬСКОЕ ХОЗЯЙСТВО. Въ отчетномъ году урожай винограда, служащаго, какъ объяснено въ отчетахъ 1903-1906 г.г., съ одной стороны первымъ предметомъ, отпускной торговли, съ другой - источникомъ къ существованію населенія Телавскаго уѣзда и отбиванію имъ всѣхъ денежныхъ повинностей, хотя и былъ хорошій, но спросъ на вино былъ весьма не значителенъ. Что же касается урожая хлѣбовъ, то такъ какъ площадь подъ посѣвами вообще хлѣбныхъ растений на столько ограничена, что таковой ежегодно не удовлетворяетъ потребность населенія, послѣднее покупало, хлѣбъ по примѣру прошлыхъ лѣтъ изъ другихъ мѣстностей.

УІ.

НАРОДНЫЯ БѢДСТВІЯ. Перемены по сравненію съ прошлымъ годомъ не произошло.

УІІ.

СКОТОВОДСТВО

Какъ было указано въ отчетахъ 1903-1906 г.г., за недостаткомъ пастбищныхъ мѣстъ въ уѣздѣ, скотоводство составляетъ второстепенную отрасль, ограничивается въ мѣрѣ потребной для удовлетворенія исключительно нуждъ мѣстнаго населенія въ смыслѣ домашняго обихода, перевозки тяжестей и служить также для полевыхъ работъ. Молочное хозяйство за ограниченностью скота вовсе не существуетъ. Овцеводствомъ хотя и занимается населеніе нѣсколькихъ обществъ, но въ самомъ маломъ количествѣ.

УІІІ.

ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТЬ. По сравненію съ прошлымъ годомъ разницы не было.

ІХ.

ПУТИ СООБЩЕНІЯ.

Необходимо обратить серьезное вниманіе на улучшеніе состоянія Тифлискаго-Телавскаго или Кахетинскаго шоссе, сообщеніе по которому въ дождливое время и пассажирское, а особенно грузовое крайне затруднительно. Дорога эта, состоящая въ вѣдѣніи Кавказскаго Округа Путей сообщенія, на самомъ Гомборскомъ перевалѣ представляетъ на протяженіи нѣсколькихъ верстъ ползучій

глинистый грунтъ, въ дождливое время превращающійся въ топкое, трудно проѣзжее мѣсто, гдѣ фургоны и арбы съ грузомъ завязаютъ настолько, что лошади и даже буйволы не могутъ вытянуть ихъ. Поэтому сплошь и рядомъ приходится разгружать фургоны и арбы, оставляя часть груза, вывозить остальную часть до болѣе благоприятныхъ участковъ, снова выгружать грузъ и съ пустымъ фургономъ возвращаться за остальной кладью. Эта операція задерживаетъ возчиковъ въ дорогѣ лишніа двое сутокъ, чрезвычайно удорожая стоимость перевозки товаровъ и вина. Кромѣ того у горныхъ рѣчекъ Турдо и др. Кахетинское шоссе во время разливовъ бываетъ вовсе не проѣзжимъ. Обстоятельства эти ведутъ къ тому, что грузоотправители вынуждены бывать направлять свою кладь черезъ Сигнахъ, переплачивая большія суммы за это. Поэтому необходимымъ является исходатайствовать у подлежащей власти, чтобы предписано было Округу Путей Сообщенія обратить на эту дорогу болѣе вниманія и своевременными мѣрами постоянно поддерживать ее въ состояніи пригодномъ для проѣзда. Земская дорога соединяющая Сигнахъ съ Тіонетами и проходящая черезъ Телавъ крайне запущена и находится въ чрезвычайно плохомъ положеніи. Настоятельно необходимо озаботиться ея улучшеніемъ и приведеніемъ въ такое состояніе, чтобы по ней можно было проѣзжать. Для этого ее слѣдуетъ передать изъ вѣдѣнія Земства въ вѣдѣніе Кавказскаго Округа Путей Сообщенія. Телавскій уѣздъ перерѣзывается по всей длинѣ своей, протяженіемъ въ 55 верст рѣкой Алазанью. На всемъ этомъ разстояніи черезъ эту бурную многоводную горную рѣку имѣется всего лишь одна мостъ. Между тѣмъ нужда въ сообщеніи между обѣими половинами уѣзда громадная, и болѣею части населенія приходится круглый годъ пользоваться бродами, вслѣдствіе чего постоянно, а особенно во время половодья, случаются несчастія съ людьми и скотомъ. Количество утонувшихъ ежегодно по уѣзду доходитъ до 60-80 человекъ. Число рогатаго скота и овецъ гораздо больше.

производить, такъ она не можетъ по тойже причинѣ вво-
зить всего количества, грузовъ, въ которыхъ она нужда-
ется. Нуждается же она въ несравненно большихъ коли-
чествахъ ввозимыхъ продуктовъ, какъ колоніальныхъ, ма-
нуфактурныхъ, такъ и строительныхъ матеріаловъ, дубо-
вой клепки для бочекъ, подвязочныхъ матеріаловъ для
виноградниковъ (проводами и таркальниина) и проч. поэто-
му съ проведеніемъ желѣзной дороги количество вво-
за во много разъ возрастетъ. Въ такой, же, если не въ
большей степени увеличится вывозъ на счетъ нетрону-
тыхъ еще богатыхъ лѣсовъ Тіонетскаго уѣзда, залежей
литографскаго камня тамъ же имѣющихся въ изобиліи,
цѣнныхъ мѣсторожденій мѣди Телавскаго уѣзда и имѣю-
щихся здѣсь же мѣсторожденій нефти. Нечего и говорить
что съ проведеніемъ желѣзной дороги винодѣліе разо-
вѣтся и поднимется до подобающей ему высоты во мно-
го разъ увеличивъ вывозъ вина изъ Кахетіи, а наряду
съ нимъ разовѣтся и усилится вывозъ фруктовъ и дру-
гихъ цѣнныхъ культуръ. Телавскій уѣздъ является по
площади лишь небольшой частью всей Кахетіи и потому
его нужды не могутъ исчерпать и доказать всей необ-
-желѣзной-
ходимости въ проведеніи Кахетинской-дороги. Другіе
уѣзды не менѣе, если не болѣе его нуждаются въ рель-
совомъ пути, необходимость котораго такимъ образомъ
суммируется нуждами всѣхъ четырехъ уѣздовъ. Такъ Сиг-
нахскій уѣздъ, который считается житницей Грузіи, про-
изводитъ, а слѣдовательно, вывозитъ грузовъ вдвое бо-
лѣе Телавскаго; ввозитъ онъ также вдвое больше. Тіо-
нетскій уѣздъ можетъ дать ежегодно для вывоза свы-
ше 10,000,000, пудовъ лѣса и наконецъ Закавказскій
округъ, этотъ сплошной фруктовый садъ дастъ дорогѣ
громадные грузы фруктовъ орѣховъ, фундуковъ и приви-
тыхъ саженцевъ фруктовыхъ деревьевъ.

X.

СЕЛЕНІЕ УѢЗДА ПО
ЦИОНАЛЬНОСТЯМЪ,
ЛИГИИ И ХАРАКТЕ-

Въ отчетномъ году изъ Андійскаго Округа Даге-
станской области перешло, по распоряженію высшаго
въ Краѣ Начальства въ вѣденіе уѣздной администраціи
Телавскаго уѣзда Клезгинскихъ сельскихъ обществъ въ

30000

числѣ 1252 дымовъ, образовавшихъ въ Андужо-Калучин -
сколь участкѣ названнаго же округа поселки: Ареша,
Тивя и Тебельджохи, о коихъ упоминается въ пунктѣ II
настоящаго годового отчета.

XI.

НАРОДНОЕ ЗДРАВІЕ И
ЧАСТЬ СЕЛЬСКО-ВРА-
ЧЕБНАЯ.

Въ отчетномъ году въ нѣсколькихъ селеніяхъ Те-
лавскаго уѣзда появилась болѣзнь "Церебро-спинальный
менингитъ". Для принятія мѣръ къ предупрежденію даль-
нѣйшаго распространенія "Менингита" и улучшенію сани-
тарно-гигіеническихъ условій, была образована особая
комиссія, благодаря энергичнымъ дѣйствіямъ которой и
своевременно принятымъ врачебнымъ персоналомъ мѣ-
рамъ и медицинской помощи, таковая болѣзнь не приня-
ла широкихъ размѣровъ. Въ виду того что въ неразрыв-
ной связи съ благостояніемъ сельскаго населенія сто-
итъ и забота о здоровьи послѣдняго ибо здоровое на-
селеніе только и можетъ съ извѣстною энергіею и ус-
пѣшно двигаться по пути своего экономическаго разви-
тія, - я поддерживая высказанные предмѣстниками моими
въ предыдущихъ отчетахъ доводы полагаю необходимымъ
возможно скорѣйшее осуществленіе преобразования сель-
ско-врачебной части въ смыслѣ увеличенія таковой въ
уѣздѣ. Дѣйствіе Вацнадзіанскаго частнаго сельскаго
врачебнаго пріемнаго покоя мною возстановлено, съ вы-
сканіемъ съ подлежащихъ обществъ на содержаніе та-
коваго необходимой суммы.

XII.

ВЫСКАНИЕ ГОСУДАР-
СТВЕННЫХЪ И ДРУГИХЪ
СБОРОВЪ.

За населеніемъ Телавскаго уѣзда, къ I-му сентя-
бря 1907 года, числилось недоимокъ по поземельнымъ
сборамъ: государственной оброчной подати съ крестъ-
янь-54234 руб. 54 коп.; государственнаго налога-606 р.
41 коп. и земскаго поземельнаго сбора-42770 руб. 82
коп.; а съ частныхъ владѣльцевъ: земскаго поземельнаго
сбора-95517 руб. 76 коп., и поземельнаго налога-10545
руб. 16 коп. Вступивъ въ послѣднихъ числахъ того же
сентября мѣсяца въ управленіе названнымъ уѣздомъ, я
первымъ долгомъ и согласно данной мнѣ высшимъ на-
чальствомъ инструкціи всю свою дѣятельность и энер-

Поэтому необходимо соединение обоих берегов Алазани мостами по крайней мѣрѣ еще въ двухъ мѣстахъ, а именно: одинъ противъ Алавердскаго Монастыря и другой противъ селенія Нижне-Гавазмъ. Возникшее предположеніе о передачѣ Аваро-Кახетинской дороги изъ вѣдѣнія Кавказскаго Округа Путей Сообщенія въ вѣдѣніе Земства нахожу весьма неправильнымъ, такъ какъ по опыту передача дорогъ вообще изъ вѣдѣнія Округа Путей Сообщенія въ вѣдѣніе Земства приводитъ ихъ къ окончательному запустѣнію и къ весьма скорому уничтоженію. Обреченіе же Аваро-Кახетинской дороги на уничтоженіе едва ли желательно, такъ какъ она является единственнымъ путемъ изъ Грузіи въ Дагестанъ и почти закончена проведеніемъ. Поэтому встрѣчается крайняя необходимость, въ особенности въ настоящее время, въ виду положенія вещей, въ оставленіи этой дороги въ вѣдѣніе Кавказскаго Округа Путей Сообщенія съ ассигнованіемъ необходимыхъ средствъ на окончаніе ея. Но самымъ важнымъ и насущнымъ вопросомъ для Кახетіи вообще, т. е. для Телавскаго, Сигнахскаго и части Тіонетскаго уѣздовъ и Закатальскаго округа, является несомнѣнно вопросъ о соединеніи ея рельсовымъ путемъ съ остальными желѣзными дорогами Россіи. Этотъ богатый край, производящій вино, пользующееся репутаціей одной изъ лучшихъ въ мѣрѣ, до сихъ поръ остается оторваннымъ отъ рынковъ, ибо Кახетинское шоссе, соединяющее Кახетію съ ближайшей станціей желѣзнодорожной сѣти, съ Тифлисомъ, не достаточно провозоспособна для сбыта всего количества производимаго здѣсь вина; самый же провозъ по ней слишкомъ дорого стоитъ, чтобы эта дорога могла имѣть какое либо значеніе. По этому Кახетія край, который могъ и долженъ былъ бы быть сплошнымъ виноградникомъ, который могъ давать громадныя богатства и для мѣстныхъ жителей и для казны, который кроме вина могъ бы давать обильные урожаи табаку, хлопка и другихъ цѣнныхъ культуръ, — остается невоздѣланнымъ, пустующимъ, еле поддерживающимъ свою традиционную старую славу, потому, что нѣтъ дороги, потому, что

вывозъ продуктовъ такъ дорогъ, что его еле окупаютъ стоимость самихъ продуктовъ. А между тѣмъ съ удешевленіемъ стоимости провоза, съ проведеніемъ желѣзной дороги громадные естественныя богатства края быстро развелись бы и не только затраты на проведеніе рельсоваго пути скоро окупились бы, но вся Кахетія расцвѣла бы, стала бы неузнаваемой, занявъ подобающее ей мѣсто въ отношеніи снабженія русскихъ и даже европейскихкихъ рынковъ своимъ великолѣпнымъ виномъ, которое почти не попадаетъ на эти рынки, прикрывая лишь своимъ именемъ худшія по качеству вина другихъ районовъ лежащихъ близъ желѣзныхъ дорогъ. Необходимость желѣзной дороги для Кахетіи и важное значеніе ея признано не только населеніемъ Кавказскаго края вообще, но также и Правительствомъ. Задерживается же постройка ея очевидно лишь за неимѣніемъ свободныхъ капиталовъ у казны и отсутствіемъ частныхъ предпринимателей. Считаю однако необходимымъ указать на то обстоятельство, что проектируемая желѣзная дорога явится настолько выгодною для строителей ея, что казна безъ всякаго рыску можетъ принять на себя ея постройку. Самое поверхностное знакомство съ Кахетіей и въ частности съ Телавскимъ уѣздомъ подтверждаетъ это. Даже и въ настоящее время при несомнѣнномъ запустеніи Края, происходящемъ отъ отсутствія дороги, а слѣдовательно отъ отсутствія сбыта, одинъ только Телавскій уѣздъ даетъ для вывоза ежегодно свыше 2,000,000 пудовъ вина и болѣе 120,000 ведеръ спирта. Такъ какъ за тѣмъ всѣ остальные продукты, включая и хлѣбъ, этотъ уѣздъ долженъ ввозить изъ другихъ мѣстностей, то онъ и въ настоящее время ввозитъ ежегодно до 4,000,000 пудовъ колониальныхъ и мануфактурныхъ товаровъ, лѣчебныхъ средствъ для виноградниковъ, сельскохозяйственныхъ орудій и проч. и свыше 1,200,000 пудовъ хлѣба. Но также, какъ благодаря отсутствію дороги Кахетія не можетъ вывозить всего того количества вина, которое она производитъ, а тѣмъ болѣе которое могла бы

гію по долгу службы направилъ, главнымъ образомъ, къ
устраненію всѣхъ тѣхъ вкоренившихся въ уѣздѣ въ те-
ченіи почти болѣе трахъ лѣтъ ненормальностей, о ко-
ихъ мною подробно было донесено 12 октября 1907 го-
да за № 3075. Въ тоже время, не упуская изъ виду столь
важное дѣло, какъ взысканіе государственныхъ повинно-
стей, а также возстановленіи съ одной стороны какъ
всѣхъ сельскихъ управленій кои благодаря назначенію
въ обществахъ Правительственныхъ старшии, нинѣ функ-
ціонируютъ въ обычномъ и законномъ порядкѣ, а съ дру-
гой-возобновленіе нарушеннаго въ уѣздѣ общественна-
го порядка и спокойствія, -я принялъ закономъ предпи-
санныя мѣры къ возможному очищенію перечисленныхъ
выше недоимокъ, каковыхъ къ I-му апрѣля сего 1908 го-
да остается взыскать лишь въ слѣдующемъ размѣрѣ: об-
рочной подати-10383 руб.32 коп.; государственнаго по-
земельнаго налога-118 руб.48 коп.; земскаго поземель-
наго налога-14389 руб.57 коп. а съ частныхъ землевла-
дѣльцевъ государственнаго поземельнаго налога-8729
руб.21 коп. и земскаго поземельнаго сбора-83455 руб.
89 коп. кромѣ сего къ означенному же числу остается
взыскать: недоимокъ государственнаго налога съ недви-
жимыхъ городскихъ имуществъ-3601 руб.50 коп. и земска-
го сбора-6373 руб.98 коп. налога съ мусульманъ вза-
мѣнъ исполненія воинской повинности-101 руб.11 коп
и 2 % процентнаго сбора съ фабричн. завод. торговпро-
мышлен. помѣщ. -9418 руб.68 коп. Такое поступленіе, въ
особенности съ частныхъ владѣльцевъ, объясняется от-
сутствіемъ средствъ вслѣдствіе съ одной стороны-не-
имѣнія сбыта вина, являющагося главнымъ хозяйствен-
нымъ продуктомъ населенія уѣзда, а съ другой стороны
неполученія ими отъ крестьянъ галлы по причинѣ тя-
нущагося долгаго время аграрнаго движенія. Не смотря
на это мною всеже приняты рѣшительныя мѣры къ очище-
нію населеніемъ уѣзда остающихся недоимокъ всѣхъ сбо-
ровъ, съ наложеніемъ какъ- вина, урожай ^{-на-} коихъ хотя и былъ
обильный ^{-кои-}, но-и понастоящее время не продаются, такъ
и на другія движимыя имущества, -предусмотреннаго ус

тавомъ о прямыхъ налогахъсеквестра. Оклады 1908 года: опредѣлены въ слѣдующемъ размѣрѣ: съ крестьянъ: въ 42540 руб.-государствен.оброчной подати, въ 427 руб. 29 коп.госуд.поземельнаго налога и въ 26171 руб.67 коп.Земск.поземельн.сбора, а съ частныхъ землевла - дѣльцевъ: въ 5922 руб.3 коп.-Госуд.поземельн.налога и въ 27496 руб.54 коп.земскаго поземельнаго налога.

XIII.

ТЕПЕНЬ И УСПѢХЪ
ПРОСВѢЩЕНІЯ.

По сравненію съ прошлымъ годомъ перемѣнъ не произошло.Закрѣтыя подѣ въліаніемъ революціоннаго движенія сельскія школы въ уѣздѣ возобновили свои дѣйствія и вообще во всѣхъ учебныхъ заведеніяхъ идутъ обычныя занятія.

XIV.

АРОДНАЯ ПРАВСТВЕН
НОСТЬ.

Въ отчетномъ году было совершено разнаго рода преступленій; а именно:

1. Поджогъ	-----	23.
2. Кражъ	-----	II.
3. Пераненій	-----	22
4. Смертеубійствъ	-----	56.
5. Покушеній на убійство	-----	9.
6. Грабежей и разбоевъ	-----	43.
7. Изнасилованій	-----	2.
8. Мужеложствъ	-----	3.
9. Самоубійствъ	-----	2.
10.Истребленіе чужого имущества и порубка	-----	41
II.Найдено труповъ	-----	5.

Въ виду присутствія въ отчетномъ году недостаточнаго количества войскъ,присланнаго для содѣйствія гражданскимъ властямъ и назначенія въ концѣ этого года въ сельскихъ обществахъ Правительственныхъ старшинъ, число преступленій вообще значительно уменьшилось, а потому для успѣшенія уѣзда и окончательнаго искорененія всѣхъ преступленій встрѣчается настоятельная необходимость какъ въ скорѣйшемъ осуществленіи приведенныхъ во вторемъ пунктѣ настоящаго отчете-

та проектовъ, такъ и въ оставленіи уѣзда на военномъ положеніи на белѣ продолжительное время.

ХУ
ЗАКЛЮЧЕНІЕ .

Наблюдавшееся въ 1905 и 1906 годахъ революціонное движеніе въ уѣздѣ мало по малу улеглось и въ отчетномъ году порядкомъ былъ нарушенъ лишь отдѣльными случаями грабежей и террористическихъ актовъ, изъ коихъ часть носила характеръ частной мести, совершаемыхъ здѣсь "джугуписами". Въ прошлогоднемъ отчетѣ сказано, что относительно джугуписовъ дѣло обстоитъ какъ нельзя лучше, т. е., что всѣ они переловлены, частью понесли наказанія по судебнымъ приговорамъ и частью высланы административнымъ порядкомъ. Заявленіе это къ сожалѣнію слишкомъ смѣло и далеко не соответствуетъ истинѣ, ибо не одни только Михаилъ Жгенти, Михаилъ Макаевъ и Александръ Матиковъ какъ то сказано въ томъ отчетѣ могутъ считаться предводителями джугуписовъ. Число послѣднихъ по крайнѣй мѣрѣ въ отчетномъ году было ничуть не меньше, не установлено, что они опираются уже нѣсколько лѣтъ, а слѣдовательно дѣйствовали и въ 1905 и 1906 годахъ, но только оставались не выясненными. Борьба съ этими преступниками къ концу года замѣтно приобретаетъ благопріятный характеръ; устанавливаются личности совершающія преступленія, характеръ ихъ организацій и задерживаются многіе важные преступники какъ напримѣръ Дзулиашвили, Егоровъ, Бердзеновъ, Цинадзе, Зурабовъ, Кавелашвили, Модзгвиришвили, Инаевъ, Мурадашвили, Цихистовъ и др. чѣмъ значительно обезсиливается организація джугуписовъ, насчитывающая въ числѣ своихъ членовъ всего человѣкъ бытъ можетъ 10-ть, дѣйствительно опасныхъ преступниковъ, поимка коихъ не должна, судя открытому противъ нихъ преслѣдованію заставить себя долго ждать. На это же обстоятельство т. е. нато, что далеко еще не всѣ виновники террористическихъ актовъ были переловлены указываетъ еще то, что по сравненію съ позатрошнемъ 1906 годомъ число убійствъ и прочихъ насилій надъ

1700

личностью и имуществом населения не уменьшилось, а увеличилось. Разсѣдуя преступленія совершенныя тогда и въ отчетномъ году легко ^{можно} убѣдиться, что за весьма немногими исключениями виновники террористическихъ актовъ и грабежей однѣ и тѣже. Небольшое количество остающихся въ уѣздѣ джугуистовъ, конечно, при снятіи военного положенія удесятарится и можно ожидать тогда образованія крупной шайки. Поэтому однимъ изъ главныхъ условій борьбы съ этими преступниками является продолжительное оставленіе въ уѣздѣ военного положенія и усиленіе, вообще, охранной службъ, для каковой цѣли къ сожалѣнію мѣстная администрація имѣетъ слишкомъ мало средствъ и таковыя заключаются всего 460 казакъ, разбросанныхъ по цѣлому уѣзду и 10 городовыхъ при одномъ помощникѣ Пристава, обслуживающихъ городъ съ населеніемъ въ 13 т. человекъ. Благопріятное разрѣшеніе ходатайствъ объ увеличеніи числа городовыхъ до 30 человекъ, учрежденіи должности еще одного помощника городского Пристава, а затѣмъ и прибавленіе должностей участковыхъ Приставовъ безспорно явятся важными орудіемъ въ борьбѣ съ преступностью и средствами достиженію требуемаго порядка и безопасности. Наблюдавшійся въ теченіи прошлыхъ годовъ бойкотъ, объявляемый садовниками Помѣщикамъ съ введеніемъ должностей правительственныхъ старшинъ мало по малу прекращается, къ концу года почти повсѣмѣстно перестаетъ существовать. Затѣмъ собранными свѣдѣніями установлено, что городъ Телавъ и прилегающія къ нему селенія Вардисубани, Курдгелаури, Гулгула и Караджала являются главными убѣжищами шайки джугуистовъ. Въ первомъ роль укрывателей и передержателей играютъ духанчики, а въ послѣднихъ родственники розыскиваемыхъ бѣглецовъ. На какое обстоятельство въ послѣднее время обращено главное вниманіе администраціи; изъ выдающихся случаевъ насилія надъ личностью и имуществомъ населенія въ отчетномъ году слѣдуетъ назвать убійства полицейскаго агента Джохаридзе, рядоваго Баш

и даже половина этого количества не находится въ распоряженіи администраціи, а спеціально охраняетъ Цинондальское и Напаревльское уѣзды

кадыкларскаго резервнаго баталіона, Гурскаго, гремскаго писца Нацвалова, старшаго урядника полицейской стражи Ивана Каруна, младшаго коннаго стражника Георгія Джаджанидзе, младшаго коннаго полицейскаго стражника Татулишвили, Напареульскаго сельскаго старшины Александра Рамазашвили, Уріатубанскаго старшины Георгія Ростіашвили, бывшаго Шильдинскаго старшины Ивана Джанкотадзе, бывшаго городского Михаила Тергерова, по раненіе переводчика уѣзднаго управленія Реваза Мачаваріани, покушеніе на убійство бывшаго Уѣзднаго Началника Антонова, пораненіе члена Тифлісскаго Губернскаго по крестьянскимъ дѣламъ Присутствія Риделя, покушеніе на ограбленіе секретаря Телавскаго уѣзднаго Мироваго отдѣла Барскаго, пораненіе урядника 2-ой сотни 2-го Черноморскаго казачьяго полка Коновала; изъ разбоевъ наиболѣе выдающимися въ отчетномъ году является нападеніе на Шуамтинскій монастырь, на домъ Кн. Левана Джандіери въ сел. Вачнадзіани, нападеніе на домъ Кн. Спиридона Андроникова въ Греми, нападеніе на домъ Телавскаго купца Іосифа Яралова, на виноградаря удѣльнаго имѣнія Овчаренко, нападеніе на Адама Розомашвили, ограбленіе дилижансовъ въ мѣстности "Чала" ограбленіе 30 человекъ въ той же мѣстности, ограбленіе omnibusовъ въ м. Шуамта. Задержаніе остающихся на свободѣ джугуистовъ безъ сомнѣнія должно положить конецъ подобнымъ преступнымъ явленіямъ ибо осталная масса населенія имъ не сочувствуетъ, а за все послѣднее время они не сумѣли себѣ на-вербовать ни одного новаго члена, обстоятельство ясно указывающее на отрезвленіе населенія и на то, что на появленіе или увеличеніе шайки этой изъ мѣстныхъ жителей нельзя рассчитывать. Но тутъ является одно обстоятельство, а именно вопросъ уже выше упомянутый, т.е. оставленіе уѣзда на военномъ положеніи и увеличеніе охранной службы въ городѣ и уѣздѣ съ учрежденіемъ должностей участковыхъ приставовъ, ибо по имѣющимся свѣдѣніямъ многіе изъ высланныхъ административно вернулись и проживаютъ подъ чужимъ именемъ въ городѣ Тифлісѣ и

прочихъ пунктахъ Закавказья, ожидая удобнаго момента для появленія на родинѣ. Остальныхъ массовыхъ какихъ либо проявленій ни въ отчетномъ году ни въ будущемъ при сохраненіи уже предпринятыхъ и своевременномъ введеніи вновь испрашиваемыхъ мѣръ въ уѣздѣ ожидать нельзя.

Управляющій Телавскимъ уѣздомъ

Handwritten signature

22 15/3 34 2/2 2/2
22 15/3 34 2/2 2/2
22 15/3 34 2/2 2/2

16/3 1. 63 0/0
14/1 366

Всего 1941.2. 24/2
Handwritten signature

1908 года Января 21 дня. Вслѣдствіе порученія Г. Управляющаго Телавскимъ уѣдомъ касательно производства разслѣдованія съ цѣлью установленія преступности задержанныхъ въ административномъ порядкѣ жителей сел. Гречи Арона и Николая Григорьевыхъ Бардзимашвили, Ивана Григорьева Гураспашвили, оны же Халхліасъ бичи, Захарія Дмитріева Элизбарашвили, Николая Кирилова и Григорія Евстафьевичей Казахашвили и Николая Дмитріева Патіашвили, Я, Помощникъ Телавскаго уѣднаго Начальника, Кн. Баратовъ, прибывъ сего числа въ селеніе Гречи, приступилъ къ производству дознанія съ наковою цѣлью опросилъ нижепоименованныхъ, заслуживающихъ довѣрія, лицъ изъ крестьянъ и дворянъ, которые и показали мнѣ слѣдующее: Князь Соломонъ Дмитріевичъ Джорджадзе: спокойствіе въ Гремскомъ обществѣ было нарушено со времени появленія среди него небезызвѣстнаго Михаила Жгенти, служившаго садовникомъ у мѣстнаго помѣщика Фонт-Штейна, у котораго въ числѣ прочихъ рабочихъ находился и крестьянинъ Аронъ Бардзимашвили. Прослуживъ не долгое время у Штейна, Жгенти уѣхалъ на родину въ Гурію и взялъ съ собою и вышеназваннаго крестьянина. Последний, пробывъ въ отсутствіи мѣсяцевъ шесть, въ 1905 году, при самомъ началѣ крестьянскаго движенія, вернулся въ сел. Гречи уже опытнымъ агитаторомъ и началъ вести преступную пропаганду среди крестьянъ, подстрѣкая ихъ противъ властей и помѣщиковъ, убѣждалъ ихъ въ томъ, что слѣдуетъ самовольно расплывать помѣщичьи земли, рубить ихніе лѣса, пользоваться пастбищами и вообще всѣхъ ихъ имуществомъ, въ то же время терроризируя тѣхъ изъ нихъ, которые почему либо не сочувствовали его убѣжденіямъ. За сравнительно короткое время Бардзимашвили успѣлъ за вербовать себѣ и убѣжденныхъ сторонниковъ и помощниковъ въ дѣлѣ агитаціи между коими самымъ яркимъ является Захарій Элизбарашвили. Популярность Арона Бардзимашвили изо дня въ день увеличивалась и вскорѣ къ числу его по слѣдователей примкнули жители ближайшихъ селеній Енисели, Сабуэ, Алматы и Агдгома. Наконецъ Бардзимашвили устранилъ сельскихъ должностныхъ лицъ въ лицѣ старшины, помощника, судей и т. д. и захватилъ всю власть въ свои руки, избралъ себѣ въ помощники брата своего Николая, вышеупомянутаго Захарія Элизбарашвили, Николая и Григорія Казахашвили; что же касается Ивана Гураспашвили, то оны въ началѣ чисто агитаторской дѣятельности, Арона Бардзимашвили, съ нимъ ничего общаго не имѣлъ и лишь впоследствии, когда Бардзимашвили сталъ заниматься грабежами, сошелся съ нимъ и съ нимъ же вмѣстѣ участвовалъ въ убійствѣ съ цѣлью ограбленія крестьянина Матіашвили | см. протоколъ мой отъ 21 января 1908 года | . Къ этому же времени от

попечителя нововведенія среди Гремскаго общества гурійца-агитатора называвша-
гося Автадилемъ Лашки, на самомъ дѣлѣ техника Карпа Модебадзе. Проживав-
шая въ Грѣми семья Локаповыхъ, состоящая изъ матери Кетевани, сыновей Ни-
колая и Георгія, дочерей Ольги и Тамары, пріютила у себя этого агитатора,
оказывая ему вслѣдственное содѣйствіе. Вскорѣ домъ Локаповыхъ превратился въ
настоящій пріютъ революціонеровъ, какъ то Авксентіа Сидомонидзе, который
даже былъ обрученъ со старшею дочерью Локаповой Тамарою, Михаиломъ Макаева,
Геловани, Дзуліашвили, Егорова и многихъ другихъ, которые устраивали чуть
не ежедневныя митинги, при чемъ на послѣдніе пріѣзжали изъ Телавы и чле-
ны комитета социаль-демократовъ и здѣсь же въ домѣ Локаповыхъ рѣшена
судьба многихъ старшинъ и прочихъ должностныхъ лицъ, какъ то Шильдинска-
го старшины Рамазашвили и пр. Вскорѣ семья Локаповыхъ сдѣлалась настоящею
грозой и помѣщикамъ одинъ за другимъ старались заслужить ея расположение
Агитаторъ Автадилъ образовалъ затѣмъ вооруженную партію изъ тѣхъ же Аро-
на и Николая Бардзѣмашвили, Николая и Гіо Кахашвили, Сосіа Экви-
швили, по прозванію "Чиатура" | Давида Санталадзе и Дмитрія Татулишвили,
начинаетъ собирать оружіе у помѣщиковъ для вооруженнаго возстанія окон-
чательно заставилъ крестьянъ объявить помѣщикамъ бойкотъ подстрекая кре-
стьянъ на всякія насилія. Къ нимъ присоединяется и фельдшеръ Енисельска-
го пріемнаго покоя Николай Гуливердовъ, начавшій тоже дѣятельную агитацію
среди крестьянскаго населенія. Агитаторъ Модебадзе, собравшій довольно
крупную сумму на покупку оружія, какъ и слѣдовало ожидать, въ одну прекра-
сную ночь скрылся и по слухамъ, сей часъ находится въ Бельгіи. Начатое
имъ дѣло продолжали Аронъ Бардзѣмашвили и Николай Гуливердовъ и тутъ же
къ нимъ присоединяются Сосіа Эквишвили и Иванъ Гураспишвили. Шайка эта
является къ помѣщикамъ собираетъ съ нихъ на нужды партіи, затѣмъ отправля-
ется въ горы "Мухатъ-Цихе" и собираетъ "сабалахо". За одинъ мѣсяць собрали
около 360 руб. съ арендаторовъ Александра Джорджадзе, Ки. Спиридона Андро-
никова и помѣщицы Екатерины Андрониковой, точно также взяли деньги съ
жит. сел. Алматы Михаила Вардзѣшвили сел. Енисели Ильи Адамишвили и многихъ
другихъ. Шайка эта довела одного изъ лучшихъ помѣщиковъ Князя Спиридона
Андроникова, на домъ коего дважды нападала до того, что онъ вынужденъ былъ
бросить свой домъ въ сел. Грѣми и переселиться въ сел. Сабуз, но и тутъ не
оставляла его въ покоѣ учинивъ и въ послѣднемъ селеніи дважды нападеніе
на его домъ. Удаленіе этихъ личностей въ особенности же семьи Локаповыхъ
домъ коихъ служитъ положительно станціею революціонеровъ и разбойниковъ,

послужить безусловно водворенію спокойствія въ обществахъ, ибо между революціонерами и крестьянами уже не остается посредниковъ, открыто же похвѣться въ селеніи незнакомаѣ личность при теперешнихъ условіяхъ не можетъ. Опрошенный затѣмъ князь Александръ Михайловичъ Джорджедзе показалъ: что съ него самаго шайка Арона Бардзимашвили, состоящая изъ вышеперечисленныхъ лицъ, взяла 20 руб. арендныхъ денегъ въ пользу партіи и что онъ не однократно видѣлъ какъ на сельскихъ сходкахъ оба брата Бардзимашивили вели дѣятельную агитацію и произносили длинныя рѣчи, понося и при этомъ существующій государственный строй и, проповѣдуя полное отчужденіе земель помѣщиковъ въ пользу крестьянъ. Захвативъ, по устраненіи сельскихъ должностныхъ лицъ, власть въ свои руки, шайка эта нерѣдко учиняла и открытыя самосуды, какъ то: надъ Леваномъ Хакуташивили, Леваномъ Мосіашвили, Матфѣемъ Берикашвили и многими другими. Въ виду этого мною были вызваны нужныя крестьяне, но первыхъ двухъ на мѣстѣ не оказалось, а Матфѣй Берикашвили, будучи опрошенъ мною, показалъ, что осенью, когда онъ находился въ гостяхъ у Іова Гугишвили, загорѣлось сѣно вдовы Заралашвили. Прибѣжали Аронъ Бардзимашвили, Захарій Элизбарашвили и Нико Кахашвили, избивъ его и заперли въ хлѣвъ. На другой день рѣшили убить его, обвиняя въ поджогѣ, хотя были свидѣтели, указывавшія на лицо дѣйствительно учинившее поджогъ. Вывели его предъ цѣлымъ сходомъ, привязали къ дереву и собирались умертвить, взявъ предварительно съ него 40 руб. Появленіе Пристава съ казаками спасло его. Изъ этихъ денегъ, какъ ему говорила вдова Заралашвили, она получила всего 20 руб.; остальные были съѣдены Арономъ и его компаніею. Опрошенная мною вдова Заралашвили, подтвердивъ показаніе Берикашвили, добавила что удивлялась почему его такъ наказывали, ибо никогда не допускаетъ мысли, чтобы "добрый сосѣдъ" ея Берикашвили могъ поджечь ея сѣно. На немъ просто сорвали злобу, ибо онъ слылъ въ деревнѣ за хулигана. и не прервалъ сношеній съ помѣщиками. Эта же шайка Арона и выжила своими нападеніями изъ селенія Грени генерала Андроникова, при чемъ Аронъ Бардзимашвили и самъ не отрицалъ этого факта, сказавъ ему разъ, что выживетъ и его и другихъ ему подобныхъ изъ Грени, также какъ выжилъ "Генерала". Въ домѣ Локаповыхъ происходили постоянныя собранія всевозможныхъ преступниковъ, которые наѣзжали туда со всѣхъ концовъ уѣзда съ самаго города Телавы и даже Тифлиса. Тамъ же постоянно бывалъ и фельдшеръ Гуливердовъ. Опрошенный князь Николай Афанасьевичъ Макаевъ показалъ; много разъ отъ Арона и Николая Бардзимашвилиныхъ слышалъ, что надо свернуть Правительство. Разъ на примѣръ

въ его же садъ, во время работы, явился Николай Бардзимашвили за чѣмъ то и между прочимъ сталъ говорить о томъ, что имъ, помѣщикамъ, и крестьянамъ слѣдуетъ сплотиться и вмѣстѣ вести борьбу съ Правительствомъ, что должны наконецъ сознать, что ихъ слишкомъ мало для того, чтобы противостоятъ подавляющему числу крестьянъ и т. д. т. д. Когда пріѣхалъ въ домъ Локаповыхъ гуріецъ Автандиль, то они всѣ вмѣстѣ а именно Аронъ, Николай Бардзимашвили, Захарій Элизбарашвили, Николай и Григорій Кахашвили, Иосифъ Эквишвили, Николай Гулибердовъ, Дмитрій Татуишвили, Николай Локаповъ, Иосифъ Отарашвили, Давидъ Санталадзе постановили въ этомъ домѣ на собраніи лишить помѣщиковъ земель, о чемъ имъ и объявили, добавивъ при этомъ, что за нарушение этого каждый изъ нихъ будетъ наказуемъ смертью. Они и уступили, ибо были окончательно терроризованы, вида на что способна рѣшиться эта найка, противъ тѣхъ, которые не согласятся имъ уступить, чему явнымъ доказательствомъ служить неоднократно нападенія учиненныя этою шайкою на неустроеннаго имъ генерала Спиридона Андроникова. Опрошенный затѣмъ крестьяниномъ хит. сел. Грени Алексій Казаровъ Девлахашвили показалъ, что слышалъ неоднократно изъ устъ Арона, Николая Бардзимашвили, Захарія Элизбарашвили, Давида Санталадзе, что онъ долженъ присоединиться къ нимъ и вести также борьбу съ Правительствомъ, уничтожить помѣщиковъ и крестьянъ хулигановъ, въ противномъ случаѣ ему назначать терроръ и убьютъ. Затѣмъ лѣтомъ прошлаго года, когда онъ пасъ баранту на горахъ "Мухатъ-Цихе" явились Аронъ Бардзимашвили, Гіо Кахашвили, Нико Кахашвили, Сосіа Эквишвили, Лазарь Джакиндзе, Георгій Гураспишвили, Гіо Малхазовъ Хахуташвили, Илья Бардзимашвили, Давидъ Санталадзе и потребовали у него и жителя сел. Енисели Ильи Адамишвили "сабалахо" т. е. аренды за пастбу деньги, | которыя они должны были уплатить помѣщикамъ | въ пользу партіи для "покупки оружія" и когда онъ имъ отвѣтилъ, что деньги долженъ уплатить помѣщикамъ Джорджадзевымъ, то они, угрожая смертью, отняли у него 40 руб.; а равно отняли и у Ильи Адамишвили. Шайка Арона запрещала помѣщикамъ, подъ угрозой смерти пользоваться своими угодьями. - Опрошенный житель сел. Грени Алексій Ильинъ Гочіашвили показалъ; постоянно слышалъ отъ Арона и Николая Бардзимашвили, Захарія Элизбарашвили, Давида Санталадзе, что они принадлежатъ къ партіи, ведущей борьбу съ правительствомъ изъ за народной свободы. Часто видѣлъ Николая Бардзимашвили раздававшимъ прокламаціи. Всѣ эти господа въ три-четыре дня разъ устраивали митинги, на которыхъ обыкновенно по буждали крестьянъ не исполнять требованія "должностныхъ лицъ, не стѣсняться и пользоваться по-

мѣщичьими угодами, которыя дѣйствительно и переходили постепенно къ послѣднимъ въ руки. Опрошеннй Василій Михайловичъ Вардіашвили показалъ: Аронъ Вардіашвили неоднократно собиралъ деньги въ пользу партіи, называя себя то представителемъ партіи социаль-демократовъ, то представителемъ партіи джугуистовъ, облагая прямо болѣе изъ состоятельныхъ крестьянъ, коимъ посылалъ угрожающія письма съ имѣвшимся у него штемпелемъ "Группа Анархистовъ-коммунистовъ". Такимъ же образомъ онъ потребовалъ съ него 100 руб. Въ виду чего, увидѣвъ его среди толпы, онъ, Вардіашвили, подошелъ къ нему и сталъ упрекать, какъ ему не стыдно обирать населеніе. За это Вардіашвили пригрозилъ ему смертью и еслибы ему не пришлось скрыться изъ селенія, то до сихъ поръ, по всей вѣроятности, онъ уже сумѣлъ бы приговоръ свой привести въ исполненіе. Главнымъ пособникомъ и укрывателемъ всевозможныхъ агитаторовъ и террористовъ является въ Грени семья Локаповыхъ, предъ которой дрожитъ буквально цѣлое общество и крестьяне и помещики. Въ виду наложенныхъ показаній мною были въ домѣ означенной выше Катеваны Локаповой обмыскъ и найдены слѣдующіе предметы: 1, фотографическая карточка террористовъ Авксентія Сидомонидзе, известнаго подъ кличкой "Надири" |звѣрь|. 2, Девять писемъ отъ того же Сидомонидзе изъ коихъ два и а имя Катеваны Локаповой и семь на имя его невесты Ольги Локаповой. Последнее на семнадцати страницахъ и заключаетъ въ себѣ много революціоннаго; точно также какъ надпись на его фотографической карточкѣ. 3, Двѣ открытки съ изображеніями на нихъ политическихъ ссыльныхъ и 4, изданіе социалистическаго характера, "Наша цѣль" Ивана Цинцадзе, "Что хотять социалисты", Ванко, "Коллективизмъ" Жюль Геди; "Соціальная революція" безъ автора, "Ницета философіи" К. Маркса, "Сельское хозяйство и пролетаріатъ" "Всеобщее пользование землей" Союзъ рабочихъ пролетарій Шидзе, "Идеаль челоуѣчества" Бебеля, "Закоуъ" Батона, "Союзъ рабочихъ и синдикализмъ" Оргеци, "Соціализмъ и Анархизмъ" Амона, "Эрфуртская программа" К. Каутскаго. По обыску въ квартирѣ Николая Гуливердова найдены слѣдующія книги: 1, "Пересмотръ аграрной программы рабочей партіи" Лейнина, "Сельское хозяйство и пролетаріатъ" Шварца, "Соціаль-демократія враги народа" неизвѣстнаго автора, "Старое и Новое" Арчила Джорджадзе, "Голодь" Баха, "Очерки изъ политической экономіи" Каутскаго, "Соціализмъ и федерализмъ" въ Грузіи Сабуели, "Дѣло владѣнія землей" "изданіе новаго поклоенія". Опрошенная мною мать Локапова показала: къ себѣ въ домъ принимала Авксентія Сидомонидзе потому, что онъ и дочь ея Ольга были влюблены другъ въ друга и даже обручены, кто приходилъ къ нему

изъ товарищей она не знала и не интересовалась. "Автадила" фамилии не зна-
етъ и не замѣчала, чтобы онъ занимался агитаціей. Арона Бардзешавили то-
же знаетъ какъ зѣнаго, онъ у нея бывалъ рѣдко. Объ немъ слыхала много
дурного т.е. что занимался воровствомъ, грабежами и разбоями. Вообще отри-
цаетъ всякую связь съ ними и прочими революціонерами. Точно также и обѣ
дочери ея Ольга и Тамара, но за то опрошенный Георгій Локаповъ показалъ
слѣдующее: къ нимъ дѣйствительно пріѣхалъ въ домъ гуріецъ по имени Авта-
дилъ Лашки, который и началъ вести дѣятельную агитацію среди населенія.
Пособниками его были Аронъ Бардзешавили и Яковъ Зурабшвили |находится
въ бѣгахъ, въ Тифлисѣ|. Гуріецъ этотъ, которому привозили изъ Телавы прок-
ламаціи Василій Кокшвили, Леванъ Бабухадзе, Соло бондарь и нѣкій "Хори
кречіасъ-бичи" и еще одинъ гуріецъ, проживающій въ Телавѣ. Автадилъ, полу-
чал эти прокламаціи |сейчасъ-же раздавалъ изъ Захарію Элизбарашвили, Нико-
лаю и Арону Бардзешавилевымъ, которые въ свою очередь раздавали крестья-
намъ. Эти Василій Кокшвили, Леванъ Бабухадзе, Соло бондарь "Хори-кречіасъ-
бичи" называли себя "комитетомъ", главаремъ-же ихъ считался неизвѣстный ему
по фамилии проживающій въ Телавѣ гуріецъ по имени "Романъ", человекъ, какъ
онъ слышалъ интеллигентный. Помимо нѣкъ къ нимъ въ домъ пріѣзжали террори-
сты Сидомонидзе, |жены сестры Лели| житель сел. Артана Хареба Джибути,
по прозванію Лекки, житель сел. Гулгула Гогія Кенкишвили, послѣдніе оба бы-
ли недавно, и Джибути, у котораго былъ нарывъ въ паху, лежалъ у нихъ въ до-
мѣ. Оба были вооружены револьверами системы "Браунинга". Затѣмъ часто наѣ-
зжаютъ ихъ Вако пролетарій |Гиглашвили|, Залико Свимошвили, тѣ же Кокша-
швили, Бабухадзе, бондарь, Бегіасъ-бичи, Кошадзе, бывалъ раньше Дзуліашвили,
Ахпателовъ, Геловани, Миша Макаевъ и многіе другіе, фамилии коихъ не пом-
нить, но про нихъ знаетъ, что они террористы. Во время бѣсѣды этихъ терро-
ристовъ онъ узналъ, что Пшавельскаго старшину Рамазашвили убили Джибути,
Дзуліашвили и Кенкишвили, какъ "хулигана"; что сосѣда ихъ гремскаго писца
Нацвалова, убили Соло бондарь, Бабухадзе |Леонъ|, Ахпателовъ и неизвѣстный
ему по имени гуріецъ. Недавно послѣ убійства, вблизи Греми крестьянина Иса-
ака Матіашвили, въ коемъ подозрѣніе пало на Арона Бардзешавили, къ нимъ
въ домъ пріѣхали Василій Кокшавили, "Хори кречіасъ-бичи" Соло бондарь и
гуріецъ и призвалъ къ себѣ Арона спросили кто убилъ и ограбилъ Матіашви-
ли сознался, послѣ чего они, объявивъ, что онъ исключенъ изъ партіи, выгнали
его изъ комнаты. У Николая Бардзешавили во дворѣ между дровами спрятаны
были ружья, отобранные шайкою Автидила у разныхъ помѣщиковъ. Тѣ же Василій

Кокошавили, Леванъ Бабухадзе, "Хори кречіась-бичи", гуріецъ принесли эти ружья сначала къ нимъ въ домъ, а затѣмъ увезли въ Телавъ. Въ числѣ ружей одна берданка, принадлежавшая разбойнику Бегалъ|убитаго| и отнятая у кн. Гигуца Джорджадзевъ Сабуз, одна 16 зарядная магазинка, отнятая въ сел. Енисели у кн. Ильи Георгіевича Джорджадзе; остальные ружья были разныя центральныя. Тутъ же изъ бѣсѣды террористовъ, онъ навлекъ что Джаджанидзе убить Его ровымъ, |колесникомъ| и Джибути, остальныхъ убійцъ именъ не помнить. На вопросъ почему увезли ружья изъ селенія Георгій Локаповъ показавъ, что крестьянинъ Хато Бардзимашвили замѣтилъ эти ружья, о чемъ они дали знать партіи. Вызванный мною и опрошенный жит. сел. Хато Захаріевъ Бардзимашвили показавъ: гонимая за своею курицею, онъ забѣжалъ во дворъ Николая Бардзимашвили. Курица спряталась между дровами, сложенными саженью во дворѣ. Поимавъ ее, замѣтилъ между полѣнными массу ружей. Это замѣтило семейство Бардзимашвилиныхъ. Онъ ушелъ, не подавъ никакого виду, но самъ возмѣлъ желаніе стащить одно ружье для себя. Для этой цѣли явился на другой д е н ь ночью, но въ это время увидѣлъ, что нѣсколько человекъ пріѣзжихъ изъ Телавы уложили эти ружья въ три мѣшка и отнесли въ домъ Локаповыхъ и затѣмъ, какъ онъ слышалъ, увезли въ Телавъ. Аронъ Бардзимашвили и братъ его Нимомъ вмѣстѣ съ Гіо Кахашвили воспрещали ему постоянно платить что либо помѣнкамъ, а равно признавать старшину. Домъ Локаповыхъ былъ настоящимъ гнѣздомъ разбойниковъ и террористовъ. Прокламаціи изъ Телавы приносили Николай Локаповъ|учится въ Тифлисѣ фельдшерской школѣ| и братъ его Георгій. Въ домѣ Локаповыхъ жили и Джибути и Макаевъ и другіе террористы. Въ этомъ же домѣ происходили всѣ собранія и митинги. По циркулировавшимъ среди мѣстнаго населенія слухамъ писецъ Григорій Нацабаловъ убить изъ за Локаповыхъ террористами, такъ какъ послѣдній постоянно велъ съ нимъ пререканія. Говорятъ и то, что за два дня до смерти послѣдній послѣ одной крупной ссоры, говорилъ въ селеніи: "вѣроятно мнѣ уже назначили терроръ". Постановилъ: внести объ изложенномъ въ настоящій протоколъ и таковой вмѣстѣ съ Кетованой, Ольгой, Тамарою, Григорьемъ Локаповыми, Давидомъ Санталадзе, Николаемъ Гуливердовымъ, одною фотографическою карточкою и найденными книгами и перепискою представить Г. Управляющему Телавскимъ уѣздомъ. Подлинный подписалъ Помощникъ Телавскаго уѣзднаго Начальника Князь Баратовъ.

Съ подлиннымъ вѣрно: Дѣлопроизводитель

двухъ другихъ незнакомыхъ ему лицъ, и потребовалъ въ пользу "партии" 50 руб. говоря, что за неисполненіе сего будетъ наказанъ смертью. Они имъ отказали. На другой день, выйдя изъ гостиницы, увидѣлъ Дзуліашвили, который повидимому поджидалъ его и снова присталъ съ требованіемъ денегъ, подъ тѣми-же угрозами, но онъ и тутъ отвѣтилъ отказомъ. Однако на другой день Дзуліашвили явился въ компаніи тѣхъ-же двухъ лицъ и уже, угрожая сейчасъ же некончить съ нимъ, понудилъ отдать имъ требуемыя деньги. На вопросъ какія онъ имѣетъ другія свѣдѣнія относительно вышеозначенныхъ Дзуліашвили, Егорова, Кавілашвили, Цинадзе, Зурбава и Бердзенова Грикуловъ заявилъ, что почти ото всѣхъ согражданъ слышалъ о томъ, что всѣ они, а въ особенности первые двое занимаютъ грабежами, шантажами и убійствами, состоя въ Телавской партиі джугуистовъ. З. Гаспаръ Богдановичъ Татузовъ: въ мартѣ 1907 года былъ въ Тифлисѣ, и остановился въ гостиницѣ "Франція". На 3-й или 4-ый день по приѣздѣ, вечеромъ, на Местовой улицѣ, встрѣтилъ известнаго ему по Телаву шантажиста Георгія Дзуліашвили, который, поздоровавшись, передалъ ему, что "партія хунзузовъ" приговорила: его, бывшего городского старосту Татузова, Телавскихъ купцовъ Георгія Пепова, Александра Теръ-Саакова и Артемія Теръ-Саркисова къ смерти за то, что они занимаютъ деносами. Онъ отвѣтилъ, что могутъ дѣлать все что имъ угодно оставивъ его. На другой день послѣ этой встрѣчи, часовъ около двухъ вечера, къ нему въ номеръ явился Дзуліашвили, оставивъ двухъ своихъ товарищей у подъѣзда гостиницы. На вопросъ, что ему опять нужно, Дзуліашвили передалъ ему какое то письмо со штемпелемъ "террористы-хунзузы". Въ письмѣ говорилось, что "партія хунзузовъ", входя въ его положеніе, замѣняетъ смертную казнь денежнымъ штрафомъ въ 400 рублей, которые онъ немедленно долженъ вручить подателю письма. Онъ отвѣтилъ отказомъ. Тогда Дзуліашвили, объявивъ, что онъ будетъ въ такомъ случаѣ казненъ, вышелъ изъ номера. На слѣдующій день около II-ти часовъ утра въ то время, когда у него въ номерѣ находилась родственница его Саркисова, шантажистъ явился снова и опять вручилъ ему письмо въ такомъ же штемпелемъ, и въ которомъ говорилось, что четыреста рублей замѣнены ста рублями. При этомъ Дзуліашвили, притворяясь доброжелателемъ, совѣтовалъ дать деньги, такъ какъ его въ противномъ случаѣ обязательно убьютъ. Въ портмонѣ у него была одна пятидесяти рублевая и одна трехрублевая бумажки. Видя, что имѣетъ дѣло съ жуликомъ онъ предложилъ

П Р О Т О К О Л Ъ

1908 года Января, 30, дня. Вслѣдствіе перученія Г-на Управляющаго Телавскимъ уѣздомъ относительно производства дознанія съ цѣлью установленія преступности задержанныхъ на Гемберскомъ перевалѣ въ ночь на 27-ое октября минувшаго года жителей сел. Квемо-Ходашени, Телавскаго уѣзда, Георгія Дзуліашвили, гор. Телавы Александра Егорова, Ивана Зурабова, сел. Квемисхеви Александра Кавицашвили, сел. Икальто Георгія Бердзенашвили и гор. Телавы Михаила Цинадзе, и Помощника Телавскаго уѣзднаго Начальника Кн. Баратовъ, произведя по этому поводу разслѣдованіе и, имѣя при томъ свѣдѣнія, что лица эти принадлежали къ оперирующей въ Телавѣ и его уѣздѣ шайкѣ джугулистовъ | такъ называ-
 етъ себя извѣстная группа будте-бы анархистовъ-коммунистовъ, на са-
 момъ дѣлѣ разбойническая, дѣйствующая съ оружіемъ въ рукахъ, грабя-
 щая, убивающая и вообще считающая всякія насилія надъ жизнью и иму-
 ществомъ членовъ общества средствомъ достиженія намѣченной цѣли |, а
 слѣдовательно, должны быть хорошо знакомы и жит. гор. Телавы и насе-
 ленію уѣзда, вызвалъ въ Телавское уѣздное Полицейское Управленіе нѣ
 которыхъ изъ почетныхъ, заслуживающихъ довѣрія горожанъ и крестьянъ,
 которымъ и предложилъ показать всю сумму правду, извѣстную имъ каса-
 тельно поименованныхъ выше задержанныхъ, на что мнѣ и показали слѣ-
 дующее: Телавскій купецъ Александръ Степановъ Киракозовъ, что въ ав-
 густѣ минувшаго года Георгій Дзуліашвили и Александръ Егоровъ яви-
 лись къ нему въ домъ и подѣ угрозами "партіи" и смертью взяли 50 р.
 Они также и остальные задержанные т.е. Цинадзе, Зурабовъ, Кавицашвили
и Бердзенашвили пользуются репутацией шантажистовъ, грабителей и
 убійць. Одна знакомая ему женщина, ограбленная въ маѣ 1907 года, на
 II верстѣ отъ гор. Телавы, во время нападенія шайки злоумышленниковъ
 на дилижансы говорила, ему, что въ числѣ грабителей ясно опознала зна-
 комаго ей жителя сел. Квемо-Ходашени Георгія Дзуліашвили. Затѣмъ онъ-
 же Киракозовъ добавилъ, что и ранѣе, а именно въ Іюнѣ мѣсяцѣ того-же
 года тотъ же Дзуліашвили и Иванъ Зурабовъ пріѣхалъ къ нему въ домъ
 отняли подѣ угрозами смертью 50 руб. деньгами; 2, Григорій Грикуловъ:
 Въ декабрѣ мѣсяцѣ прошлаго года, находясь по торговымъ дѣламъ, въ Тиф-
 лисѣ, проживалъ въ номерахъ Квезерети-Копадзе, въ Чугуретахъ, гдѣ обы-
 кновенно останавливаются Телавцы. Черезъ день послѣ его пріѣзда, въ
 номеръ имъ занимаемый, явился Георгій Дзуліашвили, въ сопровожденіи

ему сначала три рубля. Дзулашвили страшно рассердился и закричал, что ему за недобрым намысли жостко покажут, после чего он велем новелой отдал грабителю пятьдесят рублей. В тот же день, около часу пополудни на Эриванской площади, вблизи кредитного общества он встретил Телавского купца Александра Теръ-Баакова, который рассказал, что накануне у него был "подлец" Дзулашвили и взял 50 р. При дальнейших расспросах Татуаев не сказал, что слышал от многих о том, что Дзулашвили, Егоровъ, Пинадзе съ другими товарищами, имеют конюхъ онъ не знаетъ помимо пантала занимаютъ еще грабежами и убийствами. Такъ, напимиръ онъ слышалъ что Дзулашвили, Егоровъ и нѣкій по прозвищу "Леки" прозвище террориста Джибути участвовали въ убийствѣ стражника Джаджанидзе. Тотъ же Александръ Егоровъ и Телавскій житель Аршакъ Арумяновъ, по прованію Беріасъ-бичи, убили горожаного Тертерова и стрѣляли въ сапожника Александра Лазаріашвили. За тѣмъ онъ слышалъ также, что старшимъ между этими джугуистами считается жилецъ сел. Курдгеллаури объездчикъ Георгій (онъ же Пирузъ) Георгелашвили, состоящій коллективистомъ т.е. судью и въ партіи социаль-демократовъ, т.е. нестановляющій смертные приговоры и т.п.; 4, Давидъ Симоневичъ Симоневъ: 30-го августа прошедшаго года къ нему явился Георгій Дзулашвили вооруженный револьверомъ и потребовалъ 200 руб. Онъ отказалъ и поднялъ крикъ; послѣ чего грабитель выбѣжалъ и скрылся. Александръ Егоровъ собралъ со свѣхъ почти торговцевъ гор. Телавы, а въ томъ числѣ и съ него въ пользу "партіи" по семи руб. денегъ. Дзулашвили, Бердзеновъ, Егоровъ, Пинадзе, Кавилашвили и Зурабовъ приказаніемъ Зингера всѣ занимались грабежами и разбоями. Къ нимъ наде присоединить нѣкоего "Мелитона" имеретина, плотника по имени "Наскида", приказника Егора Демурова Василия Кокошавили, объездчика Пирюза Георгелашвили, жителя сел. Хорхели Ивана Мегвинетхуцесова, сапожника по имени Пирузъ (фамилія Гагнидзе), жителя сел. Гудгулы Гогія Менкишвили (сел. Артани Хареба Джибути) Леки, и Александра Гавардашвили. Въ іюль прошлаго года, часовъ около 9-ти вечера, къ нему въ домъ ворвался выше названный "Мелитонъ" вынулъ револьверъ и хотѣлъ его застрѣлить; онъ схватилъ Мелитона за руку и, вырвалъ револьверъ и направилъ на него, послѣ чего разбойникъ выбѣжалъ на дворъ, гдѣ ожидали его Василий Кокошавили и "Наскида" (плотникъ). Пришли къ нему тогда съ повѣстью убійства за то, что въ маѣ, во время забастовки, Василий Кокошавили явилъ

ся къ нему и предложили закрыть подобно другимъ магазину; онъ не со-
гласился; Кокешавили стали требовать и при этомъ объявили ему, что
онъ будетъ убитъ. При дальнейшихъ расправахъ о томъ, что ему известно
еще о дѣйствіяхъ "дугупистовъ" или не былъ ли онъ самъ очевидцемъ ка-
кого либо изъ совершенныхъ ими преступленій Симоневъ показалъ, что
какъ онъ слышалъ въ убійствѣ стражника Джаджандзе инициаторомъ
былъ Пирузъ Георгелашвили, а въ самомъ убійствѣ принимали непосред-
ственное участіе сапожникъ Пирузъ, млетникъ Наскидъ, Вано Мегвинотку
цесовъ, Александръ Егоровъ, Георгій Вердзеновъ, Хареба Джибути и Нико
лай Мачавариани. Самъ онъ всѣхъ ихъ не видѣлъ, но знаетъ, что Джаджан
дзе убили въ обѣденное время, около городскихъ вѣсовъ; онъ самъ нахо-
дился въ это время у знакомаго Бегдасарева, на свадьбѣ, недалеко отъ
мѣста происшествія и, спустя нѣсколько минутъ, какъ послышался вы-
стрѣлы и Джаджандзе былъ убитъ, мимо балкона, на которомъ они обѣда-
ли, пребывали три револьвера въ рукахъ, между которыми узналъ
"Леки"-Хареба Джибути, у котораго черезъ плечо висѣлъ патронташъ, а
въ рукахъ онъ держалъ берданку, очевидно, снятую съ убитаго Джаджан
дзе, затѣмъ Георгія Вердзенова и Ивана Мегвиноткуцесова. Про Зурабе
ва, Цинадзе и Кавкешавили не слыжалъ, чтобы принимали участіе въ убій-
ствахъ, но знаетъ, что они считались въ организаціи, разбирали дѣла
въ городѣ и шатались по деревнямъ. Касательно самой организаціи пока-
залъ, что судьями и главари: въ ней считается бандаръ по имени Се
ле Ловаль Бабухадзе, Василій Кокешавили, Иванъ Цинадзе по прозванію
"Хериез-Кречіасъ-бичи" и двое неизвѣстныхъ ему имеретинъ, проживаю-
щихъ въ Телавѣ. 5, Аршакъ Мелкеевичъ Арутюновъ: отъ Александра Торъ
Саакова слышалъ, что въ номера Квезерети-Копадзе, въ коихъ онъ прожи-
валъ, вешелъ Георгій Дзуліашвили и снялъ 50 рублей, точно также и Те
лавскій купецъ Николай Кунетадзе говорилъ ему, что Дзуліашвили и у
него вымогалъ деньги. Александръ Егоровъ выманулъ у Арутюна Шинга
адидзе 50 руб. При дальнейшихъ разспросахъ Арутюновъ показалъ, что
въ убійствѣ стражника Джаджандзе участвовали Леки Джибути, въ чис-
лѣ прочихъ, коихъ было много. Относительно Василія Кокешавили пока-
залъ, что онъ участвуетъ въ качествѣ главара въ забастовкахъ. Объяв-
чикъ Пирузъ Георгелашвили является главаремъ и судьей дугупистовъ.
Какъ товарищей ихъ знаетъ сапожника Пируза, Гегію Кенкишвили и Григу
Галициашвили, при чемъ двое послѣднихъ бѣжали во время задержанія

Дзуліашвили, Егорова и др. на Гемборскомъ переваѣ. Точно также слышалъ и про Ване Мегвинетхуцесова, что онъ "джунистъ" 6, Гарсеванъ Павловъ Курдгеловъ: Георгій Дзуліашвили занимается грабежами, убійствами и шантажествомъ. Товарищами его состоятъ по преступленіямъ Александръ Егоровъ, Александръ Зурабовъ и хит. сел. Икальто Георгій Бердзеновъ. 18-го іюня 1907 года въ Тифлисѣ, на пескахъ, три вооруженныхъ револьвера ми грабителей отняли у него серебряные: поясъ, часы и золотую цѣпочку. Въ числѣ грабителей опозналъ только одного вышеупомянутаго Бердзенова. 7, Давидъ Ивановичъ Алхазевъ: не знаетъ ни Егорова, ни Цинадзе, ни Зурабова, а слышалъ лишь про Дзуліашвили, что занимается разбоями и бѣготъ шайку не знаетъ изъ кого именно она состоитъ; говорила, что они же вернулись къ Яралову; 8, Артемъ Георгіевъ Вехановъ слышалъ что Дзуліашвили, Егоровъ и Бердзеновъ занимаются убійствами и онъ попалъ на домъ Яралова. 9, Подтвердивъ предыдущее показаніе касательно Дзуліашвили, Егорова и другихъ, добавляетъ, что Зурабовъ тоже занимается шантажами, принимаетъ участіе въ забастовкахъ, заставляетъ запираеть магазины. 10, Мелко Гаспаровъ Оганезовъ: что какъ онъ слышалъ Шахро Цинадзе и Маркоза Кевлишвили ограбили шайку Дзуліашвили. Про всѣхъ ихъ, т. е. Дзуліашвили, Егорова, Цинадзе, Зурабова и Бердзенова не однократно слышалъ о томъ, что всѣ они занимаются грабежами. 11, Мелко Давидовъ Арутюновъ: Теръ-Саакевъ говорилъ, что Дзуліашвили отнял у него въ Тифлисѣ 50 руб. и къ нему самому мѣсяцевъ пять-шесть тому назадъ вернулся Дзуліашвили съ шайкою и отнял тоже около 50 рублей. 12, Михаилъ Татузовъ: Халатовъ: Егоровъ мутитъ народъ, агитируя противъ Правительства; про него и про Дзуліашвили слышалъ, что они участвовали въ разныхъ убійствахъ и что якобы стражникъ Джаджани - дзе тоже убитъ ими. Предводителемъ и судьей джунистовъ считается объѣздчикъ Пирузъ. Василій Кокочашвили занимался агитаціей, раздавалъ прокламаціи и понуждалъ торговцевъ запираеть магазины во время забастовокъ, штрафуя тѣхъ, изъ нихъ, которые неподчинялись его требованіямъ. 13, Михаилъ Григорьевичъ Бегиджановъ: въ мастерской Александра Егорова видѣлъ неоднократно сборища разныхъ бродягъ и лицъ, пользуясь репутаціей экспроприаторовъ какъ то Дзуліашвили, Бердзенова, Кавлашвили, Зурабова, Цинадзе и многихъ другихъ, о коихъ всѣ сограждане говорили, что они занимаются убійствами и грабежами. Подобную же молву слышалъ и о Пирузѣ Георгелашвили, и Василіѣ Кокочашвили. Этимъ

комий его Александр Теръ-Сааковъ говорилъ, что эта компанія т.е. Дзулиашвилевская выманула у него деньги, лѣтомъ прошлаго года; точно так же и Михаилъ Хитаровъ говорилъ ему, что Дзулиашвили со своею компаніей отняли осенью прошлаго года въ Телавѣ 50 руб.; но при этомъ бывшихъ съ Дзулиашвили лицъ не называлъ. 14 Александръ Александровичъ Давидовъ: Дзулиашвили, Егоровъ, Бердзеновъ, Кавилашвили, Зурабовъ и Цинадзе занимаются шантажами, грабежами и убійствами: отняли деньги у Теръ-Сааква и Татузова какъ эти послѣдніе ему сами говорили; слышалъ, что и въ убійствѣ стражника Джаджанидзе участвовалъ Егоровъ. 15, Михаилъ Егоровичъ Сисеевъ: про Дзулиашвили, Егорова, Бердзенова, Цинадзе и Кавилашвили слышалъ, что они занимаются вымогательствомъ и убійствами и что Егоровъ участвовалъ въ убійствѣ Джаджанидзе и т. п. Затѣмъ почти все Телавцевъ я получилъ свидѣнія, аналогичныя изложеннымъ, касательно того, Дзулиашвили, Егоровъ, Бердзеновъ, Цинадзе, Кавилашвили, Зурабовъ, помимо шантажей принимали участие и въ совершеніи крупныхъ преступленій какъ то убійствъ и разбоевъ, что признанными къ означеннымъ дѣланіямъ этихъ и другихъ подобныхъ имъ лицъ являются переименованные въ сѣбѣ протоколѣ Пирюзъ Георгелашвили, Василий Коккошавили, Леванъ Бабухадзе два неизвѣстныхъ по имени и фамиліи имеретина, играющіе роль судей, при чемъ Пирюзъ Георгелашвили и нѣкій Сандро Гавардашвили суть коллективисты джугуистовъ, а Коккошавили, Бабухадзе и одинъ изъ имеретинъ-коллективистовъ партіи социаль-демократовъ, т.е. главные заправилы мѣстныхъ организацій; изъ тѣхъ-же свидѣній почерпывается, что каждая изъ этихъ двухъ организацій, помимо такъ сказать распорядительной части имѣетъ и исполнительную, т.е. приводящую разныя рѣшенія коллектива въ исполненіе. Будучи 21-го сего января по дѣламъ службы въ сѣденіи Грѣми отъ задержаннаго мною Георгія Локапова, князя Николая Макаева и другихъ лицъ я узналъ свидѣнія тождественныя предъидущимъ, а именно, что Василий Коккошавили, Леванъ Бабухадзе, Солонъ бондарь, оказавшійся жителемъ сел. Уріатувани по фамиліи Бицкинашвили, Телавскій житель по кличкѣ Хорисъ-Креціясбичи, оказавшійся Иваномъ Цинадзе, двое имеретинъ изъ коихъ одинъ по имени "Романъ", другой Георгий и составляютъ мѣстный комитетъ социаль-демократовъ. Затѣмъ изъ показаній вышперечисленныхъ лицъ и многихъ другихъ устанавливается, что къ числу террористовъ относятся жит. сел. Артани, Телавскаго уѣзда Хареба Джибути, участники почти

всѣхъ террористическихъ актовъ совершенныхъ въ районѣ уѣзда, жит. с. Гагугла того-же уѣзда Гогія Кенкишвили, жит. уер. Телав Аршакъ Арутюновъ по прозванію Бегіасъ-бичи, Пирузъ Гагнидае-сапожникъ, жит. сел. Алвани Тіонетскаго уѣзда Николай Надибадзе, жит. сел. Бабанеури Телавскаго уѣзда Иванъ Гигелашвили | Вано Пролетарій |, жит. с. Лени. Кисисхеви Заалъ Свимонашвили, жит. сел. Хорхели Иванъ Мегвинетхуцесовъ, жит. гор. Телав Саркисъ Сухиташвили, жит. сел. Икальто Леванъ Дзамукашвили, жит. сел. Шала ури Николай Мачавариани, жит. гор. Телав Николай Чхубіановъ, нѣкій столяръ по имени "Наскидъ", фамиліи коего покуда не удалось установить, жит. сел. Икальто Александръ Самурашвили, жит. сел. Охіо Ревазъ Берикашвили, жители сел. Кондели Александръ и Василій Чидрашвилевы, жит. сел. Алвани Джидъ Единелидзе онъ-же Кадагидзе, жит. сел. Греми. Николай Локаповъ, жит. гор. Телав Киро Геловани, жит. сел. Икальто Георгій Бердзеновъ, жит. гор. Телав Михаилъ Цинадзе, жит. сел. Кисисхеви Александръ Кавилашвили, жит. сел. Руиспирі Михаилъ Макаевъ, жит. сел. Пшавели Лонгинозъ Цихистовъ, жит. сел. Кисисхеви Григорій Бахутовъ, жит. сел. Квемо-Хедашени Георгій Дзудіашвили, при чемъ лица эти смотря по обстоятельствамъ именуютъ себя то соціалъ-демократами, то джугуристами, занимаясь безконтрольно грабежами и разбоями, такъ что названіе "соціалъ-демократъ" здѣсь весьма растяжимо и сегодняшній "соціалъ-демократъ", совершая завтра грабежь, именуется джугуристомъ, дабы не навлечь упрековъ. П О С Т А Н О В И Л Ъ: изложенное выше внести въ настоящій протоколъ и таковой представить Управляющему Телавскимъ уѣдомъ на распоряженіе. - Подлинный подписалъ Помощникъ Телавскаго уѣднаго Начальника Князь Баратовъ.

П Р О Т О К О Л Ъ

1908 года ^{февраля 21} ~~марта 29~~ дня. Вслѣдствіе порученія Управляющаго Телавскимъ уѣздомъ касательно производства дознанія по дѣлу объ убійствѣ вольнонаемнаго писца Телавскаго уѣзднаго полицейскаго управленія Князя Сулхана Георгіевича Вахвахова, Я. Помощникъ Телавскаго уѣзднаго Начальника Князь Баратовъ, прибывъ тотчасъ же на мѣсто происшествія, нашелъ слѣдующее: на городскомъ бульварѣ, вблизи кондитерской Григорія Гургенова, лежалъ внизъ лицомъ съ раскинутыми въ стороны руками убитый Вахваховъ, у котораго вся правая сторона черепа и глазъ были снесены повидимому отъ стрѣльбы въ упоръ разрывными пулями и тутъ же вблизи лежалъ почти цѣликомъ весь головной мозгъ, а равно на спинѣ, рукахъ и прочихъ частяхъ тѣла имѣлись многочисленные пораненія, указывавшія на то, что злоумышленниковъ было нѣсколько и покойнаго добивали съ жесточайшемъ. Въ моментъ моего прибытія тѣло еще продолжало ведретивать и тутъ же, около него валялись обоймы отъ скорострѣльныхъ ружей системы "Маузера", пять пустыхъ гильзъ отъ тѣхъ же ружей, одна гильза отъ револьвера сист. "Браунингъ" и одна пуля отъ револьвера той же системы. Затѣмъ на подоконникѣ магазина Теръ-Саркисова, находящагося вблизи мѣста происшествія, найденъ: одна разрывная пуля той же Маузеровской системы и одна пуля отъ револьвера Браунингъ. На мѣсто происшествія сейчасъ же явился Слѣдователь Телавскаго уѣзднаго ^{Мирового} отдѣла Абгаровъ и занялся осмотромъ трупа и окружающихъ предметовъ, я же съ командою стражниковъ двинулся по улицѣ, съ цѣлью найти какія либо указанія и слѣды убійцы. Сдѣлавъ нѣсколько шаговъ по бульвару, встрѣтилъ нѣсколько чело-
вѣкъ солдатъ Башкадикларскаго резервнаго баталіона, ведущихъ какого то окроровавленнаго чело-
вѣка, въ желтой черкескѣ, назвавшася Телавскимъ жителемъ Иларіономъ Казаховымъ. Солдаты эти, оказавшіеся ефрейторомъ Теодоромъ Волховскимъ, рядовыми Захаріемъ Петренко и Станиславомъ Ленкѣ, доложили мнѣ, указывая на Казахова, что это одинъ изъ злоумышленниковъ, только что убившихъ Вахвахова. Задержанный, напротивъ отрицалъ всякое участіе въ этомъ дѣлѣ и, такъ какъ ищкать намъ не приходилось то я, отправивъ его въ уѣздное Управленіе, самъ съ командою стражниковъ отправился дальше. Свернувъ въ улицу, ведущую къ новой банѣ, глухую и удобную для бѣгства злоумышленниковъ и, полагая, что они могли скрыться скорѣе всего въ этомъ на-
правленіи, я продолжалъ слѣдовать по ней и тутъ же какъ бы въ подтвержде-
ніе явившагося предположенія въ концѣ улицы, вблизи помѣщенія бондарей, нашелъ три пустыхъ только что стрѣльныхъ гильзы опять таки отъ ружей систе-
мы Маузера, такія же какія валялись вблизи убитаго Вахвахова. Тутъ, какъ
выше сказано, находится бондарная мастерская Ивана Хохлова, который въ мо-

ментъ нашего прихода стоялъ на балконѣ своего дома съ женою Марією и зякомъ Прасковьей Крѣховой. Лица эти на мои вопросы показали, что видѣли двухъ человѣкъ въ шинеляхъ съ ружьями, которые пробѣжали по дорогѣ за городъ въ селеніе, изатѣмъ видѣли еще двоихъ, скрывшихся по направленію къ банѣ, мимо которой улица уже переходитъ въ дорогу, ведущую за городъ въ тѣ же селенія Гулгула и Курдгелаури. Такимъ образомъ установилось, что злоумышленники выбѣжали изъ города и скрылись въ одно изъ вышеназванныхъ селеній, въ виду чего я сейчасъ же нарядилъ одну команду конныхъ стражниковъ въ первое селеніе одновременно командировавъ Курдгелаурскаго Правительственнаго старшину во второе для розысковъ по дорогамъ и въ селеніяхъ, а самъ дабы получить остальные указанія, приступилъ къ опросу очевидцевъ происшествія, которые и показали мнѣ слѣдующее: Князь Георгій Равазовичъ Вахваховъ, двоюродный братъ убитаго, что брлся въ парикмахерской "Жозефа" на бульварѣ, куда вскорѣ зашелъ Сулханъ Вахваховъ и спросилъ скоро ли онъ кончитъ, присовокупивъ, что идетъ къ Кикнадзе |сапожнику| за сапогами и затѣмъ придетъ побрѣтается, послѣ чего и вышелъ изъ парикмахерской, но не прошло послѣ его ухода нѣсколько минутъ какъ поднялась сильная стрѣльба залпами. Оторопѣвъ вначалѣ, онъ скоро опомнился и, выскочивъ посмотрѣть на улицу, увидѣлъ четырехъ человѣкъ, бѣжавшихъ по бульвару, въ одномъ изъ коихъ ясно узналъ извѣстнаго террориста Аршакъ Арутюновъ по прозванію Бегіасъ-бичи |обвиняется въ убійствѣ городского Тертерова, въ пораненіи сапожника Александра Лазаріашвили и въ прочихъ преступленіяхъ|. Арутюновъ подпрыгивалъ, крутился и стрѣлялъ на воздухъ изъ револьвера, выкрикивая: "опъ, опъ, опъ"; рядомъ съ нимъ бѣжали тоже извѣстный террористъ, скрывшійся изъ подъ стражи при уѣздномъ управленіи, недавно покушавшійся на жизнь Уриатубанскаго Правительственнаго старшины Челокава, хорошо ему знакомый жит.сел. Кисихеви Зааль Свимонишвили. У послѣдняго въ рукахъ было короткое ружье похожее на Маузеровское, и еще двое въ шинеляхъ, производившіе выстрѣлы изъ ружей и которые показались ему незнакомыми. Казахова знаетъ хорошо и его между ними не было. Люди эти свернули въ переулочекъ около армянской церкви. Въ это время увидѣвъ своего двоюроднаго брата Александра Вахвахова, выскочившаго на выстрѣлы изъ гостиницы, онъ закричалъ, ему указывая на убѣгавшихъ вооруженныхъ людей: "вотъ они, стрѣляй", послѣ чего Александръ Вахваховъ погнался за ними, стрѣляя въ нихъ изъ револьвера и вмѣстѣ съ ними повернулъ въ переулочекъ и скрылся. Опрошенный мною Князь Александръ Георгіевичъ Вахваховъ, братъ убитаго, показалъ: прійдя послѣ обѣда, часовъ около четырехъ на городской бульваръ, увидѣлъ стоящую на балконѣ гостиницы "Семейные номера" знакомую княжну Варвару Макаеву, кото

рая пригласила его на чай онъ поднялся къ Макаевымъ. Минуть черезъ пять раздался залпъ, услыхавъ который сейчасъ же спустился внизъ и увидѣлъ, что около кондитерской Гургенова лежитъ повидимому убитый человекъ, въ которомъ онъ съ перваго раза не узналъ брата, а дальше въ шагахъ въ двадцати отъ армянской церкви увидѣлъ четырехъ стрѣлявшихъ на воздухъ и убѣгавшихъ людей, изъ которыхъ три были въ солдатскихъ шинеляхъ, а четвертый въ черномъ статскомъ пальто, при чемъ насколько онъ замѣтилъ послѣдній стрѣлялъ изъ револьвера, а первые трое изъ ружей. Въ стрѣлявшемъ изъ револьвера злоумышленникѣ низенькаго роста, съ характерно искривленными ногами онъ опозналъ знакомаго ему по Телаву Террориста Бегіасъ-бичи выше-названнаго Аршака Арутюнова. Остальныхъ трехъ въ лицо не видѣлъ, такъ какъ они бѣжали не оборачиваясь. Погнавшись за злоумышленниками, онъ произвелъ вслѣдъ нѣсколько выстрѣловъ изъ "Браунинга", но безрезультатно и преступники скрылись въ переулкѣ къ банѣ, дальше же преслѣдовать ихъ по глубокой и захолустной улицѣ не рискнулъ. Иллариона Казахова знаетъ и его между злоумышленниками не было. Опрошенный затѣмъ находившійся въ моментъ происшествія въ аптекарскомъ складѣ Цискарова Князь Вахтангъ Тархановъ ~~показавъ~~, что послѣ перваго залпа, испугавшись и думая что нападеніе произведено на него самого, такъ какъ и ему угрожали, не выпустилъ бывшаго съ нимъ вооруженнаго берданкою стражника Муртузъ-Али, рвавшагося на улицу, а выскочилъ только погодя немного, при чемъ видѣлъ четырехъ убѣгавшихъ съ мѣста происшествія злоумышленниковъ, вооруженныхъ ружьями, изъ коихъ въ одномъ же узналъ известнаго въ Телавскомъ уѣздѣ террориста и разбойника жителя сел. Гулгула Гогія Кенкишвили, другой былъ Бегіасъ-бичи, который кричалъ оль, оль и стрѣлялъ изъ револьвера, третій былъ хит. седеи. Курдгулаури Сухитовъ, который стрѣлялъ тоже изъ ружья на воздухъ. Кенкишвили, Сухитавили и четвертый, ему незнакомый, бѣжали съ мѣста происшествія первыми и за ними затѣмъ тоже послѣдовалъ и Бегіасъ-бичи. Затѣмъ былъ опрошенъ мною еще одинъ очевидецъ происшествія приказчикъ въ мануктарномъ магазинѣ Давида Маркорова Тигранъ Наримановъ, показавшій, что злоумышленниковъ было нѣсколько, но онъ узналъ только одного Заала Свимонишвили. По возвращеніи въ уѣздное Управление я опросилъ ефрейтора Волковскаго и рядовыхъ, Петренко и Ленка, которые показали мнѣ: рядовой Петренко, что прибылъ около четырехъ часовъ пополудни на базаръ, къ полковому подрядчику за мясомъ, когда услышалъ выстрѣлы со стороны городского бульвара. Бросившись на звукъ ихъ, увидѣлъ, что на бульварѣ, за проволоочною изгородью, огораживающей городской садъ, стоятъ три человекъ на колѣняхъ, въ черескахъ и стрѣляютъ въ кого то. Затѣмъ они побѣжали въ разныя стороны, а

одинъ, вотъ именно задержанный имъ Илларионъ Казаховъ бросился по главной улицѣ, держа въ рукѣ револьверъ и стараясь заскочить въ первый магазинъ, но его не впустили туда, заперевъ двери, тогда онъ кинулся ко второму магазину и тамъ то же самое. Онъ, Петренко, бросился за нимъ и нагналъ его въ то время, когда послѣдній вскочилъ въ магазинъ Мосіашвили, куда за нимъ и послѣдовалъ при чемъ злоумышленникъ пытался освободиться, произвелъ въ него выстрѣлъ изъ револьвера, но такъ какъ онъ, Петренко, схватилъ его за руку и опустилъ ее внизъ, то пуля попала въ полъ лавки. Въ лавкѣ Мосіашвили было много народу, но всѣ незнакомыя ему личности. Ефрейтеръ Волковскій показавъ, что ожидая подводы около помѣщенія воинскаго Начальника вмѣстѣ съ рядовымъ Станиславомъ Ленкъ и услыжавъ выстрѣлы, они побѣжали по тому направленію откуда послѣдніе доносились и, прибѣжавъ на городской бульваръ, увидѣли бѣгущаго человѣка въ желтой черкескѣ и Петренко, который его преслѣдовалъ при чемъ за послѣднимъ они вбѣжали въ сапожную лавку Мосіашвили, гдѣ помогли Петренко задержать преслѣдуемаго имъ человѣка. Стрѣлявшимъ этого человѣка не видѣли, а равно не замѣтили былъ ли у него въ рукахъ револьверъ или нѣтъ. Рядовой Станиславъ Ленкъ подтвердилъ это показаніе во всѣхъ частяхъ. Опрошенный мною житель гор. Телавы ~~Илларионъ~~ Казаховъ показавъ, что онъ шелъ на бульваръ и, услыжавъ выстрѣлы и видя бѣгущій народъ, испугавшись повернулся и побѣжалъ, заскочивъ въ лавку Гаспара Мосіашвили; револьвера не имѣлъ и въ Вахвахова не стрѣлялъ, а равно не покушался на убійство задержавшаго его солдата. Опрошенный лавочникъ Гаспаръ Мосіашвили подтвердилъ показанія Казахова, въ томъ отношеніи, что забѣжавшій къ нему въ магазинъ Казаховъ револьвера не имѣлъ, а слѣдовательно и выстрѣла въ солдата не производилъ. Произведенный въ магазинѣосмотръ никакихъ слѣдовъ пули на полу не обнаружилъ. Наконецъ установлено, что враждовали съ Вахваховымъ джугуисты социаль-демократы, къ которымъ отношенія не имѣетъ Казаховъ; о послѣднемъ извѣстно, что онъ федералистъ. Всѣ перечисленные свидѣтели, въ числѣ ихъ и бондарь Хохловъ съ семействомъ показываютъ, что злоумышленники были въ шинеляхъ; Петренко же утверждаетъ, что они были въ черкескахъ; наконецъ обоймы отъ ружей и гильзы револьверныя и ружейныя найдены были тутъ же около Вахвахова, при чемъ одна Мазуеровская обойма лежала у него даже на спинѣ, между тѣмъ Петренко показываетъ, что стрѣляли изъ за проволочной изгороди, т.е. шаговъ за 25-30. Какимъ образомъ могли въ такомъ случаѣ обоймы и гильзы оказаться около убитаго. Затѣмъ ни одной гильзы и патронной обоймы не было найдено тамъ, гдѣ по указанію Петренко стояли злоумышленники. На противъ слѣды отъ вы-

острѣловъ, найденныя въ стѣнѣ магазина Теръ-Саркисова, указываютъ, что выстрѣлы произведены были сбоку, а не прямо, какъ выходитъ со словъ Петренко. Затѣмъ Петренко говоритъ, что слышалъ выстрѣлы въ мясной лавкѣ, которая отстоитъ отъ мѣста происшествія болѣе чѣмъ на полверсты и побѣжавъ на нихъ успѣлъ увидѣть стоявшихъ въ городскомъ саду на колѣняхъ и стрѣлявшихъ злоумышленниковъ, но тогда странно почему я ихъ не видѣлъ, когда живу отъ мѣста происшествія всего быть можетъ въ 200 шагахъ и сейчасъ же побѣжалъ на выстрѣлы. Точно также и выскочившіе Георгій и Александръ Вахваховы, тутъ же бывшіе на бульварѣ не видѣли, стоявшихъ въ саду злоумышленниковъ, а видѣли ихъ уже убѣгавшими. Казаховъ переданъ въ распоряженіе Слѣдователя I-го участка Телавскаго уѣзда.

По собраннымъ негласнымъ свѣдѣніямъ убійство совершенно по постановленію телавской организаціи джугуистовъ |соціалъ-демократовъ-большевиковъ| и является возмездіемъ Вахвахову за задержаніе главаря этой партіи Пирюза Георгелашвили и террориста Заала Свимонишвили, хотя покойный въ задержаніи обоимъ вышеназваннымъ преступникамъ былъ совсѣмъ ни причемъ и только самъ навлекъ на себя бѣду, хвастаясь и приписывая себѣ эти дѣла, а равно и за то, что имъ недавно были заарестованы и доставлены въ уѣздное Управление джугуисты нижепоименованныя Тигранъ Наримановъ, Бугданъ Егоровъ, Багратъ Степановъ и Тазо Еромалаевъ Свимоновъ. Кромѣ того, онъ исправляя недолго должность Помощника Телавскаго городского Пристава, нанесъ жестокия побои вышеназваннымъ Свимонишвили, Нариманову, Бегіасъ-бичи и какому то партійному бондарю. Такимъ образомъ джугуисты, видя въ лицѣ его врага, который, какъ мѣстный житель зналъ ихъ всѣхъ наперечогъ и тѣмъ болѣе былъ для нихъ опасенъ, рѣшили уже навѣрняка покончить съ нимъ для каковой цѣли и избрали помимо Зауташвили такихъ опытныхъ террористовъ, какъ Джибути, Кенкишвили, Свимонишвили и Сухиташвили. Затѣмъ по тѣмъ же свѣдѣніямъ въ осужденіи его на смерть принимали участіе 24 человека, а именно Телавскіе жители: Тигранъ Наримановъ, Бугданъ Егоровъ, Багратъ Степановъ, Михаилъ Амонашвили, портной Георгій Курдгеловъ, нефтеторговецъ Саркисъ Казахели, сѣдѣльщики братья Анисимъ и Григорій Чикадзе, столяръ Григорій Буишвили, Тато Сарманидзе, нѣкій жестянникъ Егоръ Пиранашвили по прозвищу Таквила, саложникъ Іосифъ Леккишвили, каменщикъ Саба Чидрашвили и Свимоновъ. Собранныя о перечисленныхъ Наримановѣ, Егоровѣ, Степановѣ, Амонашвили и др. свѣдѣнія вполне подтверждаютъ, что всѣ они состоятъ въ партіи джугуистовъ и являются въ ней величинами довольно крупными, руководителями, грабежами, совершеніемъ террористическихъ актовъ и прочихъ преступленій, причемъ имѣются свѣдѣнія, что четыре Маузеровскихъ ружья, ко

коими убитъ покойный Вахваховъ выписаны и отданы Хареба Джибути означенными выше Наримановымъ и Бугданомъ Егоровымъ. Пятнадцатаго февраля т. е. три дня спустя послѣ перваго покушенія на Вахвахова лица эти и еще другіе, пока не высленныя, въ количествѣ 24 человекъ, составили коллективъ, на которомъ рассмотрѣны были заявленія на Вахвахова со стороны многихъ партійныхъ, какъ то Свимонишвили, какого то избитаго имъ партійнаго бондаря, Тиграма Нариманова и Бугдана Егорова тоже имъ избитыхъ и другихъ, коихъ вѣроятно было не мало, ибо послѣдній, обладая крайне невоздержаннымъ и горячимъ характеромъ сумѣлъ нажить себѣ массу враговъ. Рассмотрѣніе этихъ жалобъ повлекло за собою крайнее озлобленіе собранія, единогласно осудившаго его на смерть и послужило причиною жестокой съ нимъ расправы: къ изложенному слѣдуетъ добавить еще одно обстоятельство подтверждающее вышеприведенныя показанія свидѣтелей касательно личностей совершившихъ убійство Вахвахова. Правительственнымъ старшиномъ Ацкурскаго общества на дняхъ задержанъ былъ жит. сел. Гвериши, Лечкумскаго уѣзда, Кутаисской губерніи, Иванъ Степановъ Хевсуріани, въ качествѣ участника въ оперирующей въ Телавскомъ уѣздѣ шайкѣ шантажистовъ-террористовъ. Хевсуріани этотъ по казываетъ мнѣ, что недавно, къ нему на мельницу явились террористы Хареба Джибути, Гогія Кенкишвили, Заалъ Свимонишвили и Александръ Сухиташвили и переночевали у него на мельницѣ. Во время ужина завязался разговоръ о разныхъ похожденияхъ совершенныхъ этою шайкою, при чемъ они рассказали, что убили въ Телавѣ, на бульварѣ Вахвахова, за шпионство и хулиганство. Когда онъ сталъ спрашивать о подробностяхъ сопровождавшихъ это событіе, то Свимонишвили рассказали, что первымъ стрѣлялъ Гогія Кенкишвили и промахнулся, послѣ чего Вахваховъ бросился бѣжать съ крикомъ помогите, тогда второй выстрѣлъ далъ Хареба Джибути изъ Маузера и попалъ ему въ нболову, послѣ чего Вахваховъ сейчасъ же упалъ, а тогда и они остальные, т. е. Свимонишвили, Сухиташвили и какой то имя коего забылъ Бегіасъ-бичи подбѣжали къ нему и дали два залпа въ упоръ. Рассказывая объ этомъ Свимонишвили смѣялся и говорилъ, что такого удачнаго террористическаго акта они еще никогда не совершали и мы ему такому всякому присовокупили онъ подразумѣвая Вахвахова выложили мозги наружу. Затѣмъ Телавскій житель Христофоръ Теръ-Крикоровъ показывалъ мнѣ, что приказчикъ въ магазинѣ Маркарова находящагося вблизи мѣста происшествія Тиграма Наримановъ рассказывалъ ему, что видѣлъ какъ убивали Вахвахова и на его вопросъ, кто же именно отвѣтилъ что ихъ было 6-ро Хареба Джибути, Гогія Кенкишвили, Бегіасъ-бичи Аругюновъ Александръ Сухиташвили | по прованію пѣтушокъ |, Заалъ Свимонишвили и жит. сел.

Кварели Иванъ Зауташвили, который и первый разъ 12 февраля покусался на жизнь Вахвахова, при чемъ рассказывалъ на его вопросъ, что когда Вахваховъ дошелъ до переулка, то оттуда выскочили Бегіасъ-бичи и Гегія Кенкишвили, увидя которыхъ Вахваховъ сейчасъ же повернулся и повернулся и побѣжалъ Бегіасъ-бичи и Гегія Кенкишвили въ то же время и остальные бросились стрѣля за нимъ и когда Вахваховъ упалъ, побѣжали и дали въ него залпъ. Онъ Крикоровъ, зная, что Наримановъ партійный и непременно долженъ быть принять участие въ этомъ дѣлѣ сталъ упрекать его за то что такъ жестоко убили молодого человѣка, на что Наримановъ отвѣтилъ ему, что убить его они рѣшили потому что онъ причинилъ имъ массу хлопотъ, таскалъ ихъ въ полицію и былъ шпиономъ и хулиганомъ "чѣмъ меньше такихъ людей, присвоюкупилъ онъ, тѣмъ лучше". Такимъ образомъ показанія Георгія и Александра Вахваховыхъ и Вахтанга Тарханова подтверждаются рассказомъ Хевсуріани и Крикорова, что стрѣляли и убили Вахвахова Джибути, Бегіасъ-бичи, Свимишвили, Кенкишвили, Сухиташвили и Зауташвили. Постановлены объ изложенномъ внести въ настоящій протоколъ и таковой представить Управляющему Телавскимъ уѣздомъ на распоряженіе.

Полковникъ Мелавелаш

Уездный Мар.-на. Кн. Судеб.

10/15 - 08
 Представлено Управленіемъ Телавскимъ Уездомъ: 2/10-08.
 А. К.

Полковникъ Мелавелаш

Уездный Мар.-на. Кн. Судеб.

საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტია.

— პროლეტარებო შეველა ქვეყნისა, შეერთდით! —

განცხადება.

ზღუდვის და მოძალადების საპუბლიკო.

თქვენს ორგანიზაციას რ. ს. დ. მ. ჰ. საქვეუთო აცხადებს, რომ თანხმად ლონდონის პარტიული საეზდის გადაწყვეტილების შესაბამისად უკვე აღნიშნული მოქმედებისა. ამ მიზნით უკვე დაგეგმილი უკვე აღნიშნული მოქმედებისა. ამ მიზნით უკვე აღნიშნული მოქმედებისა. ამ მიზნით უკვე აღნიშნული მოქმედებისა.

ორგანიზაციისთვის წინადადებით აიყვანეს ცხრილი უკვე უაფილმად დაეკრებინათ და შოთ შოთის მოძრაობა და ლეკვა, რომლებიც უკვე უკვე აღნიშნული მოქმედებისა.

ორგანიზაციას ამინდის უკვე თანხმად გვსურს და გვსურს, რომ დღეიდან მის (ორგანიზაციას) არ უყვარს არავითარ „სოციალიზმს“ და თუ უინებში იარაღ ახსნულმა დაიწყოს თანხმად და აგრეთვე შოთისთვის ძალით ფული, ის იქნება „შინაგარე“ და არა „ახალთაგობის კაც“.

მოგწოდებთ ორგანიზაცია უკვე აღნიშნული საშუალებით, მასთან უკვე აღნიშნული მოქმედებისა.

საქართველოს ორგ. რ. ს. დ. მ. ჰ. 1908წ. 19 ივნის.

С П И С О К Ъ

Оперирующимъ и укрывающимся въ Телавскомъ
уѣздѣ разбойниковъ.

№ №	Наименованіе.	Раіонъ ихъ дѣйствій.	По какимъ преступленіямъ обвиняется.
I.	<p>Жит. сел. Артана, , Телавскаго уѣзда, Хареба Джибути по прозвищу "ЛЕКИ".</p> <p>І-ая ш а й к а Харебы Д ж и б у т и.</p>	<p>Раньше былъ Кварельскій участокъ, въ настоящее вре- мя скрыва- ется въ раз- ныхъ мѣстахъ уѣзда, въ ви- ду усиленна- го преслѣдо- ванія.</p>	<p>1/. Въ убійствѣ въ 1907 г. рядоваго Башкадыкларскаго баталіона Іюліана Гурскаго.</p> <p>2/. Въ убійствѣ въ 1907 г. стражника Георгія Джаджа- нидзе.</p> <p>3/. Въ покушеніи на убій- ство въ 1908 г. старшины Уріатубанскаго общества Ни- колая Челокаева.</p> <p>4/. Въ убійствѣ въ 1908 г. вольно-наемнаго нища сул- хана Вахвахова.</p> <p>5/. Въ убійствѣ въ 1908 г. старшины Напареульскаго об- щества Бонухо Тиміева и стражника Шахтіева.</p> <p>6/. Въ убійствѣ въ 1908 г. жит. сел. Артана Абела Бежа- нашвили.</p>

Житель сел. Гулгула,
Телавскаго уѣзда,
ГОГІЯ Кенкишви-
ли.
(бѣжавшій изъ ссыл-
ки).

Членъ I-ой шайки
Хареба Джибути.

Т О Ж Е.

7/. Въ убійствѣ въ 1908 г.
шантажистовъ З у р а б о в а
и Е г о р о в а.

8/. Въ вооруженномъ сопро-
тивленіи въ 1909 г. чинамъ
полиціи въ сел. Кисисхеви.

9/. Въ убійствѣ въ 1911 г.
кандидата старшины сел. Шиль-
да Захарія Мчедлишвили

1/. Въ ограбленіи въ Сигнах-
скомъ уѣздѣ Соломона Имеда-
швили.

2/. Въ убійствѣ въ 1908 г. в
гор. Телавѣ вольнонаемнаго
писца Сулхана Вахвахова.

3/. Въ убійствѣ въ 1908 г.
Напареульскаго старшины Бон-
хо Тиміева и стражника Ами-
Шахтіева.

4/. Въ убійствѣ въ 1908 г.
Абела Бежанашвили.

5/. Въ убійствѣ въ 1908 г.
шантажистовъ Зурабова и
Егорова.

Жит.сел.Кисискеви
Телавскаго уѣзда,
Залико Свимони-
швили.

2-я шайка Залико
Свимоншвили.

Раньше былъ Ци-
нондальскій
участокъ, въ
настоящее вре-
мя скрывается
въ разныхъ мѣс-
тахъ уѣзда, въ
виду усиленна-
го преслѣдова-
нія.

6/. Въ покушеніи на убійствѣ
въ 1908 г. Правительственна-
го старшины Курдгеллаурскаго
общества Александра Годжіева

7/. Въ вооруженномъ сопротив-
леніи въ 1909 г. въ сел.Ки-
сискеви чинамъ полиціи.

8/. Въ убійствѣ въ 1911 г.
кандидата Шильдинскаго стар-
шины Захарія Мчедлишвили.

1/. Въ покушеніи на убійст-
во въ 1908 г.Уріатубанскаго
старшины Николая Челобаева.

2/. Въ убійствѣ въ гор.Тела-
вѣ въ 1908 г. вольнонаемнаго
писца Сулхана Вахвахова.

3/. Въ убійствѣ въ 1909 г.
агента полиціи Егора Гомела-
ури.

4/. Въ ограбленіи въ 1909 г.
въ Гулгульской дачѣ Захарія
Арутинова и Нухинскихъ жите-
лей Насиба Гаймъ-оглы и
Мамеда-оглы.

Жит.сел. Икальто,
Телавскаго уѣзда,
Георгій Бердзеновъ.
(бѣжавшій изъ ссылки).

Членъ I-й шайки
Хареба Джибути.

Раньше былъ
Кварельскій
участокъ, въ
настоящее
время скрывается въ
разныхъ мѣстахъ уѣзда,
въ виду усиленнаго
преслѣдованія.

5/. Въ убійствѣ въ 1910 г.
въ сел.Цинондали Давида Мегрелишвили.

6/. Въ убійствѣ въ 1910 г.
Завѣдывающаго Циво-Гомборскимъ кочевками Наврузова.

7/. Въ похищеніи въ 1910 г.
въ плѣнъ Георгія Хатіашвили съ цѣлью выкупа.

8/. Въ ограбленіи въ 1911 г.
въ сел.Уріатубани Агало Арутинова.

1/. Въ убійствѣ въ 1907 г.
полицейскаго стражника Георгія Джаджанидзе.

2/. Въ убійствѣ въ 1909 г.
сельскаго стражника Пируза Лопшари.

3/. Въ ограбленіи въ 1909 г.
въ Гулгульской дачѣ Насиба Галль-оглы и Мамеда-оглы.

4/. Въ убійствѣ Кандидата Шильдинскаго старшины Захарі Мчедлишвили.

350/577
№ Совѣту № 39. 11186 818

КАНЦЕЛЯРІЯ
НАМѢСТНИКА
ЕГО ИМПЕРАТОРСКАГО ВЕЛИЧЕСТВА
НА КАЗКАЗЪ

Отдѣленіе Судебное.

17 февраля 1908 года.

№ 4250.

Г. Тифлисъ.

По заключенію прокурорскаго надзора о дальнѣйшемъ направленіи слѣдствія по дѣлу о б. Телавскомъ уѣздномъ начальникѣ надворномъ совѣтникѣ Карахановѣ, обвиняемъ въ преступленіи должности.

Handwritten notes and signatures: 22/2/08, 22/2/08, 22/2/08

171/906 Сокр

Въ Совѣтъ Намѣстника ЕГО ИМПЕРАТОРСКАГО ВЕЛИЧЕСТВА на Казказъ.

Handwritten signature

39
Прокуроръ Тифлисской Судебной Палаты, на основаніи 1088 ст. Уст. Угол. Суд., препроводилъ въ Канцелярію при отношеніи отъ 9 февраля с./г. за № 442, подлинное слѣдственное производство по дѣлу по обвиненію бывшаго Телавскаго Уѣзднаго Начальника, надворнаго совѣтника Богдана Артемьева Караханова въ преступленіяхъ должности, вмѣстѣ съ заключеніемъ прокурорскаго надзора о дальнѣйшемъ направленіи сего дѣла.

Изъ слѣдственнаго производства и заключенія прокурорскаго надзора усматривается, что, по распоряженію Тифлисскаго Губернатора отъ 11 сентября 1906 г. за № 3467 черезъ члена Тифлисскаго Губернскаго по крестьянскимъ дѣламъ Присутствія Цыганкова было произведено административное разслѣдованіе по поводу дѣятельности Телавскаго уѣзднаго Начальника Караханова, причѣмъ разслѣдованіемъ этимъ были добыты указанія на признаки должностныхъ преступленій, совершенныхъ Карахановымъ и выражающихся въ бездѣйствіи власти и попустительствѣ къ распространенію среди населенія Телавскаго уѣзда революціонной пропанды, а также въ превышеніи власти. Изъ отдѣльныхъ случаевъ бездѣйствія власти въ докладѣ Цыганкова отъ 7 ноября 1906 года за № 40 на имя Тифлисскаго Губернатора было указано на слѣдующіе факты: 1) Карахановъ, будучи уѣзднымъ начальникомъ съ 16 марта по 13 августа 1906 года не только не руководилъ дѣятельностью своихъ подчиненныхъ, какъ это требовалось отъ него закономъ, но въ нѣкоторыхъ случаяхъ даже противодействовалъ имъ, благодаря чему дѣятельность вѣреннхъ ему чиновъ полиціи отличалась крайнею слабостью въ раскрытіи преступленій и въ обнаруженіи преступниковъ, а вся дѣятельность сводилась лишь къ составленію протоколовъ по заявленіямъ потерпѣвшихъ и къ донесенію по начальству; 2) Карахановъ не только не принялъ мѣръ къ уменьшенію разбоевъ и грабежей, совершенныхъ какъ профессиональными злоумышленниками, такъ и членами разныхъ революціонныхъ партій, на примѣръ, „дегупистами“, но даже велъ знакомство съ главарями этихъ партій - Михаиломъ Жгенти и Дандуровымъ; 3) Карахановъ не принялъ должныхъ энергичныхъ мѣръ при задержаніи нѣкоего Бусурашвили по требованію Сигнахскаго уѣзднаго начальника, ограничившись посылкою въ с. Уріатубани пристава Яхшибекова и трехъ полицейскихъ стражниковъ, между тѣмъ какъ Бусурашвили былъ одинъ изъ извѣстныхъ по уѣзду разбойниковъ; 4) Карахановъ при арестѣ и высылкѣ названнаго Жгенти въ гор. Сигнахъ по

требованію Сигнахскаго уѣзднаго начальника проявилъ полную бездѣтельность и слабость; не только не отправилъ Михаила Жгенти подъ конвоемъ, но отпустилъ послѣдняго вмѣстѣ съ преводительною бумагою, взявъ съ него лишь обѣщаніе явиться къ названному уѣздному начальнику, чего тотъ не исполнилъ и скрылся; 5) Карахановъ не принялъ никакихъ мѣръ къ устройству сторожевого поста въ Земо-Ходашенской дѣшевой дачѣ, гдѣ, какъ извѣстно, постоянно укрывались разбойники, не смотря при этомъ на то, что по распоряженію высшей администраціи въ распоряженіе Караханова были командированы для этой цѣли пять стражниковъ изъ Сигнахскаго уѣзда и устройство этого поста было весьма цѣлесообразнымъ; 6) за время завѣдыванія Карахановымъ Телавскимъ уѣздомъ митинги и сходки совершенно свободно происходили какъ въ самомъ городѣ, такъ и близъ него и по селеніямъ, причемъ ораторы произносили рѣчи противоположительнаго характера; Карахановъ не только не принималъ мѣръ къ искорененію этого зла, но относился совершенно пассивно къ распространенію революціонной пропаганды, благодаря чему прокламаціи разбрасывались въ городѣ Телавѣ совершенно свободно и наклеивались на стѣнахъ домовъ и даже уѣзднаго управленія. О проявленіяхъ революціоннаго характера Карахановъ не доносилъ по начальству за исключеніемъ всего лишь двухъ случаевъ о митингѣ прикащиковъ и о дѣятельности вновь возникшей въ уѣздѣ „красной сотни.“ Возлѣ квартиры Караханова и по близости отъ уѣзднаго управленія находилась конспиративная квартира членовъ тайной противоправительственной партіи, причемъ въ городѣ было извѣстно, что въ этой квартирѣ было устроено тайное судилище, постановлявшее приговоры о взысканіи денегъ въ пользу партіи и тамъ же рѣшалась судьба обывателей, заподозрѣнныхъ въ противодѣйствіи этой партіи. Названные чины полиціи, не получая никакихъ указаній отъ Караханова, проявляли полное равнодушіе въ борьбѣ съ этимъ зломъ. 6) Во время убійства офицера Гааза, каковое случилось возлѣ уѣзднаго управленія, Карахановъ выказалъ полную бездѣтельность, продолжая сидѣть въ клубѣ, и не считалъ нужнымъ не только явиться на мѣсто преступленія, но и преподать указаніе чинамъ полиціи для обнаруженія виновниковъ убійства. 8) Карахановъ относился совершенно пассивно къ массовому вооруженію населенія. Лица, вооруженные револьверами и берданками, свободно появлялись на улицахъ города Телавы. Члены революціонныхъ партій открыто отбирали оружіе у мѣстныхъ обывателей для партійныхъ цѣлей. Одна изъ берданокъ была даже похищена у офицера полицейской стражи Мелик-Алавердова. Къ числу случаевъ превышенія власти Караханова отнесено разрѣшеніе имъ спектакля, сборъ съ котораго пошелъ въ пользу недостаточныхъ студентовъ, пріѣхавшихъ лѣтомъ въ гор. Телавѣ. Разрѣшеніе спектаклей съ благотворительною цѣлью, по закону, принадлежитъ вездѣло Губернатору, но не уѣздному начальнику.

Въ истребованныхъ начальствомъ объясненіяхъ Карахановъ отрицалъ изводимыя на него обвиненія ссылаясь при этомъ, главнымъ образомъ, на то, что данныя разслѣдованія основаны на показаніяхъ лицъ, враждебно настроенныхъ противъ него по тому или иному поводу, причемъ часть обвиненій отвергалъ вовсе, часть же обвиненій освѣщалъ съ совершенно иной

Копія съ выписки изъ приговора Кавказскаго ²⁸ военно-окружнаго суда, состоявшагося Ноября пятаго дня 1908 года по дѣлу о мѣщанахъ гор. Телава Казаръ Мкалавишвили и Вартанъ Мамуловъ и потомственномъ почетномъ гражданинѣ Эрвандѣ Акоповѣ.

Приговоръ вошелъ въ законную силу двадцать девятого числа Января мѣсяца 1909 года въ отношеніи Вартана Мамулова:

Срокъ отбытія наказанія слѣдуетъ считать:

И.об.Военнаго Судьи Полковникъ Евсѣевъ

Подсудимый Мамуловъ родился 25 мая 1890 гѣда.

Происходитъ изъ мѣщанъ г. Телава.

Выслушавъ дѣло, Судъ призналъ подсудимыхъ Казара Мкалавишвили и Эрванда Акопова, а виновными: въ томъ, что 14 Мая 1908 года, въ Телавской лѣсной дачѣ, близъ старой заставы гор. Телава, въ предѣлахъ Телавскаго уѣзда, объявленнаго состоящимъ въ то время на военномъ положеніи, по предворительному между соглашенію, умысливъ лишить жизни старшаго городского Телавской городской полиціи Абрама Капанадзе за произведенные имъ розыски и аресты членовъ партіи "Дашнакцуткн" съ этой цѣлью, вооружившись берданками, засѣли въ кусты, гдѣ ожидали Капанадзе у родника и изъ кустовъ произвели въ Капанадзе нѣсколько выстрѣловъ въ грудь ему и спину, чѣмъ причинили Капанадзе пять ранъ, отъ которыхъ онъ тутъ же умеръ. Что предусмотрено 13, 119 и 3 п. 1453 ст. Уложенія о Нак. Угол. и Испр. изд. 1885 г. и I пун. 20 ст. правилъ о мѣстностяхъ объявленныхъ состоящими на военномъ положеніи, приложение къ 23 ст. Общаго Учреж. Губерн. "Сводъ законовъ томъ 2 и изданіе 1892 г. и 279 ст. XXII кн. С.В.П. 1869 г. изданіе 3-е.

Б./Невиновнымъ: Подсудимаго Вартана Мамулова по возникшему на него обвиненію въ томъ, что онъ 14 Мая 1908 г. въ Телавской лѣсной дачѣ близъ старой заставы гор. Телава въ предѣлахъ Телавскаго уѣзда, объявленнаго состоящимъ на военномъ положеніи по предварительному соглашенію съ другими, умыс -

лишь лишить жизни старшего городового Телавской Полиции ^Абрама Капанадзе за произведенные имъ розыски и аресты членовъ партіи "Дашнакцуткнъ" съ этой цѣлью, вооружившись берданками, засѣлъ въ кусты, гдѣ ожидалъ Капанадзе у родника и изъ кустовъ произвелъ въ Капанадзе нѣсколько выстрѣловъ въ грудь ему и спину, чѣмъ причинилъ Капанадзе пять ранъ отъ которыхъ Капанадзе тутъ же умеръ.

А потому и на основаніи, какъ всѣхъ выше приведенныхъ Узаконеній, такъ равно 910, 915 и 1155 ст. XXIV кн. С.В.П. 1869 г. изд. 3-е и 10 пункта 19 ст. правилъ о мѣстностяхъ объ явленныхъ состоящими на военномъ положеніи, Кавказскій Военно Окружный Судъ постановилъ: 1) подсудимыхъ мѣшанина Казара Георгіевича Мкалавишвили 19 лѣтъ, и потомственнаго почетнаго гражданина Эванды Мосесовича Акопова, 20 лѣтъ, за предумышленное убійство чина полиціи, учиненное по поводу исполненія этимъ чиномъ полиціи служебныхъ обязанностей, из засады, по предварительному между собой соглашенію, въ мѣстности, объявленной состоящею на военномъ положеніи, лишить всѣхъ правъ состоянія и подвергнуть смертной казни повѣшеніемъ, съ послѣдствіями и праволишеніями, въ статьяхъ 22, 23 и 24 Уложения о нак. означенными: 2) подсудимаго мѣшанина Вартана Мосесовича Мамулова, 18 лѣтъ по возникшему противъ него обвиненію въ убійствѣ чина полиціи по поводу исполненія этимъ ^{Мамуловъ} полиціи служебныхъ обязанностей изъ засады по предварительному соглашенію съ другими, по недоказанности этого обвиненія, считать въ этомъ преступленіи невиновнымъ и по суду оправданнымъ. 3) вещественныя доказательства, по вступленіи сего приговора въ законную силу, два боевыхъ патрона препроводить въ Телавское уѣздное полицейское управленіе для обращенія въ собственность казны, пулю и пуговицы, какъ неимѣющій цѣнности, уничтожить, а тушинскую шапочку препроводить въ то же полицейское управленіе для выдачи владѣльцу, а при обнаруженіи такового для поступленія съ ней по правиламъ, указаннымъ, въ 298 ст. Устава о предупрежденіи и присѣченіи преступленій, Сводъ Законовъ томъ XIV по прод. 1902 г 4) судебныя издержки взыскать изъ имущества осужденныхъ Мкалавишвили и Акопова поровну, съ круговой ихъ другъ за друга отвѣтственностью, а при ихъ несостоятельности принять на

М. В. Д.

КЛАВСКІЙ
УЪЗДНЫЙ
НАЧАЛЬНИКЪ

У. Карамовъ

11907

Копія *DM*

Слѣдователю I участка Телавскаго уѣзда

Тифлисск. губ.

На отношеніе отъ 2-го сего марта за № 250 имѣю честь сообщить Вашему Высокоблагородію слѣдующее: дѣйствительно и какъ о томъ имѣются свѣдѣнія и въ дѣлахъ Судебныхъ установленій, въ ночь на 22-го сентября 1908 года въ мѣст. Ведзеби Телавскаго уѣзда, сгорѣлъ домъ Тифлискаго мѣщанина Баграта Церетели. Узнавъ объ этомъ, уѣздный Начальникъ Кн. Карамовъ предписаніемъ отъ 23 сентября того же года предложилъ Приставу Циондальскаго участка Годжіеву, немедленно отправиться на мѣсто происшествія и произвести самое обстоятельное дознаніе о поджогѣ, такъ какъ по заявленію явившагося въ уѣздное Управленіе самого Церетели, пожаръ этотъ произошелъ отъ поджога.

Я въ то время состоялъ Помощникомъ Телавскаго уѣзднаго Начальника, дѣла этого не велъ и дознанія не производилъ, но насколько я возстановливаю въ памяти своей и какъ это можно усмотрѣть изъ дѣла о происшествіяхъ по Циондальскому участку за указанное время Церетели вначалѣ заявилъ подозрѣніе въ поджогѣ на Муганлинскихъ татаръ, скотъ коихъ имъ былъ задержанъ и за поправу взысканы крупныя деньги, при чемъ увѣрялъ, что послалъ въ сел. Муганло людей и въ непродолжительномъ времени установить поджигателей. Чѣмъ кончилось это дѣло, свѣдѣній въ дѣлахъ уѣзднаго Управленія не имѣется.

Затѣмъ въ цѣломъ рядѣ прошеній поданныхъ имъ то Намѣстнику ЕГО ИМПЕРАТОРСКАГО ВЕЛИЧЕСТВА на Кавказѣ, Тифлисскому Губернатору, то Прокурору Тифлискаго Округнаго Суда, Церетели говорить, что поджогъ совершенъ на "аграрной почвѣ" не доказывая это ни чѣмъ и хода-

суду выдать ему пособие.

Въ дѣлахъ Уѣзднаго Управленія имѣются свѣдѣнія, что такъ называемое аграрное движеніе, выразившееся въ захватѣ помѣщичьихъ полей, виноградниковъ, лѣсовъ т.п. актахъ крестьянскаго произвола дѣйствительно имѣло своихъ вожаковъ, при чемъ въ Телавѣ въ означенное время функционировали организациі социаль-демократовъ, социаль-федералистовъ, отчасти и дашнакцановъ. Дочери частнаго повѣреннаго Наукова-Валерія и Цина, принадлежали къ партіи социаль-демократовъ, т.е. къ партіи недѣлающей разницы между русскими поселенцами, духоборами, грузинами, армянами и т.д; а напротивъ проповѣдывающей какъ извѣстно девизъ "пролетаріи всѣхъ странъ соединяйтесь". По собраннымъ мною свѣдѣніямъ означенный здѣсь Илья Абрамовъ Зараповъ, напротивъ относился къ партіи социалистовъ-федералистовъ, клавшей въ основу своего ученія и чисто національныя цѣли. Обѣ эти партіи какъ извѣстно всѣмъ и каждому, всегда и вездѣ относились другъ къ другу непріязненно и не могли соединиться для совершенія того или другого акта, въ цѣляхъ діаметрально противоположенныхъ, ибо если даже допустить, что федералисты были противъ заселенія мѣстечка Ведзеби духоборами, то социаль-демократы это было-бы безразлично и мнѣ кажется даже желательнымъ, по самому извѣстному направленію духоборовъ, имѣющему не мало общаго съ социаль-демократами и даже тѣми же федералистами.

Обвиненіе въ подстрѣкательствѣ къ поджогу Зараповъ и въ подтвержденіе словъ моихъ приведу слѣд. данныя: Пова, не выдерживаетъ критики. Въ дѣлахъ Уѣзднаго Полицейскаго Управленія имѣются свѣдѣнія, что упомянутый Илья Абрамовъ Зараповъ, 16 августа 1906 года былъ въ числѣ прочихъ политически заподозрѣнныхъ (буквальное выраженіе, указывающее на крайне плохое представленіе объ организацияхъ имѣвшееся тогдашней полиціи) взятъ подъ стражу и зачисленъ за Начальникомъ Тифлисскаго Губернскаго Жандармскаго Управленія, за

142 157
148

Копія рапорта унтеръ-офицера дополнительнаго штата Тифлисскаго Губернскаго Жандармскаго Управленія, находящагося на пунктѣ въ гор. Телавѣ, Тифлисской губерніи отъ 29 октября 1911 г. за № 137.

Въ дополненіе личнаго моего доклада отъ 28-го октября сего года доношу Вашему Высочайшему Обладородію, что въ текущемъ октябрѣ мѣсяцѣ телавскій купецъ Багратъ БИГІАНОВЪ, онъ - же по отчиму ТЕРЪ-КАРАПЕТОВЪ, упоминаемый въ донесеніи моемъ отъ 2 сентября с.г. за № 109 заявилъ мнѣ, что шайка разбойниковъ, укрывающаяся по Телавскому уѣзду, подбросила въ подъездѣ квартиры его на его имя письмо съ подписями отъ ЛЕМИ, ГОГІА и ЖОРЖИКА съ требованіемъ привести имѣ въ обозначенное мѣсто 500 рублей; если по этому письму не будутъ присланы деньги, то будетъ написано второе, если - же и по второму письму откажется уплатить требуемую сумму, то шайка не задумается казнить его даже среди

10.

Получено 7го февраля 1913г. № 15
Спешно

Спешно.

ПОМОЩНИКЪ
НАЧАЛЬНИКА ТИФЛИССКАГО
ГУБЕРНСКАГО СТАНДАРМСКАГО
УПРАВЛЕНІЯ
въ Тифлисскомъ, Телавскомъ
и Сигнахскомъ Уѣздахъ.

7 февраля 1913г.

№ 39

Гор. Тифлиса

По свѣдѣніямъ изъ Константинополя, мѣстными военными властями командуются въ Россію два офицера для провѣрки слуховъ объ ушедшей закупкѣ армянами на Кавказѣ оружія и боевыхъ припасовъ, особенно въ Карѣ, а также о вооруженіи ихъ русскими Правительствомъ, о чемъ въ последнее время въ Эрзерумѣ стали получаться сенсационныя свѣдѣнія отъ турецкихъ агентовъ въ предѣлахъ Закавказья. Избранными для этой цѣли оказались: капитанъ |рзбани| Генеральнаго Штаба Джемалъ ЭФЕНДИ и поручикъ |Мулязми| Муштакъ ЭФЕНДИ, которые пройдутъ черезъ

Ункеръ офицеру пункта Гор. Телавъ

95,

Получено 8го Сентября 1913. В. М. 79.

Секретно.

**ПОМОЩНИКЪ
НАЧАЛЬНИКА ТИФЛИССКАГО
ГУБЕРНСКАГО ЖАНДАРМСКАГО
УПРАВЛЕНІЯ
въ Тифлисскомъ, Телавскомъ
и Сигнахскомъ Уездахъ.**

» 5 « Сентября 1913.

№ 277

Гор. Тифлисъ.

Въ виду имѣющихся свѣдѣній о томъ, что армяне собираются отправлять въ Турцію оружіе для вооруженія армянъ на предметъ вооруженнаго возстанія, предписываю тебѣ принять мѣры къ задержанію этого оружія и недопущенію транспортировки таковаго изъ предѣловъ Кавказскаго края въ Турецкую Арменію.-

ПОДПОЛКОВНИКЪ

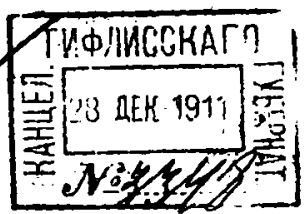
Унтеръ офицеру пункта гор. Т е л а в а

Секретно. 156
149 153

М. П. Д.
Уездный Начальник
НАЧАЛЬНИКЪ

Въ Канцелярію Тифлисскаго Губерна-
тора.

24 Декабря 1911.

М. П. Д.
М. П. Д.
Курсы
11.11

Препроводжая при семь ано-
нимное письмо съ надписью за
№ 3185, сообщаю для доклада Его
Превосходительству, что Теларскій
уездный врачъ Коллежскій Совѣт-
никъ Тумаджановъ поведенія и
нравственныхъ качествъ безупреч-
ныхъ, въ политическомъ отношеніи
вполнѣ благонадежный и ни въ
чемъ предосудительномъ никогда
замѣненъ не былъ.

Населеніе уѣзда, какъ лично
мнѣ извѣстно обожаетъ его за

внимательное и безкорыстное отношеніе
къ дѣлу.-

Уездный Начальникъ *[Signature]*

Вх. № 4

9
Секретно.

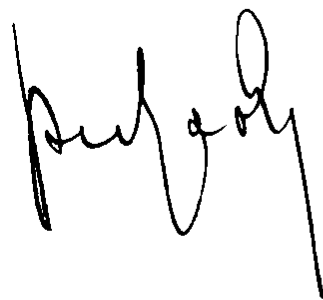
20 Января 914

№ 13
Доносу, что 7 сего Января въ 6 часовъ вечера въ г. Телавѣ, во дворѣ дома Гогеля, гдѣ находится бондарная мастерская ВЕРМШЕВА, собралось около десяти человекъ бондарныхъ мастеровыхъ, а именно: жители гор. Телавы Василій БАТИШВИЛИ и Ило САКВАРЕЛИДЗЕ, житель селенія Акуры Телавскаго уѣзда Ваню ХИЗАНОВЪ (братъ рядового 15 драгунскаго Переяславскаго полка Георгія Хизанова, о которомъ я доносилъ отъ 14 Декабря 1913 г. за № 377) Алексѣй ЧУРГУЛАШВИЛИ (возвратившійся по отбытіи срока изъ ссылки и нынѣ ра-

НАЧАЛЬНИКУ УПРАВЛЕНІЯ

ботающій въ сел. Велисцихе Сигнахскаго
уѣзда у бондаря Ефрема ПАПІЯНЦА) и че-
тыре неизвѣстныхъ по имени Георгій, Вар-
танъ, Пирузъ и Георгій, фамиліи коихъ ус-
тановить не представилось возможнымъ. По
эти лица подѣ председательствомъ мѣстнаго
бондаря Антона КАЗАХОВА обсуждали вопросъ
о соединеніи всѣхъ окрестныхъ бондарей
въ одинъ общій "бондарный союзъ" и объ от-
крытіи ими одной общей бондарной мастер-
ской; при этомъ Казаховъ объяснялъ собра-
вшимся, что въ настоящее время по всей Ро-
сиі рабочіе уже соединяются въ союзы и ч-
имъ также нужно послѣдовать этому примѣру
и просить Губернатора объ утвержденіи ихъ
"бондарнаго союза", въ чемъ имъ отказа не
будетъ, такъ какъ при Губернаторѣ есть "Ол-
ній" имъ человекъ, который и будетъ хлопо-
тать за нихъ. Свѣдѣнія эти получены чере-
секретнаго сотрудника "Громобой", также при-
сутствовавшего на этомъ собраніи. -

Д П О Л К О В Н И К ъ

Вх. № 2/3

УВАЖАЮЩИМ.

№ 30

Февраля 914

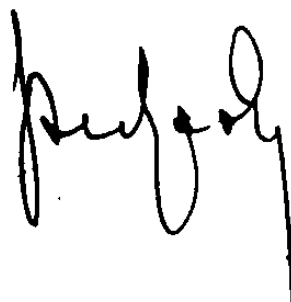
Доносу, что къ жителю селенца Курдгелаури Телавскаго уѣзда Давиду САМАДАШВИЛИ неоднократно являлся его односелецъ, неимѣвшій опредѣленныхъ занятій, Илья ПАРАДАШВИЛИ, и отъ имени разбойниковъ, подъ угрозой смерти, требовалъ съ него 200 рублей. САМАДАШВИЛИ, вручивъ наконецъ Парадашвили 30 рублей и пообѣщавъ приготовить остальные 170 рублей, сообщилъ объ этомъ Телавскому Уѣздному Начальнику, который выдалъ Самадашвили для защиты Берданку. Вечеромъ 22 минувшаго Января

НАЧАЛЬНИКУ

УПРАВЛЕНІЯ

Парадашвили вновь явился къ Самадашвили с
требованіемъ денегъ. Такъ какъ самого ~~Сам~~
дашвили не было дома, то жена его Марія г
ложила Парадашвили подождать у окна, пока
приготовить требуемыя имъ деньги, а сама
схвативъ Берданку, выстрѣлила черезъ окно
Парадашвили ^и смертельно ранила его въ бокъ.
Отбѣжавъ отъ окна нѣсколько саженой, Парад
вили упалъ и умеръ. Слѣдствіе по сему дѣлу
ведется судебными властями. -

ПОДПОЛКОВНИКЪ

ПОМОЩНИКЪ
НАЧАЛЬНИКА ТИФЛИССКАГО
ГУБЕРНСКАГО ЖАНДАРМСКАГО
УПРАВЛЕНІЯ
въ Тифлисскомъ, Телавскомъ
и Сигнахскомъ Уѣздахъ.

24.
К о п і я.

С е к р е т н о .

437

21 февраля 1915.

49/15

№ 144 Унтеръ-офицеръ Степыкинъ, совершая **Гор. Тифлиса** последнее время очередные объезды Телавскаго уѣзда, со словъ жителей заключаетъ, что грузинское население уѣзда враждебно настроено противъ армянъ и ходятъ слухи, что съ временемъ между этими націями стншенія могутъ обостриться вплоть до возникновенія рѣзни подобной армянско-татарской, бывшей на Кавказѣ въ 1905 году.

Кромѣ того имъ замѣчено, что чины полиціи не обращаютъ вниманіе на носшеніе крестьянами форменныхъ солдатскихъ шинелей съ погонями различныхъ войскъ частей, что по зако-

Н А Ч А Л Ъ Н И К У   У П Р А В Л Е Н І Я .

Получено 8-го Ноября 1915 года Вх. А/13. Д. А. Б.

Вр. и. д.
ПОМОЩНИКЪ
НАЧАЛЬНИКА ТИФЛИССКАГО
ГВЕРИЙСКАГО ЗАКАЗНИЧЬЯГО
УПРАВЛЕНІЯ
въ Тифлисско-и Телавско-и
и Сигнальско-и Уездехъ.

6 „ **Ноября** 1915 г.

№ 788
Гор. Тифлисъ.

На № № 156 и 157.

Секретно *17*

Унтеръ-офицеру на пунктѣ въ гор.
Телавѣ **С т е п ы к и н у**

Сообщаю, что присланныя тобой двѣ брошюрки на грузинскомъ языкѣ преступна-го ничего не содержатъ. Въ нихъ проводится мысль, что въ настоящее время рознь между грузинами и армянами недопустима.

ШТАБСЪ-РОТМИСТРЪ

Борисъ Гурьевъ

М. В. Д.

О происшествіи.

ГЛАВНОЕ
УЪЗДНОЕ
НАЧАЛЬСТВО

49
ВЪ Особый Отдѣлъ Канцеляріи Намѣстника
ЕГО ИМПЕРАТОРСКАГО ВЕЛИЧЕСТВА на Кавка-
зѣ.

7 марта 1916
№ 840.

на 1/10

3384

ГЛАВНОЕ

Доносу, что торговцем сел. Енисели, жителемъ гор. Телара Александромъ Егоро- вымъ получено по почтѣ письмо, пижан- ное разбойникомъ Нахевтиской разбой- ничьей шайки Георгіемъ Махніашвили (онъ же Утрохуне), съ требованіемъ 2000 руб.

102

Сообщено объ этомъ Слѣдственной власти, приняты мѣры къ задержанію раз- бойника Утрохуне .-

Уъздный Начальникъ

Дѣлопроизводитель *В. Кипицадзе*

22/11/16

М. В. Д.

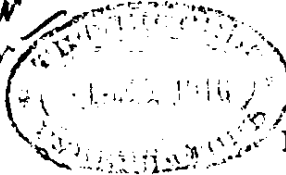
ТЕЛАВСКІЙ
УЪЗДНЫЙ
НАЧАЛЬНИКЪ

Тифлисскому Губернатору.

18 января 1916

263

*Копия
Соборному
Учреждению
и
Губернатору
и
Городскому
Управлению*

РАПОРТЪ.

Г. ТЕЛАВЪ. Тифлисск. губ.

Вслѣдствіе отношенія Канцеляріи Вашего Превосходительства, отъ 21 сего января за № 239, доношу, что мною съ прошлаго 1915 года ведется энергичная борьба съ алчностью мѣстныхъ торговцевъ; послѣдніе почти всѣ подвергались Вашимъ Превосходительствомъ, по моимъ ходатайствамъ, административному наказанію, но не смотря на это торговцы все-же ухищряются взимать съ населенія за продукты цѣну выше установленной таксы. Городской Староста не только не оказываетъ въ данномъ дѣлѣ никакого содѣйствія, но, какъ я уже доносилъ Вашему Превосходительству въ надписи, отъ 27 сего января за № 263, потворствуетъ торговцамъ.

Въ настоящее время наблюдается такое явленіе, что нѣкоторые обыватели гор. Телара сами почему-то скрываютъ злоупотребленіе торговцевъ, переплачивая за продукты деньги выше таксы, и этимъ поощряютъ торговцевъ ^{- принимать -} свою недобросовѣстность къ остальному населенію. Этому еще способствуетъ неопредѣленность установленной Городскимъ Управленіемъ таксы, такъ напримѣръ: на мясо установлена такса 18 коп. за фунтъ, при чемъ оговорено, что Филейная

часть (суки) въ таксы. Благодаря этому торговцы каждый мало-мальски мягкій кусокъ мяса суютъ покупателю за филейную часть и взимаютъ цѣну иногда вдвое дороже установленной таксы. Не лучше обстоятъ и съ таксою на хлѣбъ. На хлѣбъ установлена такса только на два сорта- первый и второй, при чемъ на фунтъ перваго сорта установлена цѣна 7 коп., а на второй 6 коп., между тѣмъ хлѣбопеки продаютъ по этимъ цѣнамъ хлѣбъ, выпекаемый изъ муки низшихъ сортовъ; если-же когда либо появится на рынокъ хлѣбъ изъ бѣлой муки, то хлѣбопеки взимаютъ за него цѣну выше таксы, объясняя покупателямъ, что на такой хлѣбъ, какъ рѣдко выпекаемый, таксы не установлено.

Городское Самуправленіе имѣетъ, такъ называемаго Базарнаго Смотрителя, но этотъ господинъ не только не приноситъ какую либо пользу обывателямъ г.Телавы, но является зломъ для нихъ, идя рука объ руку съ алчными къ наживѣ торговцами.

Въ виду изложеннаго прошу Ваше Превосходительство не признаете-ли возможнымъ сдѣлать распоряженіемъ въ первыхъ въ цѣляхъ воздѣйствія на лицъ, поощряющихъ злоупотребленіе торговцевъ, привлекать ихъ на равнѣ съ нарушителями таксы къ отвѣтственности въ административномъ порядкѣ и во вторыхъ- приказать Городскому Общественному Управленію устанавливать таксу на всѣ сорта мяса и хлѣба, а также на всѣ предметы продуктовъ первой необходимости, какъ то: муку, крупу, кукурузу, пшеницу, ячмень, сѣно, отруби, рыбу разныхъ сортовъ, мяса разныхъ сортовъ, сыръ разныхъ сортовъ, соль, лобію, лукъ, картофель, капусту, овощи, сахаръ, медъ, макароны, вермишель, рисъ, горохъ, свѣчи, керосинъ, угли, спички и проч.; при чемъ цѣны на всѣ предметы устанавливать не иначе какъ по собраніи тщательныхъ и подробныхъ свѣдѣній о дѣйствительной

ихъ стоимости при покупкѣ на мѣстахъ оптомъ.

Съ моей стороны по борьбѣ съ недобросовѣстностью мѣстныхъ торговцевъ нынѣ приняты слѣдующія мѣры: приказано всемъ чинамъ Городской полиціи, подъ страхомъ строгой отвѣтственности, обходить ежедневно утромъ и вечеромъ, во время закупокъ населеніемъ свѣстныхъ продуктовъ, всѣ торговныя заведенія съ предметами первой необходимости и строго наблюдать за соблюденіемъ торговцами установленной таксы, а покупателямъ предлагать расплачиваться только по таксѣ.

Уѣздный Начальникъ,
Подполковникъ

Дѣлопроизводитель В. Кубасинъ

НАЧАЛЬНИКЪ
КУТАЙССКАГО
ГУБЕРНСКАГО
ЖАНДАРМСКАГО
УПРАВЛЕНИЯ.

21.02.1917
1490

Совершенно-секретно. 1

№ 34
г. Кутаисъ

Кавказ
с. 14
на 10

По полученнымъ мною изъ 2-хъ совершенно различныхъ агентурныхъ источниковъ свѣдѣнiямъ, ведшей среди плѣнныхъ грузинъ въ Германскихъ и Австрiйскихъ концентраціонныхъ лагеряхъ преступную пропаганду и принявшій на себя обязательство предъ германскими властями поднять возстаніе въ Закавказьѣ съ помощью германскихъ эмиссаровъ, доставленныхъ на Черноморское побережьѣ не-пріятельскими подводными лодками, - князь Георгій МАЧАБЕЛИ въ настоящее время скрывается въ Тифлисской губерніи - въ гор. Тифлисѣ у редактора газеты "Сахалхо-Пурцели" - ДЖОРДЖАДЗЕ и въ гор. Телавѣ - у Илико МАЧАБЕЛИ. Бывая въ Тифлисѣ посѣщаетъ редакцію газеты "Сакартвело". Въ Мартѣ мѣсяцѣ кн. Мачабели предполагаетъ пробраться

Кавказ
с. 14
на 10

Въ Особый Отдѣлъ Канцеляріи Намѣстника ЕГО ИМПЕРАТОРСКАГО ВЕЛИЧЕСТВА на Кавказѣ

с. 14
на 10
Кавказ

за границу или въ Турцію или, добывъ подложные документы, чере
Финляндію въ Германію.

Начальнику Тифлискаго Губернскаго мандармскаго Управлен
сообщено вмѣстѣ съ симъ за № 96.

П о л к о в н и к ъ *Трескинъ*

*В этомъ деле пересмотр.
м.м. (Годис).*

Синица

1900-1905-ին անդադրված կապերը հարկային
և քաղաքացիական պայմանագրերի մասին
26-րդ հոկտեմբերի 1906-ին քաղաքացիական պայմանագրերի
1906-ին քաղաքացիական պայմանագրերի մասին
1906-ին քաղաքացիական պայմանագրերի մասին
1906-ին քաղաքացիական պայմանագրերի մասին

2
5

Կապերը լիարժեք պահպանվել են և անհրաժեշտ
է անհրաժեշտ պահպանել և անհրաժեշտ պահպանել
և անհրաժեշտ պահպանել և անհրաժեշտ պահպանել
և անհրաժեշտ պահպանել և անհրաժեշտ պահպանել
և անհրաժեշտ պահպանել և անհրաժեշտ պահպանել

1906-1907-ին 1906-1907-ին 1906-1907-ին 1906-1907-ին
1906-1907-ին 1906-1907-ին 1906-1907-ին 1906-1907-ին
1906-1907-ին 1906-1907-ին 1906-1907-ին 1906-1907-ին
1906-1907-ին 1906-1907-ին 1906-1907-ին 1906-1907-ին

1897-ին 1897-ին 1897-ին 1897-ին 1897-ին
1897-ին 1897-ին 1897-ին 1897-ին 1897-ին
1897-ին 1897-ին 1897-ին 1897-ին 1897-ին
1897-ին 1897-ին 1897-ին 1897-ին 1897-ին
1897-ին 1897-ին 1897-ին 1897-ին 1897-ին

1898-ին 1898-ին 1898-ին 1898-ին 1898-ին
1898-ին 1898-ին 1898-ին 1898-ին 1898-ին
1898-ին 1898-ին 1898-ին 1898-ին 1898-ին
1898-ին 1898-ին 1898-ին 1898-ին 1898-ին

1900-1901-ին 1900-1901-ին 1900-1901-ին 1900-1901-ին
1900-1901-ին 1900-1901-ին 1900-1901-ին 1900-1901-ին
1900-1901-ին 1900-1901-ին 1900-1901-ին 1900-1901-ին
1900-1901-ին 1900-1901-ին 1900-1901-ին 1900-1901-ին

1905 წელს პირველი ცეცხლი. შინ ცეცხლიდან
 ვიხსენებდი იმ დროს ახალი აგებული: ავანტი
 სივრცისა და იგივე აგებული. დროს ვხედავდი
 ცეცხლის იმ, და დროს ხედავდი
 სხვათა დასახლებას. ახლ-ვე, ^{აქამდე} იყო
 ვხედავდი, მისივე ახალი და ხედავდი
 სხვათა. იმ დროს ხედავდი და ხედავდი
 ვხედავდი, სხვათა იმ და ხედავდი
 სხვათა, ხედავდი ვხედავდი. ხედავდი
 იმ ვხედავდი ხედავდი ვხედავდი
 ახალი ვხედავდი, - იმ დროს ხედავდი
 სხვათა სხვათა. ვხედავდი, ხედავდი
 იმ დროს, ხედავდი დროს. ახალი
 დროს იმ დროს, - იმ დროს. დროს
 იმ დროს, ხედავდი ხედავდი
 ხედავდი ვხედავდი ახალი ხედავდი.

ახლ-ვე, იმ დროს ხედავდი
 ახალი დროს. ახალი ხედავდი
 ახალი იმ დროს იმ. ხედავდი

ქეთევან იაშვილის გამოუქვეყნებელი მოგონება აქცენტი სიღამონის შესახებ

სამხედრო ორგანიზაციაში, აღნიშნულის
წინააღმდეგ გამოვიდა მონიში სინსჯი,
მაგრამ მას განუცხადა ამბ. მისა უფრ-
ყმა რომ ჩვენ არ ვემორჩილებით თქვენ,
როგორც სამხედრო ორგანიზაცია. ამბ.
სწავლისა ორი დამე გაათია დამა ბუნ-
კვლამის და მონიში ანვანონ ვიღის სახეში,
საიღანაყ ვაემგბავრენ უფხვერ, უნდა ნა-
თად ითქვას, რომ ბოვირთი ძველი ჩვე-
ლიუყოხრეზი კიდე ვანაგრძნობენ თა-
ლითობას და ვერ შეგუებოან საბჭოთა ბე-
ლიუფლებას ჩაყ ყოვლად დაუშვებღილ უნდა
ჩაითვაროს, შემდეგში იგი აყნობს ვენსი-
ების შესახებ. კორმუჩინობაში ჩაბმას,
სიყვებობი: მისა დამანიონ ვიღის, აყხადებს,
რომ მე არასოდეს ვროვავაყიო არ ვამიწე-
ვიო და არყ არაფერი მიითქვამს საბჭოთა
ბელიუფლების საწინააღმდეგო.

2. მის ბოვირთი/ იყადოთ/ აყხადებს,
რომ სამსახურში არიან ისეთი მინები, რომ
მერნიყ ვერ უძლებობიან საყნიანობას.

3. ა. ვიყხამან ვიღის /წინანდარი/ აყხა-
დებს, რომ იხუნიგანობა ბეყჩია, ჩიხ გამოყ
ბოვირთი ამხანავი ვაბდა მსხვერპლი
მ/ჩიგებობე ვან ვაჩიყხვიხ.

4. მონიში მონიშადე აღნიშნავს, რომ საჭი-
როა დახმარების ვანევა მველი- ჩველი-
ყოხრეზისადე, ჩათა იგიწი სურით არ
დაეყხეს.

5. ვახეჩან მონიშ ვიღის აღნიშნავს, რომ
ძველი- ჩველიყოხრეზის საბოგარეგბაა.

აღვიძრე არ უნდა შემოვიტყვიან
და განუკურავებულად.

6. 3. სპარსეთის მთავრობის, რომელიც
საქონლის გამოცემის კომისია და გამოჩენილი
ნათესაის მორავიანი თუ ასეთები არიან
ჩვენს ჩივილებში სამხრეთით განიკურვონ
ჩივილები.

7. მინდა ვიკადო აღნიშნავს, რომ მოვიტყვი-
ანებს ვერ ვაუწყებთ თუ ვინმეს უნდა იყვი-
რებს იმისად.

8. ვიკადო სპარსეთის მთავრობის, რომელიც
გოგონის მარტოვანი ამხანაგები მინიდან
ყუჩებენ და არ ვაძლევს იხუთ სამხრეთ-
ის ჩივილებს შევსდებთ.

სამხრეთის ჩივილი: ამხ. "სპარსეთის" აღნიშ-
ნებებს ვაძლევს სათანადო ახსნა-განმარ-
ტებებს ჩივილით დათმობის კომისიისად.

9. სპარსეთის განმარტების, რომელიც
ღიმიე წარმოება-დაწესებულების ხელმძღვ-
ნელი არ ვაჩვენებ და ვერ უძლევს მუშაობ-
ებს იმის-კი არ სიშინავს, რომელიც მოვიტყვი-
ანთ ამხანაგები ახსნებენ რომ ამით დას-
ტყვიან მარტო; არამედ უნდა ვიკადო რომ
მარტოებს და-მარტოების მოხის დღის გან-
სხვავებას, იხუთ მარტოებს, რომელიც სა-
თესის უწყებას მარტოებს მას აღვიძრე არ უნ-
და ვეწეს მარტოის ჩივილები, განდა ამისა
საქონლის გამოცემის რომ, დაწესებულ 1917
წლიდან დღესანდრამდე ჩანს ვაკურვებთ,
ნა შევსებულნიანი ვიკადო, საბჭოთა ხე-
ლისუფლებების მიმართ ~~დას-
ტყვიან მარტოებს~~
~~დას-ტყვიან მარტოებს~~.

1. დ ა ა რ ე ბ ი ა ვ ა ს :

1904-05-06 წლის თებერვლის ჩათმონის ძვე-
ლი- ნეველითუყოთნეხეების თათბიჩა მონ-
ისა მობსეხეა ამხ. 3. აცხიანაშვი-
ლის / სუხეშა ვეხეის / აღნიშნულ წლე-
ვებში სუხობს ძას დამაკმაცოფილებად
და იღებს უეცრე ღონისძიებებს. / სუხ-
ების მოწოდებით შენიღობით /

1. 1904-05-14 წლადე უეხიოვი იქნეს
ყველა საბიძოლი იაჩალები: დროები,
პროკრამაციები, აჩა ნეცარეხი ნიგნე-
ბი, სუამბა, იაჩაღის სახეღოსხო.
2. დავვაროს ყველა დამსწიხეებს მოწოდე-
ბულ იქნეს სუობები სად იყო მოწეობი-
ლი კონფიხენციები და ჩა საკითხები
იჩიგოდა.
3. ნოთელი ჩაბების შეცაკებები პოლიყო-
კაბაკებთან სად და ჩოღის.
4. მოწოდებულ იქნეს სუობები ჩომელ სოფ-
ლებში იყო ჩაყესებული ვაბეკუციები,
ჩოღის, ჩაბე და ვის მიყესა მარალი
მშრომელ დეხობას.
5. ჩომელ სოფლებში ჩაბდენი ამხასანი იყო
დასჯილი, ყუბით, მოკვლით, დარასახლე-
ბით, დაპაციმხეობით და სხვა.
6. ვის საყოფსხად პოკოცი და ჩაბე.
7. ჩომელ სოფლებში იყო ჩამოყალიბებულ
პარტიული კომიტეტები, მისი ხეღმძღვა-
ლები და შევიების ჩოღესობა, სამა-
ხიმ კომიტეტი და მისი შემადგენლობა.
8. ქაშუშების ჩოღესობა, სად მათი ვა-
ჩი სახელი და წოდება-პროფესია.

9. რომელი ჯაშუშს დაუნიშნა ცენზორი, ვისგან, რაზე, და ცენზორის შესწორება.
10. დემონსტრაციები, ექსპროპრიაციები, პოლიციის განიარაღება და სხვა.
11. რევოლუციონერების გადასახლება კაზრისკო, და სხვა ევუენებში, რაზე, ვისი რეზილუციით.
12. 1900-1917 წლებში რევოლუციონერ მოძრაობაში მონაწილეთა დახმობის სია.
13. პოლიციური მოსაზრებანი ძველი რევოლუციონერების 1917-1921 წლებში.
14. ძველი რევოლუციონერების შეხედულებანი 1921 წლიდან დღევანდლამდე.
15. ძველი რევოლუციონერები ვის არიან კომუნისტებში ჩაბმულნი.

გარდა ამისა წინადადება მიუყვება რევოლუციონერებს რათა მათ თავიანთი მისივე ახალ მომავალ თავისი წარსული საქმიანობით წინააღმდეგ შემთხვევაში თუ რომელიმე მიზნული იქნება არა სანამდემ ედემენდარ და არ დაუმკაცრებს საბჭოთა ხელისუფლებას როგორც წარსულს ისევე ეხლანდელ მდგომარეობაში გაძევებულ იქნეს ძველი-რევოლუციონერების რიგებიდან, საყვედური გამოეცხადოს იმ პირებს, რომელთაგან დღევანდლების ვინ შეხდრეს პანტიანს და ხელისუფლებას შეეჩივონ ამის-დრომდინს.

2. მ რ ი ბ ს მ რ ი ბ ს ე ს :

1904-05-06 წლებში კახეთის წითელი ჩაბმების მოქმედების და სისხი ბერძნულვახელების შესახებ /მომხს. აშხ. მ. სედასვილი/ აღნიშნავს, რომ სამოგაროთ კახეთში წითელი ჩაბმები ჩამოყალიბებულ იქნა

1904-05-06 წლებში.

მ/ჩაბმის შტაბის უკრისად ითვლებოდა აშხ.

3. აღნიშნავს მელი / სედასვილი-გუგელი/

აღნიშნავს, რომ თელავის ქაზნაში აშხ. მირა ბეგბერი და ცეჩოტისგან შემდგარი ავსტრიული სინდისი იყო.

1. ე ა ა ე ბ რ ი ბ ს ე ს :

გამომდინარე აქედან თათბირი აღნიშნავს იმ ვაჩიშობას, რომ 1904-05-06 წლებში კახეთის წითელი ჩაბმების შტაბის ბერძნულვახელებად ითვლებოდა აშხ. /სედასვილი/ კრება აღნიშნავს, რომ უამრესი ღვაწლის მიერ გამოყენებული გალექსილი წიგნი 1920 წელს სათაურით " მკის ქანი" ვას. ბუჩახვილი რომელიც კახეთის მ/ჩაბმის ბერძნულვახელებად იხვევ ანუ ჩაბმებად ან ყოფილა ჩაყ სიყ-ჩუგთ უნდა ჩაითვალოს.

3. მ რ ი ბ ს მ რ ი ბ ს ე ს :

ძველი ჩეხოსლოვაკეთის შეგროვილი მასა-ღათა შესახებ შესახებ.

1. ე ა ა ე ბ რ ი ბ ს ე ს :

ეთხოვს ჩაიკლას ჩათა თელავის მუზეუმში გამოიყოს კუთხე სადაც მოწყობა ძველი-ჩეხოსლოვაკეთის შეგროვილი მასაღა.

თავ-ჩე: 2.

/ სედასვილი/

ცენტრალური აქტივები.

1904-05-06 წ. 14 წიგნი.

1. 1902 წელსი გრეხიანობისათვის მამულების ჩამოხმების მიზნით უკუგადასახლება წინანდლის მამულისათვის გადაგზავნილი იყო 300,000 მან. მანამ ვინაიღ გან 1903+04-05 წლებში დაიწყო რეკონსტრუქციის მოძრაობა, აღნიშნული ფულის გადაცანა შეჩერებულ იქნა, ამ ფულიდან წინანდლის მამულში გაგზავნილი იქნა 10,000 მან. რის შესახებაც უკვე იყო ჩამწმად, ჩამწმადები ნაკლებ შემდგარი მეთაურებით "ხუხუხუხუხუ" გაგზავნილ წინანდლის მიმართებით და ნასამხარის ზოგინთან, როგორც ფოსტის ცნობა მიუახლოვდა ზოგინს, და ყაბახების ასევე კი 100 ნაბიჭის მანძილზე მისდევდა აცყდა სრულად, დაქირა იქნენ ცნობის ყბებები, ფული მთლიანად გადაყვებულ იქნა ხანუბას და ყაბახების მიერ, ყაბახებთან სრულად დროს დაიჭრა ოფიცერი, ხუხუხუხუ და ა. ანუნიანი 4 სრული უკან დახევის მიზანს და აღგნენ; და შეაფარეს ცყეს თავი, ფული 10,000 მან. გადაცანილი იქნა რუხიპინში ამხ. მ. უღუნ-ცის ოჯახში, ხოლო ორი ფულის ჩანთა, რომელიც დაღუპული იყო უნდა ყოფილიყო 300000 მან. მიუცანათ სუნი და დასრულდა, რომელიც განაყბადა რომ მხოლოდ აღმოჩნდა 85,000 მანეთი, და ნანჩეხი 214,000 მან. უკვალე დაიკარგა, დასრულდა უარი განაყბადა რომ მე მარტო 85,000 მან. მივიღე, ამხ. ხუხუხუხუ წინადადებით დასრულდა 3/გებაში უნდა მიყვებულ-ყო, კომისია შეურდა ამ საქმის გამორკვევას მ. სინდლის მეთაურებით, და რადგან თედაში უკვე დაიწყო რეკონსტრუქციის, "ხუხუხუხუ" გაგზავნა თავისი ჩამოხმის ყივისაკენ, 85,000 მან. გადაგზავნილი იქნა ცფილისის საოლქო კომისიისთვის, 10,000 მან. კი დარჩა თედავის ორგანიზაციისთვის.

2. 1906 წ. 11/1-ს საგარეჯოში მოხვეულ იქნა კომპონენცია, სადაც იყო ამხ. "ხუხუხუხუ" თედავიდან მასთან გაიგზავნა მორჩილი ანუნიანი, რომელმაც ყივისის და დოკუმენტების წამოსაღებად, როგორც იგი ბრუნდებოდა თედავი, მას საგარეჯოს

- 15. **წვერავი.** 1907 წელსი მოკლულ იქნა **ჯაშუში მყარელოვნი** [კონსტ.] მამასაბდონი ფრონისფები **მ. სენიკაშვილი** [ბაბა-ბოლა] ბაბაბა, **მ. ნაბუნოვილი.** *წ. სენიკაშვილი*
- 16. **თვრავი:** 1907 წელსი მოკლულ იქნა **ჯაშუში პილა** **მარკო-შაშვილი** მამასაბდონი ფრონისფები **ნაბუნაძე, მ. სენიკა-სოვილი, მ. დევილი, ვ. ჩანჭავილი.** *წ. სენიკაშვილი*
- 17. **თვრავი:** 1907 წელსი მოკლულ იქნა **ჯაშუში სილიმონ მონ-ძაძე-ჯეჯეაშვილი** ფრონისფები **ს. დევილი, ნაბუნა, ვ. ნაბუნოვილი.** *წ. სენიკაშვილი*
- 18. **იყარლი:** 1907 წელსი მოკლულ იქნა **ჯაშუში ნაბუნა-შვილი** ფრონისფები **დალი ბაჩიაშვილი, მონა ჩანჭავილი.** *წ. სენიკაშვილი*
- 19. **წინახედი:** 1907 წელსი მოკლულ იქნა **ჯაშუში ნიკი** **და-შინაშვილი** და **თეთრ-წყევლის ბიჭაშვილი** ფრონისფები: **ნაბუნა, მ. სენიკაშვილი, ს. შანჭავილი.** *წ. სენიკაშვილი*
- 20. **წინახედი:** 1907 წელსი მოკლულ იქნა **ჯაშუში დავით შიშ-ჩილი** ფრონისფები **მონა** და **ს. შანჭავილი:**
- 21. **შადრავი:** 1908 წელსი მოკლულ იქნა **ჯაშუში მონა** **შედეხი** ფრონისფები- **მ. სენიკაშვილი.** *წ. სენიკაშვილი*
- 22. **წინახედი:** 1913 წელსი მოკლულ იქნა **უნიკალური ცეცხლა-შვილი** ფრონისფები **ს. შანჭავილი, მონა, მ. სენიკაშვილი, ნაბუნოვილი.** *წ. სენიკაშვილი*

უკვერავი.

1. 1912 წელსი 1/1-ს შეცავება მოხდა პოლიციასთან, მ. ხოლა-შენში, რის გამოც 9/1-ს მთელი სოფელი დააყენეს სიცივეში დიღის 8 საათიდან საღამო 4 საათამდე, ხოლო მივიდა შინა-შვილი მონა და განუცხადა პოლიციას, რომ განუღებო პირი-ქითში წავიყენებო, ხარბი გაანთავისუფლეს პირიქით რომ იგინი დააჭერიანებენ განუღებო ბიჭებს, რომლებიც დიღის ხანი ან განუ-და რაც დახმებს მალჩანის ცეცხლი.

1906-07-08 წლებში რუისპირში იყო ჩაყენებული ეკვერავი და დიღის მიუყვამობაზე ^{ქაღალდი} **შამუღებისათვის, მუშების გაფიქვამდე** და **მემაღებისათვის** ბოიკოტის გამოცხადებამდე, ნაბუნა სოფ-

პოლიტიკამ ააღიარა ჯაშუშები, რომელიც გზაში მოკლულ იქნა, ყველა სავსებით ნაღებულ იქნა.

3. თვრავი: 1908 წელს მოკლულ იქნა ჯაშუში სპეციალური პატი-
პატრონი ცენტრის ცენტრი აქტი მუხრანელთა იქნა შემდეგი ამა-
ნაგების მიერ. ა. ანთონიძე, ბ. სპეციალური პატი, მ. კონსტან-
ტინი, სანდო. სპეციალური პატი. *წ. სპეციალური*

4. თვრავი: 1907 წელს მოკლულ იქნა ჯაშუში ანთონიძე პატი
დანიელი | ყველა | ცენტრის ცენტრი. მისი პატი, მ. დანიელი,
ე. ბაბუაძე. *წ. სპეციალური*

5. თვრავი: 1907 წელს მოკლულ იქნა ჯაშუში ანთონიძე პატი
დანიელი- ცენტრის ცენტრი- მ. დანიელი, ე. ბაბუაძე. *წ. სპეციალური*

6. თვრავი: 1907 წელს მოკლულ იქნა ჯაშუში ანთონიძე პატი
ცენტრის ცენტრი- ბაბუაძე, მ. დანიელი. *წ. სპეციალური*

7. თვრავი: 1907 წელს მოკლულ იქნა ჯაშუში ანთონიძე პატი
დანიელი ა. ანთონიძე *წ. სპეციალური*

8. თვრავი: 1907 წელს მოკლულ იქნა ჯაშუში ანთონიძე პატი
დანიელი- ცენტრის ცენტრი- მ. დანიელი, მ. კონსტანტინი, ბაბუა-
ძე, ა. ანთონიძე, ა. ბაბუაძე. *წ. სპეციალური*

9. თვრავი: 1907 წელს მოკლულ იქნა ჯაშუში ანთონიძე პატი-
ცენტრის ცენტრი- ბაბუაძე, ე. ანთონიძე, ა. კონსტანტინი, მ.
ანთონიძე. *წ. სპეციალური*

10. თვრავი: 1906 წელს მოკლულ იქნა ჯაშუში ანთონიძე პატი
დანიელი ცენტრის ცენტრი ბაბუაძე. *წ. სპეციალური*

11. თვრავი: 1906 წელს მოკლულ იქნა ჯაშუში ანთონიძე პატი
დანიელი ცენტრის ცენტრი ანთონიძე. *წ. სპეციალური*

12. თვრავი: 1905 წელს მოკლულ იქნა ანთონიძე პატი
დანიელი ცენტრის ცენტრი ა. სპეციალური. *წ. სპეციალური*

13. თვრავი: 1906 წელს მოკლულ იქნა ანთონიძე პატი
დანიელი- ა. სპეციალური, ბაბუაძე. *წ. სპეციალური*

14. თვრავი: 1907 წელს მოკლულ იქნა ჯაშუში ანთონიძე პატი
დანიელი | ყველა | ცენტრის ცენტრი ა. ბაბუაძე, ანთონიძე
პატი. *წ. სპეციალური*

ღებში სტრუქტურის მოკვდაბურ გარდასახლებულ იქნენ: მისა
ხახუცაძე ვილი, სიკი ბაქრაძე ვილი, ხაჩიძე შანგიძე ვილი,
ნაძიჩ ბაშვილი ვილი და ღაბიძე დანიშვილი ვილი.

3. ს. ვანდისუბანი 1905 წ. იქცა დანსჯელი ნაწილი შ.შ.-
სთან მეთაურობით, სარანს სარანს სუფიზები, სწავლა და
ჩხრეკა და სხვა.

4. საბუნების თავერ ჩიჩხაძეებმა მოიწვიეს ეკლესიის ყაზახე-
ბის.

5. იყარაშვილი იქცა 1908 წელს ეკლესიის დარბაზის გარდას-
ხლებად.

1. სანებავს ჩაშენი

1. ჯიბუთი - სანებავს |ლევი| მოკლულია ჯაშუშებისაგან
2. სიღაძრისიძე ავსტრისი - " "
3. ბეჭუაშვილი ნიკო - " "

2. შალევი სპიტიანი შიშის ჩაშენი

1. სპიტიანი შიშის - მოკლულია შიშისაგან
2. ყაბლაშვილი სანდრო |ძია| დახვრეტილია თელავში.
1. ანუაშვილი მიწისი - მოკლულია ^{ბაშვილი} შიშის შიშისაგან
2. კიკნაძე მიხა - მოკლულია ცენტრის ცენტრის შიშისაგან
3. აბაშვილი ვინა - მოკლულია ცენტრის ცენტრის შიშისაგან
4. ძიძიძევილი |ორი გურიელი| მოკლულია კონცხის რევოლუციის მიერ
5. სანუაშვილი მიხა - დაახრეს ცენტრის ცენტრის შიშისაგან
6. ძიძიძევილი მიწისი - მოკლულია ყაბლაშვილის მიერ
7. ბეჭუაშვილი მიწისი - მოკლულია სანუაშვილის ცენტრის შიშისაგან
8. ბეჭუაშვილი მიწისი - მოკლულია სანუაშვილის ცენტრის შიშისაგან
9. მიწისიანი შიშის |პროცენტრი| მოკლულია სანუაშვილის ცენტრის შიშისაგან

1. გრემში 1905 წელს დახმარებული რევოლუციონერები კაზახებთან შეტაკების დროს.

1. სანუაშვილი ვინა
2. მიწისიანი დასიძე
3. ბეჭუაშვილი ვინა
4. აბაშვილი მიწისიანი მიწისი
5. ბეჭუაშვილი მიწისიანი მიწისი
6. სანუაშვილი სანუა
7. მიწისიანი მიწისიანი მიწისი
8. ბეჭუაშვილი დასიძე
9. მიწისიანი შიშისიანი მიწისიანი

Handwritten notes in the top left corner, possibly a signature or reference number.

ანშავა ბეგლარის-ძე არუთინოვის
ავტო-ბიოგრაფია.

დაიბადე 1884 წ. ქალ-თელავში მამარქიმი იყო მენ
ახშირე უსწავლელი... წავლელი დიასახლისი, მე როდესაც წამოვიბარე
14 წლის მიწა... დამ ქვის მთელთან ვიორგი ორდაშვილთან, რმ
რომელთანაც... წელიწადი, მე ვინდობის შემდეგ მსცავდა ვადამგმაწ
მეორე მთავარი... რის შემდეგ დავინყე მუშაობა თეთრი ჯამაგირით
გავაყვანი... წელი ერთი წლის შემდეგ გავანებე თავი და ვადმოვე
თელავში ილიკო ბანდეროვთან ქვის მთელათ ამის შემდეგ
ვადვედი სანდრო აღიამვილთან 1904 წელს და იმავე დროს დავინყე ანა დეგანუ-
ნი მუშაობა მათთან ერთად ჩვენი ხელმძღვანელი იყო ვიორგი კოყეს-ძე ხინსელი
მედიც სავაქიმოზე სწავლობდა მეორე ხელმძღვანელი იყო ფაფო ვასილის ასული
მე უფრო-მღვდლის ქალი და მისი ძმა მესამე ხელმძღვანელი იყო ახმეფელი და
აგრეთვე ხელმძღვანელათ ითვლებოდა სიღამონოვი აქსენივი კირი ველოვანი და
მართავდით კრებებს სხვა და სხვა ადგილებზე დახურულ კრებებს. აქსენივი სიღა-
მონოვი მუშაობდა სცამბაში ჩომლის სამუდებო ვებქდავლით პრეკლამაციებებს, და
დაერყვებდით მოსახლეობაში. ამ პერიოდში აქსენივი წაიყვანეს ჯარში ოთხ
წლიანში 1904 წელში იაპონის ომის დროს რომელიც ვამოიპარა ჯარიდან და დაგვ
ჩვენდა ისევე ჩვენ 1905-წელს. მეც ვამინვიეს მავრამ-მეც ვამოვიპარე განვაგ-
ძე ჩვეულებრივი მუშაობა და მოგვეყა თავისუფალი სიწყვიის ნება და ვამოვიყო
ქუჩებში მარხვლიობის სიმღერით 1905 წელს ხაშშიდან ჩამოვიდა ვანო აღიბა
წავლი, რომელმაც უფრო დაამკვიდრა ჩაშის მეთაურობა ჩაშის მეთაურათ ითვლე
და ვანო აღიბანაშვილი და აქსენივი სიღამონოვი 1905 წ. ვადანყდა წინანდლის
წინსვავის მოკვდა, რომელიც ამწუხარებდა ვლებებს რომელიც აყლებდა მდინარი
ვალში ჩამდენიზე ხანი, ჩათა ერთმევიწინებინა თუ ვინ ითვლებოდა პარტიის წერე
და ვავბაენეს მოსაკველელათ მე და აქსენივი, რომელიც შემოგვხდა ნადიკვირის გზა-
ზე პავთანა ეკლესიასთანთყვის ქალიშვილითან ერთად და ესროლა აქსენივიმ აილა-
ნი და მოარყვა, რომელმაც ვანუყვდა სუნიჩ, ეს იარაღი, რომლითაც მოკვადით მი-
აბანეთ დათა ნიკოს-ძე ბურჭულაძეს, რომელიც ითვლებოდა ჩვენ პარტიის წევრათ.

და ღვეან ბაბუხაძემ მოკლეს ყნობილი განადგურელი ყვავილი "იზვესტი" ბუ-
 ლეტიკანი იყო ამ სრულიად დროს დაიჭრა მიხა კიკნაძე და ღარაშვილი მოკლულ-
 ნეს ყიბუში და დახვრიტეს მიხა კიკნაძე, ღარაშვილი და ბაბუხაძე თავი გა-
 ღიჩინეს კიკნაძემ თელავის ყბის ერთში დანიშნა ფერონი ჯობანიძეს და
 რომელიც ითვლებოდა ბუღალა და დამკვირნა მე, მქონდა ყივი იარაღი და
 მოკვალი ხანჯლით სკოლაშირდგანაყ იმან დაგვაბიძდა რომ ჩვენ გქო-
 ნდა დასაბუჯი რის შიღვეს ჩამოგვანთვეს სვამბა ვის ბუღალიყ
 იყო გაგზავნეს ბუღალის კუბურნიში. ხანებამ მოკლა ნაყვილიშვილი იგ-
 ივე ბუღალის მასთანავე მოკვდა ჩვენი საუკეთესო ამხანაგი ფარმა აბ-
 შაყველი ამის დახანვარე შიღვერეყვა აყვა და დაიჭირეს მრავალი ჩვენი ამ-
 ამხანაგი ნარალიყ ანყოლოვის განჯარგულებით ვადასახლეს ქალი-და კახი
 მივიღეთ მარედაყ ფერონი ახმეცის ჩამშის მეთაურობით და მას დაუხვდით
 მიღმგზავრებოდა თბილისში აუფრხეთ სრულა მათაყ გვესროლეს ამ სრულაში მო-
 ვალით უჩიადნიკი და მოხი იმითი ყხენები, თვითონ ვაიქყენ. იქიდან დავბ-
 რუნდით და მივედით ფერონი ქაჯანიძეზე და დავხვდით ამოკვალით ხუთმა მე, ხ
 ხანებამ ღვემა, კიკნაძე, ილია კოხიამ უჩიუკმა ბურქანიშვილი და ილია ღურგა-
 ღმა. შემდეგ მე ნაყვილი თბილისში ვამბონის მიმართულებით 1907-წელს როდესა-
 მიჭქონდათ მოსყა მათ უთხოვე მეყ ნაყვევანე ჩადგანაყ ისინი ვერ მყნობდ-
 დენ ნამიყვანეს რომლებსაყ მიხდევდა სურაქნიკი მე უთხარი თუ ნებაა ნამი-
 ყვანეთ მათ მიტხრეს მოკვეყი მანეთ ნახევარი და ვადმალავთ მიუხედავათ
 ამისი რომ ნება არ არის მე დამშალეს და დამაფარეს ნაბალი მშვიდობიან-
 ათ ჩავდელი თბილისში, ჩადგანაყ იჭაყ მიქებდენ ისეყ დავბრუნელი თელავში
 და შევერთელი თელავში დარჩენილ ამხანაგებს დაიჭირეს მახარიკაშვილი, მიხა
 სოსიო მიკვადდათ ყმით ჩვენი ამხანაგი პარჯიის წყერი. დავხვდე მე თელავი
 ბუღალთან არი ჩემი ამხანაგის ნაყანთვით იარაღი და მწმომ ჩვენი ამხ-
 ანაგი ვადაქყოთ.

1908 წელს მღწვენიდენ მიხთვის რომ მოკვალი პრისყავის მომ-
 ნიკი სულხანა ვახვახოვი. რომელიყ შინიშვილი ყიყავი მოკვალით მოხმა

მეორე დღეს გამოვანთვით თოქი და გადავეყით აქსენციის რამდელიც იყო იღრკო
 მაქლანინას სახელში. ვანო აღიხანაშვილმა ჩამოიყვანა მკვდარი ამხანაგი გიორგი
 აივაბოვი რამდელიც მოგვიკლეს ხაშში. ამავე პერიოდში არსებობდა სოციალდემო-
 კრაცია. სოციალდემოკრაციამ გამოაყენა და რომ შვენი შეიძნალე ბული რაბში არა გვყა
 ვეს, ჩვენ ჩამოვშორდით და გვეყავით. მანვესუფალი მუშაობა. შემდეგ ვანო აღიხანა
 შვილის ხელმძღვანელობით დადგინდა. ფოსტის დასაყვამათ რამდელიც, მოხდა 1906 - წელს
 რამდელიც მიდიოდნენ გარდაცვალების მიმართულებით, რომლებმაც დაგვაბიბლეს ჩვენ და
 აღარ წავედით იმ მიმართულებით და წავიკუნენ სილნალის მიმართულებით, რომლებსაც
 დაუხვედით კიბით. მოლომედ რვა კაცის შემადგენლობით და გავიცავით ფოსტა
 უსენი ვიყავით. მოვიყვანი აღიხანაშვილი ვანო, ძია ყვაველიაშვილი, არშაქა არუთინო
 ვი თვით მე, ვიო ძელიაშვილი, ნიკო ღვინიაშვილი, ვანო ავაქოვი, მიშა ელენცი,
 ვანო პარს-მეფი სახელით შრომეყვანი.

ეს ფული ჩავაბარეთ თელავის ორგანიზაციას ვანო აღიხანაშვილი
 დაბიბლეს და დაიჭირეს მეც დაბაბიბლეს მაგრამ გავიქეყი და ვერ დაბიბირეს და
 ჩვენი შევაფარე ყვეს. ნ-თვის შემდეგ დაიჭირეს ბინაზე მაგრამ პოლიციიდან გაბ-
 რევიქეყი შეხსოვს ჩამდენჯერზე მაგრამ ვერ მოხვდა ვანო აღიხანაშვილმა მოი-
 ვანა ავადმყოფობა / გიყობა / ორგანიზაცია დაბეხმარა და ვამომაპარეს ყიხიდან
 შემდეგ რაბშის შეთაურობა ვაღაბარა აქსენციამ 1906 წ. და ამ რაბშიში მოიყვანა
 ხარება / პარს-მეფსაბ დვი / ამასთანავე მერე მოიყვანა გოგია კენკიშვილი ითვე-
 ზოდნენ პარსიის ფერონისყვით ამ ვროს საბი კაცის შემადგენლობით ვაგრიავნეს თბ-
 აღისში, ვინაიდან დაბიბლეს ვიყავით ღვინიაშვილი, ძელიაშვილი და მე . თბილი-
 აში საშა ახმეფელის შეთაურობით შესდვა რაბში და დაუბრუნდით თელავში ამ წელ-
 ზი მოკლეს აქსენცი თელავის ჯარმა კურდღელაურის საბლვანში კნიაჩ ვხჭაბოვის
 ხარში / რამდელიც დაბიბლდა გიქუა ასლაშაბოვმა რამდელიც ვიხსხვერპლეთ და ახმეფე
 ი განაგრძნობდა რაბშის მუშაობას. რამდელიც ვითვლებოდით ნითელ რეკლიტუყონე-
 ვებათ და ვბედავდით პრავლაშაყიბის ნითელ ქალადღი და ვავრყვლებით ხალხში
 რეკლიტუყონე რებს დაენიბნა ფერონი სანჯრო დაბარიაშვილი რამდელიც და ვაგვ-
 და მე და ვანო ბერძენს ყყუილი პარსიურობის საქმეზე, რამდელიც დაბარიაშვილი
 ხალათ იპარსიყვდა თავს და ანთმეყვდა ხალხს ფულს ჩვენ ვიხმარეთ ღონის-ქიბა
 ვხსოვდით ნ-ყყვია და ვაღარჩა ვაგრიამ მძიმეთ დაიჭრა 1906 წელს რამდელიც რი-
 აშა და მძინვარებდა მიხა იკინაქი და ორმა სხვა ამხანაგებმა მიხა დარიაშ-

მე ვოგია ვენიშვილი, ბაღკო სუნიანიშვილი, სანდრო სუნიანიშვილი მოყვალ-
ღით თუღვის ბუღვანთან ამ დროს დაიჭინეს ჩემი სამივე ძმები და ქვინდი
ბუღვი ანამეს მაგრიამ რას იზამდნენ. ჩემ ძმებს ეთქო მომყოთ იარაღი და მო-
ქვინდიოთ თქვენ იარაღით ვერ მოკლავთ და მე როგორ დავიჭინო, მათ ეთქვათ შენ
კინდა იარაღი ნაილო და მათთან წახვიდეო ამ დროს წავედი ახმავერში, იქ და-
ვინყე მუშაობა პადვანში შეშვნიკოვის სკოლაში, რომელიმე ვიყავი სამი წელი
იქაყ და მახიბლეს რადგანაყ ვინახავდი გამოქყულებს და დაქურას მიპირებდნენ
მე ვავიქყუო და ციფლიყვანი ვიყავი ერთი წელი, ანმავერში ჩამოსვლისას
დამიჭინეს რადგანაყ ვამოქყუო, შემოხანიაში იქაი ამ დამაყუნეს და გამო-
ვიქყუი 1917 წელდა ვახოვრობდი იქ იქაიდან ჩამოყვდი თუღავში 1918 წელს
ბმა ანავინ ვამყა შემრე ჩამოყვდა თბილისიდან მათდაყელიყ და დაიჭინეს
ქვდი მომუშაყ პანვიტლები და მეყ დამიწყეს ძებნა ჩემი ამხანაგები დახყ-
ნიყეს და მე ვავიქყუი სანიონეში სამი თყე შემრე ჩამოყვდი თუღავში და დამო-
იჭინეს მენსოლეს მათური მაგრიამ ვერ მოცხდა ვავიქყუი და მხედნენ ვვარ-
ვიტლები დამიჭინეს და მიყმეს თჟის უმნდახით შემდაგდეს ყიხეში ვიყავი 21-
ღე ამ წამებამი მეუბნეოდნენ შენ ყერიონისყი ყოფილხარო და უნდა მიგაყლოთ შენ
ამხანაგებსო მაგრიამ იმ დროს მიმნდა გასაქანი ვადავდე ბაღკო ციფო მგალო
ბლიშვილთან 500 მან. და დამიგვა თავდემათ ბაგრიავა ქუმპურიძე ვამიშვეს და
სამუშაოთ წავედი თეთრ წყლებში ქვის მოსაჭინელთ ვანმეორ ბით დამიჭინეს
იდეყ 19ღე მოვიდა პრეყურიონი თბილისიდან და გამანთავისუფდა ამის შე-
დეგ ვავბვი ავათ 1924 წელს შესდვა ჩამი ბაღკო წერიტლის მიერი მეყ ვმუშა-
ობდი ჩამში, რომელიყ ბრძოლობდა ქაქყყა ჩოლოყაშვილის წინააღმდეგ მასთან
იყავით 25 კაყი. ჩამში დამიდა მე დავიწყე მუშაობა მილიყონერთ იმის შე-
დეგ დავიწყე მუშაობა თუღვის აბანოს ჩე დამხედველათ ამ ჟამდა ვიხველები
იოთყ პანციტანელათ ჩივნიკის წამერი 1312.

ხელს ვანერი:

| ანმაყა ანუთინოვი |

ამხანაგი კობა ოსიურში.

დავობადე 1891 წელს ყოფილი თელავის მაზრაში სოფელ იყარეთში. მამა ჩემი შაქრო ქანკანკანი ლანიბი გლეხი იყო. 7 წლისა, რომ შევსრულდი მიმაბარეს ანკურის სკოლაში, მეხუთე კლასის დამთავრების შემდეგ ვინაიდან ოჯახური მდგომარეობა ხერს ან შინაგობდა სწავლის გასაგრძელებლად დავჩინი სოფლად და მამა ჩემმა მიმაბარა ბიძასთან ხერობის / მეჭურჭლეობის / შესასწავლად. ონ წელიწადში დავამთავრე ხერობა და დავინყე სოფელ იყარეთში დამოუკიდებელი მეჭურჭლეობა.

1905 წლის რევოლუციის დასაწყისის დროს მე სოფელ იყარეთში ვყვარობდი. მაშინ მე 16 წლისა ვიყავი. რევოლუციის პირველი დღეებიდანვე გლეხობაში ბოკოცი გამოყვარდა შემამურლებსა და თავად-აზნაურებს. რევოლუციურმა გლეხებმა წაართვეს მოქამაგირეები, შინა მოსამსახურეები, ბერიდან და კუთვნიდან გაურეკეთ მუშები - ჩადგან მუშებს ამუშავებდნენ თავიანთი ხარჯით დღეში 40 კაპეიკად. ბოკოცი გამოყვარების შემდეგ თავადის ყოლები თვითონ ბერებდნენ პურს და აკეთებდნენ საოჯახო საქმეებს.

1905 წლის რევოლუციის დასაწყისიდანვე გამოყოფილი იქნენ ათისთავები და ასისთავები. სოფლებში მოდიოდნენ ჩოგონე თელაველი, ისე თბილისელი ორატორები - მაგარიტად თელავიდან მოდიოდა ვასო ჩაშაძე, ნასყიდა თანდირაშვილი / მეკუბოლე / ექიმის ხინსელი, თბილისიდან ჩამოდიოდა ხორმე ორატორი ქოროლი.

იმართებოდა გლეხთა მიცინგები. მიცინგი მოეწყო 1905 წელს "წმინდა სტეფანესთან " სოფელ იყარეთში " წმინდა შიოსთან ", გორგონებზე - აკაკთან, 1906 წელში მიცინგი მოეწყო მაზრის მასშტაბით ყივბე თელავის მთაში, მანანნაჩაზე - მუხიანში ე.ი. ბასცაოზე, აჩინებურში და სხვაგან.

მიცინგზე გამოდინდნენ მოსური ორატორები. ერთ-ერთი მიცინგი 1907 წლის შემოდგომაზე მოეწყო სოფელ ოსიურში / ქისცაურის სამამასახლისოში / ამ მიცინგს ესწრებოდნენ ჩოგონე თელავის მაზრის, ისე სიღნაღის მაზრის რევოლუციონერი გლეხების წარმომადგენლები. ოსიურში გამართულ მიცინგს დაესწრო დაახლოებით 200-მდე კაცი. მიცინგი გახსნა და მიცინგზე

სიყვავა წარმოსთქვა ამხანაგმა კობაში. მიცინგზე უსწრებოდა თბილისიდან კობასთან ერთად ჩამოსურლი სანდრო მერაბიშვილი / კურნიერი /.

მიცინგის დამთავრების შემდეგ ამხანაგ სანდრო მერაბიშვილის საშუალებით გავიგეთ, რომ უწყობი ონაფორი, რომელიმე სიყვავა წარმოსთქვა იყო ამხანაგი კობა.

ამხანაგ კობას ეყვა " თინჯაკი ", ჩამვებური მანვარი, შიბლეები, თმა უკან ჰქონდა გადავანყხნილი, სახეზე ღონავ ჰქონდა წვერი მოსური, ეყვა გვერდზე შეკრული ხალითი, ენეოდა პაპიროზს.-

ამხანაგმა კობაში ილაპარაკა თვითმპყრობელობის სისაძაგლეზე და აღნიშნა, რომ თვითმპყრობელობა აუცილებლად უნდა დაეშხოს და შეიქმნეს სახარხო მთავრობა - დემოკრატიული რესპუბლიკა. მდებო და გასაგები ენით ამხანაგმა კობაში ილაპარაკა გლეხობის აუფანერ მდგომარეობაზე, რომ მათ ყვლეფავენენ როგორც შეფის მოხელები, აგრეთვე შემამურე თავად აზნაურები საჭირო იყო ანა მარცო თვითმპყრობელობის დამხობა, ანამედ შემამურე თავად-აზნაურების განადგურება. მათ უნდა ჩამოთმეოდათ შინები და გადასყუმოდა გლეხობას. ამხანაგი კობა ხაზგასმით აღნიშნავდა შინა-შინის მუშას და ფაბრიკა -ქარხნები ქალაქის მუშებს უნდა მიეყესო.

მიცინგზე ამხანაგი კობა შეეხო რა თვითმპყრობელობის რეპრესია-რეაქციონას და შავი რაზმების მოქმელებას შწავვედ დასვა საკითხი წითელი რაზმების შექმნისა და მათი ხელმძღვანელების გამოყოფის შესახებ. და მართლაც მიცინგის დამთავრებისთანავე გამოყოფილი იქნენ თელავსა და სიღრაღის მაზრის წითელი რაზმების ხელმძღვანელები.

მიცინგი გაიხსნა სამხრობისას და გასცანა შოროე დღემდე. მიცინგი დაიშარა. მისი მოწანილები წანილ-წანილად წავიდენენ სხვა და სხვა გზით. მიცინგზე მოსურ გლეხებს შოგს ხელში ნაჯახი და შოგსაყ წაღლი ეჭიწათ.

მიცინგის დამთავრების შემდეგ საით წავიდენენ ამხანაგი კობა და სანდრო მერაბიშვილი შე ან ვიყო. ვიყო ის, რომ მიცინგის დაყვის მიზნით შორი ახლოს დაყენებური იყვენენ ყანაურები. ერთ-ერთ ყანაურად შეყ ვიყავ გამოყოფილი. მიცინგის დამთავრების ჩამოღენიმე დღის შემდეგ პოლიციამ

სოფელ ოსიკაურში დააპატიმრა მიტინგის აქტიური მონაწილე ორი ოსი, რომელთა ვვანების ალარ მახსოვს, დაპატიმრებული ოსები გადაასახლეს და ღლებსაც არსა სჩანან მკვდრები არიან ისინი თუ ცოცხლები.

ამხანაგი კობა რამდენიმე ხნის შემდეგ ხელმოკრედ ჩამოვიდა თელავში. ამ დროს მე პირად საქმედზე სოფელ იყალთოდან ჩამოვიდი თელავში შემხვდა ამხანაგი აბრია ძამუკაშვილი ცოცხა ხნის დაპირაკის შემდეგ მიტხრა ამხანაგი კობა აქ არისო. შევედი დათიკო კოჭლამაზაშვილის ოთახში და იქ ვნახე ამხანაგი კობა. ამხანაგ კობას კრება ჰქონდა მონვეური მე ამ კრებას ვეღარ მიუხნარ. ამხანაგ კობას მივესარმე ხელი ჩამოვანთვით ერთმანეთს ამხანაგ კობას გავახსენე ოსიკაურის კრება და უთხარი ხომ კარგათ ბრძანდებით მეტყი. მან გაგვათრთხილა გვემუშავნა კარგათ და მოვეყურედიყავით ყოჩადღე.

ამის შემდეგ მე ამხანაგი კობა ალარ მინახავს. მე უაღრესად ბედნიერი ვარ, რომ ახარგაზრდობის დროს ვნახე მთელი მსოფლიო პრორეცარიდაცის დიდი ბედადი ამხანაგი კობა - სტალინი და მისი მიტითების თანახმად ვიბრძოდი მშრომელ გლეხობასთან ერთად იმისათვის, რასაც მოვესწარიით დიდი სტალინის ხელმძღვანელობით .-

ნ. ზამუკაშვილი ნიკო ბაქარიას ძე

41

ამხანაგი კობა თელავში.

1905 წლის რევოლუციის დასაწყისიდანვე ქალაქ თელავში და თელავის სოფლებში თბილისიდან ჩამოვიდნენ სხვა და სხვა ორატორები. ჩამოსული ორატორები ადგილობრივ პრესაგანდისფრებთან ერთად გამოდიოდნენ მიტინგებზე და რაპარაკობდნენ მეფის ფაზის დასხობაზე და შემამულე თავად-აზნაურების მოსპობაზე.

ორატორებიდან ჩვენ გვახსოვს ექიმი გიორგი ხინსელი, აქვსენცი სიდა-მონიძე / მეფის სტრატეგიკებმა მოკლეს 1907 წლის მაისში თელავში, კურდ-ლელაურში / გიორგი აივაზაშვილი / მოკლეს 1906 წ. საგარეჯოში / და სხვები.

განსაკუთრებით ჩვენ კარგად დაგვახსოვდა ერთი ახალგაზრდა ორატორი, რომელიც ჩვენ კობას ვეძახებით და რომელიც თელავში მოვიდა 1906 წლის გაზაფხულზე.

ამხანაგი კობა გაგვაყნოს ღვანა ძამუკაშვილმა / მოკლეს კაზაკებმა 1910 წ. / კობა გაგვაყნოს როგორც თბილისიდან ჩამოსული თუმი. როცა ჩვენ ამხანაგი კობა გავიყვანით მას ფაზზე ეყვანა თუშური თქვა, ფეხებზე წაბდის პაჭიჭები, ამხანაგი კობა მოგჯერ იყვრიდა ჩასაყმერს და აჭკვებსაც იკეთებდა ხორბზე. ამხანაგი კობა ენეოდა პაპიროსს, სახეზე ღონავ ეყვობოდა წაყვრილი, თავზე იხურავდა ხან თუშური ქუდს, ხან კეპკას და ხანკი ყილინდის, თმა უკანა მქონდა ვადავარყხნილი .-

ჩამდენათაც გვახსოვს ამხანაგი კობა თელავში დარჩა ორთვეზე მეცს იგი უფრო ხშირად ლაშეებს ათვედა ჩხუბიანაშვილის ქალებთან ხან კი ამხანაგ ალექსა ყარაულაშვილთან და სხვებთან.

ამხანაგი კობა მუდმივად თელავში არ იყო. იგი ხშირად თუშ ხარება ჯიჭუტთან, ბინკინაშვილი სო-ლიასთან ერთად დადიოდა თელავის მაზრის სხვა და სხვა სოფლებში, სადაც იწვევდნენ გლეხთა ანაღვალურ კრებებსა და მიტინგებს.

ამხანაგ კობას ხელმძღვანელობით ანაღვალური მიტინგები და კრებები მოეწყო თელავშიც. მაგალითად თელავში მოწყობილ ანაღვალურ კრებიდან ჩვენ გვახსოვს მუხიანის კრება / ღყეში თელავთან ახლოს / ძველ შუამთაში

მონყობილი კრება, წადიკვირის ახლო ქართვერთა სასაფლაოსთან და სხვა. ჩვენ კარგათ გვახსოვს მუხიანში მონყობილი კრება. ეს იყო 1906 წლის ვაზაფხულზე, ხეხილი კარგათ იყო გაფოთილი. მიცინგი გაიხსნა სალამოს ხანს. მიცინგი გახსნა თბილისიდან ჩამოსურმა ორატორმა ქოროლიმ. მიცინგზე ესწრებოდნენ თელავის მშრომელები და აგრეთვე ვარდისუბნელი გლეხები. მიცინგი დაიშალა დაბინდებისას. ამხანაგები თითო ორლანი წავიდ-წამოვიდნენ სხვა და სხვა გზით.

ამხანაგ კობას ხელმძღვანელობით თავად-აზნაურთა შავი ჩაბმების საწინააღმდეგოთ შეხდგა წითელი ჩაბმი თელავში. ჩაბმის ხელმძღვანელად გამოყოფილი იქნენ აღექსა ყარაულაშვილი, ხანება ჯიჯი, სორია შინკინაშვილი, შერიცონა, აქვსენცი სიღამონიძე და სხვები. წითელ ჩაბმებს მოუხდათ შეფარება შავჩაბმელებთან.

თბილისიდან ჩამოსურლი პროპაგანდისტები ხშირად თავს იყრიდნენ ხორმი ვიანოზ კოჭლამაზაშვილთან, დუქანთან მონყობილ სპეციარურ ოთახში. კოჭლამაზაშვილის ოთახში გვინახავს ხორმი აგრეთვე ამხანაგი კობაყ. იმისათვის; რომ კოჭლამაზაშვილი ინახავდა ჩამოსურ პროპაგანდისტებსა და ორატორებს იგი დააპატიმრა პოლიციამ და გადაასახლა ყიშბინში 15 წლით. ამის შემდეგ სად წავიდა ამხანაგი კობა ჩვენ არ ვიყით და არც ვაგვიგია.

1. ბამუკაშვილი აბრამა კოლას ძე *არააქტიური*
2. ბამუკაშვილი მიხა გლახას ძე *მიხა ბამუკაშვილი*
3. ბალუაშვილი ნასყიდა გიოს ძე *ნასყიდა ბალუაშვილი*
4. ჯავახიშვილი იოსებ თედორეს ძე
5. სომხივენი ვანო პაპოს ძე *უ. ს. მ. ბ. ი. ვ.*

34
2491.

საქართველო

აღმავალი ეკატერინე გოლოგის ასული

273

თელავის მუხრანები 1892 წ. დაბადებული, უპარტო.

მე ვიზრდებოდი ოღონდ ბანათიშვილის სახლში, როგორც მისი ნათესავი. ვემსახურებოდი ბანათიშვილის ცოლს - სოფიას. 1904 - 1905 - 1906 წლებში ჩვენ სახლში ხშირად იყრიდნენ ახარებადრეები და ხანში შესული ხალხი სხვა და სხვა გვარს უნათესავებოდა. ხშირად ვხედავდი, რომ ოთახში საუბრის დროს მაგიდაზე ჩაღვას თითქმის აკაკუნებდნენ. ილია ბანათიშვილს ჰყავდა ძმის-წერი ექთმ ბანათიშვილი, მასწავლებელი ქალი, რომელიც იყო აქტიური სოციალური მოქმედი.

მანამდე ერთი მომენტი: როდესაც შევედი ჩემს საძინებელ ოთახში, უახლოესი იქნა ერთი მავკრედიანი ჩოქოლი სახის კაცი, რომელსაც ღრმად ეძინა, სახე-ზე ოპორტი ვადასდებოდა და როდესაც ახლოს მივედი შეხებზე ოპორტის სურვილი აღმო-და. ამ კაცს უახლოესი მავი ხალხი და შარვარი ეყვანა, აქვს კი ჩურჩხები. მე ვარჯიშობდი ჩურჩხები გამეხადე და შეხი დამეხადე, მაგრამ ვერ მოვახერხე, რადგან ჩურჩხები ისე მაგრად ეყვანა, რომ ძნელი გასახდელი იყო; როცა ვყადე მან იგრძნო და შეხი შევიტ ახსნა. შემდეგ ვარჯე ვამოკვდი და ჩემს მამო-ბირს ვკითხე იმ კაცის შესახებ: ვინ არის ის კაცი თქო, მან მოკვდი მიმასუხა: მუშა არისო. მე ვავკინებოდი ვანმოკვდიოდი ვკითხე: მერე რაცო კურცანი აქვს მეთქი. მუშა მე ვიყო სოცია, რომელსაც კურცანი აქვს და იმ კაცს კი კურცანი არ აქვსთქო. ბანათიშვილმა მიტხრა სოცია რომელია ეს კი მუშაა და ისეთი კარგი, რომ მთელი ქვეყანა მაგას უნდა დარჩესო. მე ვამი-ხარდა ხერმეოვდი ვკითხე მამ შენ ამბობ, რომ ის კარგი რამაშია არა მეთქი და ნავდი, რათა კიდევ მენახა. მე დავაკვირდი, მაგრამ რამაშია მაინც არ მენახა. შემდეგ ვამოკვდი და ჩემს მამობირს უთხარი შეიძლება თუ არა იმ კაცს შეხი დავბანო თქო, მან მიტხრა ჭიკდანი წყალი ამოლო მზეზე ვაათ-ბე და წინდები გაურყეხეო. მე წყალი ვავათბე და ვყადე შეხი გამეხადე ამ დროს მან ვალოვდა. მე უთხარი შეხი მიწა დავბანო და ვერ ვამიხდებოთქო. მან ვალოვდა და აღესიანად მიტხრა: მამ მოგეშველო როგორაო. მე შეხი დავბანე წინდები დედობირს საპნით გაურყეხე. იმ საპნის დედობირი არავის არ აძლევდა, მაგრამ მე რადგან ვავიგე, რომ ის კარგი კაცი იყო ამიტომ ასე

274

მოვიქცევი. შემდეგ ცოტა ხანით წყალი მოვიცანე და პირი დავაბანე. პირის დაბანის დროს წყარს სურს უბეზად. შემდეგ მოყვანე ვაშლი და უთხარი, ხომ არ მიიჩნემვთ მეტი. მან მითხრა: " არ მინდა, მე მხოლოდ ძირი მინდა და დაიძინა.

მე იმ კაცის ვინაობის შესახებ გავიგე შემდეგ ნაჩიარ: ოთახში შემოვი- და ეთო ბარათიშვილი, რომელიც მე ძლიერ მიყვანდა და ხშირად ვეხმარებოდი ცყვიებს უნაბადი და სხვა. ეთოს შემოკვევა ჩვენი სახლის პოვანი ახალ- გაზრდა ვანო, რომლის გვარიც არ მახსოვს ვიცი მხოლოდ, რომ იყარტოდან იყო და ეთოსთან ძლიერ დაახლოვებული. პოვანმა ვანომ ეთოს კითხვა: " ვინ არის ეს კაცი " ეთომ დაბარი ხმით უთხრა: ეს კულაშვილი არის, კობას რომ ეძახიანო ", ვანო მიხვდა ვინც იყო და თავი დაიქნია, მხოლოდ იკითხა საიდან მოვიდაო, ეთომ უმასუხა დასავლეთ საქართველოდან მოვიდაო.

მე ჩვენი რამდენიმე და მათ უთხარი: ილიკო ამ კაცს რამაზს ეძახის და მე კი მაგის სირამაზე ვერ გამიგია, ძლიერ ჩოქურა არის მეტი. ვანო გაბრაზდა და ერთი სირა გამაწნა. სალამო მე შევესწარი ეთოს და ვანოს აღვრევებურ საუბარს. ორივენი რამდენიმე დღე: " ეს რა მოხდა ეს რა მოხდაო, კიდევ კარგი, რომ გადავიჩინეთ, არავინ არ ჩავარდნილაო." გავიგე მათივე საუბრიდან, რომ იმ დღეს ყოფილა მუხიანში მიცინგი, სადაც მომხდარა ყაზახების თავდახსმა. ეს ამბავი მოხდა შუა გაბათხურში, მახსოვს, რომ თურქული ვაშლები სწორედ იმ დროს მნიჭდებოდა.

ჩვენ სახლში ხშირად დადიოდა საშა წურუკიძის და ნინა წურუკიძე, რომე- რიც თერავში მასწავლებლად იყო. მას გულზე კეთნდა ვაკეთებელი საშას სურა- თი. ნინა წურუკიძეში დიდი დახმარება გაძინია, მან სწორ გზაზე დამაყენა. ჩოყა ჩემი მამობრივი გადასახლება ჩემი მგვამარეობა ყურე შეიქმნა და იმ ოჯახში დარჩენა აღარ შეიძლებოდა. ნინამ მომანყო ერთი მდიდარი ებრაელის ოჯახში მოსამსახურეთ, სადაც წერა კითხვას და აჩითმეცოვას მასწავლებლენ.

წიფ. ავანსონი.

მეტი... 16-11-5. ...
2/11 - 4/10.

იო კნიტი	1079	Отделение	Терапевтическое
Имя, отчество и фамилия		Господин	Мисаел Абурашвили
Дата и место рождения		№	55
Профессия или звание		Место	Тифлисская Улица с/м. № 55
Род		Происхождение	Тифлисская Улица с/м. № 55
Текущее положение		Состояние	Кем доставлен больной
Место происхождения		Содержание	Содержание
Состояние		Дата поступления	26 августа 1909
Дата поступления		Дата выписки	1 сентября 1909
Дата выписки		Взнос	Соблюдение. Препараты
Взнос		Течение болезни	
Температура		Лечение	
Пульс		Внутреннее	
Дыхание		Наружное	
81		Температура	
		Пульс	
		Дыхание	
		Течение болезни	
		Лечение	
		Внутреннее	
		Наружное	

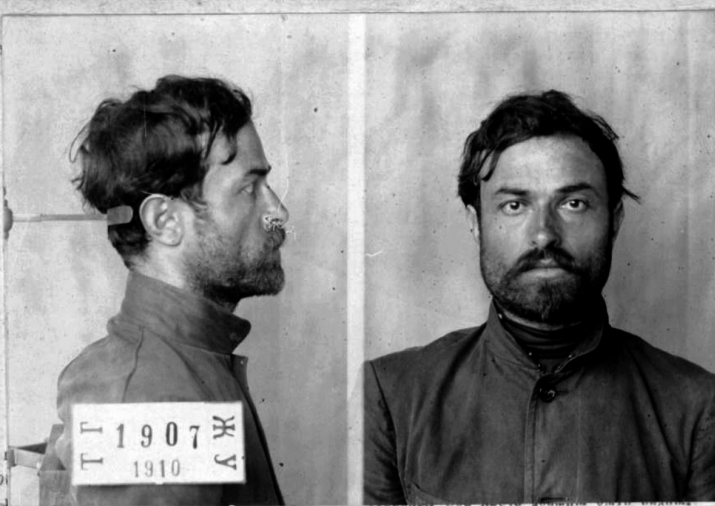

1905 წლის ნოემბერი. მიტინგი თელავში

удовле

Фотография в 1/4 натур. величин.
Регистрирование не производится.

1) откр
фильм

Фотопортрет в 1/4 натур. величин.

Фотопортрет в 1/4 натур. величин.

ОПИСАНИЕ ПРИМЕТЬ.

Возраст по нар. виду 25 - 27 лет. Рост и выс. рождения 1 метр. 68 см. Полнота. Плоск. Тело слож. ср. Объем. в пояс 94 см.
 1) Волосы: Цвет. Темные. Волнист. Мелки Густот. умеренная.
 2) Борода и усы: Цвет. Темные. Форм. остроконеч. Густот. ср. Ос.
 3) Лицо: Цвет. Темный. Выражение. Мелкое.
 4) Нос: Высот. Средн. Наз. прямой. Морщин. Мелки. Форм. голов. Средн.
 5) Брови: Цвет. Темные. Форм. прямые. Густот. ср. Располож. близко.
 6) Глаза: Цвет. Темные. Величин. Средн. Глубин. Средн. Расст. между глаз ср.
 7) Глаза: Цвет. Темные. Величин. Средн. Глубин. Средн. Расст. между глаз ср.
 8) Нос: Спинк. Средн. Основан. ср. Выс. над. Длин. ср. Шир. ср. Ос.
 9) Уши: Форм. Средн. Оттопыр. назад. Велич. ср. Ос.
 10) Борода: Нач. Средн. Верх. Средн. Противопол. Назад. ср. Проф. ср. Вып. ср.
 11) Мочка: Наз. Средн. Форм. остроконеч. Прирост. Средн. Внутр. скл. Вып. ср. Велич. ср.
 12) Уши: Форм. Средн. Высот. Средн. Толщи. ср. Выступан. назад. Ос.
 13) Любопытск. Давна. Средн. Наз. прямой. Форм. остроконеч. Ос.

ДАКТИЛОСКОПИЯ.

76
№ 114
Александр Сергеевич
Прозвище, кличка: Брызгинашвили
Ал. 723
Селис Волков

Ложное имя:
Прозвище, кличка:

Имя, если иновѣрец. — то ист. имена, а еврей — какими называется христ. именами?
 Подробн. звание
 Мѣсто рожденіи въ гор. (дер.) уезда
 Отец? Мать (и ея дѣвичья фамилія)? Живы-ли они?
 Женат. (замужем.). Холостъ (дѣвица), вдов., разведенъ? Любви. связь?
 Имя и отч. жены (мужа) и ея дѣвичья фамилія?
 Братья, сестры и проч. известные родственники Воен. служба?
 Гдѣ получил. образованіе
 Знаетъ-ли мастерство (профессію) и послѣднее мѣсто службы?
 Последнее мѣсто жительства?
 Когда, гдѣ и по как. дѣлу задержанъ или привлеченъ?
 По как. дѣлу ранѣе привлекался?
 Не подвергался-ли ранѣе фотографированію, антропометр. или дактилоскопіи?
 16) Пялци: Ширина. Назв. Шей Ос.
 17) Руки: Величин. Привычк. держать Ос.
 18) Ступни ногъ: Длин. (№ обуви) Особ. формы ног.
 19) Осанка (выпрямляя корпус). Манера держаться:
 20) Походка:
 21) Особ. въ жестинаціи, гримасы, мимика и т. п.
 22) Природный языкъ? Иностр. ацентъ? Выговор. (областной), нарѣчье?
 Голос.
 23) Особен. одежды?
 24) Привычки

Описание составлено въ г. Тифлисѣ при Тифлисск. Губ. Жанд. Упр. 8 дня мая 1910 года.
 Помощ. Нач. Тиф. Губ. Жанд. Упр. Ротмистр М. М. М. М.

РЕГИСТРАЦІОННАЯ КАРТОЧКА ТЕЛАВСКАГО УЪЗДНАГО УПРАВЛЕНІЯ.

16

ОПИСАНІЕ ПРИМѢТЪ.

Возрастъ по напр. виду	Рост. 1 метр.	Годъ и мѣс. рожденія	Тѣлослож.	Объем. въ пояс.
1) Волосы: Цвѣт. <i>тем. рыже</i> Волнист.	сант. Полнот.	Густот. <i>чрезм.</i>	Лыс.	Ос.
2) Борода и усы: Цвѣт. ,	Форм	Густот.	Ос.	Ос.
3) Лицо: Цвѣтъ <i>р.</i>	Полнокровіе <i>ср.</i>	Выраженіе	Ос.	Ос.
4) Лобъ: Высота	Накл.	Морщин.	Форм. головы	Ос.
6) Брови: Цвѣт. <i>ср.</i>	Форм. <i>н.</i>	Густот. <i>ч.</i>	Располож.	Ос.
7) Глазн. впад., (орбиты). Величин.		Глубин.	Ос.	Ос.
8) Глаза: Цвѣт. райка	Клас.	Ос.	Разст. между глазъ	Ос.
9) Носъ: Спинк. <i>н.</i>	Основан. <i>ср.</i>	Выст. <i>ср.</i>	Длин. <i>д. ср.</i>	Шир. <i>ср.</i>
10) Ухо: Форм.	Оттопыр.	Велич.	Ос.	Ос.
Уши: { 11) борд.: Нач.	Верх.	Низ.	12) Противо-коз. <i>ср.</i>	Накл. <i>н.</i>
{ 11) мочка: Накл.	Форм.	Прирост.	13) Внутр. скл.: Вып.	Велич.
15) Губы: Форм.	Высот.	Толщин.	Выступан.	Ос.
16) Подбородокъ: Длина	Накл.	Форм.	Полнот.	Ос.

ДАКТИЛОСКОПИЯ.

Тип. Либерманъ

№ дѣла ..... Ложное имя: ..... Фамилия: *Свищмонова*

Прозвище, кличка: ..... *Давидъ Николаевичъ*

и отч., иновѣрц.—то всѣ имена, а еврей какими называется христ. именами? *Давидъ Николаевичъ*

дробн. званіе *Давидъ Николаевичъ сеп. Киселева*

Мѣсто рожденія въ гор. (дер.) *сеп. Киселева* уѣзда

отецъ? *Николай Ивановичъ* Мать (и ея дѣвичья фамилія)? *два Юрашова* Живы-ли они? *нѣтъ*

снаты (замужем.) Холостъ (дѣвица), вдов., разведен.? *холостой* Любви. связь?

и отч. жены (мужа) и ея дѣвичья фамилія?

дѣтя, сестры и проч. извѣстные родственники *Винни и Зашко, нахад. въ Згласъ*

происповѣд. *православная* Воен. служба?

гдѣ получ. образованіе *въ Саукевскомъ Начальномъ училищѣ*

имѣетъ-ли мастерство (профессія) и послѣднее мѣсто службы? *свѣтле Козаиско.*

послѣднее мѣсто жительства? *въ сеп. Киселева*

гдѣ, гдѣ и по как. дѣлу задержан. или привлеченъ? *заприня за украваніе своего брата Зашко разбойника*

о как. дѣлу ранѣе привлекался?

е подвергался-ли ранѣе фотографированію

1) Плечи: Ширин. *ср.* Накл. *н. н.* Шея *р. д.* Ос.

2) Руки: Величин. Привычк. держать Ос.

3) Ступни ногъ: Длина (№ обуви) *29* Особ. формы ног.

4) Осанка (выправка корпуса. Манера держаться): *нормо*

5) Походка: *р. д.*

6) Особ. въ жестикуляціи, гримасы, мимика и т. п.

7) Природный языкъ? *Литвинскій* Иностр. акцентъ? Выговор. (областной), наречье.

8) Родное Шепелявость, картавость и т. п.?

РЕГИСТРАЦІОННА КАРТОЧКА ТЕЛАВСЬКОГО УЪЗДНАГО УПРАВЛЕНІЯ.

13

ОПИСАНІЕ ПРИМЪТЬ.

Возрастъ по напр. виду 22 г. Годъ и мѣс. рожденія _____

Рост. 1 метр. 209.8 см. сант. Полнот. _____ Тѣлослож. _____ Объемъ въ пояс. 85 см.

1) Волосы: Цвѣт. чер. Волнист. _____ Густот. умерен. Лыс. нѣтъ

2) Борода и усы: Цвѣт. _____ Форм. нѣтъ Густот. нѣтъ Ос. _____

3) Лицо: Цвѣт. смуглое Полнокровіе нѣтъ Выраженіе слабо Ос. _____

4) Лобъ: Высота ср. Накл. ср. Морщин. нѣтъ Форм. головы _____

6) Брови: Цвѣт. чер. Форм. прямо Густот. умерен. Располож. _____ Ос. _____

7) Глази: впад., (орбиты). Величин. норм. Глубин. н. Ос. _____

8) Глаза: Цвѣт. карие Клас. _____ Ос. _____ Разст. между глазъ _____

9) Носъ: Спинк. вог. Основан. _____ Выст. _____ Длин. _____ Шир. _____ Ос. _____

10) Ухо: Форм. _____ Оттопыр. _____ Велич. _____ Ос. _____

Уши: { 11) борд.: Нач. Верх. Низ. 12) Противо-коз.: Накл. Проф. Вып. Форм. Прирост. 13) Внутр. скл.: Вып. Велич.

11) мочка: Накл. Форм. _____

15) Губы: Форм. _____ Высот. _____ Толщин. _____ Выступан. _____ Ос. _____

16) Подбородокъ: Длина _____ Накл. _____ Форм. _____ Полнот. _____ Ос. _____

ДАКТИЛОСКОПИЯ.

Правой руки.

Жуп. Либерманъ

№ дѣла _____

Ложное имя: _____

Прозвище, кличка: _____

Фамилія.

Свиношивецкий

Имя и отч., иновѣрц. — то всѣ имена, а еврей какими называется христ. именами? Семеновъ Николаевичъ

Подробн. званіе Дворанинъ е.п. Киселеви

Мѣсто рожденія въ гор. (дер.) въ сел. Киселеви уѣзда Телавскаго

Отецъ? Николай Мать (и ея дѣвичья фамилія)? Ева Горашова Живы-ли они? нѣтъ

Женат. (замужем.) Холостъ (дѣвица), вдов., разведен.? холостъ Любовн. связь? —

Имя и отч. жены (мужа) и ея дѣвичья фамилія?

Братья, сестры и проч. извѣстные родственники Братъ: Давидъ Замиконокосод. въ дѣлѣ

Вѣроисповѣд. Православный Воен. служба?

Гдѣ получ. образованіе въ Сацхенскескомъ кагалѣ. 2-й кл. училища Телавскаго уѣзда

Знаетъ-ли мастерство (профессія) и послѣднее мѣсто службы?

Послѣднее мѣсто жительства? сел. Киселеви

Когда, гдѣ и по как. дѣлу задержан, или привлеченъ? Запретъ за укрыват. брата своего разд. Замико

По как. дѣлу ранѣе привлекался? За споминѣ сѣ разбойниками

Не подвергался-ли ранѣе фотографированію нѣтъ

16) Плечи: Ширин. 43 см. Накл. _____ Шея 4 см. Ос. _____

17) Руки: Величин. 41 см. Привычк. держать _____ Ос. _____

18) Ступни ногъ: Длина (№ обуви) 28 Особ. формы ног. _____

19) Осанка (выправка корпуса. Манера держаться): прямо

20) Походка: _____

21) Особ. въ жестикуляціи, гримасы, мимика и т. п. _____

22) Природный языкъ? Грузинскій Иностр. акцентъ? _____

Выговор. (областной), наречье, _____

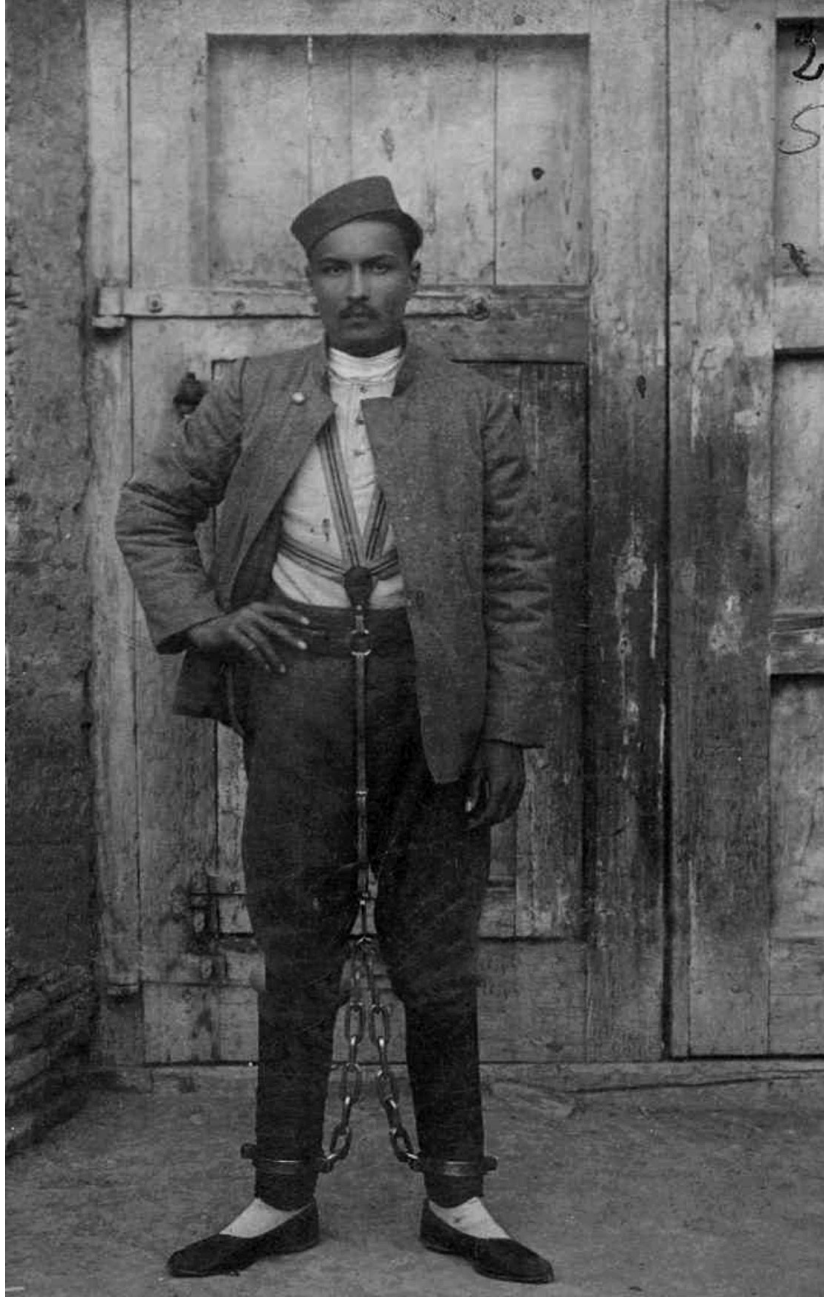
Голос. _____

Шепелявость, картавость и т. п.? _____

23) Особен. одежды? _____

24) Привычки _____

28. Свиношивецкий

სოსო აივაზოვი, გიორგი აივაზოვის ძმა პატიმრობისას

წითელი წაღვი კახეთში
ბანგის ჭიბუჭის
ვიტალები
1903-1913

ალექსანდრე სუხიტაშვილი, ხარება ჯიბუტი, გოგია კენკიშვილი

პირველ რიგში მეორე – ზალიკო სვიმონიშვილი
მესამე – გიორგი (ყოჩიკა) ბერძენიშვილი

ზალიკო სვიმონიშვილი კითხულობს წერილს

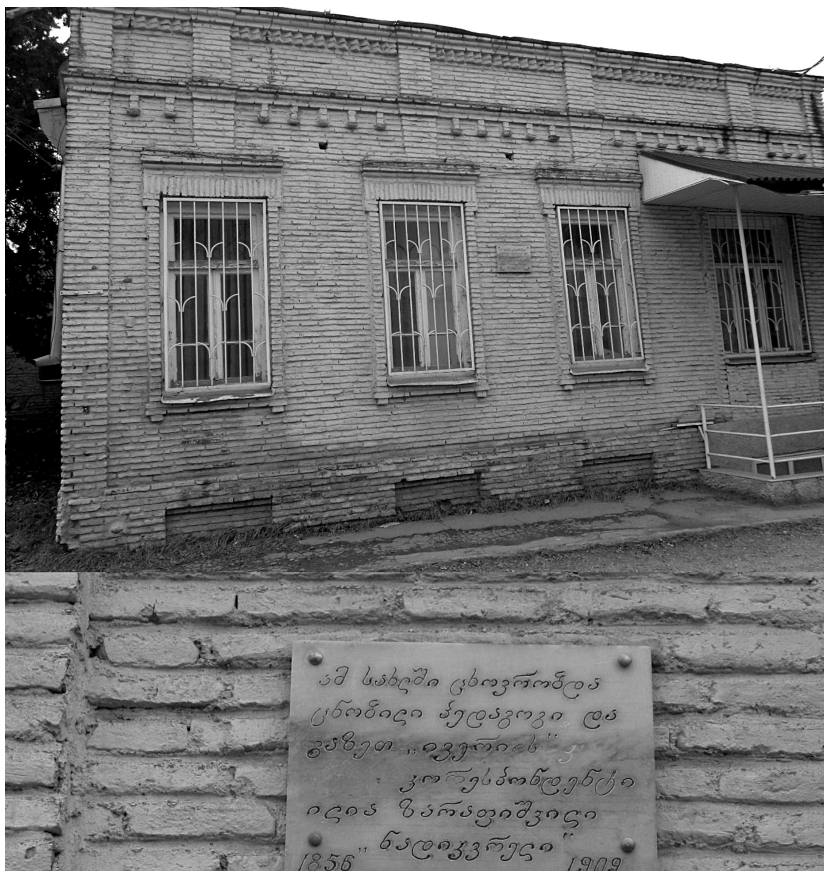
კახელი და დუშელი ტერორისტები.
ფოტო სავარაუდოდ გადაღებულია 1911 წელს

თხითავაყრგვირგის წინააღმდეგ მუხამოვიანი:
გიორგი მახინავიანი/უტრუხუხე/ვიგო სოსიკაშვილი
/ზაპიანს გიჭი/ და ჟორჟიკა ბარკანიშვილი/იყაღთარი
მსოფნიოში მამოქანიდი ქართვიანი ვაჟკაცები.

უცნობი რევოლუციონერის თუ ტერორისტის დაკრძალვა თელავში.
ფოტო გადაღებულია ბატონის ციხის აღმოსავლეთით მდებარე ბურჯიდან.
გივი დათიშვილის პირადი არქივი

ილია ზარაფიშვილის საცხოვრებელი ბინა თელავში

ივანე ჰაბაშვილის დის, თამარის საფლავი თელავში

თელავის სასაფლაოზე ამჟამად არსებულ საფლავზე წარწერით ბესო ჯულაშვილი
ადრე მდებარე ქვა (მთლიანი ხედი)

წარწერა – ბესო ჯულაშვილი

მიხეილ ჩიკვაიძე
ესტატე ჩიკვაიძის პირადი არქივი

ევგენი ჯულაშვილი და მისი მეუღლე
ბესო ჯულაშვილის სავარაუდო საფლავთან თელავში
ესტატე ჩიკვაიძის პირადი არქივი